

EKONOMICKÝ ÚSTAV SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

***Strieborná ekonomika
v slovenskom, európskom
a svetovom kontexte***

Viliam Páleník a kolektív

Bratislava 2012

Autorský kolektív:

Ing. Tomáš DOMONKOS, PhD.(kap. 5.3)
Ing. Gabriela DOVÁLOVÁ, PhD. (kap. 1)
Ing. Veronika HVOZDÍKOVÁ, PhD. (kap. 2)
Ing. Ivan LICHNER (kap. 5.2)
Mgr. Ing. Michal PÁLENÍK, PhD. (kap. 4 a 5.1)
RNDr. Viliam PÁLENÍK, PhD., h. doc. (kap. 3)
Doc. Ing. Iveta PAUHOFVÁ, CSc.(kap. 4 a 5.1)
Bc. Kristína PETRÍKOVÁ (kap. 3)
Ing. Marek RADVANSKÝ (kap. 5.2)

Oponenti:

Ing. Karol Frank, PhD.
Doc. PhDr. Stanislav Konečný, PhD.
Doc. Ing. Anna Pilková, PhD., MBA

Práca je súčasťou riešenia projektu APVV-0135-10 Strieborná ekonomika ako potenciál budúceho rastu v starnúcej Európe.

Jazyková úprava: Mgr. Judita Kissová

Technické spracovanie: Iveta Balážová

Tlač: LI-NOX s. r. o., Rimavská Sobota

© Ekonomický ústav Slovenskej akadémie vied
Bratislava 2012

ISBN 978-807144-205-9

OBSAH

ZOZNAM TABULIEK A GRAFOV	6
ÚVOD	11
POJMOVÝ APARÁT	15
1 STRIEBORNÁ EKONOMIKA V DOMÁČEJ A SVETOVEJ LITERATÚRE	23
1.1 Demografický a spoločenský rozmer starnutia populácie v Európe.....	25
1.1.1 Fakty, trendy a nové perspektívy z pohľadu demografických a spoločenských zmien	25
1.1.2 Starnutie populácie v kontexte politík Európskej únie	29
1.2 Ekonomický rozmer starnutia populácie v Európe	33
1.2.1 Kúpna sila	34
1.2.2 Úspory	45
1.2.3 Spotreba domácností	50
1.2.4 Nové príležitosti pre inovatívne firmy ako reakcia na potreby strieborných	68
1.2.5 Export	78
2 STARNUTIE POPULÁCIE A STRIEBORNÁ EKONOMIKA V EÚ A VO SVETE	83
2.1 Demografický kontext starnutia populácie v Európe	85
2.1.1 Najnovšie trendy vo vývoji demografického profilu Európy	86
2.1.2 Zmeny v dynamike starnutia európskej populácie	91
2.2 Starnutie populácie a strieborná ekonomika v agende EÚ	101
2.2.1 Od výzvy k príležitosti – koncepcia striebornej ekonomiky.....	105
2.2.2 Potenciál striebornej ekonomiky.....	109

2.3	Starnutie vo svete z pohľadu potenciálu exportu striebornej ekonomiky EÚ do ostatných ekonomických centier sveta	112
2.3.1	Globálny rozmer demografického prechodu	113
2.3.2	Existujúce obchodné vzťahy a ekonomická sila hlavných obchodných partnerov EÚ	120
2.3.3	Osobitosti procesu starnutia populácií exportných partnerov EÚ	130
3	STRIEBORNÁ EKONOMIKA V KONTEXTE POLITÍK EÚ – INÝ POHĽAD NA PREDLŽOVANIE ŽIVOTA	159
3.1	Európska únia a regióny	164
3.2	Oblasti potenciálneho rozvoja	170
3.2.1	Pôdohospodárstvo a potravinársky priemysel	172
3.2.2	Stavebníctvo	173
3.2.3	Doprava	176
3.2.4	Ubytovacie a stravovacie služby, zábava a rekreácia	177
3.2.5	Technológie pre strieborný trh	179
3.2.6	Zdravotníctvo a sociálna pomoc	183
3.2.7	Finančné a poisťovacie služby	187
3.2.8	Vzdelávanie	189
4	SÚVISLOSTI STARNUTIA EURÓPSKEJ POPULÁCIE VO VÄZBE NA FORMOVANIE DOPYTU SENIOROV	192
4.1	Metodologické aspekty predmetu skúmania	194
4.2	Potenciál striebornej ekonomiky v regiónoch a krajinách EÚ na báze štruktúry dopytu obyvateľstva formovanom príjmami a demografické charakteristiky	198
4.2.1	Príjmy vo väzbe na demografické charakteristiky	198
4.2.2	Potenciál striebornej ekonomiky na báze dopytu formovanom príjmami seniorov v regiónoch a krajinách EÚ.....	215

4.2.3 Vplyv starnutia populácie na formovanie potenciálneho dopytu slovenských seniorov a niektoré riziká vývoja ich budúcich príjmov	221
5 METODOLÓGIA MODELOVANIA EFEKTOV STRIEBORNEJ EKONOMIKY	233
5.1 Metodológia skúmania potrieb a správania seniorov (domácností dôchodcov) v krajinách EÚ	233
5.1.1 Metodologické aspekty predmetu skúmania	235
5.1.2 Východiská a vymedzenie predmetu skúmania	236
5.1.3 Charakteristika zdrojov	242
5.1.4 Hypotézy a metodický aparát	249
5.2 Metodológia modelovania potenciálu uspokojenia dopytu starších	253
5.3 Metodológia modelovania možností exportu tovarov a služieb v kontexte striebornej ekonomiky	261
ZÁVERY A ZHRNUTIE	267
PRÍLOHY	275
LITERATÚRA	278

ZOZNAM TABULIEK A GRAFOV

TABULKY:

T a b u ľ k a 2.1	
Porovnanie indexu celkového zaťaženia vo vybraných regiónoch sveta (1975 – 2050)	133
T a b u ľ k a 2.2	
Porovnanie ekonomickej aktivity osôb nad 60 rokov a dôchodkového veku vo vybraných krajinách	153
T a b u ľ k a 4.1	
Vývoj čistých príjmov obyvateľstva v mestách a na vidieku v krajocho Slovenska (euro, s. c. 2011, obdobie 2005, 2009 – 2011)	224
T a b u ľ k a 4.2	
Vývoj čistých príjmov obyvateľstva na Slovensku podľa vekových kategórií (euro, s. c. 2011, 2005 – 2011)	226
T a b u ľ k a 4.3	
Priemerné čisté príjmy podľa vekových kategórií v Prešovskom kraji a na Slovensku (euro, s. c. 2011, roky 2005, 2007, 2009, 2011)	228
T a b u ľ k a 4.4	
Podiel mužov a žien s čistým príjmom do 300 eur na vidieku v okresoch Prešovského kraja (% , 2005, 2011)	229

GRAFY:

G r a f 1.1	
Zložky príjmov domácností 65+ vo vybraných krajinách	38
G r a f 1.2	
Medián čistého bohatstva domácností 50+ ročných v eurách	41
G r a f 1.3	
Giniho koeficient pre nerovnosti v domácnostiach 50+ ročných v jednotlivých krajinách	42

G r a f 1.4	
Miera úspor podľa vekových kategórií, (%) na Slovensku	49
G r a f 1.5	
Miera úspor a podiel obyvateľov 65+ na produktívnom obyvateľstve na Slovensku	49
G r a f 1.6	
Priemerné výdavky na spotrebu domácností podľa veku osoby na čele domácnosti vo vybraných krajinách, 2005, PPS	51
G r a f 1.7	
Štruktúra výdavkov podľa veku v EÚ 27 (COICOP niv2/per 1000, 2005), uvedené ako % z celkových priemerných výdavkov domácnosti	62
G r a f 2.1	
Porovnanie priemerného veku matky pri pôrode a mier plodnosti v krajinách EÚ 27 (2010)	88
G r a f 2.2	
Zmena v podiele populácie vo veku 65+ na celkovej populácii medzi rokmi 1990 a 2010 (v p. b.)	92
G r a f 2.3	
Veková štruktúra populácie EÚ 27 v rokoch 2000, 2030 a 2060 (v %)	94
G r a f 2.4	
Medián veku (priemer EÚ 27) v referenčnom období 1960 až 2060	97
G r a f 2.5	
Nárast indexu závislosti starších vo vybraných krajinách EÚ (1960 – 2060)	99
G r a f 2.6	
Nárast populácie staršej ako 65 rokov vo vybraných krajinách, 1950 – 2050 (v tis. osôb)	116
G r a f 2.7	
Prírastky v početnosti populácie 65+ v hlavných regiónoch sveta, 1950 – 2050 (v mil. osôb)	117

G r a f 2.8	
Teritoriálna štruktúra exportu EÚ 27 (2011) (Podiely obchodných partnerov na celkovom exporte EÚ 27 v % a ich poradie)	121
G r a f 2.9	
A. Zmeny v podiele hlavných mimoeurópskych obchodných partnerov na exporte EÚ 27 (2000 – 2011)	122
B. Zmeny v podiele hlavných mimoeurópskych obchodných partnerov na importe EÚ 27	123
G r a f 2.10	
Vývoj outputu vo vyspelých a rozvíjajúcich sa regiónoch a v hlavných ekonomikách (Medziročná zmena v percentách; 1994 – 2017)	125
G r a f 2.11	
Podiel vyspelých a rozvíjajúcich sa ekonomík na tvorbe svetového outputu (1980 – 2017)	126
G r a f 2.12	
Porovnanie vývoja zahraničného obchodu u vyspelých a rozvíjajúcich sa krajín (Medziročná zmena v percentách; 1994 – 2013)	128
G r a f 2.13	
Porovnanie nárastu importu medzi rokmi 2000 a 2011 a jeho hodnoty v roku 2011 (mld. USD)	129
G r a f 2.14	
Porovnanie vývoja vekového mediánu vo vybraných krajinách (1950 – 2050) (v rokoch)	130
G r a f 2.15	
Porovnanie nárastu podielu osôb 65+ na celkovej populácii vybraných krajín (1950 – 2050; v %)	135
G r a f 2.16	
Porovnanie vývoja strednej dĺžky života u mužov (pri narodení) v Rusku a Ukrajine so svetom (1950 – 2010; v rokoch)	148
G r a f 2.17	
Zmena vekovej štruktúry populácií vybraných krajín medzi rokmi 2010 a 2050 (podieľ hlavných vekových kategórií v %)	152

G r a f 4.1	
Štruktúra potenciálneho dopytu obyvateľstva nad 50 rokov na báze príjmov v regióne Pobaltie (% , 2009)	199
G r a f 4.2	
Štruktúra potenciálneho dopytu obyvateľstva nad 50 rokov na báze príjmov v regióne V5 (% , 2009)	200
G r a f 4.3	
Štruktúra potenciálneho dopytu obyvateľstva nad 50 rokov na báze príjmov v regióne Benelux (% , 2009)	202
G r a f 4.4	
Štruktúra potenciálneho dopytu obyvateľstva nad 50 rokov na báze príjmov v regióne Severské krajiny (% , 2009)	203
G r a f 4.5	
Štruktúra potenciálneho dopytu obyvateľstva nad 50 rokov na báze príjmov v regióne Bulharsko, Rumunsko (% , 2009)	205
G r a f 4.6	
Štruktúra potenciálneho dopytu obyvateľstva nad 50 rokov na báze príjmov v regióne Stredozemie (% , 2009)	206
G r a f 4.7	
Štruktúra potenciálneho dopytu obyvateľstva nad 50 rokov na báze príjmov v regióne Nemecko, Rakúsko (% , 2009)	207
G r a f 4.8	
Štruktúra potenciálneho dopytu obyvateľstva nad 50 rokov na báze príjmov v regióne Britské ostrovy (% , 2009)	209
G r a f 4.9	
Štruktúra potenciálneho dopytu obyvateľstva nad 50 rokov na báze príjmov v regióne Francúzsko (% , 2009)	210
G r a f 4.10	
Štruktúra potenciálneho dopytu starnúcich v regiónoch EÚ (50 – 64-roční, % , 2009)	211
G r a f 4.11	
Podiel starnúcich v regiónoch EÚ (50 – 64-roční, % , 2009)	212
G r a f 4.12	
Štruktúra potenciálneho dopytu seniorov v regiónoch EÚ (65 a viacroční, % , 2009)	212

G r a f 4.13	
Podiel počtu seniorov žijúcich v regiónoch EÚ (65 a viacroční, 2009)	214
G r a f 4.14	
Podiel príjmov seniorov na celkových príjmoch aktívneho obyvateľstva v regiónoch EÚ (% , 2009)	216
G r a f 4.15	
Pomer príjmov 50 až 64-ročných k príjmom aktívneho obyvateľstva (% , 2009)	218
G r a f 4.16	
Podiel príjmov 50 až 64-ročných na príjmoch 25 až 50-ročných v krajinách EÚ (% , 2009)	220
G r a f 4.17	
Vývoj príjmov obyvateľstva vo vekových skupinách pod 50 a nad 50 rokov na Slovensku (euro, 2005 – 2011)	222
G r a f 4.18	
Vývoj celkových priemerných príjmov obyvateľstva na Slovensku podľa vekových kategórií (euro, s. c. 2011, 2005 – 2011)	227
P r í l o h a 1.1	
Miera rizika chudoby podľa vekovej štruktúry (2009)	275
P r í l o h a 1.2	
Porovnanie miery rizika chudoby podľa typu domácností (2008 a 2009)	276
P r í l o h a 1.3	
Štruktúra výdavkov podľa veku na Slovensku (COICOP niv2/per 1000, 2005), uvedené ako % z celkových priemerných výdavkov domácnosti	277

Úvod

Európska únia v posledných rokoch zažíva prudké starnutie populácie, ktoré je spôsobené hlavne zvyšujúcou sa očakávanou dĺžkou dožitia v kombinácii s nízkou mierou pôrodnosti. Toto je považované za jednu z hlavných európskych výziev v nadchádzajúcich rokoch, ovplyvní to našu konkurencieschopnosť v rámci svetových regiónov a tým aj ekonomický rast a zamestnanosť. Bude nevyhnutné pretransformovať sociálne systémy, ktoré v mnohých prípadoch nie sú nastavené na zaťaženie predlžujúcimi sa dôchodkami.

Väčšinou sa analyzujú negatívne dopady starnutia obyvateľstva na verejné financie vyspelých štátov, teda neustále zvyšovanie nákladov na zdravotníctvo, starobné dôchodky, dlhodobú starostlivosť. Menšia pozornosť sa venuje vplyvu starnutia na národné hospodárstvo z pohľadu zmien v objeme a štruktúre ponuky a dopytu po výrobkoch, službách, pracovnej sile a kapitále. Úzko to súvisí s pojmom strieborná ekonomika, ktorá vychádza zo striebristej farby šedivejúcich vlasov starnúcej populácie a voľne by sa dala definovať ako potenciál, ktorý predstavujú inovatívne produkty a služby vyvinuté pre zvyšovanie kvality života v narastajúcom veku. Stále viac ľudí si uvedomuje tento rastúci priestor, ktorý sa na trhu naskytol práve vďaka starnúcim spoluobčanom.

Prvá z piatich kapitol tejto publikácie približuje názory domácich, ale aj zahraničných autorov na problematiku striebornej ekonomiky. Obsahuje jednak demografický a spoločenský rozmer starnutia populácie, no väčší dôraz je kladený na jeho ekonomický

rozmer. V práci je podrobnejšie rozpracovaná problematika kúpnej sily, úspor a spotreby strieborných spotrebiteľov. V závere sú uvedené vybrané medzinárodné skúsenosti s vplyvom starnutia populácie na agregátny dopyt a na zmenu štruktúry spotreby najmä z Nemecka, Veľkej Británie, Belgicka a Francúzska. V súvislosti so starnutím populácie sa do popredia dostávajú nové príležitosti pre inovatívne firmy, ktoré napomáhajú zlepšovať kvalitu života starších. Preto by sa starnutie populácie nemalo vnímať iba ako hrozba, ale skôr ako príležitosť, ktorú by Slovensko nemalo premrhať.

Druhá kapitola sa najprv venuje problematike starnutia populácie v Európe, kde analyzuje najnovšie tendencie a zmeny v demografických trendoch v posledných rokoch, porovnáva priebeh procesu starnutia v geografických regiónoch Európy a napokon charakterizuje zmenu v chápaní procesu starnutia od hrozby smerom k príležitosti, a to k takej, ktorej využitie by mohlo prispieť k hospodárskemu rastu, resp. povedie k ekonomickým benefítom. V ďalšej časti predstavuje problematiku starnutia populácie v celosvetovom rozmere a identifikuje rozvíjajúce sa ekonomiky ako tie, ktoré dnes čelia najvyššej dynamike starnutia svojich populácií. V práci ďalej selektujeme hlavných obchodných partnerov EÚ a napokon definujeme štádium demografického prechodu u týchto partnerov s cieľom potvrdiť existenciu potenciálu rozvoja strieborného trhu u hlavných obchodných partnerov EÚ i SR, a tým identifikovať potenciálne exportné teritória s vysokou pravdepodobnosťou uplatnenia sa striebornej produkcie (výrobky a služby určené pre populáciu seniorov) vyrobenej v Európe či na Slovensku.

Tretia kapitola sa zameriava na striebornú ekonomiku v kontexte politik EÚ v členení na jej hlavné produkčné sektory.

Štvrtá kapitola skúma súvislosti starnutia európskej populácie vo väzbe na formovanie dopytu, lebo nastúpený trend starnutia európskej populácie predstavuje vzhľadom na veľkosť a stabilitu príjmov strieborných príležitostí saturať ich potreby rozšírením trhu tovarov a služieb v smere zabezpečenia rastu spotreby. Kapitola je orientovaná na zistenie potenciálu dopytu strieborných spotrebiteľov formovanom ich príjmami v jednotlivých regiónoch a krajinách EÚ. Skúmané sú vzťahy medzi príjmami aktívneho obyvateľstva a populácie v poproduktívnom veku. V prípade Slovenska je analyzovaná aj stratifikácia príjmov obyvateľstva na regionálnej báze.

Piata kapitola má metodologický charakter a zameriava sa na analýzu dostupnosti dát o striebornej ekonomike a vhodných modelových aparátoch. Je orientovaná na metodologické aspekty skúmania potrieb a správania seniorov v jednotlivých krajinách EÚ, s dôrazom na príjmovú stránku a spotrebiteľské správanie sa. Formulované sú východiská pre skúmanie, ako aj charakteristika údajovej základne a zdrojov používaných dát. Hypotézy predpokladajú dosiahnutie takých parametrov zo skúmanej oblasti, ktoré budú predstavovať rámec pre možnú diskusiu o vplyve štruktúry dopytu seniorov (domácností) na jednotlivé segmenty slovenského exportu. Cieľom je tiež zistiť, či štruktúra ponuky tovarov a služieb na Slovensku bude schopná pokryť potreby seniorov identifikované z analýzy zmien potrieb a správania sa seniorov na Slovensku a v krajinách EÚ. Tento modifikovaný domáci dopyt podmienený výraznými očakávanými demografickými zmenami v priebehu nadchádzajúcich dvoch dekád, kedy intenzita starnutia na Slovensku bude patriť k jednej z najvyšších v EÚ, bude hlavným determinantom štruktúrnych zmien v domácej ekonomike, prípadne zmeny importného

správania. Túto zmenu možno očakávať, pokiaľ nedôjde k saturácii tohto dopytu z domácich zdrojov. V prípade adaptácie ekonomiky pre potreby seniorov bude možné identifikovať možnosti exportu týchto tovarov a služieb do EÚ a získať tak potenciál pre dosahovanie ekonomického rastu. Uvedený potenciál bude kvantifikovaný modelom zahŕňajúcim tak dopytovú ako aj ponukovú stránku ekonomiky. Ako najvhodnejšie sa v súčasnosti javí využitie štruktúrneho modelu všeobecnej ekonomickej rovnováhy CGE tak, aby bolo možné identifikovať kľúčové sektory podmieňajúce schopnosť ekonomiky adaptovať sa na príslušný štruktúrny šok.

Táto publikácia vznikla v rámci projektu APVV č. 0135-10 *Strieborná ekonomika ako potenciál budúceho rastu v starnúcej Európe* ako výstup jeho kvalitatívnej časti. Jej cieľom je poskytnúť slovenskému čitateľovi relatívne široký pohľad na problematiku striebornej ekonomiky. Snažili sme sa pritom pozrieť na niektoré otázky z rôznych pohľadov, napríklad na regionálnu sieť SEN@ER vo svetovom, európskom i slovenskom kontexte. Veríme, že prvá publikácia tohto obsahu na jednej strane poskytne slovenskému čitateľovi nové poznatky a pohľady, na druhej strane vyvolá úvahy, otázky a podnetné kritické komentáre, ktoré si autorský kolektív rád vypočuje.

POJMOVÝ APARÁT

Aktívne starnutie (*active ageing*) – Svetová zdravotnícka organizácia (WHO, 2002) definuje kvalitu života pri aktívnom starnutí ako proces vytvárania príležitostí a podmienok pre aktívne zachovanie zdravia, účasť na živote a dianí spoločnosti – zachovanie sociálnych vzťahov a dosiahnutie čo najvyššej úrovne nezávislosti a sebestačnosti jedinca.

Baby boomer – generácia narodená v rokoch 1946 – 1964.

Demografická dividenda (*demographic dividend*) – demograficko-ekonomické vyjadrenie konkrétnej fázy demografického prechodu, v ktorej je veková štruktúra populácie priaznivá pre hospodársky rozvoj; dochádza k nej v prípade výrazného nárastu produktívnej (aktívnej) časti populácie za súčasného poklesu detskej zložky (ako následku poklesu pôrodnosti) predtým, než dôjde k výraznejšiemu nárastu poproduktívnej zložky (v dôsledku prechodu silných produktívnych ročníkov do poproduktívneho veku). Využitie demografickej dividendy pre ekonomický rast nie je automatické, závisí od mnohých ďalších faktorov.

Demografický prechod (*demographic transition; 2nd demographic transition*) – tiež druhá demografická revolúcia, zmena reprodukčného správania charakteristická poklesom pôrodnosti, zmenou rodinného správania a zmenou spoločenských hodnôt; prebieha v moderných spoločnostiach po prvej demografickej revolúcii, ktorú sprevádzal súčasný pokles úmrtnosti a pôrodnosti.

Demografické procesy (*population processes*) – demografické udalosti určitého typu sledované ako hromadný jav, napríklad pôrodnosť, úmrtnosť, migrácia.

Druhý domov (*second home*) – pojem označujúci sťahovanie starších zväčša do južných štátov Európy alebo Spojených štátov amerických.

Funkčné potraviny (*functional food*) – produkty obohatené o pridané zložky, ktoré majú dodatočný pozitívny vplyv na zdravie.

Gerontotechnológia (*gerontotechnology*) – zlepšovanie každodenného bežného života starších ľudí pomocou technológií. Po prvýkrát toto spojenie slov gerontológia a technológia použil v roku 1989 Jan Graafmans (Fukuda, R., 2011).

Hlavné vekové skupiny (*main age groups*) – vekové kategórie obyvateľstva vymedzené podľa ich vzťahu k ekonomickej aktivite, predproduktívny vek obvykle ohraničený intervalom 0 – 19 rokov (resp. 0 – 14); produktívny vek 20 – 64 rokov (resp. 15 – 64) a poproduktívny vek 65 rokov a viac. (Vzhľadom na dostupnosť dát a štandardnú kategorizáciu budeme v konkrétnych častiach projektu venovaných trhu práce používať ako dolnú hranicu ekonomickej aktivity 25 rokov /členenie 0 – 24, 25 – 49, 50 – 64, 65 a viac/. Ak sa nepovie inak, týka sa to všetkých ukazovateľov, ktoré pracujú s hlavnými vekovými skupinami).

Hrubá miera úmrtnosti (*mortality rate*) – počet zomretých k strednému stavu obyvateľstva (obyčajne na 1 000 obyvateľov, za rok).

Imputované nájomné (*imputed rent*) – dôchodok, ktorý plynie vlastníčkovi kapitálových statkov (domácnostiam) z užívania napríklad vlastného pozemku, bytu, domu. Predstavuje hodnotu služieb týchto kapitálových statkov, ktorú by ich užívatelia získali v prípade, že by ich nevlastnili.

Index celkového zaťaženia (*economic dependency ratio, total dependency*) – počet osôb v predproduktívnom veku a poproduktívnom veku k počtu osôb v produktívnom veku; nazývaný tiež ako index ekonomického zaťaženia.

Index starnutia (*ageing index*) – index publikovaný OSN, počet osôb poproduktívneho veku, v tomto prípade 60 rokov a viac, na 100 osôb vo veku menej ako 14 rokov (čiže na 100 osôb predproduktívneho veku).

Index závislosti starších (*old-age dependency ratio*) – počet osôb v poproduktívnom veku k počtu osôb v produktívnom veku, nazývaný tiež index závislosti starých ľudí.

Index závislosti mladých ľudí (*young-age dependency ratio*) – počet osôb v predproduktívnom veku k počtu osôb v produktívnom veku.

Inteligentný dom (*intelligent house*) – v najširšom možnom zmysle slova je budova vybavená počítačovou a komunikačnou technikou, ktorá predvída a reaguje na potreby užívateľov s cieľom zvýšiť ich komfort, pohodlie, znížiť spotrebu energií, poskytnúť im bezpečie a zábavu pomocou riadenia všetkých technológií v dome, a ich interakciou s vonkajším svetom (Puškár, B., 2008). Inteligentný dom kontroluje a monitoruje základné služby, ktoré denne používame, najmä bezpečnosť, zdravie, ale aj používanie plynu, vody a elektriny. Poskytuje informácie pre rodinných príslušníkov, ale aj pre zodpovedné orgány ako polícia, zdravotná služba atď.

Migračný prírastok (*net migration*) – pozitívne migračné saldo, pozitívny rozdiel medzi počtom prisťahovaných a počtom

vysťahovaných osôb (označované tiež ako čistá migrácia, resp. jednoducho ako migračné saldo).

(Očakávaná) Dĺžka života prežitého v zdraví (healthy life years)

– kombinuje vývoj mortality (úmrtnosti) s vývojom morbidity (chorobnosti), získava sa z vekovo špecifických zdravotných stavov a vekovo špecifických úmrtností; označované tiež ako stredná dĺžka života v zdraví.

Označenia a skratky krajín – vo všetkých textoch ako aj v riadkoch tabuliek sú vždy uvedené plné názvy krajín, pričom v grafoch ako aj v stĺpcoch tabuliek sa pre krajiny odporúča používať dvojhláskový kód ISO okrem Grécka a Spojeného kráľovstva, pre ktoré sa odporúčajú skratky EL a UK.

Skrátený názov v slovenčine (geografický názov)	Úradný názov v slovenčine (protokolárny názov)	Kód krajiny
Belgicko	Belgické kráľovstvo	BE
Bulharsko	Bulharská republika	BG
Česká republika	Česká republika	CZ
Dánsko	Dánske kráľovstvo	DK
Nemecko	Spolková republika Nemecko	DE
Estónsko	Estónska republika	EE
Írsko	Írsko	IE
Grécko	Helénska republika	EL
Španielsko	Španielske kráľovstvo	ES
Francúzsko	Francúzska republika	FR
Taliansko	Talianska republika	IT
Cyprus	Cyperská republika	CY
Lotyšsko	Lotyšská republika	LV

Litva	Litovská republika	LT
Luxembursko	Luxemburské veľkovevodstvo	LU
Maďarsko	Maďarsko	HU
Malta	Maltská republika	MT
Holandsko	Holandské kráľovstvo	NL
Rakúsko	Rakúska republika	AT
Poľsko	Poľská republika	PL
Portugalsko	Portugalská republika	PT
Rumunsko	Rumunsko	RO
Slovinsko	Slovinská republika	SI
Slovensko	Slovenská republika	SK
Fínsko	Fínska republika	FI
Švédsko	Švédske kráľovstvo	SE
Island	Islandská republika	IS
Nórsko	Nórske kráľovstvo	NO
Švajčiarsko	Švajčiarska konfederácia	CH

Prirodzený pohyb obyvateľstva (*natural population change*) – zmeny v stave obyvateľstva ovplyvnené procesom reprodukcie; nazývané tiež populačná zmena.

Prirodzený prírastok (*natural increase*) – pozitívny rozdiel medzi počtom živonarodených a zomretých; záporný rozdiel sa označuje ako prirodzený úbytok obyvateľstva; prirodzený prírastok spolu s migračným saldom tvoria celkový prírastok obyvateľstva.

Produktívny vek (*productive age*) – vek, v ktorom je väčšina obyvateľstva ekonomicky aktívna.

Technológie aktívnej bezpečnosti (*active safety technologies*) – systémy vyvinuté tak, aby pomáhali predchádzať nehodám.

Telecare (*starostlivosť na diaľku*) – vzdialený monitoring a starostlivosť o pacientov v mimonemocničnom ošetrovaní, pričom je možná automatická reakcia v prípade rizikového stavu pacienta.

Telehealth (*monitorovanie pacienta na diaľku*) – pojem na označenie nových spôsobov, ktoré umožňujú pracovníkom v zdravotníctve zdieľať informácie, spolupracovať a poskytovať zdravotnícke služby pomocou škály informačných a komunikačných technológií.

Starnutie populácie (*population ageing*) – zmeny vo vekovej štruktúre, spôsobené zvyšovaním podielu starých ľudí v populácii (Jurčová, D., 2005).

Starnutie zdola (*ageing at the base, fertility dominated ageing*) – starnutie populácie v dôsledku znižovania pôrodnosti.

Starnutie zhora (*ageing at the summit, mortality dominated ageing*) – starnutie populácie v dôsledku predlžovania života.

Stredná dĺžka života (pri narodení) (*life expectancy at birth*) – počet rokov, ktoré v priemere prežije narodená osoba pri nezmenených úmrtnostných pomeroch; označované tiež ako očakávaná dĺžka života.

Strieborná ekonomika (*silver economy*) – adaptácia ekonomiky na budúce potreby rastúceho počtu starších ľudí. Tento fenomén vytvára nové trhové príležitosti (Deutsche Welle, 2005):

– nová ekonomická príležitosť pre zvýšenie hospodárskeho rastu a tvorbu pracovných miest spočívajúca v reagovaní na potreby starších ľudí umožnením prístupu k špecifickým tovarom a službám, ktoré zlepšia kvalitu ich života (European Council, 2007).

– vývoj a marketing inovatívnych produktov (tovarov a služieb) určených pre staršie osoby (Eurostat, 2011).

Strieborná ekonomika je tvorená spotrebiteľmi v poreprodukčnom veku, teda vo veku nad 50 rokov. Aj keď sa bežne používa pojem starší vek (*old age*), nie je presne ustanovená veková hranica. OSN napríklad tiež neprijalo štandardne platné kritérium veku, ale vo všeobecnosti ľudia vo veku 60/65+ predstavujú staršiu populáciu (*older population*). Klasifikácia vekových skupín sa obyčajne líši v rámci krajín, pričom mnohokrát odráža aj rozdiely v spoločenských triedach alebo práceschopnosť. Pokiaľ to bude možné, pre účely našich analýz budeme staršiu populáciu rozdeľovať do týchto troch skupín:

50 – 64 rokov – **starnúci** (*angl. young-old; fr. jeunes seniors; nem. Ältere Erwerbstätigen*),

65 – 79 rokov – **starí** (*angl. old-old alebo middle old; seniors; nem. Personen im Rentenalter*),

nad 80 rokov – **najstarší** (*angl. oldest-old alebo very old; vieux seniors; nem. Hochaltrige Personen*).

Strieborná generácia (*silver generation*) – v kontexte striebornej ekonomiky považujeme za striebornú generáciu skupinu potenciálnych spotrebiteľov (populácia staršia ako 50 rokov). Seniormi budeme v rámci výskumu označovať ľudí nad 65 rokov.

Strieborný trh (*silver market*) – trh s výrobkami a službami zameranými na striebornú ekonomiku.

Pôrodnosť (*natality*) – rodenie detí ako hromadný demografický jav.

Úhrnná plodnosť (*total fertility rate*) – priemerný počet živonarodených detí pripadajúcich na jednu ženu počas jej reprodukčného obdobia za predpokladu zachovania rozloženia mier plodnosti daného kalendárneho roka.

Univerzálny dizajn (*universal design*) – výrobky navrhnuté tak, aby boli vhodné pre všetky generácie spotrebiteľov.

Vekový medián (*median age*) – tiež medián veku, teda vek, ktorý rozdeľuje populáciu na dve rovnako početné polovice.

Záchovná hodnota (*replacement level*) – úroveň úhrnnej plodnosti alebo čistej miery reprodukcie, pri dosiahnutí ktorej je zabezpečená jednoduchá reprodukcia v populácii. Je daná takou úrovňou v plodnosti a úmrtnosti podľa veku, aby generácia v reprodukčnom veku zabezpečila svoju náhradu, t. j. hodnotu úhrnnej plodnosti 2,1 alebo hodnotu čistej miery reprodukcie 1,0 (Jurčová, D., 2005).

1 STRIEBORNÁ EKONOMIKA V DOMÁCEJ A SVETOVEJ LITERATÚRE

„Najlepší spôsob, akým Európa dosiahne to, aby sa starnutie nevnímalo ako hrozba, ale skôr ako historický úspech, spočíva v tom, že sa nepremrhá potenciál týchto generácií.“¹

Úvod

V Európe starne populácia relatívne rýchlo, pričom rozdiely medzi súčasnými a budúcimi dôchodcami sú značné. Už dnes sa dá povedať, že budúci dôchodcovia budú mať vyššie očakávania, najmä čo sa týka inovácií. Aj keď je starnutie záverečnou fázou v životnom cykle človeka, seniori si želajú zdravie a schopnosť pokračovať vo vykonávaní činností, ktoré robí väčšina populácie v skorších fázach životného cyklu. Výzva po inováciách produktov, služieb a verejnej politiky je tak odozvou na dopyt po aktívnom živote v zdraví. Z tohto pohľadu je dôležité vytvoriť nový pohľad na problematiku starnutia populácie. Podnikateľský sektor a vláda teda nemôžu používať „včerajších“ dôchodcov ako reprezentatívnu vzorku pre skúmanie budúcich dôchodcov bez toho, aby nezohľadnili tieto rozdiely v ich očakávaniach.

Naviac, súčasná doba je charakteristická zmenami a premenlivosťou. Pre podnikateľov bude preto o to ťažšie uskutočňovať investičné rozhodnutia s tým, že musia predpokladať, aký bude trh a akí budú spotrebitelia o 20 a viac rokov. Toto ich rozhodovanie

---

¹ Európska komisia (2009): Oznámenie Komisie Európskemu parlamentu, Európskemu hospodárskemu a sociálnemu výboru a Výboru regiónov. Riešenie otázky vplyvu starnutia obyvateľstva v EÚ (Správa o starnutí obyvateľstva 2009), s. 7.

môže skomplikovať aj prebiehajúca kríza a problémy verejných financií, ktorých riešenie vedie k prehodnoteniu investičných rozhodnutí.

V krajinách s nedostatočným objemom peňažných prostriedkov v penzijnom systéme možno u staršej populácie očakávať predĺženie pracovného života a veku odchodu do dôchodku. Dopyt po voľnočasových aktivitách, ako napríklad okružné plavby, teda nahradí sporenie a dopyt po finančnom plánovaní, rovnako ako po zdravotnej starostlivosti, ktorá môže predĺžiť pracovný život. Starší spotrebitelia v produktívnom veku, ktorí stratili dôveru v to, že systém sociálneho zabezpečenia bude postačovať na zabezpečenie ich predchádzajúceho životného štandardu, budú skôr tvoriť dodatočné úspory na dôchodok, ako míňať svoj súčasný disponibilný dôchodok.

Na zmenu spotrebiteľského správania bude mať vplyv aj ekonomická kríza, počas ktorej došlo k niekoľkým zmenám v spotrebiteľskom správaní, pričom mnohé z nich pretrvávajú aj po ekonomickom oživení. Tieto zmeny prinesú napríklad posun smerom k diskontným maloobchodným predajom, smerom k akciovým produktom, k preferovaniu domáceho prostredia pred reštauračnými zariadeniami, k znižovaniu výdavkov na položky, ktoré nie sú nevyhnutné pre život a vo všeobecnosti treba očakávať vyššiu cenovú senzitivitu (Deloitte, 2011).

Predvídať spotrebiteľské správanie bude o to ťažšie, že v Európe budú pokračovať demografické, spoločenské a ekonomické zmeny (G. Desvaux et al., 2010). Za posledných 50 rokov sa v EÚ očakávaná dĺžka života pri narodení zvýšila v priemere o 10 rokov a miera pôrodnosti sa znížila, pričom sa odhaduje, že do roku 2050 sa podiel obyvateľstva Európy na celkovej populácii zníži na 5 %. Podľa správy Európskej komisie (2008) o demografii *Uspokojovanie sociálnych potrieb v starnúcej spoločnosti* sa počet

osôb v produktívnom veku (15 – 64 rokov) pripadajúcich na jednu osobu staršiu ako 65 rokov zníži do roku 2060 na polovicu (zo štyroch na dve osoby). Ďalej dochádza k spoločenským zmenám, ako napr. k zvyšovaniu počtu vysokoškolsky vzdelaných ľudí, nárastu stupňa dosiahnutého vzdelania, vyššej participácii žien na trhu práce či zníženiu počtu členov domácností atď., čo má tiež výrazný vplyv na spotrebiteľské správanie celej domácnosti. Na zmenu spotrebiteľského správania môžu mať vplyv aj také ekonomické faktory, ako zmena produktivity práce (prostredníctvom zmeny disponibilných príjmov), zmena ekonomického rastu, vývoj kúpnej sily domácností, vývoj úspor a pod. Demografické zmeny môžu mať vplyv na celkový agregátny dopyt v jednotlivých krajinách, ale aj na zmenu štruktúry spotreby. Demografické zmeny sú preto dôležité z hľadiska plánovania dlhodobých investícií a produkcie. Zmeny v spotrebiteľskom správaní môžu viesť k zmenám v sektorovej produkcii, čo môže následne vplývať na zmenu zamestnanosti v jednotlivých sektoroch a odvetviach. Spotrebiteľský dopyt je tiež úzko spojený s obchodnými aktivitami krajiny, teda starnutie populácie môže vplývať aj na zahraničný obchod medzi jednotlivými ekonomikami.

1. 1 Demografický a spoločenský rozmer starnutia populácie v Európe

1.1.1 Fakty, trendy a nové perspektívy z pohľadu demografických a spoločenských zmien

Starnutie populácie, teda početný, ale aj relatívny nárast vyšších vekových skupín obyvateľstva, je predovšetkým výsledkom pokroku v ekonomickej, sociálnej a medicínskej oblasti. Tento pokrok umožnil Európanom po prvýkrát v histórii žiť dlhší, pohodlnejší

a bezpečnejší život. Starnutie populácie v krajinách Európskej únie je predovšetkým výsledkom štyroch demografických trendov, ktoré sa v jednotlivých krajinách líšili svojou intenzitou (European Commission, 2006):

- *Nízka miera pôrodnosti* – nízky priemerný počet detí pripadajúci na jednu ženu; v súčasnosti dochádza v tomto smere k určitým zlepšeniam, kedy sa miera pôrodnosti v EÚ 27 zvýšila z 1,47 v roku 2003 na 1,6 v roku 2009 (na Slovensku sa v sledovanom období miera pôrodnosti zvýšila z 1,2 na 1,41), čo je však stále pod zachovnou hodnotou 2,1, ktorá je potrebná pre stabilizáciu veľkosti populácie bez vplyvu migrácie.
- *Povojnový baby boom* – podľa predpovede Eurostatu prezentovanej v Demografickej správe Európskej komisie (2008) bude postupne dochádzať k poklesu podielu populácie v produktívnom veku (20 – 64) najmä po tom, ako generácia narodená v období zvýšenej pôrodnosti, t. j. po druhej svetovej vojne, dosiahne postupne dôchodkový vek (najsilnejší tlak sa v tomto smere očakáva v období rokov 2015 – 2035). Počet ľudí nad 60 rokov rastie v EÚ o viac ako 2 milióny ročne, pričom toto tempo je približne dvakrát vyššie ako pred tromi rokmi. Podľa predikcií Infostatu budú v roku 2050 seniori tvoriť na Slovensku okolo 30 % z celkovej populácie, t. j. ich podiel sa viac ako zdvojnásobí v porovnaní s rokom 2010. Tento trend bude postupne viesť k zvyšovaniu proporcie starších ľudí, ktorých bude potrebné finančne podporovať znižujúcim sa počtom ľudí v produk-
- tívnom veku.
- *Zvyšovanie očakávanej dĺžky života v EÚ 27* – v roku 2009 bola očakávaná dĺžka života u mužov 76,4 rokov (v SR 71,4 rokov) a u žien 82,4 rokov (v SR 79,1 rokov). Za posledných 50 rokov

sa v rámci EÚ 27 zvýšila očakávaná dĺžka života o približne 10 rokov, rovnako u mužov, ako aj u žien. Ďalšie zlepšenia v očakávanej dĺžke života sa dosiahnu najmä znížením miery úmrtnosti v staršom veku. Očakávaná dĺžka života sa líši v rámci jednotlivých krajín, ale aj medzi krajinami, pričom značný vplyv na tieto odlišnosti majú socio-ekonomické faktory, ako sú vzdelanie, zamestnanosť či príjem, ktoré vplývajú aj na zdravie a úmrtnosť.

- Európa je čistým prijímateľom migrantov z tretích krajín. Podľa štatistík Európskej komisie (2009) žilo v roku 2007 v EÚ 27 legálne 18,5 milióna prisťahovalcov z krajín mimo EÚ (takzvaní štátni príslušníci tretích krajín), čo predstavuje približne 4 % celkového obyvateľstva. Migrácia je v súčasnosti hlavnou hnacou silou rastu populácie vo väčšine členských štátov EÚ 27. V januári 2010 tvorila podľa údajov Eurostatu populácia EÚ 27 približne 501,1 milióna osôb, čo je o 1,4 milióna ľudí viac ako predchádzajúci rok, pričom prirodzený nárast populácie (pozitívny rozdiel medzi živonarodenými deťmi a úmrtiami) tvoril 0,5 milióna a 0,9 milióna tvorila migrácia (European Commission, 2010). Migračné pohyby spôsobujú, že populácia EÚ je rôznorodejšia, pričom pre európske spoločenstvá vznikajú nové výzvy a príležitosti. Napriek doterajšiemu trendu, mimoeurópska imigrácia môže iba čiastočne kompenzovať vplyvy nízkej miery pôrodnosti a zvyšujúcej sa očakávanej dĺžky života na vekové rozloženie európskej populácie. Ako pripomína zelená kniha Komisie,² imigrácia sama ako taká nemôže vyriešiť problémy súvisiace so starnutím populácie, ako ani nemôže nahradiť potrebné hospodárske reformy.

---

² KOM (2005) 94 v konečnom znení, 16. 3. 2005.

V posledných rokoch môžeme pozorovať transformačné zmeny európskej spoločnosti, ktoré do značnej miery vplyvajú na profil spotrebiteľa, ako aj na spotrebiteľské správanie. Jeden z takýchto trendov prebieha v oblasti vzdelávania. Pre európske krajiny je v oblasti vzdelávacích politík charakteristická tendencia zvyšovania vzdelanostnej úrovne obyvateľov. Ako príklad môžeme uviesť nárast počtu obyvateľov EÚ s ukončeným tretím stupňom vzdelania, ktorý sa za posledných päť rokov zvýšil o približne 5 %, pričom vyššia miera vzdelania pozitívne koreluje s mierou zamestnanosti. Na Slovensku je hlavným trendom, ktorý môžeme vidieť u mladších generácií, zvyšovanie podielu osôb s úplným stredoškolským vzdelaním, zvyšovanie absolventov vysokých škôl a tiež ďalší pokles zastúpenia osôb so základným vzdelaním (Šprocha, B., 2010). Tento trend by sa mal v budúcnosti ešte posilniť, čo dokazujú aj ciele EÚ do roku 2020 pre oblasť vzdelávania, podľa ktorých by malo mať minimálne 40 % obyvateľov vo veku 30 – 34 rokov ukončené vysokoškolské vzdelanie a podiel osôb, ktoré predčasne ukončia školskú dochádzku, by sa mal znížiť pod 10 %.³

Dôležitým faktorom podnecujúcim spoločenské zmeny je aj zvyšovanie participácie žien na trhu práce. Podľa údajov ŠÚ SR sa na celkovej zamestnanosti v roku 2009 podieľali ženy okolo 43,9 %. Postavenie žien na trhu práce je naďalej v centre pozornosti tvorcov politík, o čom svedčí aj publikácia *Going for Growth 2011*, v ktorej OECD stanovuje pre členské krajiny priority

---

³ Pre porovnanie podľa údajov Eurostatu malo v roku 2010 v EÚ 27 ukončené vysokoškolské vzdelanie 33,6 % obyvateľov vo veku 30 – 34 rokov, na Slovensku bolo toto percento o niečo nižšie, t. j. 22,1 %. Podiel osôb, ktoré predčasne ukončili školskú dochádzku, tvoril v roku 2010 v EÚ 27 15,1 % a na Slovensku 4,7 %.

v štrukturálnych politikách, pričom Slovensku okrem iného odporučila zamerať sa aj na znižovanie bariér vstupu na trh práce pre ženy, s dôrazom na zamestnanie matiek s malými deťmi a žien vo vyššom veku (MZV SR, 2011). Ďalším dôležitým faktorom podnecujúcim spoločenskú zmenu je zmena štruktúry a veľkosti rodiny. K týmto zmenám dochádza v dôsledku demografického vývoja, ale vnútorná štruktúra rodiny sa mení aj v dôsledku toho, že sa posúva čas založenia rodiny, zvyšuje sa počet rozvodov, osamelých rodičov a rekonštruovaných rodín, rastie počet párov žijúcich vo viac alebo menej trvalom vzťahu bez manželstva, znižuje sa počet viacgeneračných rodín, zvyšuje sa zamestnanosť žien, a teda následne počet rodín s dvomi zarábajúcimi členmi a iné. Posunom v rodových a medzigeneračných vzťahoch sa zároveň posilnil individualizmus.⁴

1.1.2 Starnutie populácie v kontexte politik Európskej únie

Dôležitosť demografických zmien, ktoré predstavujú jednu z najväčších výziev, pred ktorými stojí Európska únia, bola zvýdihnutá už v roku 2005, kedy sa na summite v Hampton Court neformálne stretli vedúci predstavitelia členských štátov EÚ. Reakciou na obavy prezentované na tomto summite bolo oznámenie Európskej komisie s názvom *Demografická budúcnosť Európy – pretvorme výzvu na príležitosť* (2006).⁵ V tomto oznámení Komisia zdôraznila 5 kľúčových oblastí, na ktoré je potrebné sa zamerať:

---

⁴ Viacej sa tejto problematike venuje napríklad M. T. LETABLIER, S. PENNEC (2003): *Changing Family Struture in Europe: New Challenges for Public Policy*.

⁵ Všetky hlavné oznámenia Európskej komisie týkajúce sa problematiky starnutia sú detailnejšie charakterizované v 2. kapitole.

- vytváranie lepších podmienok pre rodiny – predovšetkým zosúladowanie rodinného a pracovného života,
- podpora zamestnanosti – vytváranie väčšieho počtu pracovných miest, dlhší a kvalitnejší produktívny vek,
- produktívnejšia a dynamickejšia Európa,
- prijímanie a integrovanie imigrantov v Európe,
- zabezpečenie udržateľných verejných financií v Európe, a tým zabezpečenie primeranej sociálnej ochrany a rovnosti medzi generáciami.

Tento dokument nadväzoval na predchádzajúce oznámenie Komisie s názvom *Európske hodnoty v globalizovanom svete* z októbra 2005, v ktorej je zdôraznená potreba uskutočnenia reforiem a modernizácie za účelom zabezpečenia vysokej kvality vzdelávania a zdravotnej starostlivosti, ako aj zabezpečenia uspokojivého pracovného miesta pre každého a tomu zodpovedajúce dôchodky. Ďalej tento dokument nadväzoval na zelenú knihu Komisie z marca 2005 s názvom *Konfrontácia demografických zmien: nová solidarita medzi generáciami*, ktorá vyzdvihuje potrebu hľadania nových ciest na zhodnotenie potenciálneho rastu, ktoré predstavujú mladé generácie a starší občania. Mala by sa rozvinúť nová solidarita medzi generáciami, vytvorená na základe vzájomnej podpory a prenosu kompetencií a skúseností.

Výsledky týchto iniciatív sú každé dva roky prezentované na *Európskom demografickom fóre*.⁶ Fórum je príležitosťou na

---

⁶ V roku 2006 sa konalo prvé Európske demografické fórum s podtitulom Demografická budúcnosť Európy. Druhé demografické fórum z roku 2008 malo podtitul Lepšia spoločnosť pre rodiny a starších ľudí, na ktorom si jednotlivé krajiny odovzdávali skúsenosti dobrej praxe najmä z oblasti aktívneho starnutia. Posledné doteraz uskutočnené Európske fórum sa konalo v roku 2010 s podtitulom Demografická dimenzia Stratégie Európa 2020. Prezentovali sa tu možnosti podpory aktívneho starnutia, generačnej solidarity, riešenia krízy a konsolidácie verejných financií bez toho, aby boli ohrozené investície do demografickej budúcnosti Európy.

prezentovanie dosiahnutých pokrokov v jednotlivých oblastiach, ako aj možnosťou na preskúmanie vzájomnej interakcie politík a demografických zmien. Pokroky dosiahnuté vo vyššie spomínaných piatich oblastiach sú zároveň prezentované v *Európskych demografických správach*.⁷

Od roku 2005 sa na tému Strieborná ekonomika v Európe konali štyri konferencie. *Prvá konferencia* bola výsledkom iniciatívy vlády Severného Porýnia-Vestfálska. Na tejto konferencii bola zdôraznená potreba ukotvenia striebornej ekonomiky v rámci politík na národnej aj európskej úrovni a jej začlenenia do Lisabonskej stratégie a 7. rámcového programu Európskej komisie. Okrem toho, 10 európskych regiónov (Severné Porýnie-Vestfálsko, Andalúzia, Burgenland, Extremadura, Gelderland, Limburg, Stredný východ Írska, Stredný región Írska, Škótsko a stredozápadné grófstva Anglicka) oznámilo založenie a vznik tzv. Silver Economy Network of European Regions (SEN@ER)⁸ a zároveň prijalo memorandum o porozumení *Bonnská deklarácia pre striebornú ekonomiku ako príležitosť pre kvalitný život, ekonomický rast a konkurencieschopnosť v Európe*. Podľa Bonnskej deklarácie *strieborná ekonomika* predstavuje potenciál nových a inovatívnych produktov a služieb pre vyššiu kvalitu života v starobe. Toto inovatívne úsilie vedie k ekonomickému rastu a k tvorbe nových pracovných miest, pričom v celosvetovom meradle zvyšuje konkurencieschopnosť Európy ako celku, ale aj podnikov v nej pôsobiach.

Druhá európska konferencia striebornej ekonomiky sa konala v Kerkrade (Holandsko) 29. a 30. novembra 2006 pod záštitou provincie Limburg. Jadrom programu bolo 5 hlavných tém, ktoré pokrývajú všetky prístupy a aspekty striebornej ekonomiky:

---

⁷ European demography report (2007), European demography report (2008), European demography report (2010).

⁸ Podrobnejšie je problematika SEN@ER rozpracovaná v 3. kapitole.

zdravie a životný štýl, bývanie a domáce prostredie, práca a príjem, cestovný ruch a kultúra, integrácia a komunikácia. Na tejto konferencii bola vyzdvihnutá myšlienka, že starnúca „strieborná generácia“ prináša pre vznikajúce, ale aj už existujúce podniky obrovskú škálu nových produktov a služieb, teda obchodných príležitostí. Inovatívne podniky, ktoré túto výzvu pochopia a budú na ňu schopné a ochotné reagovať, môžu v budúcnosti z týchto príležitostí profitovať.

Tretia konferencia striebornej ekonomiky sa konala 15. a 16. novembra 2007 v Seville v Španielsku. Diskutované boli najmä témy: nové technológie versus nezávislý život, cestovný ruch a kultúra, finančné služby a stravovanie. V rámci témy starnutie v zdraví a vedenie nezávislého života boli prezentované čiastkové výsledky 6. rámcového programu SOPRANO (Service Oriented Programmable smart environments for older Europeans), s rozpočtom 11,7 miliónov eur v dĺžke trvania 40 mesiacov, do riešenia ktorého sa aktívne zapojili aj niektorí členovia siete SEN@ER. Cieľom tohto projektu bolo navrhnúť taký systém, ktorý by starším ľuďom pomáhal priniesť do každodenného života väčšiu pohodlnosť a bezpečnosť. Cieľom projektu bolo napomôcť starnúcim obyvateľom, aby naďalej žili samostatne a boli plnohodnotnými členmi spoločnosti.

Štvrtá konferencia striebornej ekonomiky sa konala 28. a 29. januára 2010 vo francúzskom Limoges. Jej súčasťou bol okrúhly stôl na tému regionálna strieborná ekonomika a stratégie starnutia – príklady a skúsenosti, ktorého sa zúčastnili odborníci z rôznych európskych regiónov. Na tejto konferencii sa zdôraznilo, že starnutie populácie, spolu s globálnym otepľovaním a globalizáciou sú tri hlavné výzvy, ktorým bude spoločnosť EÚ čeliť nasledujúcich 20 – 50 rokov.

O tom, že tento problém je stále aktuálny a je naďalej v centre pozornosti Európskej únie, svedčí aj skutočnosť, že Európska komisia označila v stratégii Európa 2020: Stratégia na zabezpečenie inteligentného, udržateľného a inkluzívneho rastu za jeden z kľúčových problémov, ktorému je potrebné venovať náležitú pozornosť, starnutie populácie (spolu s globalizáciou, klimatickými zmenami, konkurencieschopnosťou a makroekonomickými nerovnováhami). V dokumente je zdôraznené, že v porovnaní so zvyškom sveta Európa nepostupovala v tejto oblasti dostatočne rýchlo (napr. neudržateľnosť penzijných systémov atď.). V súvislosti s inkluzívnym rastom Komisia práve preto vyzdvihla význam podpory zdravého a aktívneho starnutia populácie pri cieľoch dosahovania vysokej zamestnanosti a znižovania chudoby.⁹

1.2 Ekonomický rozmer starnutia populácie v Európe

V súvislosti s vplyvom demografických zmien existujú vo vedeckej (odbornej) literatúre dva smery. Prvý smer vníma starnutie populácie ako záťaž pre spoločnosť. Jedným z príkladov je americký národný inštitút zaoberajúci sa starnutím populácie (National Institute in Ageing), ktorý charakterizoval starnutie populácie ako „striebornú cunami“, ktorá sa blíži a na ktorú nie sme pripravení (L. P. Fried, W. J. Hall, 2008). Podľa G. Staunera (2008) poskytovanie univerzálnej zdravotnej starostlivosti pre starnúcu populáciu bude viesť k vyšším nákladom, ktoré nebude možné kompenzovať iba zvýšením príspevkov, a preto bude silnieť tendencia k zníženiu verejne financovanej zdravotnej starostlivosti na základné minimum. Podľa D. E. Blooma a D. Canninga

---

⁹ Výbor regiónov (2011) v stanovisku na tému európska platforma proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu pripomenul, že chudoba hrozí najmenej jednému občanovi EÚ zo šiestich.

(2008) demografické zmeny zasa stavajú proti sebe dve generácie, ľudí v produktívnom veku, ktorí sú čistými „výrobcami“ a starších ľudí v poproduktívnom veku, ktorí sú čistými spotrebiteľmi verejných tovarov a služieb, čo môže následne viesť k medzigeneračným konfliktom.

Mnohé štúdie však vidia v starnúcej populácii nový potenciál ekonomického rastu. Autori nedávnej štúdie Accenture (2011) *Nové vlny rastu* považujú starnutie populácie za veľkú nevyužitú príležitosť k rastu, pričom za kľúčovú výzvu a príležitosť pre spotrebný priemysel napríklad považujú zohľadňovanie zmien fyzickej kondície staršej generácie pri vytváraní dizajnu nových produktov. Podobný názor má aj International Longevity Centre, ktoré nevidí mladých ľudí ako produktívnych a starších ľudí len ako záťaž, ale predpokladá, že ľudia všetkých vekových kategórií pozitívne prispievajú k rozvoju spoločnosti, aj keď sa tieto ich príspevky môžu v priebehu času meniť (OECD, 2011). Podľa českého Národného programu prípravy na starnutie na obdobie rokov 2008 – 2012 *Kvalita života v starobe* (2008), bude ekonomicko-sociálny vplyv starnutia populácie do značnej miery závislý od toho, ako budú využité získané prírastky v dĺžke života, pričom ekonomická aktivita starších osôb je vnímaná ako prínos pre kvalitu života nielen ich samotných, ale aj pre ich rodiny a celú spoločnosť. Starší pracovníci môžu byť v porovnaní s mladšou generáciou pre zamestnávateľov prínosom v dôsledku dlhoročných pracovných skúseností, zrelosti a nižšej fluktuácii.

1.2.1 Kúpna sila

Zmenšovanie populácie v Európe je spojené so zmenšovaním základne potenciálnych zákazníkov, čo môže následne vplývať na veľkosť agregátneho dopytu a tvorbu ziskov v jednotlivých

odvetviach (zároveň ale dôjde k rastu tej časti populácie, ktorá má síce nižšie, ale relatívne stabilné príjmy). Absolútna hodnota čistého počtu potenciálnych zákazníkov nie je samozrejme jediným indikátorom podnikateľských príležitostí. Dôležitú funkciu pri možnej kompenzácii nižšieho počtu spotrebiteľov zohráva veľkosť ich kúpnej sily (na ňu vplýva napr. veľkosť naakumulovaného bohatstva, veľkosť čistých príjmov domácností, ktoré sa odvíjajú od produktivity práce atď.), ako aj sklon k spotrebe.¹⁰

V centre pozornosti tvorcov sociálnych politík v jednotlivých krajinách je preto čoraz častejšie ekonomická situácia starších a výskyt finančnej tiesne v domácnostiach so staršími členmi. Domácnosti starších majú menšiu schopnosť kompenzovať výpadky v príjmoch prostredníctvom zmeny ponuky práce alebo prostredníctvom pôžičiek pri ručení s budúcimi príjmami. Rovnako môžeme konštatovať, že po skončení produktívneho veku sa znižuje aj ich možnosť akumulovať aktíva. V rámci stratégie zamestnanosti začali aj preto členské štáty EÚ prijímať opatrenia na zvrátenie trendu predčasného odchodu do dôchodku, pričom sa podľa údajov Eurostatu v EÚ 27 zvýšila miera zamestnanosti ľudí vo veku 55 – 64 rokov z 36,9 % v roku 2000 na 46 % v roku 2009.¹¹ Podpora zamestnávania starších pracovníkov si vyžaduje najmä zlepšovanie a prispôsobenie pracovných podmienok ich špecifickým potrebám a zdravotnému stavu, lepšie sprístupnenie celoživotného vzdelávania pre obnovu ich zručností či preskúmanie daňových systémov a systémov dávok na zabezpečenie účinných stimulov s cieľom predĺženia obdobia ich pracovnej činnosti. Nevyhnutnosť vytvárania lepších pracovných príležitostí a podmienok pre starších pracovníkov tak, aby mohli dlhšie zotrvať na trhu práce,

---

¹⁰ V prípade, že celý úbytok obyvateľstva nebol kompenzovaný migrantmi.

¹¹ Pre porovnanie na Slovensku došlo k rastu miery zamestnanosti ľudí vo veku 55 – 64 rokov z 21,4 % v roku 2000 na 39,6 % v roku 2009.

boj proti sociálnemu vylúčeniu prostredníctvom posilnenia aktívneho zapojenia do spoločnosti a podpora zdravého starnutia sa dostali do centra pozornosti Európskej komisie, ktorá rok 2012 vyhlásila za Európsky rok aktívneho starnutia.¹²

Aktívne starnutie¹³ by okrem iného mohlo pomôcť aj pri riešení otázok chudoby v starobe. V roku 2008 bolo v Európskej únii ohrozených chudobou 19 % ľudí vo veku nad 65 rokov. Starší ľudia by nemali prežívať starobu ako obdobie marginalizácie. K odstráneniu niektorých príčin chudoby pri tejto vekovej kategórii by mohli napomôcť aj lepšie pracovné príležitosti alebo aktívna účasť tejto skupiny obyvateľov na dobrovoľníckej činnosti.¹⁴ Na Slovensku bola miera rizika chudoby podľa vekovej štruktúry v roku 2009 vo vekovej skupine 55 – 64 rokov na úrovni 6,1 %, v prípade starších ľudí vo veku 65 a viac predstavovala až 10,8 % (príloha 1.1). V prípade miery rizika chudoby podľa typu domácnosti (príloha 1.2) hrozilo najväčšie riziko chudoby rodinám s tromi a viac deťmi (27,9 %) a hneď po nich nasledovali jednotlivci vo veku 65+ (26,2%).¹⁵

Demografické zmeny ešte viac prispievajú k narastaniu týchto problémov. Nárast dĺžky života predlžuje čas, ktorý ľudia trávajú na dôchodku, alebo v niektorých prípadoch predlžuje čas medzi začiatkom závažných zdravotných problémov a úmrtím.

V súčasnosti sa mnoho ekonómov a vedcov venuje problematike príjmov, bohatstva a zadĺženosti európskych domácností

---

¹² KOM (2010) 462 v konečnom znení.

¹³ Rada Európskej únie (2010, s. 7) zdôraznila, že najväčšou príležitosťou Európy na riešenie výziev starnutia obyvateľstva je plné využitie potenciálu starších ľudí, čo si vyžaduje podporu aktívneho starnutia.

¹⁴ Podľa prezidenta Výboru regiónov EÚ (2009) Luca Van den Brandeta integrácia a aktívna účasť seniorov v miestnych komunitách značne prispieva k ekonomickému, ale aj všeobecnému rozvoju týchto komunít.

¹⁵ Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR (2010): Správa o sociálnej situácii obyvateľstva Slovenskej republiky za rok 2010.

so staršími členmi. Ako príklad môžeme uviesť talianskych ekonómov D. Christelis, T. Jappelli, O. Paccagnella, G. Weber (2009), ktorí na preskúmanie odlišnosti príjmov, bohatstva a iných indikátorov finančného blahobytu v európskych krajinách medzi jednotlivcami nad 65 rokov využívajú multidisciplinárnu a nadnárodnú panelovú databázu. Táto databáza obsahuje mikroudaje o zdraví, sociálno-ekonomickom postavení, sociálnych a rodinných väzbách pre viac ako 45 000 osôb starších ako 50 rokov.¹⁶

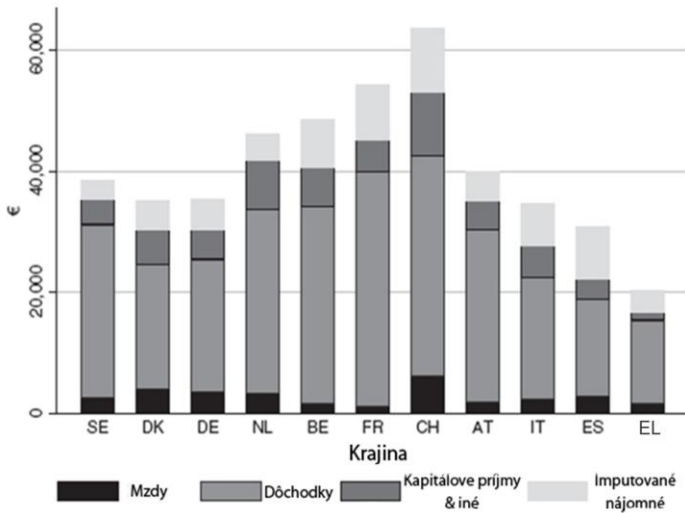
Veľmi často sa príjem, spotreba a bohatstvo považujú za indikátory individuálneho blahobytu. Na grafe 1.1 môžeme vidieť priemerné ročné príjmy domácností 65+ročných vo vybraných krajinách prepočítaných v parite kúpnej sily. Priemerný príjem domácnosti presahoval 50 000 eur iba vo Švajčiarsku. Vo Francúzsku, Holandsku, Belgicku bol v rozmedzí 40 000 a 50 000 eur, medzi 30 000 a 40 000 eur sa nachádzal vo Švédsku, Dánsku, Nemecku a Rakúsku, medzi 20 000 a 30 000 eur v Taliansku a pod 20 000 eur v Španielsku a Grécku.¹⁷

---

¹⁶ Od roku 2004 databáza The Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe (SHARE) zahŕňa údaje 11 krajín z rôznych regiónov Európy - Škandinávia (Dánsko, Švédsko), centrálna Európa (Rakúsko, Francúzsko, Nemecko, Švajčiarsko, Belgicko a Holandsko) a krajiny Stredomoria (Španielsko, Taliansko a Grécko). Od roku 2006 zahŕňa ďalšie dve „nové“ členské krajiny EÚ – Českú republiku a Poľsko. V súčasnosti zahŕňa 16 krajín (doplnenie o Izrael, Slovinsko a Írsko). Výhodou tejto databázy je, že zozbierané dáta sú úplne štandardizované v jednotlivých krajinách a ďalšou výhodou je, že zozbierané dáta sa týkajú nielen príjmov domácností, spotreby, ale aj ich bohatstva. Len na základe prvých výsledkov prieskumu bolo na stránke SHARE zverejnených viac ako 100 publikácií.

¹⁷ Medián sa nachádzal vo všetkých krajinách hlboko pod priemerom, pričom tento rozdiel sa v závislosti od krajiny značne menil. Francúzsko a Belgicko zaznamenalo najväčší pokles hodnôt z priemeru na medián.

Graf 1.1

Zložky príjmov domácností 65+ vo vybraných krajinách

Prameň: Christelis, D., Jappelli, T., Paccagnella, O., Weber G. (2009).

Príjmy boli definované ako ročné peňažné príjmy pred zdanim, pričom zahrňujú iba pravidelné platby. Príjmy z imputovaného nájomného sú relatívne nízke v škandinávskych krajinách, Nemecku, Grécku a Holandsku, avšak sú významné vo Francúzsku, Taliansku a Španielsku. Tento výsledok je konzistentný s tým, že v mnohých krajinách sú ceny domov vysoké a mnohí seniori, ktorí splatili hypotéky, sú bohatí z pohľadu vlastníctva nehnuteľnosti, ale chudobní z pohľadu príjmov. Imputovaný príjem je vysoko nestabilný, pretože závisí od trhovej hodnoty nehnuteľnosti a môže byť ovplyvnený ekonomickým cyklom. Relatívne spoľahlivým zdrojom financovania budúcej spotreby môžu byť finančné, ale aj nefinančné aktíva. Tieto aktíva sa však môžu stať aj predmetom dedenia. Zatiaľ čo príjem a spotreba sú dôležitými

determinantmi súčasného blahobytu, aktíva môžu byť teoreticky kľúčovým indikátorom budúcej dlhodobu udržateľnej spotreby.

Graf 1.1 naznačuje, že vo všetkých sledovaných krajinách tvorili najväčšiu zložku príjmov starobné dôchodky,¹⁸ nasledované (okrem Holandska a Švajčiarska) imputovanými príjmami. Ďalej tento graf ukazuje, že v takmer polovici zo sledovaných krajín tvoria ostatné zložky (kapitálové príjmy a príjmy od ostatných členov domácnosti) len relatívne malú časť príjmov.

V USA je situácia obdobná ako v Európskej únii. Najväčším zdrojom príjmov pre 65+ ročných sú príjmy zo sociálneho zabezpečenia (starobné dôchodky) a odstupného, ktoré platia súkromné a verejné firmy a inštitúcie, pričom tento zdroj príjmov pre ľudí od 65 do 74 rokov predstavuje v priemere 50 % celkových príjmov, pre ľudí nad 75 rokov predstavuje až 66 % príjmov. Druhú najväčšiu zložku príjmov predstavujú pre ľudí od 65 – 74 rokov mzdy (43 %), potom nasledujú príjmy z aktív (6 %). Pre ľudí nad 75 rokov sa podiel príjmov z miezd na celkových príjmoch znižuje o viac ako polovicu na 20 % a príjem z aktív sa zvyšuje na 12 % (MMI, 2010).¹⁹ Podľa štúdie Deloitte (2011) bude generácia baby boomers v USA (narodení od 1946 – 1964) do roku 2015 vlastniť 60 % národného bohatstva a tvoriť až 40 % výdavkov na spotrebu.

---

¹⁸ Na Slovensku bolo v roku 2010 podľa údajov Sociálnej poisťovne kumulatívne na starobný dôchodok vyplatených 3 758 182 EUR (v tis. € za rok). Priemerná výška starobného dôchodku (jednotlivca) bola k 31. 12. 2010 352,54 €, t. j. 45,84 % priemernej mzdy (brutto). V súčasnosti sa vedú široké diskusie o potrebe nastavenia nového systému valorizácie dôchodkov, aby sa v dôsledku demografických zmien udržal pomer medzi mzdou v produktívnom veku a dôchodkom v poproduktívnom veku na úrovni okolo 50 %.

¹⁹ Podľa údajov U. S. Department of Labor, Bureau of Labor Statistics, Consumer Expenditure Survey, 2008.

Existuje viacero dôvodov, prečo je bohatstvo a jeho vývoj v čase jedným z kľúčových indikátorov dosahovania blahobytu v starobe. Mnoho ľudí si na dôchodok tvorí úspory a dosiahne tak svoj dôchodkový vek so značnou výškou aktív. Tieto aktíva poskytujú seniorom príjem vo forme nájomného z nehnuteľností, úrokov z dlhopisov či dividend z akcií. Tieto isté aktíva môžu byť počas dôchodkového veku odpredané a hotovosť môže byť použitá na spotrebu. Teda kým príjem a spotreba predstavujú dôležitý determinant súčasného blahobytu jednotlivcov, aktíva teoreticky predstavujú kľúčový indikátor budúcej, udržateľnej spotreby. Okrem iného, nadobudnuté bohatstvo môže seniorom slúžiť ako „ochranný vankúš“, ktorý ich chráni pred zdravotnými a inými rizikami, čo je veľmi dôležité najmä v čase, keď sa zvyšuje dĺžka života spolu s nákladmi na zdravotnú starostlivosť.

Graf 1.2 zobrazuje medián čistého bohatstva domácností so striebornými členmi (definovaného ako suma čistých finančných aktív a nefinančných aktív mínus záväzky) vo vybraných krajinách pre roky 2004 a 2006 (údaje za Poľsko a Českú republiku sú k dispozícii len za rok 2006). V roku 2006 rovnako ako v roku 2004 patrili medzi krajiny s najvyšším mediánom čistého bohatstva Belgicko, Švajčiarsko a Francúzsko, zatiaľ čo medzi krajiny s najnižším čistým bohatstvom patrili krajiny východnej Európy, Poľsko a Česká republika. V porovnaní s rokom 2004 sa zvýšilo čisté bohatstvo skúmaných domácností najmä vo Švédsku, Dánsku, Holandsku, Belgicku, Taliansku a Španielsku, kde došlo k rastu čistého bohatstva od 18 000 eur v Holandsku po 37 000 eur v Taliansku.²⁰ Bližšie sa dekompozícii bohatstva venujú

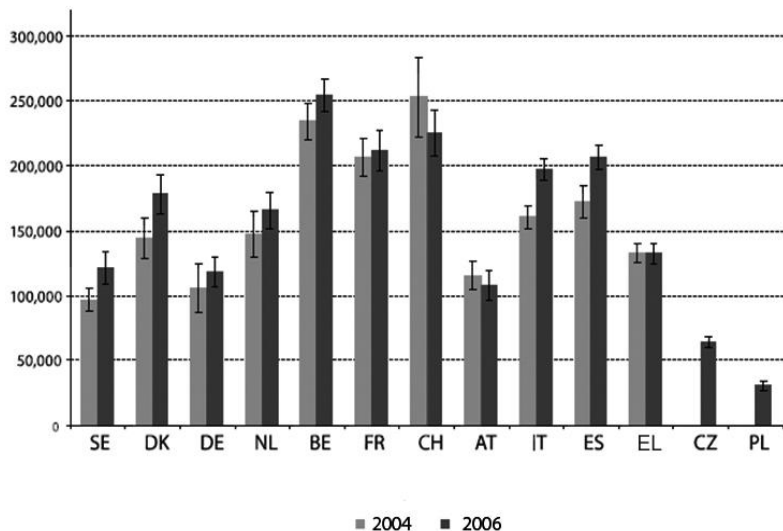
---

²⁰ Väčšina zmien v hodnote aktív bola spôsobená boomom v oblasti realít (napr. Španielsko a Dánsko), pričom k najväčším zmenám vo vlastníctve finančných aktív došlo v krajinách severnej a strednej Európy. Napríklad novopristúpené krajiny Poľsko a Česká republika vykazovali priemerné alebo vyššie ako priemerné vlastníctvo finančných aktív, ale relatívne nízke celkové bohatstvo domácností v porovnaní s ostatnými európskymi krajinami.

D. Christelis, T. Jappelli, M. Padula v štúdii *Wealth and Portfolio Composition* (2005). Autori spomínanej štúdie dokazujú, že čisté celkové bohatstvo ukrýva signifikantné rozdiely v zložení čistého bohatstva. Autori ďalej graficky dokumentujú, že čisté finančné bohatstvo je vo všeobecnosti vyššie v severnej Európe ako v južnej, t. j. že distribúcia hrubých čistých aktív nezodpovedá distribúcii čistého bohatstva.

G r a f 1.2

Medián čistého bohatstva domácností 50+ ročných v eurách²¹

Prameň: Christelis, D., Jappelli, T., Padula, M. (2008).

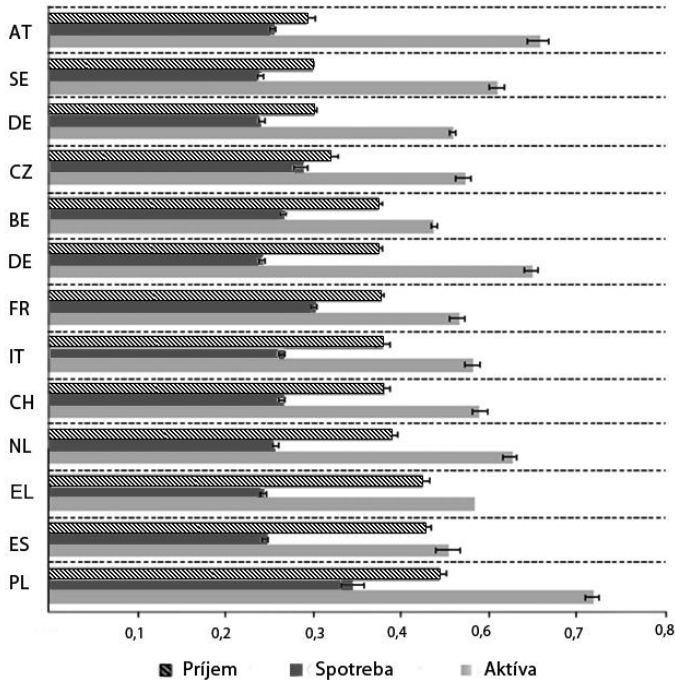
Životný štandard strieborných sa líši nielen na úrovni jednotlivých krajín, ale aj na úrovni územných celkov v týchto krajinách. Graf 1.3 poukazuje na rozdiely v príjmoch, spotrebe,

²¹ Po zohľadnení cenovej úrovne v jednotlivých krajinách.

ale aj v aktívach domácností strieborných.²² Pravdepodobne najznámejšou mierou príjmovej nerovnosti je Giniho koeficient koncentrácie, Giniho index, ktorý vychádza z Lorenzovej krivky (umožňuje graficky znázorniť stupeň príjmovej diferenciácie). Giniho index môže nadobúdať hodnoty od 0 (úplná rovnosť) po 1 (extrémna koncentrácia, kedy jedna domácnosť vlastní všetko).

G r a f 1.3

Giniho koeficient pre nerovnosti v domácnostiach 50+ ročných v jednotlivých krajinách

Prameň: Christelis, D., Jappelli, T., Padula, M. (2008).

²² Príjem je definovaný ako celkový ročný ekvivalent čistého príjmu domácností. Spotreba je definovaná ako mesačný ekvivalent spotreby potravín domácností. Aktíva sú definované ako ekvivalent čistého bohatstva domácností.

Ako vidieť na grafe 1.3, príjmová nerovnosť je relatívne nízka v severských krajinách (Švédsko, Dánsko) a je relatívne vysoká v Španielsku a Grécku, pričom krajiny centrálnej kontinentálnej Európy sa nachádzajú niekde medzi tým. Avšak aj medzi týmito seversko-južnými rozdielmi existujú určité výnimky, napríklad Taliansko patrí, čo sa týka príjmovej nerovnosti, do skupiny krajín strednej Európy a Rakúsko patrí do skupiny so severskými krajinami. V porovnaní so starými členskými krajinami EÚ (ale aj Švajčiarskom) môžeme u krajín východnej Európy (Poľsko a Česká republika) pozorovať relatívne rozdiely v rozdelení príjmov 50+ročných. Táto nerovnosť je v Českej republike len o niečo vyššia ako v severských krajinách a je nižšia ako vo väčšine krajín strednej Európy. Na rozdiel od Českej republiky, Poľsko je charakteristické veľkou príjmovou nerovnosťou, vyššou ako v ostatných krajinách zaradených do prieskumu.²³

Rozdiely v príjmovej nerovnosti môžu byť okrem iného výsledkom rôznorodosti penzijných systémov v jednotlivých krajinách Európy, v ktorých existujú rozdiely v minimálnych dôchodkoch, stupňoch solidarity atď., navyše, rozdelenie príjmov 50+ročných závisí aj od ďalších faktorov, ako je existencia a rozsah dôchodkov z druhého piliera, miera zamestnanosti starších či zloženie domácnosti (v severských a východných krajinách mnoho seniorov žije v jednej domácnosti s ich dospelými deťmi, toto je menej časté v krajinách centrálnej a južnej Európy).

Nerovnosť v oblasti spotreby je vo všetkých sledovaných krajinách menej rozšírená ako príjmová nerovnosť. Existuje tu odlišný trend v rámci jednotlivých krajín, kde opäť najmenšie

---

²³ Jeden z dôvodov, ktorý prispel k výsledkom, je nezaradenie domácej produkcie medzi príjmy a spotrebu domácností, ktorá vzhľadom na charakter Poľska a južných krajín mohla prispieť ku skresleniu výsledkov.

nerovnosti existujú v severských krajinách, ale rovnako aj v Grécku a Španielsku. Naopak, značné nerovnosti v spotrebe existujú v Belgicku a vo Francúzsku. Poľsko znovu dosahuje spomedzi skúmaných krajín najvyššiu mieru nerovnosti v spotrebe starších jednotlivcov ako 50 rokov.

V nerovnosti v bohatstve domácností existujú oveľa väčšie diskrepancie ako v oblasti príjmov či spotreby. Medzi krajiny so značnou rozdielnosťou v bohatstve patrí Poľsko, Rakúsko, Nemecko, Holandsko a Švédsko. Naopak, medzi krajiny s nízkou nerovnosťou bohatstva patria Česká republika, Švajčiarsko, Belgicko a Dánsko. Je tiež vhodné spomenúť, že Grécko a Španielsko, ktoré patria medzi krajiny v vysokom stupňom príjmovej nerovnosti, nepatria medzi krajiny s najvyššou mierou nerovnosti bohatstva.²⁴

K obdobným výsledkom, ktoré hovoria o tom, že v krajinách severnej, strednej a južnej Európy je spotreba 50+ročných rovnomernejšie rozložená ako príjem a príjem je nerovnomernejšie rozložený ako bohatstvo, dospeli aj E. Bonsang, S. Perelman a K. Van den Bosch (2005). Vo svojej štúdii bližšie skúmali nerovnosti v príjmoch, spotrebe a bohatstve podľa vekových kategórií nad 50 rokov. Vo vybraných krajinách zistili, že v regiónoch strednej a južnej Európy sa s rastúcim vekom nerovnosti v bohatstve výrazne zvyšujú, zatiaľ čo nerovnosti v príjmoch majú tendenciu klesať.²⁵ Vo všetkých regiónoch sa čiastočne zvyšovala nerovnosť

---

²⁴ Pretože domy predstavujú častokrát pre mnohých strieborných hlavnú zložku ich bohatstva, rozdiely vo vlastníctve nehnuteľností, ktoré obývajú, môžu byť jedným z faktorov ovplyvňujúcich výsledky výskumu.

²⁵ Na Slovensku sa príjmovej stratifikácii venuje napríklad I. Pauhofová (2010, s. 27), ktorá konštatuje, že: „všeobecne nízke nastavenie príjmovej úrovne obyvateľstva Slovenska v rámci ekonomiky malo v istej historickej etape transformácie slovenskej spoločnosti výhodu, napríklad pri alokácii zahraničných investícií pri relatívne nízkej úrovni miezd. Z pohľadu formovania domáceho dopytu na strane domácností to však znamená výrazne obmedzený spotrebiteľský dopyt.“

v spotrebe. Spomedzi skúmaných makroregiónov bola medzi všetkými vekovými kategóriami najnižšia príjmová nerovnosť v severnej Európe. Autori zdôraznili, že tieto výsledky nemožno pripísať iba rozdielom v systémoch sociálnej ochrany, ale aj reguláciám trhu práce, ktoré umožňujú odchod do dôchodku v neskoršom veku.

Ďalším dôležitým faktorom, ktorý treba brať do úvahy v súvislosti so starnutím populácie, je zmena postavenia žien v rodine. Hovorí sa, že starnutie je záležitosťou prevažne žien. Ženy žijú vo všeobecnosti dlhšie ako muži, v priemere až o 7 až 11 rokov. Ďalej sú zdravšie, stávajú sa lepšie informovanými, začínajú viac rozumieť technológiám a častokrát sú prvoradými ošetrovateľmi pre starnúcich rodičov. Pretože žijú dlhšie a predpokladá sa, že budú mať viac povinností, ženy sa stávajú kľúčovými rozhodovateľmi v oblasti zdravia a finančných rozhodnutí. Ďalej ženy obyčajne zvyšujú spoločenské a rodinné aktivity v dôchodkovom veku, zatiaľ čo muži ich znižujú (Coughlin, J. F., 2008).

1.2.2 Úspory

Pri určovaní príjmov zohrávajú kľúčovú úlohu úspory, tak z krátkodobého (prostredníctvom agregátneho dopytu), ako aj z dlhodobého hľadiska (prostredníctvom vytvárania kapitálu a akumulácie bohatstva). Individuálne úspory sú dôležitým zdrojom národných úspor. Pre vytváranie individuálnych úspor existujú viaceré motívy, vrátane potreby vytvorenia aktív, prostredníctvom ktorých bude v dôchodkovom veku možné financovať spotrebu. Ľudia tiež vytvárajú preventívne úspory súvisiace

---

I. Pauhofová (2001) sa ďalej venuje aj analyzovaniu vplyvu dôchodkovej situácie na formovanie spotrebiteľských zvyklostí na Slovensku.

s neistotou v budúcnosti, túžbou zanechať dedičstvo budúcim generáciám, so zaobstaraním si hmotných aktív v budúcnosti alebo s vytvorením možnosti vyšších bežných výdavkov v budúcnosti. Sporenie na dôchodok vo vyššom veku je vo všeobecnosti považované za najdôležitejší motív sporenia. Väčšina analýz týkajúcich sa spotreby a úspor domácností sa opiera o teóriu životného cyklu, ktorá za hlavný motív sporenia považuje snahu o zabezpečenie si spotreby v dôchodkovom veku. Jednoduchá verzia tohto modelu predpokladá, že jednotlivci sú prezieraví a zakladajú svoje rozhodnutia na budúcich udalostiach, o ktorých vedia, že s veľkou pravdepodobnosťou nastanú (úroková miera, spotreba domácnosti, miera dožitia). Na základe toho, že jednotlivci majú prístup k úverovým zdrojom, je ich spotrebiteľský profil oddelený od ich profilu príjmového. Na rozdiel od Keynesovej teórie, podľa ktorej závisí spotreba od bežného dôchodku, v teórii životného cyklu je spotreba závislou premennou celoživotných zdrojov jednotlivca. V súvislosti so starnutím populácie sa tradične v súlade s teóriou životného cyklu očakáva, že úroveň domácich úspor bude klesať, pretože starší ľudia sporia menej a to bude viesť k nízkej akumulácii kapitálu, zníženiu investícií a ekonomického rastu, napríklad Martins, O. a kol. (2005).²⁶

Existuje však aj mnoho empirických štúdií, ktoré podporujú predpoklad, že jednotlivci v dôchodkovom veku deakumulujú a vyčerpávajú nadobudnuté bohatstvo. Rovnako tak existujú aj štúdie, ktoré dokazujú, že miera úspor domácností jednotlivcov v poproduktívnom veku nie je signifikantne nižšia ako u domácností jednotlivcov v produktívnom veku, že seniori nedeakumulujú

---

²⁶ Autori vo svojej štúdii *The Impact of Aging on Demand, Factor markets and Growth* naznačili, že zvyšujúci sa podiel populácie 60+ročných má silne negatívny vplyv na mieru úspor. Zároveň naznačili, že štedrejšie dôchodkové systémy môžu prispieť k zvýšeniu tejto miery.

aktíva, alebo ak tak robia, tak veľmi pomaly, rovnako ani tieto domácnosti jednotlivcov v poproduktívnom veku nepresúvajú značnú časť bohatstva na svoje potomstvo (napr. Carroll, C. D., Summers, L. H., 1991).²⁷ D. N. Weil (1994) upozornil na skutočnosť, že je dôležité sledovať aj vzájomnú interakciu medzi generáciami, pretože získanie alebo očakávanie získania dedičstva predstavuje významný faktor, ktorý determinuje úspory mladých (tieto očakávania sú diferencované západ-východ).

Neskoršie verzie teórie životného cyklu boli upravené o obmedzenia likvidity a nedokonalosti na trhoch poistenia. V týchto modeloch vedie k vytváraniu preventívnych úspor averzia voči riziku, ktorá súvisí s likvidnými obmedzeniami a neistotou očakávanej dĺžky života, zárobkami, výdavkami na zdravotníctvo či podporou rodiny. Ľudia tak umierajú s naakumulovaným bohatstvom, ktoré neskôr dedia mladšie generácie. Teda predlžovanie dĺžky života môže v konečnom dôsledku viesť k zvýšeniu celkových úspor, pretože jednotlivci v stredných rokoch môžu zvyšovať svoju mieru úspor a tvoriť si aj „preventívne úspory“ na budúce životné udalosti, ktoré by mohli viesť k vyšším výdavkom (napr. zhoršenie zdravotného stavu atď.), čo môže čiastočne kompenzovať nižšiu tvorbu úspor staršími ľuďmi (D. E. Bloom a kol., 2006). Preto napríklad J. Banks, R. Blundell a S. Tanner (1998) vo svojej štúdii tvrdili, že jediná cesta ako dosiahnuť to, aby sa neznižovala spotreba a zvyšovali úspory domácností dôchodcov v súlade

---

²⁷ D. N. Weil (1994) vo svojej štúdii *The Saving of the Elderly in Micro and Macro Data* upozornil, že pri skúmaní závislosti medzi vekom a sklonom k úsporám sú výsledky výrazne závislé od toho, s akými údajmi autori daných štúdií pracovali. Ak využívali mikrodáta, našli veľmi malú alebo žiadnu tendenciu starších znižovať svoje aktíva, ak využívali makrodáta, obyčajne títo autori dospeli k záveru, že zvyšovaním podielu staršej populácie na celkovej populácii v krajine sa znižuje aj miera úspor krajiny.

s teóriou životného cyklu, je tieto domácnosti systematicky zásobovať nepriaznivými informáciami.

Existujú viaceré faktory, ktoré môžu signifikantne ovplyvniť sklon k úsporám z dlhodobého hľadiska, napr. G. Bérubé a D. Côté (2000) uvádzajú vo svojej štúdii tieto nasledovné: demografia, reálna úroková miera, úverové možnosti, neistota rastu budúcich príjmov, inflácia, výdavky vlády, schémy verejného dôchodkového poistenia a súkromné bohatstvo.²⁸

Obdobné indikátory na modelovanie miery úspor boli využité aj v štúdii M. Brunckovej, G. Machlicu, M. Vaňa (2010). Cieľom autorov bolo preskúmať vplyv rozličných determinantov na úroveň miery úspor na Slovensku. Výsledky tejto analýzy potvrdili, že na mieru úspor na Slovensku vplýva príjem, úroková miera, finančné bohatstvo, inflácia, vládne úspory a dostupnosť úverov, v krátkom horizonte aj miera nezamestnanosti. Výsledky ďalej potvrdili, že na Slovensku majú obyvatelia nad 65 rokov vyšší sklon k úsporám, čo je v kontraste s tvrdením teórie životného cyklu. V prípade podielu ľudí nad 65 rokov uvádzajú autori štúdie veľmi vysokú pozitívnu elasticitu s mierou úspor (graf 1.5).

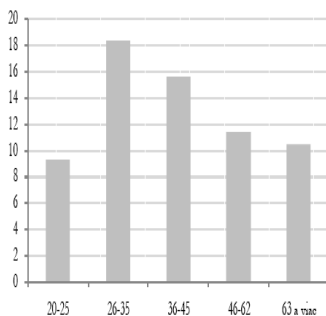
Ich dáta však nepotvrdili len platnosť teórie životného cyklu, na druhej strane vyššia miera úspor starších vekových kategórií naznačuje motív zanechania dedičstva pre potomkov. Podľa údajov rodinných účtov priemerná úroveň miery úspor predstavovala na Slovensku v roku 2008 približne 12,9 %, teda priemerná slovenská domácnosť usporila v tomto roku 12,9 % zo svojich príjmov.²⁹ Miera úspor dôchodcov bola v sledovanom období niečo viac ako 10 % (graf 1.4).

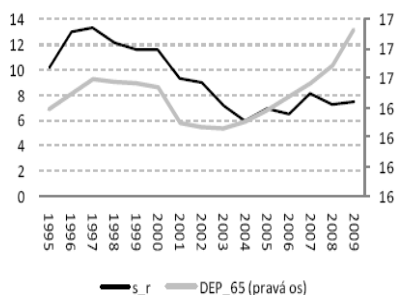
²⁸ Napríklad podľa Prehľadu o financiách spotrebiteľa v USA v roku 2001 finančné aktíva boli silne koncentrované na konci distribučnej funkcie, pričom okolo 70 % aktív bolo v rukách 10 % populácie.

²⁹ V porovnaní s EÚ Slováci šetria dlhodobo podstatne menej, ako je priemer EÚ.

Graf 1.4
Miera úspor podľa
vekových kategórií, (%)
na Slovensku

Graf 1.5
Miera úspor a podiel obyvateľov
65+ na produktívnom obyvateľstve
na Slovensku

Prameň: Bruncková, M., Machlica, G., Vaňo M. (2010).

Vplyv krízy na tvorbu úspor istým spôsobom dopĺňa vplyv demografických zmien na túto premennú. Možno očakávať, že vplyvom krízy budú ekonomické subjekty viacej šoriť, bez ohľadu na vplyv životného cyklu na úspory. Toto tvrdenie podporujú aj závery spomínanej štúdie, že v roku 2009 došlo v krajinách EÚ, ale aj na Slovensku k nárastu miery úspor domácností aj napriek poklesu ich reálnych disponibilných príjmov, tzn. že predpoklad vyrovnania spotreby v zlých časoch sa nepotvrdil. Naopak, hrozba straty zamestnania či nižších príjmov, ktorú pri niesla súčasná kríza, prinútila domácnosti viac šetriť.

Je však otáznе, aký bude sporiaci profil seniorov v budúcnosti, najmä z toho dôvodu, že nie je úplne jasné, s akou presnosťou sa dajú sporiace profily z minulých údajov extrapolovať do budúcnosti. Ďalej je problém predvídať budúce príjmy domácností a od nich sa odvíjajúcu mieru úspor. Úroveň úspor môže byť ovplyvnená aj produktivitou práce (prostredníctvom vyššej úrovne dôchodkov), ktorá následne vplýva na ekonomický rast. V tejto súvislosti je

ťažké predpokladať správanie domácností v budúcnosti. Dôležitú úlohu pritom zohrávajú aj finančné trhy. Na rozdiel od vyspelých krajín Európy sú tieto trhy v nových členských krajinách strednej a východnej Európy relatívne málo rozvinuté, a tak pre tento segment trhu existuje len relatívne málo alebo žiadne finančné produkty. Rozšírenie ponuky finančných produktov by mohlo seniorov viac motivovať k sporeniu.

1.2.3 Spotreba domácností

Podľa neokeynesovskej teórie životného cyklu si ľudia v záujme predísť veľkým výkyvom rozvrhnú vlastnú spotrebu podľa svojich očakávaných dôchodkov v blízkej a vzdialenej budúcnosti počas celého životného cyklu, t. j. že mladí ľudia spotrebovávajú viac, ako zarobia, čím sa zadlžujú, pretože očakávajú, že tieto dlhy splatia z budúcich vyšších príjmov. Ľudia strednej generácie spotrebovávajú menej, ako zarobia, pretože splácajú dlhy z mladosti a zároveň si vytvárajú rezervy na poproduktívny vek. A nakoniec, starší ľudia znovu spotrebúvajú viac, ako zarobia, pretože na zabezpečenie vyššej spotreby využívajú úspory naakumulované v minulosti (Brumberg, R., Modigliani, F., 1963). Otázkou však ostáva, ako sa mení ekonomické postavenie jednotlivca v produktívnom a poproduktívnom veku. Sú jednotlivci schopní udržať si predchádzajúcu úroveň spotreby vďaka vopred zabezpečeným úsporám aj v poproduktívnom veku?

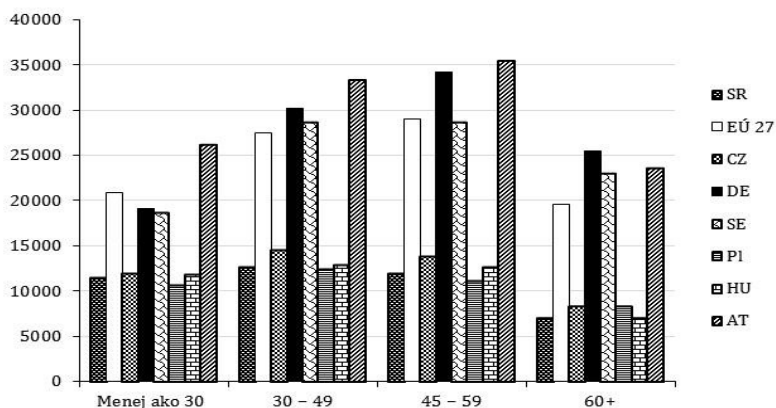
Niektoré teórie (potvrdené empiriou) hovoria o tom, že priemerná úroveň spotreby jednotlivcov sa v dôchodkovom veku znižuje a dochádza k znižovaniu ich životnej úrovne. Taktiež sa môže zmeniť štruktúra spotreby, ktorá potom môže viesť k sektorovým zmenám v ekonomike. Tieto zmeny predstavujú zmeny v preferenciách, závisia od najviac dopytovaných tovarov a služieb,

čo môže mať vplyv na celkovú produktivitu ekonomiky. Napríklad niektoré druhy služieb, po ktorých je zo strany seniorov dopyt, ako napríklad dlhodobá starostlivosť, predstavujú nižšie prírastky produktivity v porovnaní so spracovateľským priemyslom. Preto by zmena štruktúry spotreby mohla poskytnúť cenné informácie o zmene budúcich trendov ekonomického rastu dotknutých krajín.

Podľa údajov Eurostatu priemerné výdavky na spotrebu v slovenských domácnostiach rastú, po dosiahnutí veku 45 rokov však začínajú mierne klesať. Priemerná domácnosť na čele s osobou staršou ako 60 rokov dosahuje 55 % úrovne spotreby domácnosti, v ktorej je na čele osoba v strednom veku (30 – 49 rokov), čo je približne rovnako ako v Maďarsku, Českej republike a Poľsku. Priemer v Európskej únii dosahoval 71,4 %, v Nemecku až 84 %, vo Švédsku približne 80 %, v Rakúsku približne 71 %.

G r a f 1.6

Priemerné výdavky na spotrebu domácností podľa veku osoby na čele domácnosti vo vybraných krajinách, 2005, PPS

Prameň: Vlastné spracovanie, Eurostat.

Existujú však viaceré teórie, ktoré dokazujú konzistentnosť spotreby počas životného cyklu človeka (napr. Slesnick, D., T., Ulker, A., 2005). Podľa výsledkov druhej konferencie k striedanej ekonomike, ktoré boli zhrnuté v brožúre *Today's youth, tomorrow's senior citizens* (2006), sa kúpna sila strieborných zvyšuje, preto skupina ľudí 50+ predstavuje dôležitú cieľovú skupinu pre podnikateľov, napríklad v oblasti bankovníctva, poisťovníctva, cestovného ruchu, trhu s nehnuteľnosťami, vydavateľstiev,³⁰ kultúry atď. Na konferencii bolo ďalej zdôraznené, že ľudia sa zadlžujú do 45. roka života, medzi 45. a 65. rokom života vytvárajú úspory a po 65. roku života znovu začínajú míňať. Na tento trend už začínajú mnohé banky a finančné inštitúcie reagovať, napríklad stimulovaním používania internetu, vytváraním špeciálnych účtov na celoživotné vzdelávanie atď.

Schémy bezúčelových úverov zabezpečených nehnuteľnosťou (equity release schemes, ERS) predstavujú jednu z možností, ktorá môže viesť k zvýšeniu sklonu k spotrebe starších. ERS je pojem, ktorý sa používa predovšetkým v anglosaských krajinách na označenie procesov a produktov, ktoré umožňujú vlastníkom domov zabezpečiť si jednorazový alebo pravidelný mesačný príjem za časť hodnoty ich domu, pričom vlastníkovi nehnuteľnosti ostáva právo jej celoživotného užívania. ERS pomáhajú transformovať fixné aktíva v osobnom vlastníctve do likvidných aktív vyplácaných jednorazovo alebo mesačne. Nelikvidné aktíva sa stávajú zdrojom likvidity, a to najmä na spotrebné účely. Vo všeobecnosti môžu nadobudnúť dve formy: pôžičkový model ERS, ktorý je známy v podobe spätných alebo celoživotných hypoték a ERS model predaja.

---

³⁰ Napríklad vo Francúzsku patrilo v roku 2006 časopis pre seniorov Notre Temps medzi najpredávanejšie mesačníky s počtom výtlačkov 1 milión.

Model spätnej hypotéky funguje na princípe získania časti bohatstva z vlastníctva nehnuteľnosti bez toho, aby bola odpredaná. Vlastník nehnuteľnosti získa finančné prostriedky tak, že tento svoj majetok použije ako kolaterál. Výhodou spätnej hypotéky oproti bankovej pôžičke je to, že jednotlivec nemusí platiť úroky v pravidelnej časovej periodicite. Pri spätnej hypotéke si jednotlivec požičia peňažné prostriedky, pričom ručí svojou nehnuteľnosťou a tieto prostriedky plus naakumulované úroky sú splatené, až keď jednotlivec umrie, odsťahuje sa do centra špeciálnej zdravotnej starostlivosti alebo túto nehnuteľnosť odpredá. Maximálna výška pôžičky je pritom menšia ako aktuálna hodnota nehnuteľnosti. Pravidlom je, že čím je žiadateľ o spätnú hypotéku starší a čím má jeho nehnuteľnosť väčšiu hodnotu, tým väčší mesačný dôchodok dostane. Trh so spätnými hypotékami sa vyvíja najrýchlejšie v USA, kde Federal Housing Authority (FHA) vyvinul špeciálny program spätných hypoték Home Equity Conversion Mortgage (HECM) poistený federálnou vládou. Podľa správy U. Reifnera a kol. (2009) trh so spätnými hypotékami v EÚ nie je zatiaľ štatisticky monitorovaný, ale odhaduje sa, že v roku 2007 tvorili tieto hypotéky približne 0,1 % zo všetkých hypoték na trhu. Záujem o produkty tohto typu je podmienený vyšším stupňom finančnej gramotnosti a platnou právnou legislatívou, ktorá tieto produkty upravuje. Tento model je málo využívaný najmä v tých krajinách, v ktorých dom patrí medzi dôležité aktíva domácností. Podľa odhadov bolo v roku 2007 v EÚ uzatvorených v rámci ERS modelu úveru okolo 50 000 kontraktov v celkovom objeme približne 3,3 mld. eur.

Pri ERS modeli predaja prechádza vlastníctvo nehnuteľnosti na poskytovateľa služby alebo tretiu stranu už na začiatku zmluvného vzťahu, pričom pozícia jednotlivca sa mení z vlastníka na podnájomníka. Tento model sa využíva najmä v tých krajinách, kde majú

nájom a vlastníctvo nehnuteľnosti zhruba rovnaký status. Podľa U. Reifnera a kol. (2009) kontrakty v rámci ERS modelu predaja netvorili ani polovicu z uzatvorených modelov v rámci nájomných modelov ERS (iba približne 20 000 zmlúv), pričom celkový objem prostriedkov v rámci tohto modelu predstavoval 1,4 mld. eur.

Mnoho poskytovateľov má určený minimálny vek pre tieto druhy produktov, a to od 55 do 65 rokov. V škandinávskych krajinách (okrem Švédska) a v Holandsku takéto limity neexistujú, pretože produkty úverového modelu sú veľmi flexibilné. Priemerný vek užívateľov, ktorí vstupujú do týchto typov zmluvných vzťahov, je 72 rokov. Ide pravdepodobne o vek, kedy už ľudia presne vedia, čo chcú so svojou nehnuteľnosťou urobiť, a to najmä s ohľadom na svoje deti a tiež vek, v ktorom už čelia skutočnej hodnote svojich dôchodkov, pričom ich hlavným motívom môže byť snaha o zvýšenie vlastnej životnej úrovne. Priemerná cena nehnuteľnosti totiž predstavuje okolo 300 000 eur.

Podľa rozvinutosti ERS trhu možno na základe členenia U. Reifnera a kol. (2009) rozdeliť krajiny EÚ do nasledovných skupín:

- medzi krajiny s rozvinutým ERS trhom patria najmä krajiny: Anglicko, Írsko a Španielsko,
- medzi krajiny s menej rozvinutým úverovým trhom: Rakúsko, Fínsko, Francúzsko, Maďarsko, Taliansko a Švédsko,
- medzi krajiny s menej rozvinutým trhom modelu predaja: Bulharsko, Nemecko a Rumunsko,
- medzi krajiny s nerozvinutým ERS trhom: Belgicko, Cyprus, Česká republika, Dánsko, Estónsko, Grécko, Litva, Lotyšsko, Luxemburg, Malta, Holandsko, Poľsko, Portugalsko, Slovensko a Slovinsko.

Keďže úroveň vlastného kapitálu fixovaného v naakumulovanom bohatstve v podobe domu u väčšiny obyvateľov EÚ stále

rastie, potreba likvidity sa stane pre budúcich seniorov čoraz naliehavejšou. Podľa predikcií v roku 2035 by malo bývať vo vlastnom dome až 120 miliónov ľudí starších ako 65 rokov.

V Európe podľa prepočtov Reifnera a kol. (2009) vlastní skupina 50+ až 75 % všetkých majetkových podielov (shares), 65 % úspor, 60 % nehnuteľností a 50 % automobilov, pričom iba 8 % z nich chce zanechať svoje peniaze pre svojich potomkov a 55 % by chcelo svoje úspory minúť na vlastné voľnočasové aktivity. Podľa materiálu Európskej komisie (2007)³¹ predstavujú majetok a príjmy Európanov vo veku nad 65 rokov viac ako 3 000 miliárd EUR.

Starší ľudia dokážu stimulovať ekonomiku tým, že požadujú nové produkty a služby, ktoré by im pomohli viesť kvalitnejší a aktívnejší život alebo aj tým, že sa rozhodnú začať podnikat' v staršom veku. Napríklad v holandskej provincii Limburg má svoj vlastný biznis až 63 % z celkovej populácie, ktorá je v práci aktívna aj vo veku nad 65 rokoch. Ich skúsenosti a kontakty predstavujú pre nich obrovskú výhodu. Ich investičný kapitál je zvyčajne nízky, priemerná počiatočná investovaná suma predstavuje okolo 4 500 eur a iba jedna pätina začína s kapitálom vyšším ako 22 500 eur (Reifner a kol., 2009). Ich podniky sú väčšinou menšie a sú menej zamerané na rast. Vlády v mnohých krajinách podporujú investovanie staršej populácie do vlastného podnikania, napríklad tým, že umožňujú starším ľuďom investovať prostriedky do vlastného podnikania, pričom 6 mesiacov im ponechajú dávky v nezamestnanosti, bez nutnosti uchádzať sa o prácu na úradoch práce.

Zdravie a riziko zhoršenia zdravotného stavu sa častokrát v literatúre označujú ako dôležité determinanty spotreby a úspor.

---

³¹ KOM (2007) 332 v konečnom znení.

Zhoršenie zdravotného stavu môže viesť aj k znižovaniu bohatstva, avšak v literatúre neexistuje konsenzus ohľadom toho, v akom rozsahu sa zmena zdravotného stavu podpisuje na zmene bohatstva v neskoršom veku.³² V produktívnom veku môže viesť zhoršenie zdravotného stavu k obmedzeniu ponuky práce, znižovaniu celoživotných zárobkov a iných benefitov, čo sa v neskoršom veku prejaví na nižších dôchodkoch (Smith, J., 1999). E. Korigiannaki (2009) uvádza týchto 5 spôsobov, ako môže zmena zdravotného stavu ovplyvniť rozhodnutia o spotrebe a úsporách:

- Prvý spôsob, ktorý môže ovplyvniť spotrebu a akumulovanie bohatstva, sú rastúce náklady spojené so zdravotnou starostlivosťou.³³
- Druhý spôsob je zvyšovanie iných typov výdavkov, ktoré nepriamo súvisia so zdravotnou starostlivosťou, napríklad zvýšené náklady súvisiace s potrebou zabezpečenia vyššej teploty v byte, náklady súvisiace s dodržiavaním špeciálnych diét atď. V takomto prípade sa zvyšuje hraničná užitočnosť týchto doplnkových tovarov a služieb, čo môže viesť k realokácii výdavkov alebo dokonca k znižovaniu úspor, tzn. hraničná užitočnosť spotreby sa v čase zhoršeného zdravia zvyšuje.
- Tretí spôsob je vytváranie obmedzení na výdavkové príležitosti. Niektoré typy výdavkov na spotrebu sa stanú v praxi

---

³² Čiastočný vplyv na túto skutočnosť môže mať rozdielnosť parametrov zdravia, bohatstva, ale aj rôzne časové rozpätie.

³³ Na Slovensku sa nákladmi na zdravotnú starostlivosť zaoberali napríklad autori medzinárodného vedecko-výskumného projektu AHEAD, v rámci ktorého výskumné tímy 18 riešiteľských pracovísk zo 16 krajín v priebehu skoro 4-ročného výskumu skúmali starnutie, zdravotný stav a determinanty výdavkov na zdravie v rozširujúcej sa Európskej únii. Najdôležitejšie výsledky niekoľkoročnej výskumnej činnosti sú zhrnuté vo výskumnej štúdii Starnutie, zdravotný stav a determinanty výdavkov na zdravie v podmienkach Slovenska (Páleník, V. a kol., 2007).

t'ážko realizovateľnými alebo v dôsledku zhoršujúceho sa stavu menej radostnými. Napríklad svalová dystrofia môže ovplyvniť výdavky na kultúru, tzn. hraničná užitočnosť zo spotreby určitých tovarov a služieb sa znižuje.

- Štvrtý spôsob je zmena skutočného alebo domnelého časového horizontu úmrtia. Podľa štandardného modelu životného cyklu, ak ľudia prispôbia svoje očakávania týkajúce sa počtu dožitých rokov smerom nadol, môže to priniesť zásadný podnet k potrebe minúť svoje nahromadené bohatstvo v čo najkratšom čase (rozsah efektu závisí od sklonu k riziku a od časových preferencií), čo predstavuje tzv. efekt subjektívne očakávanej dĺžky života.
- Piaty spôsob je zmena vnímania budúcich zdravotníckych potrieb a s tým súvisiacich nákladov. Zhoršenie zdravotného stavu môže zvýšiť vnímanú pravdepodobnosť potreby budúcej zdravotnej starostlivosti a nákladov súvisiacich s dlhodobou zdravotnou starostlivosťou,³⁴ čo môže podporiť vytváranie preventívnych úspor a zníženie súčasnej spotreby.

Starnutie populácie bude ďalej vytvárať vyšší dopyt po zdravotnej starostlivosti, čo bude viesť k väčším požiadavkám na verejné rozpočty najmä v krajinách, kde je zdravotníctvo z väčšej časti financované prostredníctvom verejných prostriedkov. Do centra pozornosti sa dostáva dlhodobá zdravotná starostlivosť pre najstarších. Takáto zdravotná starostlivosť je veľmi nákladná v prípade, že sa nezabezpečuje informálne (členmi rodiny) a tiež môže vytvárať veľké náklady v prípade, že ju zabezpečujú ľudia v produktívnom veku, ktorí z tohto dôvodu odchádzajú z trhu práce.

---

³⁴ Dlhodobej starostlivosti pre seniorov v Európe sa venuje projekt Assessing Needs of Care in Europe Nations (ANCIEN), ktorý je financovaný zo 7. rámcového programu EÚ pre výskum. Bližšie pozri čiastkové výsledky výskumu systému dlhodobej starostlivosti na Slovensku (Radvanský, M. a Páleník, V., 2010).

Avšak existujú aj štúdie, ktoré dokazujú, že starnutie populácie vysvetľuje iba minoritnú časť rastu výdavkov na zdravotníctvo (napr. Castles, F. G., (2000), ktorý využíval údaje za OECD krajiny v rokoch 1965 – 1995, Richardson, J., Robertson, I. (1999), ktorí na OECD dátach dospeli k záveru, že akékoľvek budúce problémy súvisiace s výdavkami na zdravotníctvo budú spôsobené predovšetkým nedemografickými faktormi, a. i.).

Štruktúra spotreby tovarov a služieb

Trh striebornej ekonomiky (*silver market, greying market*) môžeme definovať ako segment trhu pre 50 – 55-ročných.³⁵ Podiel tejto populácie na celkovej populácii stále rastie, tento segment trhu je považovaný za atraktívny a perspektívny, avšak čo sa týka ponuky produktov a služieb, nie je dostatočne rozvinutý. Tu je možné brať si príklad od japonských firiem, ktoré ako prvé reagovali na výzvy súvisiace s demografickými zmenami a neustále prichádzajú na trh s inovatívnymi produktmi a službami. Pričom však dokázali využiť zatiaľ len zlomok z obrovského potenciálu tohto trhu.

Staršia populácia tvorí dôležitú a čo je podstatné, rastúcu skupinu spotrebiteľov. Ich pomer na celkovej populácii sa bude v budúcnosti naďalej zvyšovať. Pre podnikateľský sektor môže byť táto skupina spotrebiteľov zaujímavá najmä preto, že disponuje značnou kúpnu silou a ochotou využívať naakumulované úspory na udržanie alebo zvyšovanie svojej spotreby aj vo vyššom veku. Majú však rovnaké spotrebiteľské správanie ako spotrebiteľia iných vekových skupín? Viacerí výskumníci sa zhodujú v tom, že veková štruktúra domácnosti zohráva pri spotrebiteľskom

---

³⁵ <http://www.silvereconomy-europe.org/news/documents/SEN@ER_newsletter_6_12-2007.pdf>.

správaní dôležitú úlohu, preto by ju mali tvorcovia politík, ale aj poskytovatelia tovarov a služieb brať do úvahy.

Mnohokrát sa nesprávne usudzuje, že ľudia starší ako 65 rokov tvoria homogénnu skupinu. Avšak práve v tejto vekovej skupine je možné vidieť značnú diverzitu v príjmoch, bohatstve, zraniteľnosti alebo zdravotnom stave. Tiež sa zdá byť nesprávny predpoklad, že sú to na pomoc odkázaní a zraniteľní ľudia, ktorí potrebujú prevažne špeciálne pomocné technológie, umožňujúce im viesť nezávislejší domácky život s nižšími nákladmi pre spoločnosť. Súčasní seniori sú zdravší, informovanejší a majú záujem byť integrovaní do spoločnosti viac ako kedykoľvek predtým. Preto by sa pri príprave adaptačných opatrení na starnutie populácie mala zohľadňovať aj táto heterogénnosť, či už v ich príjmoch, alebo aj v štruktúre ich spotreby (UNECE, 2009). K obdobným výsledkom dospel aj anglický výskumný tím R. Leach, S. Biggs, Ch. Phillipson, A. Money (2007), ktorý realizoval projekt zameraný na výskum generácií baby boomers (narodených 1946 – 1964), pričom sa sústredili na medzigeneračné dimenzie vo vzťahu k spotrebe a identite. Skúmali, do akej miery sa spotrebiteľské správanie a sklon k spotrebe menia počas životného cyklu človeka. Generácia baby boomers je častokrát vnímaná ako prví tínedžeri v narastajúcej konzumnej spoločnosti. Autori dospeli k záveru, že táto generácia nie je homogénnou skupinou najmä z dôvodu rozdielov v bohatstve, príslušnosti k spoločenskej triede a vo vzdelaní. Vzdelanie má vplyv na štruktúru výdavkov, pričom zdravie, zamestnanosť a rodinný stav sú tiež zdrojom diverzity. Postoje k dedičstvu sa líšia od jednotlivca k jednotlivcovi, avšak viac ako u iných generácií je ich sklon k spotrebe svojho majetku vyšší ako sklon k jeho prenechaniu ďalším generáciám. Aj keď sú fyzicky starší, duševne sa cítia byť stále mladí, čomu prispôsobujú aj svoje spotrebiteľské správanie. Podľa štúdie Deloitte (2011) kľúčové pre podnikanie a pre to, ako zaujať ľudí tejto generácie,

je práve apelovanie na ich „navždy mladý“ postoj k životu. Podľa tejto štúdie má globálny trh zameraný na takéto typ produktov (produkty ako hydratačné krémy proti vráskam, multifunkčné spodné prádlo, pamäťové hry v mobiloch atď.) hodnotu 160 mld. dolárov ročne, pričom sa do roku 2013 očakáva rast na 275 mld. Kozmopolitizmus je centrálnou súčasťou ich osobnosti a tiež ovplyvňuje ich spotrebiteľské vzory správania, čo naznačuje aj ich silný sklon k cestovaniu (sú skúsenejšími cestovateľmi ako ich rodičia, čoraz častejšie vyhl'adávajú poznávacie zájazdy, cestovanie spojené s ich celoživotnými záľubami, ale realizujú aj rôzne dobrodružné cesty). Väčšina ľudí z tejto generácie rozmýšľa smerom do budúcnosti, teda ich správanie ovplyvňuje viac to, koľko rokov života im ešte ostáva, ako to, koľko majú v skutočnosti rokov (to znamená, že sa budú orientovať na veci, ktoré ešte urobia predtým, ako zomrú). Táto generácia sa častokrát chápe ako „sendvičová generácia“, pretože majú povinnosti jednak voči svojim deťom, z ktorých napríklad až 37 % žije v jednej domácnosti s rodičmi a jednak voči svojim ešte stále žijúcim rodičom (v Anglicku 43 %), čo má vplyv aj na prerozdeľovanie ich bohatstva.

Existujú niektoré ďalšie štúdie, napríklad Biggs, S., Phillipson, Ch., Leach, R. a Money, A. (2006), ktoré zdôrazňujú, že na generáciu baby boomers sa treba pozerat' nielen ako na spotrebiteľov, zamestnancov alebo zamestnávateľov, ale aj ako na skupinu ľudí, ktorá redefinuje pojem starší vek. Táto skupina ľudí má iné skúsenosti, hodnoty a očakávania, ako mali ich rodičia. Zmenili sa vo všetkých stupňoch života, či už ide o rodinný, pracovný život alebo vzdelávanie.

Podľa štatistických údajov národných účtov z roku 2005 výdavky v štruktúre spotreby na potraviny a nealkoholické nápoje, bývanie a energie, rovnako ako aj na zdravie majú v EÚ 27 tendenciu rásť v závislosti od veku, zatiaľ čo výdavky na ostatné položky,

ako sú napríklad výdavky na dopravu, na vzdelávanie, na kultúru, na oblečenie, majú s pribúdajúcim vekom tendenciu klesať (graf 1.7). Tento trend je rovnaký aj na Slovensku (príloha 1.3).³⁶ Pri predpoklade konštantného sklonu k štruktúre spotreby vzhľadom na vek, starnutie populácie môže viesť k zvýšeniu dopytu po zdravotnej starostlivosti, k zvýšeniu výdavkov na energie a bývanie, avšak zmeny v spotrebe spôsobené starnutím populácie by nevedli k zásadným štrukturálnym zmenám v ekonomike. V tejto súvislosti môžeme konštatovať, že ak by sa zvýšila participácia terajších dôchodcov na trhu práce, ich spotrebiteľské správanie by sa mohlo priblížiť populácii v produktívnom veku (UNECE, 2009).

V budúcnosti by sa mohli zvýšiť nároky na „dizajn pre všetky vekové kategórie“, čo by sa mohlo rozšíriť do všetkých oblastí života, od verejnej dopravy, cez komunikačné technológie, rovnako ako aj tovary a služby každodennej spotreby. V budúcnosti bude ďalej nutné poskytovať prístupné a finančne dostupné produkty a služby, aby sa zabezpečila ekonomická, spoločenská, politická a kultúrna participácia starších ľudí.

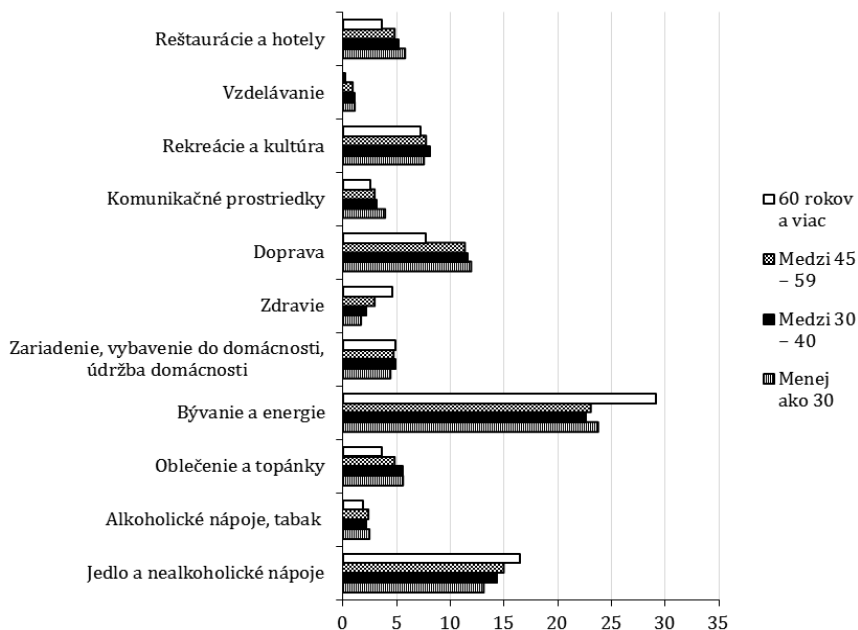
Zaujímavý pohľad na zmenu spotrebiteľa prezentovali vo svojej štúdii P. Cabrini, K. Ajit (2006), ktorí upriamili pozornosť na 4 kľúčové dimenzie (biologické, spoločenské, psychologické a ekonomické) zmien spotrebiteľa. Pochopenie týchto vplyvov starnutia na rôzne spotrebiteľské profily predstavuje podľa autorov prvý krok k pretvoreniu podnikania a dosiahnutiu ziskovosti z príležitosti, ktorú ponúka trh 50+ročných.

---

³⁶ Podľa I. Pauhofovej (2005, s. 989) sa: „štruktúra spotrebných výdavkov domácností na Slovensku významne približuje štruktúram typickým pre krajiny EÚ 15“, pričom od roku 1993 „najvýraznejšie zmeny v spotrebiteľských zvyklostiach sa prejavujú v spotrebe potravín, vo výdavkoch za bývanie, vodu, elektrinu a plyn, vo využívaní niektorých druhov trhových služieb, v oblasti zdravia a vzdelávania.“

Graf 1.7

Štruktúra výdavkov podľa veku v EÚ 27 (COICOP niv2/per 1000, 2005), uvedené ako % z celkových priemerných výdavkov domácnosti

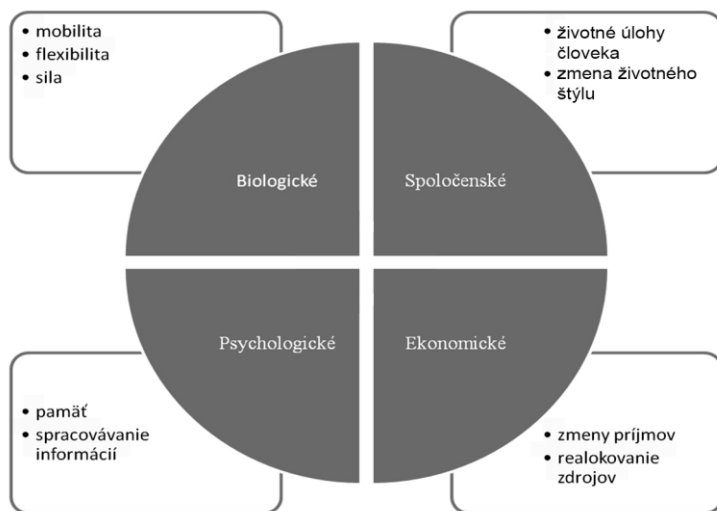
Prameň: Eurostat, vlastné spracovanie.

Ľudia nad 50 rokov sa musia vyrovnávať s rôznymi biologickými zmenami, ktoré prichádzajú postupne s vekom. Dochádza k zmenám v mobilitě, flexibilitě či elasticite. Všetkým týmto zmenám bude potrebné prispôbiť budúce tovary a služby, bude nevyhnuté prispôbiť marketing a komunikáciu so zákazníkom. Starnutie môže ďalej prispievať ku psychologickým zmenám v rôznych oblastiach, ako napríklad kognitívne schopnosti a funkcie, postojoyé, náladové či emočné zmeny. Zmena kognitívnych schopností môže viesť k zmene pamäťových schopností alebo schopností spracovávať informácie. Toto všetko môže

následne ovplyvniť napríklad vernosť značke, vyhľadávanie informácií, porovnávanie alternatív, celkové nákupné správanie ako aj spokojnosť zákazníka. S pribúdajúcimi rokmi sa tiež mení sklon k spotrebe, úsporám a investíciám, teda dochádza k ekonomickým zmenám. Ako jednotlivec starne, dochádza k zmene jeho spoločenských, profesionálnych a rodinných úloh. Tieto zmeny majú vplyv na kupovanie nehnuteľností, darčiekov, na spôsob trávenia voľného času, dlhodobú zdravotnú starostlivosť a iné realizované nákupy. Je dôležité vnímať, v akom sú vzťahu a zároveň, ako je ich správanie ovplyvňované ďalšími osobami, s ktorými sú v kontakte. Všetky tieto zmeny, ku ktorým dochádza v priebehu života človeka, bude treba brať v budúcnosti do úvahy a bude potrebné sa im pri výrobe a poskytovaní tovarov a služieb prispôbiť.

S c h é m a 1.1

Štyri kľúčové dimenzie zmien spotrebiteľa v závislosti od veku

Prameň: Upravené podľa Cabrini, P., Ajit, K. (2006)

Vybrané medzinárodné skúsenosti s vplyvom starnutia populácie na agregátny dopyt a zmenu štruktúry spotreby

V posledných rokoch sa analýze vplyvu starnutia populácie na agregátny dopyt venovali viaceré štúdie, ale zvyšoval sa aj počet tých štúdií, ktoré sa venovali vplyvu demografického vývoja na spotrebiteľský kôš v budúcnosti. Ako príklad môžeme uviesť štúdie Lúhrmann, M.(2005), Lúhrmann, M. (2008), Lefebvre, M. (2006), Desvaux, G. et al. (2010). Čiastkové výsledky týchto štúdií sú zhrnuté v nižšie uvedených rámčekoch.

R á m ě k 1.1 Príklad Nemecka

Cieľom štúdie autorky M. Lúhrmann (2005) bolo analyzovať makroekonomický efekt starnutia populácie na agregátny dopyt po tovaroch a službách medzi rokmi 2000 a 2040 v Nemecku. Autorka vychádzala z toho, že výdavky spotrebiteľov na rôzne tovary a služby sa počas jednotlivých životných etáp menia. V starnúcej ekonomike ako Nemecko sa tieto individuálne profily transformujú do zmien zloženia agregátneho dopytu. Autorka uvažovala o štyroch scenároch: pri prvom scenári uvažovala iba o izolovanom vplyve demografických zmien na dopyt, pri druhom uvažovala o ekonomickom raste, ktorý by viedol k zvýšeniu príjmov, a tým aj výdavkov domácností, pri treťom scenári počítala s rastúcou redistribúciou príjmov, teda s vyššou medzigeneračnou heterogénnosťou celkových výdavkov a štvrtý scenár uvažoval o zmene zloženia (počtu členov) domácnosti. V závislosti od životného cyklu sa výdavky na tovary a služby v kategórii zdravie, vzdelávanie a voľný čas stávali dôležitými komponentmi celkových výdavkov na tovary krátkodobej spotreby. V starnúcej nemeckej ekonomike sa tieto efekty zmien vo vekovej štruktúre obyvateľstva premietajú do zmien v dopyte na makroekonomickej úrovni. Najmä výdavky na zariadenie, oblečenie, dopravu, vzdelávanie a voľný čas tvoria menší podiel z celkových výdavkov – ich podiel na celkových výdavkoch sa znižuje až do 20 %. Naopak, podiel výdavkov na zdravie a ostatné tovary (dovolenky s komplexnými službami, výdavky na

hotely atď.) sa zvyšuje. Pri analýze priameho a nepriameho vplyvu starnutia populácie na agregátny dopyt autorka zistila, že zatiaľ čo prvý scenár, ktorý berie do úvahy iba zmenu vekovej štruktúry obyvateľstva, vedie k signifikantným zmenám v dopyte, tieto zmeny sa ešte zväčšujú pri druhom scenári, ktorý predpokladá rast celkových výdavkov. Zmena v medzigeneračnej distribúcii celkových príjmov nevedla k veľkým zmenám v predpokladanom zložení agregátneho dopytu, toto však mohlo byť spôsobené aj relatívne nízkymi uvažovanými redistribučnými zmenami. A nakoniec, zmeny v zložení domácností, ktoré vedú k znižovaniu počtu členov domácností a k pomalému znižovaniu počtu domácností, nevedli k zásadným zmenám v agregátnom dopyte. V konečnom dôsledku výsledky naznačili, že budúce trendy v spotrebiteľskom dopyte sú starnutím populácie ovplyvnené. Tieto zmeny nie sú spôsobené iba zmenou preferencií jednotlivcov v závislosti od veku, ale do veľkej miery aj rôznou kúpyschopnou silou jednotlivých vekových skupín. Tieto faktory teda vedú k zmenám v odvetviach výroby ako aj zamestnanosti.

Prameň: Spracované podľa: Lührmann, M. (2005).

R á m ě k 1.2

Príklad Veľkej Británie

Obdobná štúdia, ktorej cieľom bolo zistiť, ako ovplyvní starnutie populácie agregátny dopyt po tovaroch a službách v budúcnosti, bola vypracovaná na podmienky Veľkej Británie (Lührmann, M., 2008). V priebehu životného cyklu sa potraviny pripravené a konzumované doma, služby pre domácnosti (náklady na opatrovanie detí, na telefón, poštovné atď.) a náklady na energie stávajú dôležitými komponentmi celkových výdavkov na krátkodobú spotrebu. Autorka uvažovala rovnako ako v predchádzajúcom príklade o štyroch scenároch, v ktorých zohľadňovala čisto izolovaný efekt starnutia populácie na dopyt, zloženie domácností, rast celkových výdavkov domácností a medzigeneračnú redistribúciu príjmov. Autorka dospela k záveru, že na agregátny dopyt má zmena vekovej štruktúry obyvateľstva len mierny vplyv a k obdobným, aj keď nie identickým výsledkom, viedli aj výsledky pri zohľadnení zmeny štruktúry domácností ako aj symetrického rastu výdavkov. Zmeny v dopyte spôsobené starnutím populácie sú

relatívne malé, pretože agregátny dopyt je determinovaný dvomi faktormi: zvýšením celkového počtu populácie nad 60 rokov a relatívnou kúpnu silou rôznych vekových skupín, čo vo Veľkej Británii dáva veľkú váhu populácii v produktívnom veku. Preto relatívne nízka kúpna sila ľudí starších ako 60 rokov znižuje vplyv ich rastúceho podielu na celkovej populácii. Toto vysvetľuje výsledky v štvrtom scenári, v ktorom medzigeneračná redistribúcia smerom k obyvateľom v produktívnom veku kompenzuje zmeny v agregátnom dopyte spôsobené zmenou štruktúry obyvateľstva, zatiaľ čo redistribúcia smerom k obyvateľom v poproduktívnom veku vedie k väčším zmenám v agregátnom dopyte. Pri predpoklade rastu výdavkov iba u tejto vekovej skupiny ľudí budú podiely výdavkov na služby pre domácnosti, osobné tovary a služby (napr. výdavky na kozmetické produkty, na lieky), voľnočasové tovary (napr. audiovizuálne zariadenia, noviny) a iné služby (napr. koncesionárske poplatky, vstupné poplatky na športové podujatia) rásť o 18, 11, 13 a 35 %. Tento rast by bol kompenzovaný poklesom výdavkov na potraviny pripravené a konzumované doma, na energie, alkohol a cigarety a na tovary pre domácnosť (napr. nábytok, kuchynské zariadenia). Vplyv obmedzenia mobility v staršom veku je viditeľný v nižších podieloch výdavkov na dopravu v tomto scenári v porovnaní so symetrickým rastom výdavkov a redistribúciou príjmov v prospech mladšej generácie. Aj v tomto prípade dospela autorka k záveru, že zmeny v agregátnom dopyte nie sú spôsobené iba zmenou preferencií v závislosti od veku, ale do veľkej miery zmenou kúpnej sily jednotlivých vekových skupín.

Prameň: Spracované podľa: Lührmann, M. (2008).

R á m ě k 1.3

Príklad Belgicka

Tak ako ostatné krajiny aj Belgicko čelí demografickým zmenám. Kým v roku 1950 tvoril podiel obyvateľov nad 65 rokov na celkovom počte obyvateľov len 11 %, v roku 2000 to už bolo 17 % a podľa odhadov sa do roku 2050 tento podiel zvýši až na 26 %. V roku 2006 autori M. Lefebvre a kol. skúmali vplyv starnutia populácie na agregátny dopyt v Belgicku. Autori dospeli k záveru, že zníženie podielu mladšej populácie pri súčasnom zvýšení podielu populácie nad 65 rokov bude viesť k miernemu poklesu celkovej spotreby do roku 2050. Podľa ich predikcií bude starnutie populácie viesť k rastu výdavkov na zdravie, na domácnosť ako aj na voľnočasové aktivity, zatiaľ čo výdavky na dopravu, zariadenia, potraviny a oblečenie by sa mali znižovať. Tieto výsledky sú ovplyvnené najmä tým, že v roku 2050 bude mať veková skupina ľudí do 40 rokov nižšiu váhu na agregátnom dopyte, zatiaľ čo skupina ľudí nad 65 rokov bude tvoriť väčšiu časť populácie. V rovnakom čase však budú stále tvoriť veľkú skupinu ľudí od 40 do 65 rokov.

Prameň: Spracované podľa: Lefebvre, M. (2006).

R á m ě k 1.4

Príklad Francúzska

Autori novej McKinseyho štúdie (Desvaux, G. et al., 2010) skúmali extrapolovaním historických trendov správania spotrebiteľov, k akým zmenám v spotrebe dôjde do roku 2030. Podľa ich výsledkov starnutie populácie do istej miery ovplyvní príjem domácností ako aj rast spotreby po tom, ako sa počas nasledujúcich dvoch dekád zníži miera participácie na trhu práce o približne 5 %, a to aj napriek snahám zvýšiť participáciu starších ľudí. Toto vyvoláva značné obavy najmä po tom, že tento tlak na spotrebu a ekonomický rast bude vyvíjaný v období nižšieho rastu produktivity. Dôsledkom tohto vývoja bude pokles medziročného rastu spotreby. Po odpočítaní nákladov na bývanie a sieťové služby by sa mal počas nasledujúcich dvoch dekád znížiť rast na 1,4 % z tempa 2 % medzi rokmi 1980 – 2007. Spotrebitelia nad 55 rokov budú dominovať, pričom budú do roku 2030 vytvárať až dve tretiny dodatočnej spotreby. Ľudia starší ako 65 rokov sa budú na tejto dodatočnej spotrebe podieľať takmer polovicou. Je dôležité poznamenať, že skupiny staršieho obyvateľstva budú

dominovať spotrebe predovšetkým v dôsledku ich zvyšujúceho sa počtu a nie kvôli tomu, že by sa stali v porovnaní s ostatným obyvateľstvom bohatšími. V skutočnosti bude segment spotrebiteľov vo vyššom veku v porovnaní s ostatným obyvateľstvom menej bohatší a bude musieť čeliť väčšiemu poklesu v príjmoch pri odchode na dôchodok. Spotrebiteľia vo veku od 40 do 59 rokov budú ďalším dôležitým segmentom tvoriacim až 40 % z celkovej spotreby v roku 2030. Staršie domácnosti 65+ budú spolu s domácnosťami od 40 do 59 rokov tvoriť v roku 2030 okolo 68 % z celkovej spotreby. V dôsledku pomalšieho rastu agregátnej spotreby sa budú musieť firmy cielene zameriavať na vybrané čiastkové segmenty trhu s vyššími mierami rastu. Kvôli demografickým, spoločenským a ekonomickým trendom by malo vo Francúzsku dôjsť počas nasledujúcich 20 rokov k relatívne veľkým zmenám v zložení priemerného spotrebného koša. Potraviny pripravené a konzumované doma budú mať v roku 2030 nižší podiel na celkovej spotrebe, zatiaľ čo podiel základných služieb, vrátane výdavkov na vzdelávanie, zdravotnú starostlivosť a dopravu bude rásť. Podiel hi-tech produktov a služieb (ako IKT služieb a elektroniky) na celkovej spotrebe bude rásť, zatiaľ čo podiel výdavkov na zariadenie, spotrebiče, oblečenie a doplnky bude klesať. Výdavky ľudí nad 65 rokov budú zamerané najmä na elektroniku, zdravotnú starostlivosť a IKT služby.

Prameň: Spracované podľa: Desvaux, G. et al. (2010).

1.2.4 Nové príležitosti pre inovatívne firmy ako reakcia na potreby strieborných

Starnúca povojnová baby boom generácia v Európe, Austrálii, ale aj v Severnej Amerike signalizuje príchod novej generácie strieborných, zdravších, vzdelanejších a finančne nezávislejších. Ľudia tejto generácie majú rôznorodejšie záujmy a viacej peňazí mŕňajú na komunikačné technológie, elektroniku ako aj voľnočasové aktivity a tovary (Coughlin, J., F., Lau, J., 2006b). Mnohé krajiny zakomponovávajú iniciatívy týkajúce sa technológií a starnutia

do národných R&D politík alebo inovačných stratégií.³⁷ Úspešné stratégie sa môžu veľmi rýchlo presunúť z národných „medzier“ na trhu na svetový trh. Aj keď existuje všeobecný konsenzus, že technológia môže zo starnutia populácie spraviť výhodu, v súčasnosti máme k dispozícii len málo informácií o tom, ako to docieľiť. Dodnes však v mnohých krajinách pretrváva dojem, že trh služieb pre strieborných je hlavne záležitosťou vládnych programov, čo mnohé firmy odrádza vstúpiť na tento potenciálny trh. Avšak perspektívu v novom segmente trhu vidia aj mnohé univerzity, ktoré sa snažia prispieť k tejto oblasti nielen teoreticky, ale aj prakticky. Takýmto príkladom je napríklad Massachusetts Institute of Technology, ktorý vytvoril už v roku 1999 MIT AgeLab,³⁸ kde sa snaží nové myšlienky a nápady tvorivo pretransformovať do praktických riešení, ktoré by pomohli zlepšiť zdravie ľudí a umožnili by im viesť čo najdlhší aktívny život. AgeLab vytvorili partnerstvo so súkromným sektorom, aby ľahšie pretransformovali teoretické myšlienky na praktické riešenia pre starších ľudí.³⁹

J. F. Coughlin a J. Lau (2006a) upravili Maslowovu pyramídu potrieb tak, aby lepšie odrážala potreby starších spolu so zodpovedajúcimi technológiami, aplikáciami a službami, ktoré by boli odpoveďou na ich požiadavky.

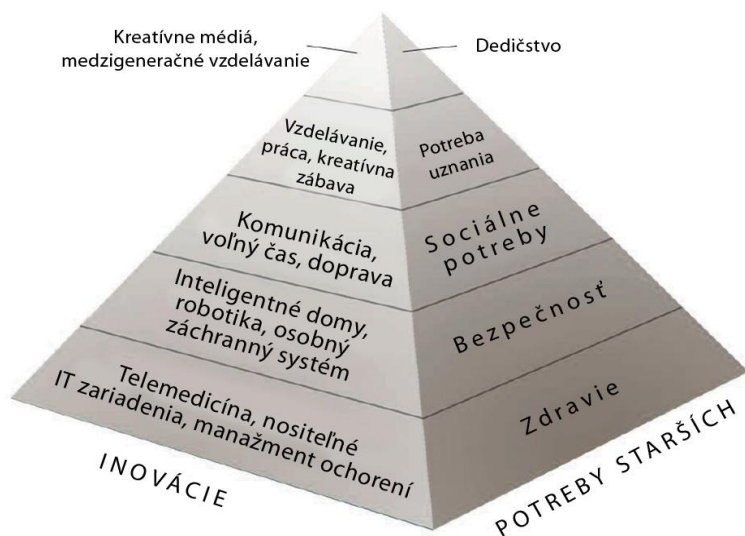
³⁷ Podľa Európskeho hospodárskeho a sociálneho výboru by malé a stredné podniky mali byť srdcom budúceho Európskeho inovačného plánu.

³⁸ Na Slovensku môžeme spomenúť obdobnú iniciatívu, európsky projekt MonAMI (Inteligentné prostredie v službách hlavného prúdu), do ktorého sa zapojila Strojnícka fakulta Technickej univerzity v Košiciach. Tento projekt poukazuje na to, ako môžu IKT služby hlavného prúdu v Európe ponúkať prístupné a užitočné služby, ako aj moderné technické pomôcky staršej populácii v snahe zvyšovať kvalitu ich života.

³⁹ <<http://agelab.mit.edu/>>.

Obrázok 1.1

Potreby starších a príležitosti pre inovácie

Prameň: Upravené podľa: Coughlin, J., F., Lau, J. (2006a).

Obrázok 1.1 znázorňuje tak potreby starších, ako aj príležitosti pre inovácie súvisiace so starnutím populácie, ktoré napomáhajú zlepšovať kvalitu života starších, a to nielen v oblasti zdravia, ale v piatich rôznych dimenziách potrieb prispievajúcich ku kvalitnejšiemu starnutiu, pričom dochádza k postupnému stieraniu hraníc medzi jednotlivými potrebami.

Zdravie

Ako naznačuje obrázok 1.1, zdravie je základnou potrebou. Táto dimenzia potrieb naznačuje základné potreby, ako sú fyzické zdravie, zdravá výživa, oblečenie a bývanie. Výsledky nedávnych štúdií naznačujú, že ľudia sa dnes dožívajú vyššieho veku

a zostávajú dlhšie zdraví.⁴⁰ Príležitosť tkvie skôr v rastúcom dopyte po spôsoboch predchádzania chronických chorôb a spôsoboch vedenia zdravého životného štýlu s pribúdajúcim vekom, ako v dopyte po technológiách, ktoré sú nápomocné v čase úbytku síl. Inteligentné systémy nachádzajúce sa v našich domoch by mali vedieť zlepšiť náš výber jedál, optimalizovať pohyb a motivovať nás k zdravému životnému štýlu rovnako, ako dnes monitorujú naše neúspechy. Teda v oblasti inovácií by sa malo viac pozornosti venovať proaktívnemu správaniu, ktoré má dosah na naše zdravie a môže prispieť ku kvalitnejšiemu starnutiu. V tejto súvislosti je potrebné spomenúť vznik Európskeho partnerstva pre inovácie, zameraného na aktívne a zdravé starnutie,⁴¹ ktoré bolo vybrané ako prvé partnerstvo pre inovácie na riešenie demografických zmien a sociálno-ekonomických dôsledkov, ale taktiež aj kvôli inovačnej kapacite v oblasti zdravia, ktorá by mohla prispieť k rastu HDP až deviatimi percentami.⁴² Hlavným cieľom tohto partnerstva je do roku 2020 zvýšiť priemernú dĺžku dožitia v zdraví v EÚ v priemere o 2 roky. Založenie tohto partnerstva je snahou o podporu rozvoja inovatívnych produktov a služieb, vďaka ktorým budú môcť starší ľudia viesť dlhšie zdravý, aktívny a nezávislý život.

---

⁴⁰ KOM (2006) 571 v konečnom znení.

⁴¹ <<http://www.aer.eu/main-issues/health/active-and-healthy-ageing-innovation-partnership.html>>.

⁴² Toto partnerstvo je súčasťou stratégie Inovácia v Únii, ktorého cieľom je podpora konkurencieschopnosti EÚ, pričom sa zameriava najmä na výzvy ako zmena klímy, energetická a potravinová bezpečnosť, zdravie a starnutie populácie. Inovácia v Únii je hlavnou iniciatívou stratégie Európa 2020, ktorá má podnietiť a urýchliť inovácie v Európe a napomáhať odstraňovať prekážky, ktoré bránia prenikaniu dobrých nápadov na trh.

Bezpečnosť

Hneď za zdravím sa nachádza ďalšia základná potreba, a tou je bezpečnosť. Do popredia sa dostávajú technológie monitorovania bezpečnosti starších, či už v ich domácnostiach alebo zariadeniach dlhodobej starostlivosti. Rastie dopyt po zariadeniach, ktoré monitorujú a podávajú správy o správaní jednotlivcov. Tieto systémy ponúkajú elektronické spojenie v prípade núdze, či už ide o pacientov s Alzheimerovou chorobou, alebo jednotlivcov žijúcich osamote. V mnohých krajinách EÚ je využívanie technológií inteligentného domu relatívne nové a služby vzťahujúce sa k tejto technológii sú dokonca ešte menej rozvinuté. V súčasnosti existuje v rámci Európy snaha identifikovať potreby a možnosti štandardizácie služieb inteligentných domov pre starších a zdravotne postihnutých ľudí. Tejto problematike sa bližšie venovali napr. realizátori projektu Smart House services for elderly and disabled people (2008).⁴³ V oblasti bezpečnosti majú široké využitie roboty a robotické zariadenia.

V roku 2004 vznikla v EÚ European Robotics Technology Platform (EUROP).⁴⁴ Cieľom tejto platformy je predovšetkým posilnenie európskej konkurencieschopnosti v oblasti výskumu a vývoja robotov na globálnych trhoch, ako aj zlepšenie kvality života obyvateľov európskych krajín. S ohľadom na rozsiahle investície v Kórei, Japonsku a USA Európa s cieľom udržania konkurencieschopnosti čelila výzve skoordinať aktivity všetkých zainteresovaných osôb v oblasti európskej robotiky.

Rovnako aj Európsky hospodársky a sociálny výbor (2007, s. 4) si uvedomuje dôležitosť spomínaných potrieb, pričom zdôraznil,

---

⁴³ <<http://www.cen.eu/cen/Services/Business/Value/Documents/Project11SmartHouseServices.pdf>>.

⁴⁴ <<http://www.robotics-platform.eu/cms/index.php>>.

že: „v súvislosti so starnutím obyvateľstva dostanú témy zdravie a bezpečnosť aj vo svete práce nové významy a prejdú zmenami, ktoré bude potrebné pozorne analyzovať a vyhodnotiť.“⁴⁵

Sociálne potreby

Inovácie, ktoré by dokázali naplniť tieto potreby, zahŕňajú technológie nápomocné pre starších jednotlivcov hľadajúcich spojenie s ostatnými ľuďmi, zatiaľ čo zároveň udržiavajú aj ich slobodu a nezávislosť. Najvýznamnejšiu potrebu spomedzi tejto škály predstavuje pravdepodobne doprava. Na jej dôležitosť upozorňuje aj Európsky hospodársky a sociálny výbor (2008, s. 5), podľa ktorého: „samostatnosť a mobilita sú podstatné predpoklady kvality a aktivity v starobe.“ Dokonca aj keď máte zdravie, nemáte nič, pokiaľ je to mimo vášho dosahu. V súvislosti s týmto sa do popredia dostávajú technológie, ktoré umožňujú bezpečnejšie viesť auto aj ľuďom v staršom veku, rovnako ako technológie, ktoré umožňujú bezpečnejšie používanie verejnej hromadnej dopravy.

So zábavou, ktorá je spojená so začleňovaním jednotlivca do sociálnych skupín, súvisia aj nové technológie, ktoré umožňujú prístup do nových sociálnych sietí. V súčasnosti je e-mail stále najrozšírenejšou technologickou inováciou, ktorá umožňuje spojenie starších ľudí s rovesníkmi alebo s členmi svojej rodiny. Podľa údajov Eurostatu v EÚ 27 používalo v roku 2010 internet na komunikáciu aspoň jedenkrát týždenne približne 37 % jednotlivcov vo veku od 55 do 74 rokov, pričom toto číslo v roku 2004 predstavovalo len 14 %. Preto je tu otvorený stále veľký priestor pre podnikateľské aktivity.

---

⁴⁵ <<http://www.eesc.europa.eu/?i=portal.en.eco-opinions.14174>>.

Obrovský potenciál pre zlepšenie schopnosti vyrovnat' sa so starnutím populácie v Európe predstavujú aj informačno-komunikačné aplikácie vrátane alarmov na privolanie pomoci, Telehealth, tele-starostlivosť (Tele-care), inteligentné systémy domácností a informačno-komunikačné technológie (IKT) umožňujúce flexibilné spôsoby práce. Európsky priemysel by mohol ťažiť z obrovských obchodných príležitostí, zdá sa však, že IKT aplikácie ešte nepatria medzi služby zamerané pre masový trh starších a ešte nie je ani dostatočne vyvinutý trh s IKT inovatívnymi riešeniami problémov spojených so starnutím populácie. V tejto súvislosti nedávno prijala Európska komisia (2007) v rámci svojej iniciatívy i2010⁴⁶ Akčný plán pre informačné a komunikačné technológie pre starnúcu spoločnosť, v ktorom bolo zdôraznené, že ak Európa včas zareaguje na výzvy a prekoná technické a regulačné prekážky, ako aj prekážky vyplývajúce z nedostatočnej informovanosti spotrebiteľov, môžu sa IKT pre dôstojné starnutie stať motorom pre zamestnanosť a hospodársky rast a môžu sa stať úspešným rozhodujúcim trhom pre Európu.⁴⁷ Hlavné prekážky (napr. nízka informovanosť o príležitostiach a potrebách užívateľov, nedostatočné sprostredkovanie skúseností, vysoké náklady na vývoj a patentovanie atď.), ktoré bránia rozvoju IKT trhu v súvislosti so starnutím populácie, prezentovala na konferencii vo Viedni⁴⁸ napr. Gareis, K. (2008). Rozsiahlejší výskum v oblasti identifikovania trhových bariér brániacich využívaniu IKT pre dôstojné starnutie bol realizovaný v rámci projektu ICT & Ageing – European Study on Users, Markets and Technologies (2008 – 2010) financovaného Európskou komisiou.⁴⁹

---

⁴⁶ A European information society for growth and employment.

⁴⁷ KOM (2007) 332 v konečnom znení.

⁴⁸ Konferencia e-Inclusion Ministerial Conference & Expo sa konala 30. 11. – 2. 12. 2008 vo Viedni.

⁴⁹ <http://www.ict-ageing.eu/?page_id=244>.

Potreba uznania (potreba svojho prínosu)

Takmer na vrchole pyramídy sa nachádza potreba uznania. Spája sa s tým, ako si daná osoba váži seba samého a je kombináciou sebavedomia a uvedomenia si svojho celoživotného prínosu pre spoločnosť. Potreba vlastného prínosu je viac ako iba nadobudnuté zručnosti a vedomosti, tiež si vyžaduje sebaistotu, najmä v tom, že človek je stále čulý, že vlastní alebo vie poskytnúť hodnoty, ktoré iní od neho očakávajú, napr. starostlivosť o vnúčatá, dobrovoľníctvo, zotrvanie v práci atď. Technológie, ktoré umožňujú ľuďom nadobudnúť stratenú sebadôveru, sú neustále k dispozícii, napríklad navigačné systémy pre ľudí s poruchami orientácie atď.

Celoživotné kognitívne funkcie sú rozhodujúce, aby sme osobne mohli byť plnohodnotným členom rodiny, komunity, spoločnosti. Do popredia sa čoraz viac dostávajú technológie, ktoré dokážu stimulovať zmyslové funkcie. Ako príklad môžeme uviesť japonskú hru umožňujúcu stimulovať mentálne funkcie, ktorú Nintendo uviedlo na trh pre 50+ročných a zaraz sa stala veľkým hitom.

Základným prvkom v starnúcej spoločnosti, ktorý umožňuje starším jednotlivcom dlhšie sa udržať v práci a zachovať si adekvátnu produktivitu práce, je celoživotné vzdelávanie. Sme svedkami toho, ako dochádza k zmenám obsahu a metód učenia sa, vzdelávanie je čoraz viac založené na IKT, ale aj na informálnom celoživotnom vzdelávaní (K. Ala-Mutka et al., 2008).

Dedičstvo

Vrchol pyramídy predstavuje túžba starších po prostriedkoch, ktoré by im umožnili zostaviť a odovzdať svoje dedičstvo. Tento najzložitejší stupeň potrieb, čo sa týka realizácie, môže vzbudzovať u starších veľký záujem, najmä preto, že nepredstavuje iba vlastné

naplnenie a realizáciu jednotlivca, ale aj potenciálnu pomoc ostatným dosiahnuť rovnaké či obdobné ciele. Technológie, ktoré umožňujú starším jednotlivcom zostaviť svoj „príbeh“ a odovzdať svoje skúsenosti budúcim generáciám, prispievajú ku skvalitneniu života starších, ale aj obohatia mladšie generácie.⁵⁰ Relatívne novému fenoménu v marketingu, písaniu odkazov (legacy writing), ktorý sa stáva u staršieho obyvateľstva čoraz populárnejším, sa venujú napríklad S. Guillemot, B. Urien (2010).

Okrem technológií môže k zvýšeniu kvality života prispieť aj solidarita medzi generáciami či obyčajná ústretovosť podnikateľov (napr. dostupné parkovanie, výstavba bezbariérových budov, reklamné letáky s dostatočne veľkým písmom, automatické otváranie dverí atď.), ktorá nielenže môže prispieť k spomínanej vyššej kvalite starších, ale môže pritiahnuť aj nových potenciálnych zákazníkov.

Nedávny výskum zmeny spotrebiteľského správania v súvislosti so starnutím populácie realizovaný spoločnosťou McKinsey (G. Desvaux, 2010) naznačil, že pre úspešnosť firmy bude v budúcnosti viac ako inokedy predtým potrebné zamerať sa na potreby a správanie kľúčových segmentov, pričom práve starší ľudia sa stávajú dôležitým, ak nie najdôležitejším segmentom. Podľa tejto štúdie bude vo Francúzsku medzi rokmi 2007 – 2030 viac ako polovica dodatočnej spotreby vytvorená obyvateľmi nad 65 rokov. Ďalej zdôraznili týchto päť trendov, ktoré by spoločnosti s ambíciami uspieť na trhu mali brať do úvahy:

- *Boj o hodnoty* – nízke náklady sa stávajú čoraz dôležitejšími najmä pre ľudí v poproduktívnom veku, ktorým sa príjmy v porovnaní s produktívnym vekom znižujú, ale náklady sa stávajú čoraz dôležitejšími aj pre ľudí v produktívnom veku,

---

⁵⁰ Spracované podľa Coughlin, J., F., Lau, J.(2006a).

najmä z dôvodu neistých ekonomických podmienok v budúcnosti.

- *Zdravie a wellness* – zdravie je záležitosťou mladých, ale aj seniorov. U mladých rastie dôraz na zdravý a aktívny životný štýl a u starších je to snaha o zachovanie imidžu „navždy mladý“, snaha viesť nezávislý a mobilný život.
- *Spoločenský život* – tým, že sa mení štruktúra tradičnej rodiny, či už je to v dôsledku vyššej rozvodovosti, alebo starnutia populácie, do popredia sa čoraz častejšie dostáva potreba viacej sa začleniť do spoločnosti, či už do komunitného života prostredníctvom napríklad dobrovoľníckych prác, alebo prostredníctvom rôznych online vytvorených komunít.
- *Pohodlie* – spoločenské zmeny, ako napríklad väčšia vyťaženosť v práci a menší počet členov rodiny, vedú k rastúcemu dopytu po produktoch, ktoré jednotlivcom zabezpečia väčší komfort.
- *Digitálne pripojenie* – dopyt po hi-tech produktoch by mal rásť vo všetkých segmentoch. Dôraz by sa preto mal klásť najmä na inovácie a inovatívne produkty. Vo Francúzsku by sa podiel trhu s elektronikou mal zvýšiť z 23 % v roku 2007 na 33 % v roku 2030.

Autori F. Kohlbacher, C. Herstatt, T. Schweisfurth (2011) zasa zdôraznili, že jednou z ciest pre etablovanie sa na striebornom trhu bez toho, aby boli vylúčení mladší zákazníci, je sústredenie sa na sebestačnosť (autonómnosť). Sľubnú budúcnosť pre firmy podľa týchto autorov predstavuje ponúkanie riešení, ktoré by ľuďom umožnili udržať si dlhšie sebestačnosť a používať produkty sebestačne. Pre firmy, ktoré si chcú udržať dostatočnú konkurencieschopnosť na striebornom trhu, je ďalej rozhodujúce zvolenie vhodnej inovačnej stratégie. Firmy môžu zvoliť jednak

inovačné stratégie, ktorých cieľom je vývoj a propagovanie produktov a služieb špeciálne zameraných na starších ľudí (poskytovanie jedinečných riešení),⁵¹ ďalej sa môžu rozhodnúť pre inovačné stratégie, ktorých cieľom je prispôsobenie produktov a služieb špeciálne starším ľuďom (poskytovanie rozšírených riešení).⁵² Môžu sa však rozhodnúť aj pre univerzálne riešenia, ktorých cieľom je vyvinúť vekovo neutrálne produkty a služby, ktoré poskytujú užitočnosť starším ľuďom, ale rovnako tak sú zaujímavé aj pre mladších zákazníkov. Nemôžeme však zabudnúť ani na to, že dôležitou úlohou v našej starnúcej spoločnosti je vývoj takých technologických výrobkov, ktoré by zohľadňovali potreby starších, čomu sa venuje gerontotechnológia (Fukuda, R., 2011).

1.2.5 Export

V súčasnosti neexistuje veľa štúdií, či už domácich alebo zahraničných, ktoré by sa venovali otázke vplyvu starnutia populácie na export danej krajiny, regiónu alebo zoskupenia určitých krajín. Ako jednu zo svetlých výnimiek možno uviesť napr. čiastkové výsledky výskumu C. Vistesena (2009), ktorý tvrdí, že krajiny, ktoré budú v budúcnosti čeliť problémom súvisiacim so starnutím populácie, v prípade, že si budú chcieť udržať vyššie tempo rastu HDP, sa budú musieť vo väčšej miere spoliehať na zahraničný dopyt a export. Ďalej čínski výskumníci z Pekinskej univerzity Y. Yao, M. Yu (2009) vo svojej štúdii tvrdia, že exportne orientovaný rastový model v Číne je pre ňu nevyhnutnou voľbou

---

⁵¹ Napríklad spoločnosť Cyberdyne uviedla na trh nový model robotického „oblečenia“ Robot Suit Hal.

⁵² Napríklad japonská firma Fujitsu uviedla v roku 2008 na trh upravený Raku Raku notebook.

vzhľadom na demografický vývoj⁵³ a nízky stupeň urbanizácie. J. Banister, D. E. Bloom, L. Rosenberg (2010) vo svojej štúdii *Starnutie populácie a ekonomický rast* upozornili, že jedným z faktorov, ktoré môžu ovplyvniť rast Číny, môže byť okrem iného aj narazenie na limity globálnych exportných trhov. D. E. Bloom, D. Canning, L. Rosenberg (2011) zasa zdôraznili význam vhodnej obchodnej politiky pre krajiny, ktoré majú záujem využiť svoju demografickú dividendu.⁵⁴ Podporovaním exportu by mohli tieto krajiny zvyšovať zamestnanosť. Zároveň zdôraznili, že nie všetky krajiny môžu dosahovať čistý export v tom istom čase.

Slovensko je dlhodobo vysoko otvorená ekonomika, čo v prípade priaznivej globálnej konjunktúry predstavuje vysoký rastový potenciál, avšak ako sme toho boli svedkami počas nedávnej krízy, negatívny vývoj v externom prostredí znamená pokles zahraničného dopytu, a teda negatívny vplyv na celú našu ekonomiku. Export Slovenskej republiky smeruje predovšetkým do krajín EÚ 27, pričom podľa údajov ŠÚ SR v roku 2010 podiel exportu do týchto krajín predstavoval okolo 84 %. Najvýznamnejšími partnerskými krajinami SR z hľadiska objemu vývozu boli v tomto období Nemecko (19,3 %), Česká republika (14 %), Poľsko (7,3 %), Francúzsko (6,9 %), Maďarsko (6,7 %) a Rakúsko (6,7 %).

V súčasnosti sa štruktúra slovenskej ekonomiky výrazne odlišuje od štruktúry členských štátov EÚ 15 (Dujava. D., 2010). Táto odlišnosť spočíva najmä vo vyššom podiele sektora výroby tovarov a nižšom podiele sektora služieb na celkovej pridanej hodnote

---

⁵³ Podľa predikcií by malo byť v roku 2050 nad 60 rokov viac ako 30 % populácie Číny.

⁵⁴ Podstatou konceptu demografickej dividendy je to, že vo fáze rastúceho podielu dospeléj zložky populácie majú tieto krajiny klesajúce hodnoty indexov závislosti, pričom rastie podiel populácie v produktívnom veku, teda zvyšuje sa aj potenciál rastu týchto krajín.

ekonomiky Slovenska. V poslednom štvrtroku 2010 bola bilancia zahraničného obchodu so službami záporná, na úrovni -0,399 % HDP, t. j. viacej služieb sa doviezlo ako vyviezlo. Zmena štruktúry slovenskej ekonomiky by mala teda viacej smerovať k rýchlejšiemu rozvoju služieb, predovšetkým tých, o ktoré bude v budúcnosti záujem. V súvislosti so starnutím populácie je možné predpokladať najmä vyšší záujem o zdravotnícke, kúpeľné, vzdelávacie, kozmetické služby, ale aj komplexné služby spojené s turistikou. Zvýšený potenciál vyvázaných služieb by tak mohol napomôcť k väčšej diverzifikácii štruktúry exportu.

Rýchlejší rozvoj služieb by mohol prispieť k rozšíreniu aktivít domáceho podnikateľského sektora, čo by mohlo byť atraktívne aj pre malé a stredné podniky, ktoré podľa údajov SIMS tvoria približne 25 % z celkového počtu aktívnych exportérov, ktorých je približne 9 400 (SIMS, 2010). Zo skupiny verejných služieb Slovensko zaostáva najmä v poskytovaní služieb v oblasti vzdelávania (ich podiel na celkovej pridanej hodnote v roku 2008 predstavoval iba 2,8 %, kým v EÚ 15 až 5 %), ale aj v oblasti zdravotníckych a sociálnych služieb (na Slovensku tento podiel predstavoval 2,9 %, v porovnaní s EÚ 15, kde bol tento podiel na úrovni 7,3 %), pričom možno predpokladať, že v súvislosti so starnutím populácie dôjde v týchto oblastiach k zvýšeniu dopytu. Podľa prepočtov V. Páleníka (2009, s. 24) by „v záujme prejavovania priaznivých výsledkov bolo žiaduce zamerať nadprahové množstvo nášho exportu na dopyt starších v EÚ 15, pričom ako optimálna sa ukazovala 50 % špecializácia nášho exportu, čo by viedlo k dodatočnému rastu HDP o 1,5 p. b.“ Špecializovanie sa na potreby striedornej ekonomiky by nielenže malo pozitívny vplyv na ekonomický rast Slovenskej republiky, ale zmiernila by sa aj senzitivnosť Slovenska na konjunktúrny cyklus, z dôvodu nižšej citlivosti dopytu striedornej ekonomiky na jeho priebeh.

Zhrnutie

Táto kapitola poskytuje pohľad na demografický, spoločenský ako aj ekonomický rozmer starnutia populácie v Európe. V rámci ekonomického rozmeru možno vo svetovej literatúre pozorovať dva smery: jeden, ktorý starnutie populácie vníma ako záťaž pre spoločnosť a druhý, ktorý práve naopak, v starnúcej populácii vidí nový potenciál ekonomického rastu. Starnutie populácie, pri ktorom môže dochádzať nielen k zmene preferencií spotrebiteľov, ale aj k zmene kúpyschopnosti v závislosti od jednotlivých vekových skupín, môže v budúcnosti ovplyvniť tak celkový agregátny dopyt, ako aj štruktúru spotrebiteľského koša, čo následne môže viesť k zmenám v odvetviach výroby ako aj zamestnanosti. Podľa niektorých autorov (napr. Coughlin, J., F., Lau, J., 2006) starnúca povojnová baby boom generácia v Európe signalizuje príchod novej generácie strieborných, ktorí sú zdravší, vzdelanejší a finančne nezávislejší. Ľudia tejto generácie majú rôznorodejšie záujmy, viac peňazí mŕňajú napr. na komunikačné technológie, elektroniku a voľnočasové aktivity a tovary. Toto môže znamenať významné príležitosti pre inovatívne firmy. Tieto inovácie, ktoré by prispeli ku kvalitnejšiemu starnutiu, sa neobmedzujú len na oblasť zdravia, ale je možné rozšíriť ich na všetky oblasti Maslowovej pyramídy potrieb, či už je to teda spomínané zdravie, ktoré predstavuje základnú potrebu, alebo bezpečnosť, spoločenské potreby, potreby uznania, ale aj potreba zanechania dedičstva. V mnohých krajinách však pretrváva predstava, že trh služieb seniorov je záležitosťou najmä vládnych programov a mnohé firmy nemajú dostatočnú motiváciu vstúpiť na tento potenciálny trh. Avšak perspektívu v tomto odvetví vidia aj mnohé univerzity, ktoré vytvárajú partnerstvá so súkromným sektorom,

aby ľahšie pretransformovali teoretické myšlienky na praktické riešenia pre starších ľuďí.

V súčasnosti existuje len veľmi málo štúdií, ktoré analyzujú dopad starnutia populácie na agregátny dopyt na makroúrovni a ešte menej štúdií, ktoré by sa venovali otázke vplyvu starnutia populácie na export danej krajiny, regiónu alebo zoskupenia určitých krajín. Podľa predbežných prepočtov V. Páleníka (2009, s. 24) by „v záujme prejavovania priaznivých výsledkov bolo žiaduce zamerať nadprahové množstvo nášho exportu na dopyt starších v EÚ 15, pričom ako optimálna sa ukazovala 50 % špecializácia nášho exportu, čo by viedlo k dodatočnému rastu HDP o 1,5 p. b.“ Špecializovanie sa na potreby striebornej ekonomiky by nelenže malo pozitívny vplyv na ekonomický rast Slovenskej republiky, ale zmiernila by sa aj senzitivnosť Slovenska na konjunktúrny cyklus, z dôvodu nižšej citlivosti dopytu striebornej ekonomiky na jeho priebeh. Z tohto dôvodu chceme ďalším výskumom v uvedenej oblasti prispieť k hlbšej analýze striebornej ekonomiky, ktorá nie je v odbornej literatúre dostatočne rozpracovaná aj napriek veľkému potenciálu, ktorý tento segment ekonomiky predstavuje.

2 STARNUTIE POPULÁCIE A STRIEBORNÁ EKONOMIKA V EÚ A VO SVETE

Úvod

Problematica starnutia populácie býva obvykle spájaná hlavne s otázkami dlhodobých negatívnych ekonomických efektov tejto vo svete prebiehajúcej demografickej zmeny – s otázkou udržateľnosti verejných systémov sociálneho zabezpečenia (vrátane dôchodkových systémov), systémov zdravotnej starostlivosti, s problémom nedostatku či úbytku pracovnej sily, nárastu zaťaženia produktívnej populácie a pod., menšia pozornosť sa venuje napríklad zmene vzorov spotrebného správania čoraz staršej populácie či vznikajúcim podnikateľským príležitostiam. Ambíciou tejto práce je práve odhaliť iný pohľad na starnutie populácie, priblížiť rozsah možností a príležitosti, ktoré v spoločnostiach so zmenenou demografickou štruktúrou budú vznikáť, a to konkrétne v dvoch rovinách.

Prvou rovinou je pohľad do vnútra samotnej Európskej únie, kde najprv analyzujeme demografické procesy, ktoré viedli k starnutiu európskej populácie, so zameraním sa na najnovšie zmeny v demografických trendoch v posledných rokoch, porovnávame priebeh procesu starnutia v geografických regiónoch Európy, aby sme získali ucelený pohľad na súčasný a budúci demografický profil Európy v kontexte skúmanej problematiky. Následne približujeme na komunitárnej úrovni zmenu v chápaní procesu starnutia populácie výlučne ako demografického trendu s negatívnymi spoločenskými a hospodárskymi dôsledkami smerom k jeho definovaniu ako príležitosti, a to takej, ktorej využitie by mohlo prispieť

k hospodárskemu rastu Únie, resp. povedie k ekonomickým benefitom. Zmyslom je poukázať na to, že i keď koncepcia striebornej ekonomiky je pomerne mladou, Európska únia vníma túto príležitosť a čoraz intenzívnejšie zapracováva aspekty striebornej ekonomiky do svojich dokumentov.

Druhá rovina je zosobnená v prezentácii procesu starnutia populácie v celosvetovom rozmere, Európa nie je jediným regiónom, v ktorom k starnutiu populácie dochádza, čo z nášho pohľadu znamená, že nie je jediným trhom, kde strieborná produkcia môže nájsť svoje uplatnenie. Výlučne demografický rozmer problematiky však nie je postačujúci, globálny pohľad na starnutie svetovej populácie preto dopĺňa stručná analýza ekonomickej sily hlavných ekonomických centier a zároveň hlavných obchodných partnerov Únie – existencia intenzívnych obchodných vzťahov Únie s hlavnými partnermi, ich hospodársky vývoj či podiel na svetovom obchode spolu s charakteristikami dynamického priebehu starnutia ich populácií vytvárajú predpoklady pre využitie potenciálu exportu produktov a služieb striebornej ekonomiky do týchto regiónov, resp. pre využitie výhod cielenej orientácie časti exportu na produkciu určenú pre strieborný trh. V závere sa preto venujeme bližšej identifikácii štádia demografického prechodu u týchto partnerov s cieľom potvrdiť existenciu potenciálu rozvoja strieborného trhu u hlavných obchodných partnerov EÚ (i SR), a tým identifikovať potenciálne exportné teritória s pravdepodobnosťou uplatnenia sa striebornej produkcie. Niektoré príklady z praxe či pilotné projekty na záver ilustrujú, že ide o novú a jedinečnú ekonomickú príležitosť s dlhodobou perspektívou či celosvetovým dosahom.

2.1 Demografický kontext starnutia populácie v Európe

Uplynulé zmeny v demografických procesoch, ktoré viedli k súčasnému demografickému profilu Európy, ale i aktuálne prebiehajúce trendy prinášajú významné dôsledky tak z pohľadu demografickej štruktúry európskej populácie, ako i z pohľadu dynamiky celkovej populačnej zmeny (t. j. prirodzeného pohybu obyvateľstva). V prípade Európskej únie (EÚ 27) je populačný rast v súčasnosti zabezpečovaný v prevažnej miere vďaka čistej migrácii, ktorá sa stala hlavnou silou demografického rastu Európy už počiatkom 90. rokov minulého storočia. V ôsmich členských štátoch EÚ dokonca momentálne dochádza k úbytku ich populácie (údaje k 1. januáru 2012 podľa databázy Eurostatu).¹ Príspevok prirodzeného prírastku k rastu európskej populácie síce v posledných rokoch mierne stúpa (vďaka rastúcej pôrodnosti), miera úhrnnej plodnosti je však v EÚ stále hlboko pod zápornou hodnotou. Starnutie európskej populácie, ktoré je výsledkom nielen nízkych mier plodnosti, ale i rastúcej dĺžky života, bude mať samozrejme dôsledky pre formulovanie európskych politík nielen na komunitárnej úrovni, vyžiada si adaptáciu politík i na úrovni jednotlivých členských štátov. S príchodom početnej povojnovnej generácie do dôchodkového veku sa dynamika procesu starnutia zrýchli v nebývalom rozsahu, bezprecedentný podiel staršej populácie ovplyvní spoločenský i hospodársky život v krajinách EÚ.

---

¹ K úbytku populácie došlo podľa predbežných dát k 1. januáru 2012 vo všetkých troch pobaltských krajinách, v Rumunsku, Bulharsku, Portugalsku, Maďarsku a Grécku. Rok predtým ale zaznamenalo medziročný pokles počtu obyvateľstva napríklad i Nemecko.

2.1.1 Najnovšie trendy vo vývoji demografického profilu Európy

Súčasný (a budúci) demografický profil Európy je jednak výsledkom nového modelu reprodukčného a rodinného správania, ktorý sa rozvinul pod vplyvom spoločenských a hodnotových zmien v modernej spoločnosti, odráža však i pozitívne dôsledky modernizácie spoločnosti spojené s technologickým a vedeckým pokrokom či všeobecným zlepšovaním zdravotných štandardov a podmienok poskytovania zdravotnej starostlivosti. Z demografického hľadiska bolo výsledkom týchto zmien predovšetkým predlžovanie ľudského života, ale i pokles pôrodnosti, oba spomínané demografické javy viedli k zmene vo vekovej štruktúre európskej populácie v zmysle nárastu podielu starších vekových kohort na celkovej populácii. (Bližšie sa hlavným demografickým trendom, ktoré viedli k starnutiu populácie, venujeme v kapitole 1; nasledujúca časť prezentuje aktuálny vývoj hlavných determinantov procesu starnutia, najmä v poslednom desaťročí.)

V posledných rokoch sa v Európe začal objavovať pozitívny obrat vo vývoji pôrodnosti – po dekádach nepretržitého poklesu počtu živonarodených detí pripadajúcich na jednu ženu sa tak mierne *rastúca miera plodnosti* stáva popri predlžujúcej sa strednej dĺžke života druhým hlavným pozitívnym demografickým javom. Ako bod obratu sa (v európskych dokumentoch) najčastejšie uvádza rok 2003, najnižšia plodnosť bola dosahovaná v rokoch 2001 – 2002, v roku 2002 sa až v 11 krajinách dnešnej EÚ 27 pohybovala miera plodnosti pod úrovňou 1,3; priemerná hodnota miery plodnosti pre EÚ 27 bola v tej dobe 1,45 dieťaťa na ženu. Najnižšie hodnoty plodnosti zaznamenali v tom roku Česká republika (1,17) a Slovensko (1,19), boli to jediné dve krajiny s plodnosťou nižšou ako 1,2 (obzvlášť kritická situácia bola

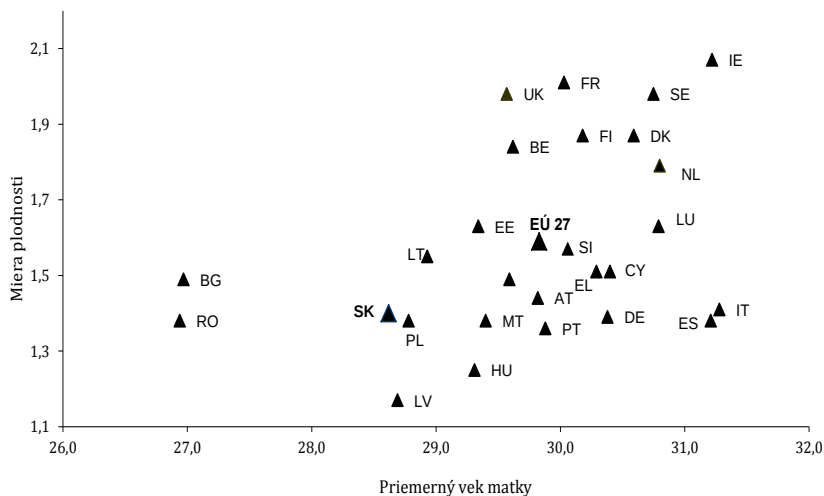
v Českej republike, kde sa miera plodnosti pohybovala na takej nízkej úrovni už niekoľko rokov predtým). Po roku 2003 však dochádza k postupnému zvyšovaniu miery plodnosti, v roku 2007 už bolo Slovensko poslednou krajinou EÚ 27 s úhrnnou plodnosťou pod úrovňou 1,3 a v rokoch 2008 a 2009 bola miera plodnosti vo všetkých krajinách nad touto hodnotou (aj keď v roku 2010 podľa posledných dostupných dát Eurostatu klesla úhrnná plodnosť opätovne pod 1,3 v Maďarsku a Lotyšsku; pre porovnanie v SR sa momentálne pohybuje na hranici 1,4). Priemerná úhrnná plodnosť sa tak v EÚ vyšplhala zo spomínaných 1,45 na 1,6.

Mierny nárast pôrodnosti v Európe je doprevádzaný postupne sa zvyšujúcim priemerným vekom ženy pri pôrode – až v 12 štátoch EÚ 27 je priemerný vek matky pri pôrode vyšší ako 30 rokov, pred 10 rokmi to boli len 4 krajiny. S odkladom rodičovstva do vyššieho veku dochádza v danom časovom úseku k procesu akéhosi „dobiehania“ – v prvej fáze pôrodnosť poklesne, neskôr však nastane jej oživenie. Rastúcu pôrodnosť tak môžeme sčasti pripísať *efektu „odložených pôrodov“*, ktorý pravdepodobne prispeje k o niečo vyššej pôrodnosti i v najbližších rokoch, ťažko však povedie k návratu plodnosti na úroveň zachovnej hodnoty. Môže však prispieť k zmierneniu dynamiky starnutia európskej populácie v budúcnosti, ako i k pomalšiemu tempu prípadného úbytku európskej populácie. Zaujímavým je nový trend, ktorý sa s javom odložených pôrodov spája. Kým v minulosti bol jednou z charakteristík rodinného správania pokles počtu detí v rodine s rastúcou životnou úrovňou krajiny, dnes naopak, štáty EÚ s vyššou životnou úrovňou vykazujú vyššiu mieru plodnosti a naopak. Ide totiž práve o krajiny s najvyšším priemerným vekom ženy pri pôrode a s vyšším priemerným vekom sa momentálne spája i väčší počet detí na jednu ženu. A tak v krajinách ako Švédsko, Francúzsko, Dánsko, Holandsko, Fínsko či Írsko pozorujeme nielen

najvyššie hodnoty priemerného veku matky pri pôrode, ale i nadpriemerne vysoké miery plodnosti. Na opačnom konci spektra sú krajiny ako Bulharsko, Rumunsko, Lotyšsko, Poľsko, ale i Slovensko (pozri graf 2.1). Aj keď je v tomto kontexte ťažké očistiť vplyv rodinných politík od kultúrnych a spoločenských faktorov, nezanedbateľným faktom určite je i to, že do prvej skupiny patria krajiny s pomerne štedrou a ústretovou rodinnou politikou. Hypotéza, že pôrodnosť opätovne rastie s prosperitou krajiny, zakladá určité pozitívne očakávania ohľadne budúceho vývoja pôrodnosti v štátoch EÚ s nižšou životnou úrovňou.

G r a f 2.1

Porovnanie priemerného veku matky pri pôrode a mier plodnosti v krajinách EÚ 27 (2010)

Poznámka: Posledné dostupné údaje sú za rok 2010, pre EÚ 27, Belgicko, Cyprus a Rumunsko za rok 2009.

Prameň: Vlastné spracovanie podľa údajov v databáze Eurostat (demo_find).

Ďalším zaujímavým faktom, ktorý prispieva k pozitívnym očakávaniam, je to, že ani prebiehajúce zmeny rodinného správania zosobnené vo väčšom počte rozvodov, kohabitácií či poklese manželstiev nezabránili nárastu pôrodnosti v Európe, naopak, vyššiu mieru plodnosti majú práve krajiny, kde k týmto zmenám dochádza vo väčšom rozsahu (až v 7 členských štátoch je približne polovica detí narodená mimo manželstva).

Predĺžovanie strednej dĺžky života pri narodení (resp. očakávanej dĺžky života) je pretrvávajúcim pozitívnym a zároveň druhým hlavným demografickým trendom ovplyvňujúcim vekové zloženie a početnosť európskej populácie. Ako uvádzame vyššie, za posledných 50 rokov stúpila stredná dĺžka života pri narodení v EÚ 27 približne o 10 rokov, a to tak u mužov ako u žien, čo robí z Európy lídra vo vývoji tohto ukazovateľa. Po roku 2003 dochádza súčasne s miernym nárastom pôrodnosti i naďalej k predĺžovaniu strednej dĺžky života, rozdiely medzi jednotlivými členskými štátmi sú však výrazné (prírastok po roku 2003 variuje od 1,1 roka v Bulharsku po 4,2 roka v Estónsku u mužov a od 1,0 roka v Litve po 3,5 rokov v Estónsku v prípade žien; posledné dostupné údaje do roku 2010 podľa databázy Eurostat). Podľa posledných dostupných údajov sa najvyššieho veku v Európe (vrátane nečlenských štátov) dožívajú švajčiarski muži (79,5 rokov) a španielske a francúzske ženy (84,6 rokov), najkratšie žijú litovskí muži (67,3 rokov) a bulharské ženy (77,0 rokov) (najvyššie a najnižšie hodnoty strednej dĺžky života za rok 2010 podľa Eurostatu).

Nemenej dôležitým indikátorom z nášho pohľadu je ukazovateľ, ktorý neodráža iba vývoj mortality, ale aj morbidity – ide o *dĺžku života prežitého v zdraví* (v angličtine používaný ukazovateľ healthy life years – HLY), z ktorého je možné presnejšie odvodzovať dôsledky pre celé spektrum problematik súvisiacich s procesom starnutia populácie, od možností aktívneho starnutia

až po odhad zaťaženia verejných systémov zdravotnej starostlivosti. Za rovnaké obdobie, resp. po roku 2003, vzrástla dĺžka života prežitého v zdraví najvýraznejšie vo Švédsku³ (o približne 10 rokov u mužov aj žien), keď stúpila na najvyššie európske hodnoty (71,7 rokov u mužov a 71 rokov u žien; v prípade žien Švédsko predstihuje len Malta s hodnotou 71,6). Avšak napríklad v Taliansku a Dánsku došlo v sledovanom období ku skráteniu dĺžky života prežitého v zdraví, v Dánsku u mužov dokonca až o 6 rokov, v prípade žien o 7 rokov. Výsledky tohto ukazovateľa nie sú tak konzistentné v čase a tak jednoznačné ako porovnanie vývoja strednej dĺžky života, aj napriek tomu však môžeme konštatovať, že prevažne platí, že Európania nielenže žijú dlhšie, ale aj väčšiu časť života prežívajú v zdraví. Ďalším indikátorom, ktorý odráža fakt, že Európania sa dožívajú vyššieho veku, je *vekový medián*. Jeho hodnota rastie nepretržite od roku 1990 z 35,2 na súčasných 40,9 (hodnota z roku 2010) a podľa poslednej prognózy EUROPOP 2010 sa predpokladá jeho nárast na úroveň 47,2 do roku 2060 (v roku 2011 bola najstaršou populáciou nemecká, s mediánom veku 44,6).

Neprehliadnuteľným súčasným demografickým trendom s vplyvom na vývoj počtosti európskej populácie, ale i na jej štruktúru, je *podiel čistej migrácie na populačnom raste*. Príspevok čistej migrácie (nazývaný tiež ako migračný prírastok, teda pozitívne migračné saldo) k rastu európskej populácie totiž predstihuje príspevok prirodzeného prírastku už od roku 1992, imigrácia je od toho času hlavnou silou demografického rastu Európy. Tento trend kulminoval v roku 2003 (s príspevím spomínaných extrémne nízkych mier plodnosti), keď čistá migrácia predstavovala až 95 % celkového prírastku obyvateľstva. So spomínaným

---

³ Z krajín, za ktoré sú dostupné údaje; výber neobsahuje všetky krajiny EÚ 27.

pozitívnym obratom vo vývoji pôrodnosti po tomto roku prichádza i mierne zvýšenie podielu prirodzeného prírastku na celkovom populačnom raste, avšak ešte aj v súčasnosti (ako uvádzame v predošlej časti) je príspevok migračného prírastku takmer dvojnásobne vyšší ako príspevok prirodzeného prírastku. Imigrácia z tretích krajín tak má rozhodujúci význam z hľadiska zmeny veľkosti európskej populácie, z pohľadu jej vekovej štruktúry však v žiadnom variante nedokáže zvrátiť proces starnutia. Väčšina migrantov síce skutočne je v mladšom dospelom veku, ich podiel však stále predstavuje len 4 % celkovej populácie, navyše, imigranti často preberajú vzory rodinného správania host'ovských krajín, migrácia tak môže len čiastočne zmierniť dynamiku starnutia európskej populácie. Práve zmeny vo vekovej štruktúre európskej populácie považujeme pre nadchádzajúce obdobie za ďaleko významnejší demografický trend než zmeny vo veľkosti celkovej populácie.

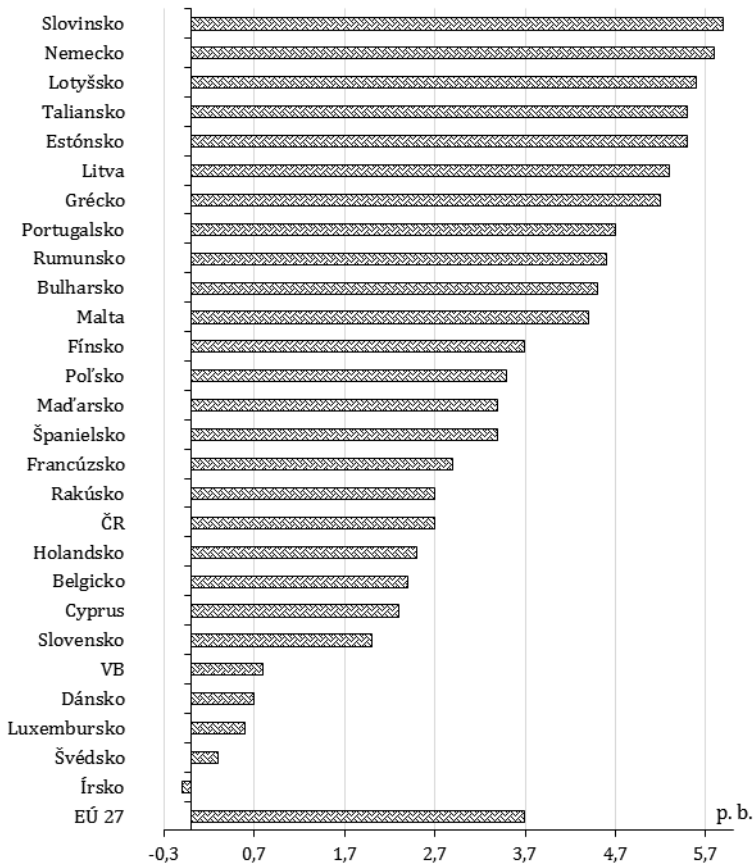
2.1.2 Zmeny v dynamike starnutia európskej populácie

Starnutie populácie nie je v Európe novým fenoménom, to, čo robí tento demografický jav v súčasnosti nanajvýš aktuálnym, je príchod silnej povojnovej natalitnej vlny do dôchodkového veku, čo zintenzívni dynamiku už prebiehajúceho procesu starnutia v nebyvalom rozsahu. Po skončení 2. svetovej vojny došlo k dynamickému nárastu počtu pôrodov, vysoké hodnoty pôrodnosti následne pretrvali v rozmedzí dvoch až troch dekád. Dnes sa tieto početné kohorty nazývané baby boom generácia začínajú postupne dožívať dôchodkového veku, vďaka čomu v najbližších rokoch v Európe stúpne podiel osôb v poproduktívnom veku na historicky najvyššie hodnoty. Navyše, v dôsledku dlho pretrvávajúcej nízkej pôrodnosti v posledných desaťročiach klesne počet osôb

v produktívnom veku (k úbytku populácie vo veku 20 – 64 rokov by podľa Eurostatu malo začať dochádzať po roku 2014), čím sa zmena v podiele týchto dvoch skupín obyvateľstva ešte prehĺbi.

G r a f 2.2

Zmena v podiele populácie vo veku 65+ na celkovej populácii medzi rokmi 1990 a 2010 (v p. b.)

Prameň: Podľa údajov v databáze Eurostat (demo_pjanind).

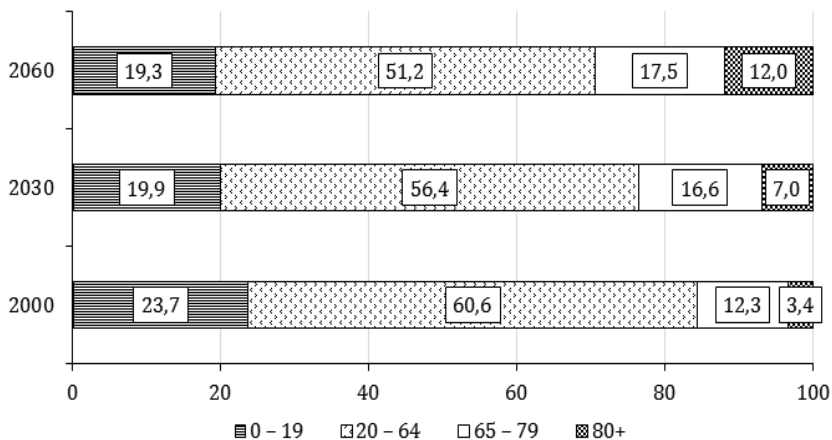
V súčasnosti už prebiehajúci proces starnutia európskej populácie môžeme ilustrovať práve *zmenami v zastúpení hlavných vekových kategórií* na celkovej populácii – podľa Demografickej správy 2010 (EC – Eurostat, 2011) klesol v EÚ 27 medzi rokmi 1990 až 2010 podiel detskej zložky populácie (0 – 19 rokov) z 26,7 % na 21,3 %, podiel produktívnej populácie (20 – 64 rokov) mierne stúpol, z 59,5 % na 61,3 %, ale podiel poproduktívnej populácie (65+) vzrástol z 13,7 % až na 17,4 %. Kým teda za posledné dve dekády stúpol podiel produktívnej „aktívnej“ populácie o 1,8 p. b., podiel starších osôb narástol o 3,7 p. b. (graf 2.2). Zníženie relatívneho zastúpenia detskej zložky o 5,4 p. b. v dôsledku poklesu pôrodnosti je prejavom tzv. „starnutia zdola“ (v grafickom zobrazení vekovej pyramídy vyjadrené zužovaním sa jej základne),⁴ naopak, nárast relatívneho zastúpenia staršej populácie je tzv. „starnutím zhora“ – vývoj za uvedené obdobie dokumentuje, že v prípade EÚ dochádza k obom týmto javom už niekoľko rokov. V uvedenom období najviac zvýšila svoj podiel na celkovej populácii veková kategória 65 a viac rokov v Slovinsku, Nemecku a Lotyšsku, iba v jedinej členskej krajine EÚ v danom období nedošlo k starnutiu zhora (Írsko, pozri graf 2.2). Podiel starších ľudí by mal podľa Eurostatu rásť do roku 2060 z dnešných 17,4 % až na 29,5 %, z toho až 12 % by mali predstavovať osoby vo veku vyššom ako 80 rokov (ich súčasné zastúpenie nedosahuje ani 5 % celkovej populácie, ich podiel sa teda viac ako zdvojnásobí, táto kategória bude najrýchlejšie rastúcou vekovou skupinou). Zmienené očakávané zmeny v zastúpení jednotlivých hlavných vekových kategórií populácie EÚ 27 zobrazuje graf 2.3.

---

⁴ Anglický ekvivalent starnutia zdola „ageing from the bottom of the population pyramid“, starnutia zhora „ageing from the top of the population pyramid“.

Graf 2.3

Veková štruktúra populácie EÚ 27 v rokoch 2000, 2030 a 2060
(v %)

Prameň: Rok 2000 skutočné hodnoty podľa databázy Eurostatu (demo_pjanind), roky 2030 a 2060 vypočítané hodnoty podľa EUROPOP 2010 (proj_10c).

Kým rastúca hodnota vekového mediánu odzrkadľuje fakt, že sa Európania dožívajú vyššieho veku, zmena v podieloch jednotlivých hlavných vekových skupín v sebe nesie informáciu o ďalšom rozmere populačného starnutia. Hodnota mediánu veku 40,9 znamená, že polovica populácie EÚ 27 je dnes vo veku 40,9 rokov a viac, ale zmeny vo vekovej štruktúre populácie najlepšie ilustruje vývoj indexov závislosti. *Index závislosti starších* (v literatúre aj ako index ekonomickej závislosti starých ľudí) reprezentuje pomer medzi počtom osôb v poproduktívnom veku (vo všeobecnosti vek považovaný za ekonomicky neaktívny, podľa definície Eurostatu) a počtom osôb v produktívnom veku (európske štatistiky používajú tri verzie, v prvej ide o kategóriu 15 – 64 rokov, v druhej 20 – 59 rokov, v tretej 20 – 64 rokov). Aj keď ide o jednoduchý štatistický pomerový ukazovateľ, používa sa na vyjadrenie

potenciálneho ekonomického zaťaženia pracujúcej populácie (rastúcim) počtom osôb v neproduktívnom staršom veku. V súčasnosti dosahuje index závislosti starších (podľa verzie 3, teda osoby vo veku 65+ k osobám vo veku 20 – 64, toto rozdelenie sa najviac približuje rozloženiu populácie v EÚ podľa skutočnej ekonomickej aktivity) hodnotu 28,4 % (EC – Eurostat, 2011), čo znamená, že na jednu osobu staršiu 65 rokov pripadá približne 3,5 osôb v aktívnom produktívnom veku. Tu je nutné poznamenať, že väčšina baby boom generácie v súčasnosti ešte stále tvorí aktívnu populáciu, v dôsledku jej presunu do dôchodkového veku sa hodnota indexu do roku 2060 takmer zdvojnásobí, a to na úroveň 52,6 % (podľa prognózy EUROPOP 2010). Na jedného staršieho v poproduktívnom veku tak budú pripadať ani nie dvaja pracujúci (resp. v aktívnom veku).

Po zohľadnení *indexu závislosti mladých*, ktorý analogicky predstavuje počet osôb v predproduktívnom veku k osobám v produktívnom veku a ktorý v roku 2010 dosahoval v EÚ 27 hodnotu 34,8 % (pre verziu predproduktívneho veku rovnajúceho sa 0 až 19 rokov), dostávame *index celkového ekonomického zaťaženia*, ten sa v roku 2010 pohyboval na úrovni 63,2 %, čo znamená, že v súčasnosti pripadajú približne traja ľudia v aktívnom produktívnom veku na dve závislé osoby. Keďže očakávané zmeny vo vekovej štruktúre sú do značnej miery dané uplynulými demografickými trendmi, pomocou minulých a súčasných hodnôt jednotlivých demografických ukazovateľov je možné odhadnúť budúce vekové zloženie európskej populácie. Preto už dnes môžeme hovoriť o tom, že podiel populácie vo veku 65+ bude v najbližších desaťročiach narastať, z toho najrýchlejšie rastúcim vekovým segmentom budú osoby vo veku 80+, index závislosti starších sa približne zdvojnásobí a index celkového ekonomického zaťaženia sa do roku 2060 priblíži k hodnote 100 % (jeden aktívny na

jedného závislého, EUROPOP 2010). Očakávané zmeny vekovej štruktúry európskej populácie preto prinesú mnohé výzvy i príležitosti pre spoločenský a hospodársky život v krajinách EÚ, ďaleko významnejšie než predstavujú očakávané zmeny vo veľkosti európskej populácie.

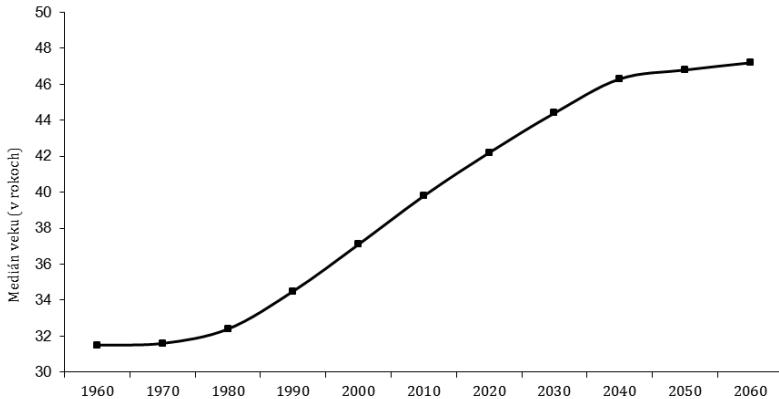
Najnovšia populačná prognóza EUROPOP 2010 odhaľuje, že proces starnutia bude pokračovať do roku 2060 vo všetkých krajinách EÚ, dynamika tohto procesu však medzi krajinami variuje. Niektoré európske krajiny dokonca už mohli *prekonať svoj vrchol z pohľadu dynamiky populačného starnutia* – v závislosti od použitého ukazovateľa – a rýchlosť starnutia ich populácie bude v rámci prognózovaného obdobia postupne spomaľovať. Prvým ukazovateľom, ktorý potvrdzuje túto hypotézu (i pre priemer EÚ ako celok), je vekový medián. Ak vezmeme ako referenčné obdobie interval medzi rokmi 1960 (ako koncový rok vzniku efektu baby boom) a 2060 (ako obdobie, keď už baby boom generácia nevstupuje do populačných výpočtov), zistíme, že relatívne prírastky hodnôt vekového mediánu (voči základnému obdobiu) počas jednotlivých dekád tohto referenčného intervalu kopírujú tvar krivky S (vývoj priemernej hodnoty vekového mediánu pre EÚ 27 počas referenčného obdobia a spomínaný sklon krivky ilustruje graf 2.4).

Najvyšší prírastok priemernej hodnoty (za EÚ 27) vekového mediánu medzi dvoma dekadami bol zaznamenaný v období 2000 – 2010 (2,7 roka, čo je najvyššia hodnota v sledovanom období), od tohto momentu síce vekový medián naďalej stúpa, avšak jeho prírastky sú čoraz menšie. Ku koncu referenčného obdobia sa prognózovaný vekový medián stabilizuje na novej, vyššej hodnote. Krajiny ako Fínsko, Švédsko, Dánsko dosiahli najvyšší prírastok mediánu veku ešte v období 1980 – 1990. V nasledujúcom desaťročí to boli Rakúsko, Nemecko či Holandsko. K najmladším

populáciám z tohto pohľadu patria Litva, Lotyšsko a Rumunsko, tieto krajiny dosiahnu najvyšší prírastok vekového mediánu až po roku 2030.

G r a f 2.4

Medián veku (priemer EÚ 27) v referenčnom období 1960 až 2060

Prameň: Lanzieri (2011); podľa údajov v tabuľke 1.

Ďalším indikátorom, ktorý by mal potvrdiť trend očakávaného spomalenia dynamiky populačného starnutia v Európe, je podiel osôb vo veku nad 65 rokov na celkovej populácii. Najvyšší prírastok tohto podielu by mala EÚ (v priemere) zaznamenať medzi rokmi 2020 až 2030 (3,5 p. b.). Samozrejme, hodnota podielu staršej populácie sa opäť stabilizuje na vyššej úrovni, dôsledky populačného starnutia v zmysle zmeneného pomeru medzi hlavnými vekovými skupinami pretrvávajú. Jediným ukazovateľom, ktorého tempo rastu spomalí počas referenčného prognózovaného obdobia len mierne, a aj to až v jeho samom závere, je podiel populácie vo veku 80+ (pre detailnejšiu analýzu pozri Lanzieri, 2011).

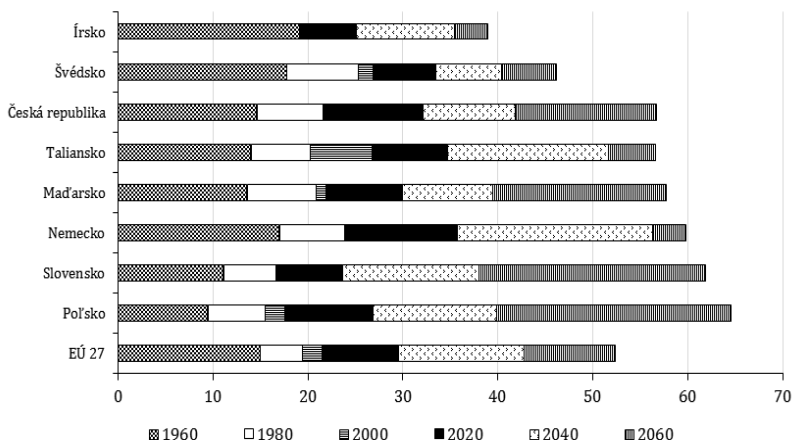
Ako sme preukázali vyššie, vo všeobecnosti možno konštatovať, že populácia krajín EÚ 27 už v súčasnosti starne, avšak nielen veková štruktúra populácie jednotlivých členských štátov, ale aj *dynamika procesu starnutia sa medzi jednotlivými štátmi líši*. V súčasnosti (podľa údajov Eurostatu k 1. januáru 2011) má najnižší podiel osôb vo veku 65 rokov a viac Írsko (11,6 %) a Slovensko (12,4 %), nasledujú Cyprus a Poľsko. Na opačnom konci spektra sú Nemecko s podielom osôb 65+ na úrovni 20,6 % a Taliansko s 20,3 percentným podielom starších ľudí (momentálne sú to jediné dva členské štáty, v ktorých podiel osôb v tejto vekovej kategórii prekročil päťtinu obyvateľstva, v poslednom roku sa bezprostredne k tejto hranici priblížilo i Grécko). Hodnoty vekového mediánu sa pohybujú od 34,7 v Írsku po 44,6 v Nemecku. Kým Írsko so svojou momentálne najmladšou populáciou z krajín EÚ 27 má index závislosti starších na úrovni 18,5 %, v Nemecku, krajine s najstaršou populáciou, dosahuje hodnotu 34,1 %. Index celkového zaťaženia je najnižší na Slovensku (52,4 %), najvyšší vo Švédsku (až 71,0 %) (podľa EC – Eurostat, 2011).

Rozdiely medzi krajinami v načasovaní a rýchlosti procesu starnutia môžu viesť k tomu, že populácie, ktoré patrili ešte pred pár desaťročiami k najstarším, budú v čase stabilizácie tohto demografického javu tvoriť skupinu najmladších a naopak. Najvhodnejším príkladom je Švédsko, ktoré bolo európskou krajinou s najstaršou populáciou počas veľkej časti predošlého storočia (patrilo dlho k vekovo najstarším populáciám vo svete vôbec). Na prelome 20. a 21. storočia prevzalo toto prvenstvo Taliansko, ale už v roku 2004 bolo krajinou s najvyšším mediánom veku Nemecko a Nemecko sa v tejto pozícii udržalo doteraz. Prvenstvo v rebríčku vekovo najstarších populácií by si Nemecko malo udržať približne do roku 2040, ku koncu prognózovaného

obdobia (2060) sa však medzi krajiny s najstaršou populáciou zaradia štáty ako Lotyšsko, Rumunsko, Poľsko a Slovensko.

G r a f 2.5

Nárast indexu závislosti starších vo vybraných krajinách EÚ (1960 – 2060)

Prameň: Lanzieri (2011), podľa údajov z tabuľky 7.

Ako názorne ilustruje graf 2.5 (graf zobrazuje prírastky indexu závislosti starších v čase až po jeho konečné hodnoty ku koncu prognózovaného obdobia), Švédsko ako krajina s najvyšším indexom závislosti starších v 80. rokoch 20. storočia (ktorý vtedy dosahoval vo Švédsku hodnotu 25,3 %; pozri graf), bude ku koncu prognózovaného obdobia patriť ku krajinám s najnižšími hodnotami indexu (46,2 %, konkrétne bude tretou najmladšou populáciou zo všetkých krajín EÚ 27). Zrýchlenie tempa populačného starnutia v priebehu jedným storočím ohraničeného sledovaného obdobia demonštrujú v grafe postupne sa predlžujúce farebne odlíšené prírastky indexu v čase, zreteľné napríklad v prípade Slovenska a Poľska.

Pri porovnaní doterajších a očakávaných zmien v dynamike procesu starnutia v rámci celej EÚ 27 je možné odhaliť zrejmé *regionálne podobnosti* – až na pár výnimiek platí, že krajiny severnej a západnej Európy dosahujú v súčasnosti nadpriemerné hodnoty indikátorov starnutia populácie,⁵ ale tempo rastu týchto hodnôt v čase spomalí (do roku 2060), naopak, v prípade krajín regiónu strednej a východnej Európy, ktoré v súčasnosti zaznamenávajú nižšie hodnoty indikátorov starnutia, starnutie ich populácie zrýchli o čosi neskôr, ale pri vyšších tempách, vďaka čomu budú ich populácie ku koncu obdobia vykazovať staršiu vekovú štruktúru v porovnaní s priemerom EÚ. Čiastočne môžeme tento vývoj pripísať zmene demografického správania v týchto krajinách v minulosti, keď v období ich socio-ekonomickej transformácie prevzali západné vzory rodinného správania, avšak v skrátenom časovom horizonte.

Skupinu krajín, v ktorých osoby staršie ako 65 rokov tvoria dnes pomerne veľkú časť populácie, ale vďaka spomaleniu tempa starnutia v najbližších desaťročiach sa ešte pred koncom prognózovaného obdobia zaradia ku krajinám s populáciou mladšou než priemer EÚ, dopĺňajú okrem spomínaného Švédska i Belgicko, Dánsko, Fínsko, Francúzsko a Veľká Británia. V prípade krajín ako Nemecko a Taliansko (ktoré ako uvádzame vyššie, už vystriedali Švédsko na vrchole rebríčka najstarších populácií) bude pokračovať trend starnutia pri takmer nezmenenom tempe i počas najbližších desaťročí, citeľnejšie spomalí až ku koncu sledovaného obdobia. Túto skupinu dopĺňajú napríklad Rakúsko, Grécko, Španielsko a Slovinsko. A napokon, ku krajinám, v ktorých bude proces starnutia populácie prebiehať podľa podobného vzoru ako v Poľsku a na Slovensku (v súčasnosti s najmladšou vekovou

---

⁵ Indikátormi starnutia chápeme vekový medián, podiel populácie vo veku 65+, index závislosti starších a podiel populácie vo veku 80+.

štruktúrou, ale s najvyššími prírastkami indikátorov starnutia v posledných dvoch dekádach prognózovaného obdobia), môžeme zaradiť Lotyšsko, Rumunsko, Litvu či Maďarsko. Mnohé z týchto krajín budú ku koncu obdobia patriť k najstarším európskym populáciám (tieto porovnania sú založené na výsledkoch poslednej populačnej prognózy EUROPOP 2010).

2.2 Starnutie populácie a strieborná ekonomika v agende EÚ

Ešte pre koncom 20. storočia, teda v čase, keď začal byť čoraz viac zrejмый obraz budúceho demografického profilu Európy, identifikovali európske inštitúcie trend starnutia populácie ako jednu z najvážnejších výziev 21. storočia. Postupný nárast počtu starších osôb bol naďalej prezentovaný v prvom rade ako úspešný výsledok pokroku v ekonomickej, sociálnej a medicínskej oblasti, v európskej agende sa však problematika starnutia populácie čoraz častejšie spájala s otázkou úbytku pracovnej sily, tlaku na verejné rozpočty, na systémy sociálneho zabezpečenia či s otázkou hľadania medzigeneračnej solidarity. Takéto chápanie socio-ekonomických dôsledkov demografických zmien sa odrazilo na revízii či skôr prijímaní nových dokumentov a politík na komunitárnej úrovni.

Jedným z prvých príspevkov do prebiehajúcej medzinárodnej diskusie na tému starnutia ako globálneho problému bolo oznámenie Európskej komisie (*Na ceste) K Európe pre každý vek – podpora prosperity a solidarity medzi generáciami* (Towards a Europe for All Ages, KOM/1999/221). Prijatie oznámenia bolo súčasťou aktivít medzinárodného roku starších osôb (1999), iniciovaného Organizáciou Spojených národov, cieľom Komisie bolo stimulovať debatu k tejto otázke s, aj medzi, členskými štátmi EÚ, zvýšiť

povedomie ohľadne možných implikácií a zahájiť aktívnu a bezodkladnú reakciu na tieto možné následky demografických zmien. S týmto cieľom Komisia ako hlavné dimenzie, ktorých sa táto spoločenská výzva mala dotýkať, definovala relatívny pokles populácie v produktívnom veku a starnutie pracovnej sily; tlak na dôchodkové systémy a verejné financie; rastúce nároky na starostlivosť o starších a zdravotnú starostlivosť; a napokon rastúcu diverzitu medzi staršími ľuďmi, a to čo sa týka ich potrieb aj zdrojov. Komisia však hneď vo svojom prvom príspevku k tejto problematike neostala len pri definovaní dotknutých oblastí, prezentovala tiež politické závery, resp. návrh stratégií pre efektívnu politickú reakciu v troch kľúčových sférach, v ktorých vyzvala členské štáty na prijímanie konkrétnych opatrení. Oblasť politiky zamestnanosti obsahovala návrhy ako podpora celoživotného vzdelávania, zvýšenie pracovnej flexibility, adaptácia organizácie práce na nové podmienky, vytváranie rovných príležitostí pre mužov a ženy; v oblasti dôchodkovej politiky to bola podpora analýzy predčasných dôchodkov s cieľom zmeny dôchodkového správania ľudí a reforma dôchodkových systémov s cieľom zníženia ich závislosti od demografického vývoja; v oblasti zdravotnej starostlivosti uprednostňovanie prevencie pred liečením a zlepšenie prístupu k zdravotníckym službám pre všetky vekové kategórie a i. Komisia sa tu tiež zaviazala spolupracovať s členskými štátmi pri tvorbe adekvátnych politík reagujúcich na prebiehajúce demografické zmeny.

Aj prijatie druhého významného dokumentu Komisie bolo motivované aktivitami OSN, išlo v podstate o príspevok Komisie k pripravovanému medzinárodnému akčnému plánu, ktorý mal byť schválený počas 2. svetovej konferencie o starnutí organizovanej OSN v apríli 2002 v Madride. Kým teda dokument z roku 1999 bol skôr interného charakteru adresovaný do vnútra Únie

a jednotlivým členským štátom, oznámenie z roku 2002 s názvom *Odpoveď Európy na starnutie svetovej populácie – hospodársky a sociálny pokrok v starnúcom svete* (Europe's Response to World Ageing, KOM/2002/143) bolo snahou Komisie prezentovať na medzinárodnom fóre skúsenosti z dovtedajšej spolupráce v tejto oblasti v rámci Únie. V tomto dokumente Komisia ponúkla prehľad situácie v štyroch zásadných oblastiach, v ktorých sa členské štáty zaviazali vypracúvať politiky na národnej úrovni v snahe čo najefektívnejšie sa adaptovať na novú demografickú situáciu. Tieto oblasti zodpovedajú štyrom výzvam: zabezpečiť rast a zdravé verejné financie; adaptovať ekonomiku na starnúcu a ubúdajúcu pracovnú silu; zabezpečiť adekvátne a udržateľné dôchodky; umožniť prístup k vysoko-kvalitnej zdravotnej starostlivosti pre všetkých pri udržiavaní finančnej životaschopnosti systémov zdravotnej starostlivosti.

Komisia tiež zdôraznila, že otázka starnutia populácie nemá byť samostatným problémom, musí sa chápať ako integrálna súčasť celkovej politickej stratégie. Navrhované opatrenia ako čeliť širším spoločenským a hospodárskym dôsledkom demografických zmien sú súčasťou agendy európskej sociálnej politiky, aj samotná Lisabonská stratégia v jej pôvodnej podobe z marca 2000 venovala osobitnú pozornosť otázkam demografických zmien pri stanovovaní strednodobej politiky pre rast a sociálnu súdržnosť.

Výzvy súvisiace s trendom populačného starnutia sa stali ešte naliehavejšími v čase, keď krátko po roku 2000 klesla miera plodnosti v mnohých členských štátoch EÚ pod hranicu 1,5, resp. až 1,3 dieťaťa na ženu. Čoraz nepriaznivejšia demografická situácia podnietila v marci 2005 publikovanie Zelenej knihy o starnutí. Dokument s oficiálnym názvom *Zelená kniha – Ako čeliť demografickým zmenám, nová solidarita medzi generáciami* (Confronting Demographic Change: A New Solidarity Between the Generations,

KOM/2005/94) zasadzuje niektoré ciele vyplývajúce z vyrovnávania sa s novou demografickou situáciou do kontextu cieľov Lisabonskej stratégie, najmä čo sa týka vytvárania nových pracovných príležitostí a podpory inovácií a zvyšovania produktivity. Tieto nástroje sú totiž zároveň účinným spôsobom adaptácie na očakávaný pokles populácie v produktívnom veku a s tým súvisiaci nárast indexu celkového ekonomického zaťaženia. Komisia tu ale tiež napríklad prehodnocuje pôvodný cieľ Lisabonskej stratégie – dosiahnuť mieru zamestnanosti na úrovni 70 % – v kontexte demografických zmien a ich dôsledkov pre trh práce bude táto úroveň nepostačujúca. Osobitnú pozornosť tu Komisia venuje otázke vytvárania takej rodinnej politiky, ktorá by viedla „k obnoveniu demografického rastu“. Dokument odhaľuje existenciu medzery, ktorá existuje medzi skutočným a želaným počtom detí u Európanov a definuje bariéry vyššej pôrodnosti (nestabilný prístup k zamestnaniu, náklady na bývanie, nedostatočná podpora zo strany štátu, nedostatočné služby). Prístup, aký Zelená kniha prezentuje v otázke možného príspevku imigrácie, je v súčasnosti síce už prekonaný, ale zmieňovaná potreba modernizácie systémov sociálneho zabezpečenia pretrváva. Dokument bol prijatý v dobe obáv a pochybností, keď sa hovorilo o tom, že Európa sa ocitla v začarovanom kruhu – oslabenie ekonomickej výkonnosti vytvorilo podmienky nepriaznivé pre demografický rast a demografická kríza následne podkopáva hospodársku situáciu. Aj napriek tomu sa však dokument v závere snaží prezentovať seniorov vo svetle pozitívnych očakávaní, keď zdôrazňuje, že budúci seniori budú aktívnejší a zdravší, budú sa zapájať do spoločenského života a budú pravdepodobne kombinovať dôchodok s rôznymi formami príjmov z pracovnej činnosti. Budú mať väčšie úspory ako predošlá generácia a budú v omnoho väčšej miere mobilní. Ich spotrebiteľské správanie sa bude orientovať

na nové tovary a služby. Zelená kniha o starnutí tak nepriamo položila základy koncepcie striebornej ekonomiky v európskej agende.

2.2.1 Od výzvy k príležitosti – koncepcia striebornej ekonomiky

K zreteľnejšej zmene prístupu k problematike starnutia populácie dochádza už rok na to – oznámenie Komisie z októbra 2006 *Demografická budúcnosť Európy – pretvorme výzvu na príležitosť* (The Demographic Future of Europe – From Challenge to Opportunity, KOM /2006/571) tento posun odráža nielen vo svojom názve. Aj keď oznámenie nadväzuje na Zelenú knihu z marca 2005, starnutie populácie tu chápe skôr ako príležitosť, než ako krízu. Prijímanie opatrení reagujúcich na túto demografickú výzvu by malo využívať všetky výhody, aké predĺženie ľudského života ponúka. Dokument hodnotí viaceré aspekty dôsledkov starnutia, najmä čo sa týka vplyvu na trh práce, produktivitu a ekonomický rast, na sféru sociálneho zabezpečenia a verejných financií. Predovšetkým však definuje päť kľúčových oblastí, v ktorých by sa mali prijímať konštruktívne opatrenia reagujúce na demografické zmeny, a to tak na vnútroštátnej, regionálnej, miestnej i európskej úrovni: *v prvom prípade ide o podporu demografickej obnovy, a teda o vytváranie lepších podmienok pre zladenie profesionálneho a súkromného života (rodičovské dovolenky, podpora pre rodičov, flexibilné pracovné úväzky a pod.); druhou oblasťou je podpora zamestnanosti vytváraním nových pracovných miest, ale i predlžovaním pracovného života (zahŕňa napríklad i opatrenia v oblasti vzdelávacieho systému); tretou oblasťou je vytváranie produktívnejšej a dynamickejšej Európy v podmienkach starnúcich populácií (keď je starnutím vytvorený priestor pre nové trhy a služby*

využitý pre zvýšenie konkurencieschopnosti); štvrtou úlohou je prijímanie a integrovanie imigrantov; a napokon piatou oblasťou prijímania opatrení je zabezpečenie udržateľných verejných financií v podmienkach starnutia populácie (za súčasného garantovania adekvátneho sociálneho zabezpečenia a rovnosti medzi generáciami). Tieto oblasti boli definované ako akýsi referenčný rámec na komunitárnej úrovni pre následnú adaptáciu a redefinovanie politík na úrovni členských štátov. Mnohé z analyzovaných aspektov sú totiž vo výlučnej kompetencii členských štátov, záujem o ich riešenie má však celoeurópsky rozmer. Komisia má v tomto zmysle podporovať členské štáty v dlhodobej stratégii a určovať hlavné smery adaptácie politík, reformy majú byť súčasťou európskeho referenčného rámca, ktorý sa určí na úrovni Spoločenstva. Ale nielen národné politiky, ale aj politiky Spoločenstva, vrátane politík Komisie, je potrebné prehodnotiť a integrovať do nich opatrenia reagujúce na demografickú výzvu, Komisia tiež odporučila radám a výborom Európskeho parlamentu, aby zhodnotili vplyv demografických zmien na oblasť politík, ktoré im prislúchajú. Politiky v hospodárskej a sociálnej oblasti by mali byť prispôbené očakávanému zníženiu podielu aktívnych ľudí a zvýšeniu nárokov na verejné financie.

Pri analyzovaní možností „produktívnejšej Európy“ Komisia v tomto dokumente prezentuje starnutie populácie dokonca ako príležitosť pre zvýšenie konkurencieschopnosti európskeho hospodárstva, a to za predpokladu, že európske podniky využijú možnosti ponúkané demografickou zmenou v zmysle vzniku nových trhov pre tovary a služby prispôbené požiadavkám a potrebám populácie seniorov. Úsilie členských štátov i Únie by malo zahŕňať podporu hospodárskych subjektov pri integrácii aspektov starnutia do ich inovačných stratégií a plánov, a to v celom spektre ekonomických činností, od informačných a telekomunikačných

technológií, cez finančné služby, dopravnú infraštruktúru, cestovný ruch až po služby dlhodobej starostlivosti. V tomto prípade môžeme už bezprostredne hovoriť o podpore striebornej ekonomiky, i keď dokument tento koncept priamo nedefinuje.

Obdobná zmena poňatia otázky starnutia populácie sa objavuje i ďalej, v oznámení Komisie z apríla 2009 s názvom *Riešenie otázky vplyvu starnutia obyvateľstva v EÚ – Správa o starnutí obyvateľstva 2009* (Dealing with the Impact of an Ageing Population in the EU – 2009 Ageing Report, KOM/2009/180), kde hneď v úvode Komisia konštatuje, že prvýkrát v histórii môže väčšina obyvateľov Európy viesť aktívny a zdravý život do vysokého veku, ale zároveň tým vznikajú nové príležitosti pre inovatívne firmy, zmeny v spoločnosti totiž podnietia dopyt po nových alebo prispôbovaných tovaroch a službách. Hospodárske a najmä rozpočtové dôsledky vplyvu starnutia populácie tu Komisia hodnotí vo svetle vtedy najaktuálnejších demografických prognóz Eurostatu z apríla 2008 a najmä v kontexte prebiehajúcej hospodárskej krízy. Zabezpečenie udržateľnosti výdavkov spojených so starnutím obyvateľstva musí byť nevyhnutnou súčasťou pokrízovej adaptačnej stratégie, výzvy súvisiace so starnutím sa môžu v dôsledku krízy stať ešte naliehavjšími. Zároveň pripomína, že nepremrhať potenciál baby boom generácie je najlepšou cestou, ako zmeniť pohľad na trend starnutia ako na historický úspech, nie hrozbu. V kontexte novej situácie sa v dokumente aktualizuje obsah spomínaných 5 kľúčových oblastí prezentovaných v oznámení z roku 2006. Dokument tiež ďalej rozvíja koncepciu striebornej ekonomiky, keď nielen opätovne pripomína, že demografické zmeny v Európe budú príležitosťou pre vývoj nových produktov a služieb, ale i pre vývoj nových technológií, ktoré umožnia seniorom ostať dlhšie nezávislými a čo možno najmenej odkázanými na iných. V oblasti poskytovania starostlivosti dostane

priestor personalizácia služieb odrážajúca individuálne potreby a preferencie klientov. Rastové možnosti nových trhov je dnes ťažké odhadnúť, ale ako dokument tiež upozorňuje, starnutie populácie je globálnym fenoménom, preto inovatívne firmy reagujúce na požiadavky demograficky zmenenej spoločnosti budú môcť profitovať z príležitosti exportovať nové riešenia, produkty a služby do tretích krajín, nové trhy sa budú otvárať i mimo geografického teritória Európy. Ako úspešný príklad podpory vývoja inovatívnych produktov a služieb zameraných na starších spotrebiteľov a ich umiestňovania na trh sa tu uvádzajú iniciatívy na regionálnej úrovni, konkrétne v rámci siete SEN@ER. (Pre detailnejšie informácie o vzniku a aktivitách siete SEN@ER pozri Páleník, 2009 a Dovál'ová, 2011.)

V rámci európskych inštitúcií a konkrétne v rámci inštitúcií Európskej komisie pokrýva kompetenčne široké spektrum spoločenských a ekonomických aspektov starnutia populácie *Generálne riaditeľstvo pre zamestnanosť, sociálne záležitosti a začlenenie*, niektoré špecifické úlohy však spadajú do kompetencie *Generálneho riaditeľstva pre hospodárske a finančné záležitosti*, vrátane vypracúvania ekonomických analýz na mikro- a makroúrovni súvisiacich s touto problematikou, predovšetkým však analýz sociálnych systémov členských štátov a prognóz hospodárskych a rozpočtových vplyvov starnutia (konkrétne v oblasti dôchodkových systémov, systémov dlhodobej a zdravotnej starostlivosti, vzdelávania a podpory v nezamestnanosti). Výsledky týchto prognóz sú časťou súčasťou dokumentov na európskej úrovni, ale i súčasťou diskusie k problematike starnutia v Európe vôbec. Svoje stanoviská k dokumentom pripravovaným alebo prijímaným na komunitárnej úrovni k širším aj špecializovaným otázkam súvisiacim s problematikou starnutia populácie prezentujú i poradné orgány, ako *Výbor regiónov* či *Európsky hospodársky a sociálny výbor*, ktoré

tieto stanoviská⁶ predkladajú Rade, Komisii alebo Európskemu parlamentu.

2.2.2 Potenciál striebornej ekonomiky

Myšlienka striebornej ekonomiky je súčasťou európskej debaty o starnutí, či už sa v európskych politických dokumentoch spomína explicitne alebo nie. Koncept striebornej ekonomiky sleduje tú istú problematiku (starnutie populácie), len z inej perspektívy. S príchodom baby boom generácie do dôchodkového veku veľká časť spotrebiteľov, stále aktívnych a v dobrom zdraví, modifikuje svoje spotrebiteľské správanie. Zahrnutie tohto predpokladu do korporátnych stratégií prispeje k plnému využitiu potenciálu spojeného s filozofiou aktívneho starnutia. Starnutie populácie sa tak v určitom zmysle môže stať zdrojom hospodárskeho rastu, nie jeho brzdou, za ktorú je obvykle považované.

Príkladom dokumentu, ktorý je priamo venovaný myšlienke podpory striebornej ekonomiky (a ktorý striebornú ekonomiku ako takú i definuje), je uznesenie Rady Európskej únie z februára 2007 *Príležitosti a výzvy demografických zmien v Európe: prínos starších osôb k hospodárskemu a sociálnemu rozvoju* (Opportunities and Challenges of Demographic Change in Europe: The Contribution of Older People to Economic and Social Development). V uznesení sa zdôrazňuje, že starší ľudia musia byť vnímaní ako aktívni členovia spoločnosti so sebe vlastnými zdrojmi, nielen čo sa týka naakumulovaných znalostí a zručností, ale aj čo sa týka

---

⁶ Ako napríklad diskutované stanoviská oboch výborov k vyššie zmienenej Zelenej knihe Ako čeliť demografickým zmenám – nová solidarita medzi generáciami, ale i stanoviská na tému ako zvýšiť účasť na trhu práce a predĺžiť aktívny život, resp. ako zvýšiť mieru zamestnanosti starších pracovníkov či stanoviská na témy týkajúce sa prisťahovalectva, integrácie a zamestnanosti, resp. prístupu EÚ k riadeniu ekonomickej migrácie atď.

ich ekonomického potenciálu. V tomto aspekte vidí Rada šancu na zvýšenie konkurencieschopnosti a inovačného potenciálu európskeho hospodárstva a na podporu rastu a zamestnanosti, resp. vytvárania nových pracovných miest. Striebornú ekonomiku tu definuje ako *„novú ekonomickú príležitosť spočívajúcu v reagovaní na potreby starších ľudí umožnením prístupu k špecifickým tovarom a službám, ktoré zlepšia kvalitu ich života (ktorej je potrebné chopiť sa s cieľom zvýšiť hospodársky rast a podporiť tvorbu nových pracovných miest)“*. Rada tu tiež vyzvala k podpore európskeho výskumu v tejto oblasti tak, aby sa Európa mohla stať vedúcim príkladom striebornej ekonomiky. Zároveň vyzvala členské štáty, aby reagovali na potreby starnúcej spoločnosti a vytvárali vhodné rámcové podmienky pre vznik nových trhov v kontexte striebornej ekonomiky, a tým využívali efektívnejšie príležitosti pre hospodársky rast. To zahŕňa rozvíjanie inovatívnych prístupov k aktivitám, ktoré ale zohľadnia regionálne a národné odlišnosti a pre ktoré bude možné využívať podporu z európskych štrukturálnych fondov, ale napríklad tiež vytváranie partnerstiev medzi štátom a priemyselným sektorom, obchodnými združeniami, obchodnými komorami ako i organizáciami zastupujúcimi starších ľudí, s cieľom podporiť a konzultovať vývoj strieborných produktov a služieb.

Aj keď zatiaľ nie je problematike striebornej ekonomiky venovaná taká pozornosť ako iným aspektom starnutia populácie (napríklad otázkam aktívneho starnutia, rozpočtovým dôsledkom starnutia, poskytovaní zdravotnej starostlivosti a pod.), každý európsky dokument týkajúci sa týchto tém má priamu alebo nepriamu súvislosť so striebornou ekonomikou – aj samotná téza žiť dlhšie a zdravšie životy a zapájať sa aktívne do života spoločnosti má nepriamu implikáciu pre striebornú ekonomiku.

Rastúci počet starších ľudí môžeme považovať za špecifickú skupinu spotrebiteľov, ktorí si chcú zachovať určitú životnú úroveň, môžu mať naakumulované úspory, vlastní majetok. Ak príjem obvykle rastie s vekom pracujúceho a jeho výdavky relatívne klesajú s osamostatnením sa jeho detí, starší pracujúci človek akumuluje úspory a kombinuje ich s vyšším príjmom v etape tesne pred dôchodkom – a to je práve etapa, v ktorej sa podstatná časť baby boom generácie práve nachádza. S odchodom do dôchodku sa naopak spája zvýšenie výdavkov v dôsledku efektu voľného času. S odchodom z trhu práce sa vzory spotrebného správania týchto ľudí môžu meniť, ako aj ich životný štýl, čo vytvára priestor pre ďalší sociologický, ale i ekonomický výskum v najbližších rokoch. Niektoré budúce zmeny sú už dnes zrejmé, napríklad čo sa týka vyššieho dopytu po službách zdravotnej a dlhodobej starostlivosti. S tým sa môže spájať požiadavka na rekvalifikácie či tvorbu nových miest, nových foriem poskytovania týchto služieb. Nové perspektívy sa otvoria v mnohých iných oblastiach ekonomických a mimoekonomických činností, od turizmu, športu, kultúry po telekomunikácie a médiá.

Koordinácia aktivít reagujúcich na nové príležitosti na európskej úrovni umožní výmenu skúseností a napomôže využívaniu synergických efektov, ale samotné aktivity a rozhodnutia musia byť prijímané najmä na národnej, prípadne regionálnej úrovni. Ak sa vyrovnávanie sa s výzvami spojenými so starnutím populácie stalo politickou prioritou začiatku 21. storočia, efektívne budovanie striebornej ekonomiky s využitím lokálnych a regionálnych výhod v tomto smere by sa malo stať ekonomickou prioritou najbližších desaťročí. Niektoré politiky či rozhodnutia na európskej úrovni, ktoré sú dnes odporúčacieho charakteru, môžu byť časom v tejto súvislosti zapracované do záväznej

európskej legislatívy (napr. dizajn pre všetkých a pod.), inovatívne prístupy reagujúce na proces starnutia populácie tak čoskoro môžu byť nezanedbateľnou konkurenčnou výhodou.

2.3 Starnutie vo svete z pohľadu potenciálu exportu striebornej ekonomiky EÚ do ostatných ekonomických centier sveta

Produkcia určená pre strieborný trh sa môže uplatniť nielen u obchodných partnerov vo vnútri európskeho trhu, široká masa spotrebiteľov vyššieho veku so špecifickými potrebami a preferenciami sa utvára i v ostatných regiónoch sveta, súčasných hlavných exportných partnerov Únie nevynímajúc. V nasledujúcej (prvej) časti tejto kapitoly sa zameriame na porovnanie procesu starnutia v regiónoch sveta. Cieľom druhej a tretej časti je identifikovať trhy zaujímavé z hľadiska uplatnenie produkcie striebornej ekonomiky EÚ (prípadne SR), zohľadňujúc pritom intenzitu existujúcich obchodných vzťahov, mieru rastového potenciálu obchodných partnerov, ako i rozsah procesu starnutia ich populácií, ktoré podmieni ich pozíciu v rámci budúceho globálneho dopytu po produkcii určenej pre strieborný trh. Porovnanie sa tak sústreďí na hlavných exportných partnerov Únie, u ktorých dochádza k procesu starnutia ich populácií a zároveň majú nezanedbateľný ekonomický potenciál, z vyspelých krajín ide o Japonsko a USA, z rozvíjajúcich sa ekonomík o krajiny BRIC (porovnanie vo finálnej časti doplníme o Ukrajinu ako obchodného partnera SR s dynamickým priebehom populačného starnutia).

2.3.1 Globálny rozmer demografického prechodu

Populačné starnutie nie je javom charakteristickým len pre európske krajiny – je pravda, že väčšina európskych populácií patrí dnes k vekovo najstarším na svete (v rebríčku dvadsiatich najstarších populácií sveta podľa vekového mediánu, ktorý vedie Japonsko s mediánom veku blížiacim sa k hodnote 45 rokov, sa nachádza až 17 európskych krajín), k starnutiu populácií dochádza aj v ostatných regiónoch sveta. Meniaci sa pomer medzi najstaršou a najmladšou zložkou populácie je jav, ktorý doprevádza hospodársky rozvoj a súvisiace spoločenské zmeny kdekoľvek na svete. Kým vo vyspelých krajinách dosahujú demografické indikátory charakterizujúce mieru starnutia už dnes vysoké hodnoty, sú to práve krajiny rozvíjajúcich sa regiónov, ktoré čaká v najbližších desaťročiach zásadná populačná zmena, výsledkom ktorej bude nárast podielu poproduktívnej populácie na hodnoty v súčasnosti charakteristické pre vyspelý svet. Ako dokumentuje očakávaný vývoj *indexu starnutia* (počet osôb poproduktívneho veku, v tomto prípade 60 rokov a viac, na 100 osôb vo veku menej ako 15 rokov), ktorý publikuje Populačná divízia OSN,⁷ zatiaľ čo vo vyspelých krajinách sa jeho hodnota do roku 2050 ani nie zdvojnásobí, v rozvíjajúcich sa regiónoch narastie hodnota indexu starnutia v rovnakom období v priemere viac ako trojnásobne. Ak seniorskú generáciu ohraničíme vekovou hranicou 65 rokov a viac,⁸

---

⁷ Demografické údaje v časti 3.1 sú, ak nie je uvedené inak, dátami publikovanými OSN (Populačnou divíziou Odboru pre hospodárske a sociálne záležitosti OSN - UNDESA), dostupné predovšetkým v online databáze *World Population Prospects* a v sérii publikácií *World Population Ageing*.

⁸ Charakteristiky procesu starnutia, u ktorých OSN vo svojich publikáciách štandardne využíva vymedzenie staršej populácie („older persons“) vekom 60 rokov a viac, doplníme v texte o porovnanie výsledkov v prípade použitia kategórie 65+, nakoľko pre účely projektu APVV, ktorého je táto práca súčasťou, sme vymedzili kategóriu seniorov vekovou hranicou 65 a viac rokov.

ktorá pre účely tejto práce presnejšie vystihuje poproduktívnu populáciu, hodnota indexu starnutia narastie vo vyspelých krajinách v horizonte prognózy 1,6-násobne, v rozvíjajúcich sa regiónoch však dosiahne 3,5-násobok svojej súčasnej hodnoty. To vypovedá o omnoho vyššej dynamike procesu starnutia populácií rozvíjajúcich sa krajín v priebehu najbližších štyroch desaťročí. Výsledkom tak dynamického starnutia bude, že približne za 40 rokov zvýši seniorská populácia v rozvíjajúcich sa krajinách svoj podiel na celkovej populácii na rovnakú úroveň, na akej je dnes v krajinách vyspelých, stane sa tak však v omnoho kratšom časovom horizonte, než v rámci akého prebehol rovnaký proces vo vyspelom svete. V celosvetovom meradle prekročí *po prvýkrát počet osôb starších ako 60 rokov počet detí mladších než 15 rokov v roku 2045*, vo vyspelých krajinách (teda v krajinách, v ktorých v priemere proces starnutia pokročil zatiaľ najviac) došlo k tejto zmene v pomere uvedených zložiek populácie už v roku 1998. Ide o pokračovanie trendu z minulosti, podiel osôb starších než 60 rokov na celkovej svetovej populácii stúpol z 8 % v roku 1950 na 11 % v roku 2010 a predpokladá sa jeho ďalší nárast na 21,8 % do roku 2050, čo znamená, že o 40 rokov bude viac ako pätina svetovej populácie staršia než 60 rokov (pre porovnanie, podiel osôb starších ako 65 rokov stúpne z dnešných necelých 8 % na 16 %). V absolútnom vyjadrení sa po roku 1950 početnosť tejto staršej zložky populácie strojnásobila už do roku 2000 – na 609 miliónov ľudí starších ako 60 rokov, v roku 2010 to bolo takmer 760 miliónov a do roku 2050 sa počet osôb nad 60 rokov podľa OSN opäť strojnásobí. Populácia nad 60 rokov, resp. nad 65 rokov, teda rastie rýchlejším tempom než celková populácia a tento predstih si zachová minimálne do konca prognózovaného obdobia.

Keďže sa dá len ťažko predpokladať, že by sa pôrodnosť opätovne zvýšila na hodnoty známe z minulosti, prebiehajúci proces

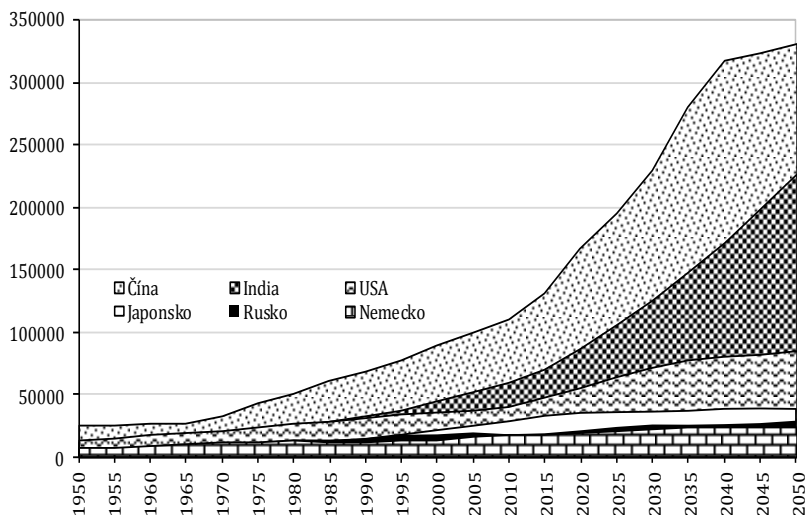
starnutia môžeme považovať za nezvratný. *Rozdiely medzi vyspelými a rozvíjajúcimi sa regiónmi* existujú tak v podiele staršej populácie na celkovej populácii v početnosti samotnej populácie nad 60/65 rokov ako i v tempe procesu starnutia, ktoré je v súčasnosti už vyššie u rozvíjajúcich sa krajín. Známe je porovnanie, podľa ktorého je vo vyspelých krajinách už dnes viac ako pätina populácie vo veku nad 60 rokov (do roku 2050 by to mala byť už takmer tretina a presne štvrtina v prípade osôb 65+), v rozvíjajúcich sa krajinách však narastie podiel tejto vekovej kategórie z dnešných 8 % na 20 %, teda jednu pätinu, do roku 2050. Rozvíjajúce sa regióny teda dospejú do štádia populačného starnutia, v ktorom sa dnes nachádzajú vyspelé krajiny, v priebehu kratšieho časového horizontu. V súčasnosti je Európa regiónom s najväčším podielom osôb vo veku nad 65 rokov (niečo viac ako 16 %) a toto prvenstvo si ponechá do konca prognózovaného obdobia (keď sa jej vyrovná región východnej Ázie), významným však bude nielen podiel staršej populácie, ale i nárast absolútneho počtu starších osôb, a to platí predovšetkým pre krajiny rozvíjajúcich sa regiónov.

Z hľadiska zamerania našej práce je dôležitou demografickou informáciou práve *početnosť starších populácií* hlavných hospodárskych partnerov EÚ, keďže vypovedá o veľkosti potenciálneho trhu a spolu s informáciou o ekonomickej sile i o veľkosti potenciálneho dopytu po produkcii striebornej ekonomiky. V roku 1950 boli na svete len tri krajiny, v ktorých žilo viac než 10 miliónov ľudí vo veku 60 rokov a viac, resp. 65 rokov a viac: Čína (41,6 miliónov osôb nad 60 rokov, z toho 24,8 mil. vo veku 65+), India (20 miliónov osôb starších 60 rokov; 11,7 mil. vo veku 65+) a USA (19,7 miliónov nad 60 rokov, z toho 13 miliónov starších 65 rokov). V súčasnosti má 11 krajín populáciu vo veku 65+ početnejšiu než 10 miliónov (12 krajín v prípade 60+; do roku 2050

to bude už 32 krajín, v ktorých populácia 60+ prekročí hranicu 10 miliónov), k Číne, Indii a USA pribudli napríklad Japonsko, Ruská federácia, Nemecko.¹ Graf 2.6 zobrazuje doterajší vývoj seniorskej populácie (pre naše účely ohraničenej vekom 65 rokov a viac) ako i jej predpokladaný nárast v uvedených krajinách do roku 2050.

G r a f 2.6

Nárast populácie staršej ako 65 rokov vo vybraných krajinách, 1950 – 2050 (v tis. osôb)

Prameň: Spracované podľa dát databázy World Population Prospects; 65+; stredný variant (OSN, 2012b).

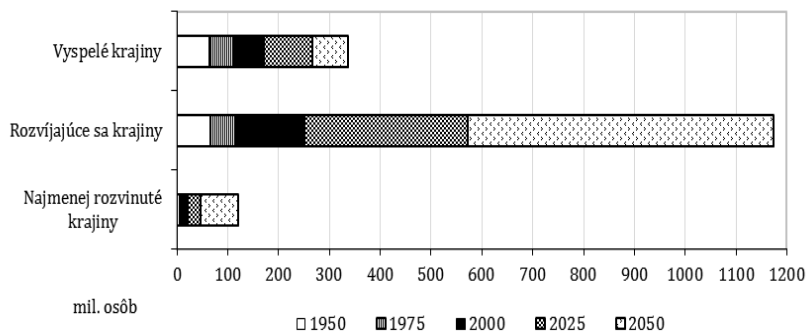
¹ Úplný zoznam krajín s početnosťou seniorov nad 65 rokov prekračujúcou hranicu 10 miliónov dopĺňa Taliansko, Francúzsko, Veľká Británia, Indonézia a Brazília.

Sú to práve krajiny rozvíjajúcich sa regiónov (ako ilustruje graf 2.6 na prípade Číny a Indie), v ktorých narastie početnosť seniorskej populácie bezprecedentným spôsobom. Už dnes pritom žije v rozvíjajúcich sa krajinách najväčšia časť populácie seniorov, 327 miliónov v porovnaní so 197 miliónmi seniorov (65+) žijúcich vo vyspelých krajinách (a až 491 miliónov voči 269 miliónom v prípade 60+; údaje sú za rok 2010). Graf 2.7 prezentuje dynamicky sa *zväčšujúci rozdiel v početnosti populácie seniorov vo vyspelých a rozvíjajúcich sa regiónoch*, ktorý je z grafického zobrazenia zrejmy najmä počnúc rokom 2000. Výsledkom je, že kým vo vyspelých krajinách bude v roku 2050 žiť 337 mil. osôb vo veku 65+, v rozvíjajúcich sa krajinách to bude takmer 1,2 miliardy (pozri graf 2.7, os x; v prípade osôb starších ako 60 rokov to bude dokonca 1,6 miliardy). Len medzi rokmi 2025 a 2050 pribudne v rozvíjajúcich sa krajinách bezmála 600 miliónov ľudí starších ako 65 rokov.

G r a f 2.7

Prírastky v početnosti populácie 65+ v hlavných regiónoch sveta, 1950 – 2050 (v mil. osôb)

Poznámka: Farebne odlíšené dieliky zobrazujú prírastky v čase k výslednej hodnote.

Prameň: Spracované podľa dát databázy OSN World Population Prospects; stredný variant (OSN, 2012b).

Z 32 krajín, ktorých populácia osôb vo veku 60+ bude v roku 2050 presahovať 10 miliónov (ako spomíname vyššie), až päť krajín prekročí hranicu 50 miliónov – na základe horeuvedeného nie je prekvapením, že len jedna z nich patrí k vyspelým krajinám. *Spojené štáty so 107 miliónmi osôb vo veku 60+ v roku 2050 predstihuje Čína (440 mil.) a India (323 mil.) a skupinu piatich najpočetnejších populácií starších osôb uzavrá Indonézia (75 mil.) a Brazília (65 mil. osôb vo veku 60 a viac rokov).* To isté platí pre populáciu seniorov ohraničenú pre naše účely vekovou hranicou 65 rokov – u všetkých z týchto krajín prekročí ich početnosť 50 miliónov (najviac ich bude žiť v Číne a Indii – 331 mil. a 228 mil. osôb, v USA to bude podľa stredného variantu prognózy OSN 85 mil. osôb a niečo viac ako 50 mil. osôb i v Indonézii a Brazílii).

Približne do roku 1975 bolo tempo rastu populácie seniorov takmer totožné s tempom rastu celkovej populácie, s príchodom baby boom generácie do dôchodkového veku vo viacerých častiach sveta dosiahne tempo rastu seniorskej populácie 4-krát vyššie hodnoty než tempo rastu svetovej populácie (v strednodobom horizonte zhruba v období 2025 – 2030). Po tomto období sa tempo rastu staršej populácie spomalí, ešte vždy však bude presahovať tempo rastu celkovej populácie niekoľkonásobne. Už dnes rastie seniorská zložka populácie rýchlejšie v rozvíjajúcich sa krajinách (medziročné tempo rastu populácie 60+ na úrovni približne troch percent) než vo vyspelých krajinách (1,9 % tempo rastu) a do roku 2045 bude podľa OSN tempo rastu seniorov v rozvíjajúcich sa regiónoch prevyšovať ich tempo rastu vo vyspelých krajinách päťnásobne. Napriek tomu, že podiel staršej zložky populácie na celkovej populácii danej krajiny bude aj koncom prognózovaného obdobia vyšší u vyspelých krajín (resp. ich

populácie budú naďalej patriť k vekovo najstarším),¹⁰ *v rámci sveta bude najväčšia časť seniorskej populácie žiť v rozvíjajúcich sa krajinách.* Koncentrácia seniorskej populácie v rozvíjajúcich sa krajinách dlhodobo rastie, až dve tretiny priemerného ročného prírastku svetovej populácie vo veku 60+ medzi rokmi 1950 a 2010 na úrovni 9 miliónov osôb ročne sa realizovali v týchto krajinách, len 32 % priemerného ročného prírastku seniorskej populácie tvoril rast populácie 60+ vo vyspelých krajinách. Výsledkom čoho je, že 65 % svetovej populácie vo veku 60+ dnes žije v rozvíjajúcom sa svete. V prípade seniorskej populácie definovanej hranicou 65 rokov a viac je to 62 %; počet osôb vo veku 65+ sa v rozvíjajúcich krajinách do roku 2050 ešte viac ako strojnásobí (narastie takmer 3,6-násobne) na výsledných 1,17 miliardy (ako uvádzame v grafe 2.7), koncentrácia populácie osôb 65+ v rozvíjajúcich sa regiónoch tak narastie až na 78 % celkovej svetovej populácie takto vymedzených seniorov, čo znamená, že viac ako tri štvrtiny seniorov sveta budú žiť v rozvíjajúcich sa regiónoch.

Potenciálny dopyt starších spotrebiteľov môže ovplyvniť *miera ich ekonomickej aktivity*, v celosvetovom meradle je totiž päťna populácie v poproduktívnom veku (v tomto prípade ohraničenom 65+) stále ekonomicky aktívna. Opäť tu existuje rozdiel medzi regiónmi podľa stupňa ich hospodárskeho rozvoja, faktory ako slabšia rozvinutosť systémov sociálneho zabezpečenia, nižšia miera využívania penzijných fondov či odlišné spoločenské a rodinné správanie stoja za faktom, že miera ekonomickej aktivity v rozvíjajúcich sa regiónoch dosahuje 27 % v porovnaní

---

¹⁰ 33 % celkovej populácie do roku 2050 v prípade vyspelých krajín voči 20 % celkovej populácie rozvíjajúcich sa krajín, ak berieme do úvahy hranicu 60 rokov a viac. V prípade populácie 65+ bude rozdiel ešte vyšší, takto vymedzená populácia seniorov bude vo vyspelých krajinách tvoriť v roku 2050 26 % celkovej populácie, v rozvíjajúcich sa krajinách 15 % ich celkovej populácie.

s približne desiatimi percentami vo vyspelých krajinách. Najnižšiu mieru ekonomickej aktivity vykazujú podľa ILO seniori (65+) vo Francúzsku, Luxembursku, na Malte a na Slovensku (pod 1,5 %), najvyššiu v krajinách Afriky, Ázie a latinskej Ameriky.

K procesu starnutia dochádza i v rámci samotnej seniorskej vekovej skupiny, vo väčšine krajín, nezávisle od štádia ich rozvoja, *sú osoby staršie ako 80 rokov najrýchlejšie rastúcou zložkou populácie*, početnosť tejto vekovej skupiny rastie už dnes viac ako 4-percentným tempom. Momentálne presahuje podiel osôb starších ako 80 rokov hranicu 5 % celkovej populácie krajiny v piatich krajinách: vo Francúzsku, Nemecku, Taliansku, Japonsku a Švédsku. Čo sa týka ich početnosti, až *polovica svetovej populácie staršej ako 80 rokov žije v šiestich krajinách: v Číne, USA, Indii, Japonsku, Nemecku a Rusku*. Do roku 2050 Nemecko a Rusko vystriedajú Brazília a Indonézia. Dnes niečo viac ako polovica všetkých ľudí starších ako 80 rokov žije vo vyspelých krajinách, keďže však seniorská populácia rastie rýchlejšie v rozvíjajúcich sa regiónoch, už do roku 2025 bude 56 % svetovej populácie 80+ žiť v krajinách týchto regiónov, do roku 2050 to bude 69 % všetkých osôb nad 80 rokov. Počet osôb starších ako 100 rokov narastie v celosvetovom meradle z dnešných necelých pol milióna na 4 milióny, v ich prípade však väčšina z nich bude i naďalej žiť vo vyspelých krajinách.

2.3.2 Existujúce obchodné vzťahy a ekonomická sila hlavných obchodných partnerov EÚ

Ako uvádzame v predošlej časti, sú to najmä krajiny rozvíjajúcich sa regiónov, ktoré budú v najbližšom období čeliť dynamickejšiemu procesu starnutia ich populácií – potenciál, ktorý sa v týchto krajinách vytvorí pre prípadný import produkcie striebornej

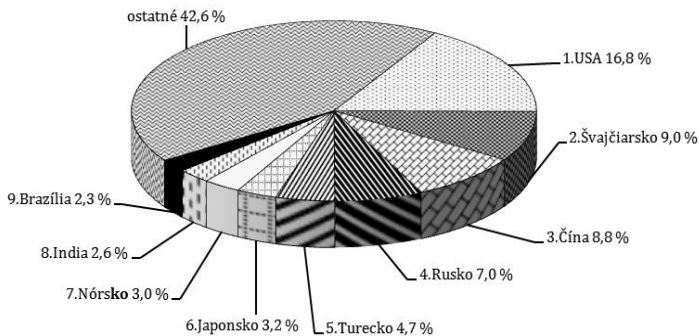
ekonomiky vytvorenej v EÚ, znásobuje fakt, že medzi EÚ a hlavnými rozvíjajúcimi sa ekonomikami existujú už v súčasnosti intenzívne obchodné vzťahy.

Ako ilustruje graf 2.8, *USA, Japonsko a krajiny BRIC* predstavujú v súčasnosti (údaje za rok 2011) šesť zo sedem najvýznamnejších mimoeurópskych *exportných partnerov EÚ* (najvýznamnejších z pohľadu ich podielu na celkovom exporte EÚ do mimoeurópskych teritórií). Dynamický pohľad na vývoj exportu do týchto krajín poskytuje porovnanie v čase, ktoré odкрýva rozdielny vývoj v prípade exportu EÚ do vyspelých krajín a do rozvíjajúcich sa ekonomík.

G r a f 2.8

Teritoriálna štruktúra exportu EÚ 27 (2011)

(Podiely obchodných partnerov na celkovom exporte EÚ 27 v % a ich poradie)

□ 1.USA ▣ 2.Švajčiarsko ▤ 3.Čína ▥ 4.Rusko ▦ 5.Turecko ▧ 6.Japonsko ▨ 7.Nórsko ▩ 8.India ■ 9.Brazília ▪ ostatné

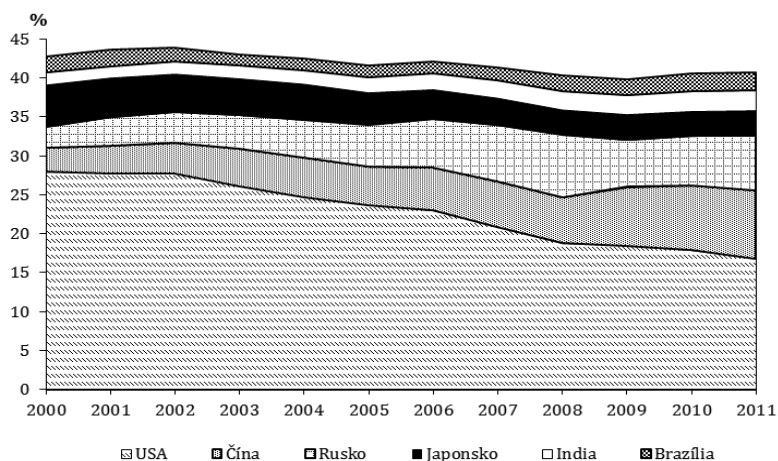
Prameň: Podľa údajov v databáze Eurostat (ext_lti – databáza zahraničného obchodu s tovarom).

Graf 2.9A približuje zmeny v teritoriálnej štruktúre exportu EÚ po roku 2000. Aj keď i na konci sledovaného obdobia si USA zachováva najväčší podiel na exporte EÚ 27 (16,8 %), od roku

2000 klesol podiel USA až o 11,2 p. b., podiel Japonska na exporte krajín EÚ klesol počas tohto obdobia o 2,2 p. b. Naopak, podiel Číny na európskom exporte vzrástol o 5,8 p. b., podiel Ruska stúpil počas tohto obdobia o 4,3 p. b. Menší, ale tiež pozitívny prírastok zaznamenal i podiel Indie a Brazílie na exporte EÚ (o 1 p. b. a 0,3 p. b.).

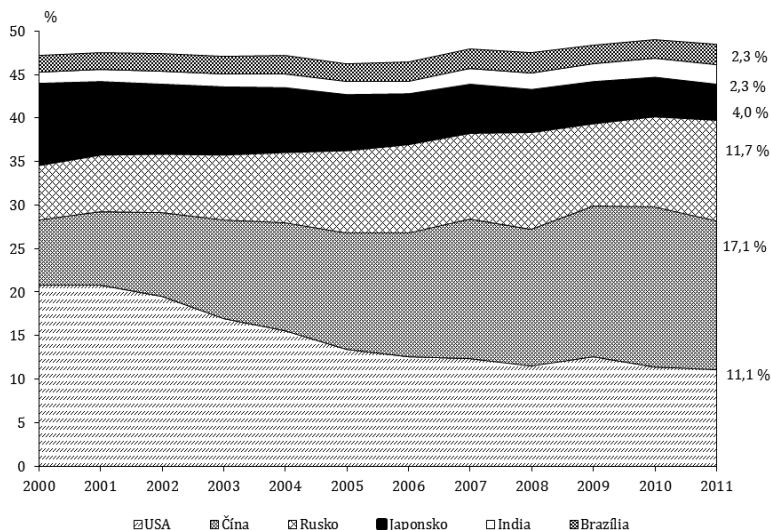
Graf 2.9

A. Zmeny v podiele hlavných mimoeurópskych obchodných partnerov na exporte EÚ 27 (2000 – 2011)

K významným zmenám došlo i na strane európskeho *importu z týchto krajín*, pre porovnanie uvádzame grafické zobrazenie teritoriálnej štruktúry importu EÚ 27 podľa hlavných sledovaných obchodných partnerov (graf 2.9B). Podiel importu z Číny vzrástol počas zobrazeného obdobia o 9,6 p. b., prevažne na úkor USA, ktorých podiel na importe EÚ naopak klesol o 9,7 p. b., podiel Japonska klesol o 5,3 p. b., v rovnakom rozsahu, teda o 5,3 p. b., vzrástol podiel ruského importu do EÚ. Z hľadiska ich podielov na celkovom európskom importe tovarov sa tak Čína a Rusko stali hlavnými importnými partnermi krajín Únie.

B. Zmeny v podiele hlavných mimoeurópskych obchodných partnerov na importe EÚ 27

Poznámka: Hlavní mimoeurópski obchodní partneri EÚ (podľa objemu importu a exportu) okrem Turecka.

Prameň: Podľa údajov v databáze Eurostat (ext_lti).

Pre porovnanie, v prípade Slovenska smeruje dnes až 84,6 % celkového vývozu do krajín EÚ 27 (údaje za rok 2011 podľa ŠÚ SR), z toho najviac do Nemecka (20,4 %), Českej republiky (14,2 %) a Poľska (7,3 %). Z mimoeurópskych krajín smeruje najväčšia časť slovenského exportu do *Ruskej federácie* (3,7 %), *Číny* (2,6 %) a *USA* (1,6 % celkového exportu). V prípade krajín mimo teritória EÚ je však zaujímavou zmena teritoriálnej štruktúry slovenského exportu v posledných rokoch. Rovnaký trend ako u exportu EÚ 27 ako celku pozorujeme i v prípade SR: kým ešte pred piatimi rokmi (údaje za rok 2006) bol podiel USA na slovenskom exporte 3,2 %, dnes je to len spomínaných 1,6 %. Naopak, kým do Ruska smerovalo pred piatimi rokmi len 1,6 % a v prípade Číny dokonca

len 0,5 % slovenského exportu, dnes sú to hlavné mimoeurópske exportné partneri Slovenska, Spojené štáty odsunuli na tretiu priečku. V absolútnom vyjadrení to znamená, že kým v roku 2006 smeroval do Ruska slovenský export v hodnote 676 mil. eur a do Číny sa exportovali tovary v hodnote 217 mil. eur, v roku 2011 Slovenská republika exportovala do Ruska tovary už v hodnote 2 miliárd eur a export do Číny sa realizoval v hodnote takmer 1,5 miliardy eur (údaje zo ŠÚ SR, 2012). Napríklad podiel Číny len na exporte automobilov zo SR za posledných 5 rokov vzrástol 6-násobne, vďaka čomu je dnes podiel čínskeho dopytu po automobiloch exportovaných zo Slovenska druhý najvyšší po Nemecku. (Významným obchodným partnerom Slovenska je i Ukrajina, do ktorej smeruje 0,8 % celkového slovenského vývozu, čo z nej z hľadiska objemu robí piateho najvýznamnejšieho exportného partnera SR mimo európskeho teritória, Ukrajina je zaujímavou i z pohľadu jej budúceho demografického vývoja, preto niektoré analýzy v nasledujúcej kapitole 2.3.3 doplníme i o krátke porovnanie s Ukrajinou).

Rastúci podiel exportu EÚ (i SR) do rozvíjajúcich sa ekonomík nie je jediným dôvodom, prečo sa v nasledujúcej časti práce zameriame na porovnanie krajín BRIC s vyspelými ekonomikami, ďalším dôvodom je aj ich *rastúca ekonomická sila, zvyšujúci sa podiel na svetovom obchode a samozrejme predovšetkým dynamika, s akou početné populácie týchto krajín starnú*. Všetky uvedené dôvody vytvárajú predpoklady pre využitie potenciálu exportu produktov a služieb striebornej ekonomiky do týchto regiónov, resp. využitie výhod cielenej orientácie časti exportu na produkciu určenú pre strieborný trh.

Rastový potenciál krajín BRIC v porovnaní s vyspelými ekonomikami približuje graf 2.10, ktorý porovnáva medziročný rast, resp. pokles reálneho HDP v krajinách BRIC s vývojom HDP v Spojených

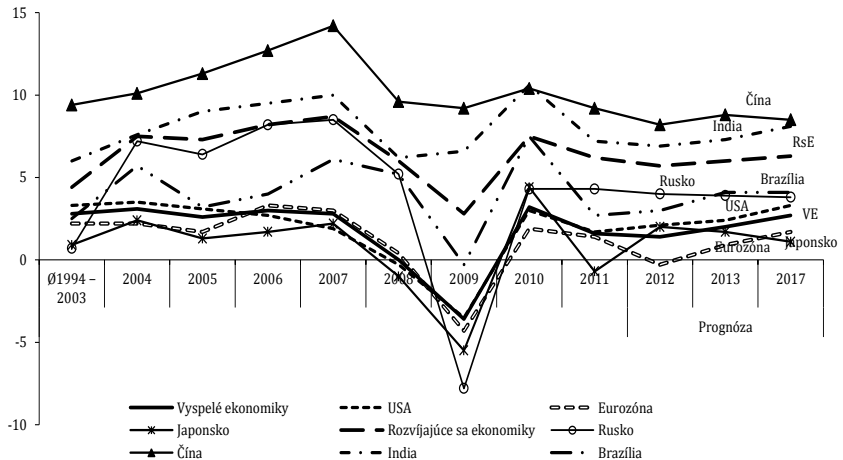

štátoch, Japonsku a v eurozóne. Ako dokumentuje graf 2.10, čínska a indická ekonomika dosahovali vysoké tempá rastu produktu počas celého sledovaného obdobia, rovnako tak prognóza ďalšieho vývoja HDP v týchto krajinách je priaznivá. Zároveň boli najmenej zasiahnuté globálnou hospodárskou krízou 2008/2009, na ktorú z porovnávaných ekonomík reagovala najcitelnejšie ruská ekonomika, pre ktorú rok 2009 predstavoval rok hlbokkej recesie (pokles na úrovni deviatich percent). Za takýto prepad vďaka Ruskej federácii svojej silnej závislosti od vývoja externého dopytu po energetických surovinách a samozrejme od vývoja ich svetových cien.

Graf 2.10

Vývoj outputu* vo vyspelých a rozvíjajúcich sa regiónoch a v hlavných ekonomikách

(Medziročná zmena v percentách; 1994 – 2017)

* Vývoj reálneho HDP.

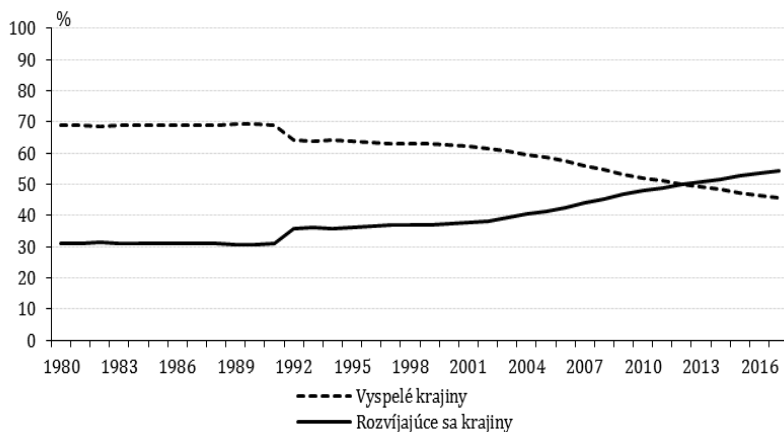
Poznámka: Skupina vyspelé ekonomiky a rozvíjajúce sa ekonomiky podľa kategorizácie MMF. Roky 2012, 2013 a 2017 prognóza MMF.

Prameň: Spracované na základe údajov MMF (2012) – tabuľková časť (príloha).

Všetky ekonomiky krajín BRIC sa však po globálnej kríze rýchlo zotavili a ich súčasný rast tak opäť predstihuje rast produktu vo vyspelých regiónoch. V strednodobom horizonte si svoj potenciál rastu nielenže zachovajú, ale najmä vďaka vývoju v najväčších rozvíjajúcich sa ekonomikách dôjde v najbližšom období po prvýkrát k situácii, keď bude väčšia časť svetového outputu vytvorená práve v týchto regiónoch – podľa prognózy vývoja svetového HDP zverejnenej Medzinárodným menovým fondom by mal byť rok 2013 zlomovým bodom, keď bude po prvýkrát viac ako 50 % celkového svetového produktu vytvoreného v rozvíjajúcich sa krajinách (graf 2.11).

G r a f 2.11

Podiel vyspelých a rozvíjajúcich sa ekonomík na tvorbe svetového outputu (1980 – 2017)

Poznámka: HDP v prepočte v PKS, percentuálny podiel na svetovom celkovom HDP.

Prameň: Členenie do kategórií a dáta podľa MMF, pozri tiež Obadi (2012), s. 9.

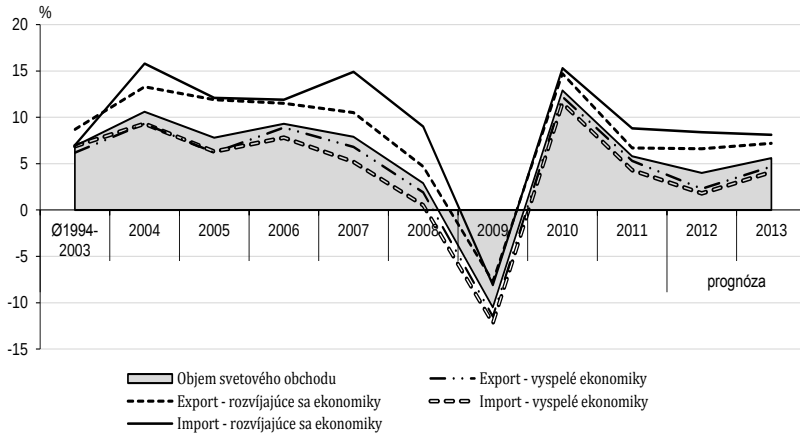
Pre exportérov uvažujúcich o vývoze produkcie striebornej ekonomiky je na makroúrovni dôležité nielen poznanie rastového potenciálu a ekonomickej sily cieľovej krajiny, ale aj poznanie *miery zapojenia sa tejto ekonomiky do medzinárodnej výmeny*. Ako sme uviedli vyššie, ekonomiky, na ktoré sme sa zamerali, už dnes predstavujú významných exportných partnerov EÚ (resp. paria k najvýznamnejším príjmom európskeho vývozu do mimoeurópskych teritórií z hľadiska hodnoty objemov exportu), nezanedbateľným je však i fakt, že miera zapojenia rozvíjajúcich sa ekonomík do svetového obchodu rastie rýchlejšie než v prípade ostatných ekonomík. Graf 2.12 porovnáva dynamiku medziročného vývoja objemu svetového obchodu s tovarmi a službami s dynamikou vývoja objemu obchodu (importu a exportu) vo vyspelých a rozvíjajúcich sa ekonomikách. Najvyššie medziročné tempá rastu sú zaznamenané v prípade importu do rozvíjajúcich sa regiónov, čo v súlade s vyššie uvedenými ukazovateľmi opäť potvrdzuje ich rastúcu ekonomickú silu a silnejúci dopyt. Rovnako tak po celosvetovej hospodárskej kríze v roku 2009 sa import do rozvíjajúcich sa ekonomík výrazne rýchlo zotavil, keď už v roku 2010 sa tempo rastu importu do týchto ekonomík vrátilo na svoje predkrízové hodnoty. Podľa prognózy MMF sa tempá rastu importu do týchto krajín (aj exportu) v najbližších rokoch o niečo spomalila, ešte vždy sa však udržia na vyšších hodnotách, než je to v prípade tiež oživujúceho sa exportu a importu vyspelých krajín.

Dynamika vývoja importu do danej ekonomiky vypovedá o akejsi „*absorpčnej kapacite*“ tejto ekonomiky, resp. o domácom dopyte nenasýtenom domácou produkciou. Porovnanie trendov vo vývoji importu za posledné desaťročie jasne naznačuje výrazne rastúcu absorpčnú schopnosť ekonomík krajín BRIC.

Graf 2.12

Porovnanie vývoja zahraničného obchodu u vyspelých a rozvíjajúcich sa krajín

(Medziročná zmena v percentách; 1994 – 2013)

Poznámka: Objem svetového obchodu s tovarmi a službami počítaný ako priemerná medziročná percentuálna zmena objemu svetového exportu a importu. Roky 2012 a 2013, prognóza MMF. Členenie na vyspelé a rozvíjajúce sa ekonomiky podľa MMF.

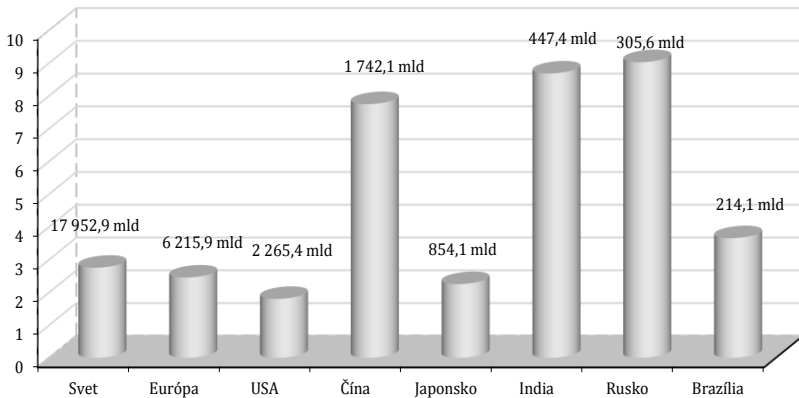
Prameň: Spracované podľa údajov v tabuľkovej časti MMF (2012).

Graf 2.13 porovnáva, do akej miery vzrástol import do konkrétnych nami analyzovaných ekonomík po roku 2000, resp. koľkonásobne sa zvýšil objem importu (v USD) do daných ekonomík medzi rokmi 2000 a 2011 (mieru nárastu vyjadruje výška jednotlivých stĺpcov). Kým objem celosvetového importu vzrástol v tomto období takmer trojnásobne (2,75-násobne), import do Európy a Japonska stúpol za poslednú dekádu o niečo viac ako dvojnásobne a do USA menej ako dvojnásobne (hodnoty na osi y). V rovnakom období ale narástol import do Ruskej federácie až 9-násobne, do Indie 8,7-násobne a objem importu do Číny stúpol od roku 2000 až 7,7-násobne. Momentálne reálne hodnoty

objemu importu do týchto krajín sú zobrazené nad stĺpcami (krajiný sú zoradené podľa veľkosti objemu importu), import v najväčších hodnotách sa teda naďalej realizuje do európskych krajín a USA, na tretie miesto sa ale prebojovala Čína. Podiel importu do Číny na celosvetovom importe sa zvýšil z 3,5 % v roku 2000 na súčasných 9,7 % (2011), čím čínska ekonomika v sledovanom období predstihla Japonsko a stala sa tretím najväčším importérom. (Rusko zvýšilo svoj podiel na svetovom importe z 0,5 % v roku 2000 na dnešných 1,7 %; India z 0,8 % na 2,5 %, podiel všetkých analyzovaných vyspelých ekonomických centier na svetovom importe v danom období klesol.)

G r a f 2.13

**Porovnanie nárastu importu medzi rokmi 2000 a 2011
a jeho hodnoty v roku 2011 (mld. USD)**

Poznámka: Ekonomiky sú zoradené podľa veľkosti objemu ich importu v absolútnych hodnotách (údaje nad stĺpcami), výška stĺpcov (os y) vyjadruje mieru nárastu tohto importu po roku 2000.

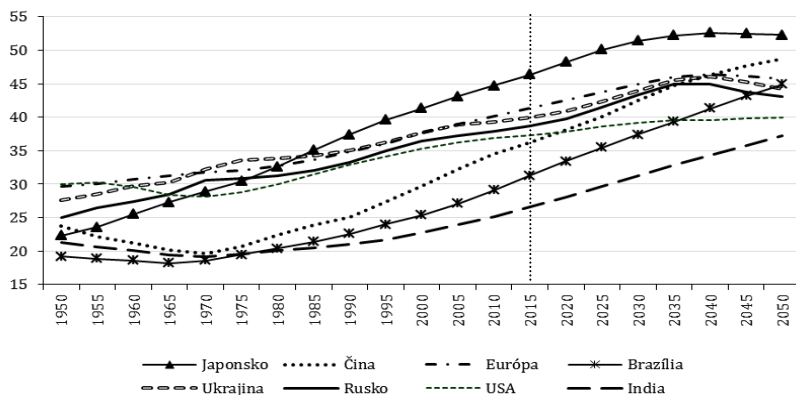
Prameň: Spracované podľa údajov databázy UN COMTRADE (OSN, 2012a).

2.3.3 Osobitosti procesu starnutia populácií exportných partnerov EÚ

Vo všetkých nami vybraných ekonomikách dochádza dnes k viditeľnému starnutiu ich populácií, tento fakt môžeme ilustrovať jednoducho pomocou porovnania vývoja vekového mediánu populácií vybraných ekonomík v čase (graf 2.14). U každej z nich však dochádza k demografickému prechodu za odlišných podmienok, s iným historickým pozadím, s rozličným dopadom na ich hospodársku sféru a spoločnosť. Najďalej pokročil proces starnutia v Japonsku, ktoré krátko pred koncom 50. rokov 20. storočia zažilo dekádu v celosvetovom meradle bezprecedentného poklesu pôrodnosti; naopak, Brazília a najmä India budú mať ešte dlho šancu využiť príležitosti ponúkané tzv. demografickou dividendou.

G r a f 2.14

Porovnanie vývoja vekového mediánu vo vybraných krajinách (1950 – 2050) (v rokoch)

Poznámka: Európa označuje región, zahŕňa všetky európske krajiny, nielen členské štáty EÚ. Zoznam krajín v legende je zároveň ich poradím podľa hodnôt vekového mediánu v roku 2050.

Prameň: Spracované podľa dát databázy World Population Prospects (OSN, 2012b).

Trend rastúcej pôrodnosti v súčinnosti s povojnovým zlepšovaním úmrtnostných pomerov (najmä v prípade novorodeneckej a detskej úmrtnosti) v rozvíjajúcich sa regiónoch sveta a výsledný populačný rast v tempách, aké svet dovtedy nepoznal, prispeli v 60. a 70. rokoch 20. storočia k ožiovaniu maltuziánskych teórií či vzniku a rozpracovaniu teórií „limitov rastu“. Dobiehanie tejto (prvej) fázy demografickej revolúcie môžeme v grafe 2.14 pozorovať v prípade Číny, Indie a Brazílie, kde sa do 70. rokov 20. storočia prejavovala v podobe „mladnutia“ ich populácií (klesajúci tvar krivky reprezentujúcej vývoj mediánu veku pred rokom 1970). Výsledkom druhej fázy demografickej revolúcie, ktorú doprevádzalo nielen predlžovanie ľudského života, ale najmä obrat vo vývoji pôrodnosti, je postupné starnutie populácií, ku ktorému, ako dokumentuje samotný graf, dochádza od 70. rokov minulého storočia vo všetkých porovnávaných krajinách. K zmene demografických trendov došlo v niektorých rozvíjajúcich sa regiónoch v priebehu kratšieho časového intervalu a vo väčšom rozsahu než v minulosti vo väčšine vyspelých krajín, preto i dynamika starnutia ich populácie bude vyššia. V grafe túto skutočnosť ilustruje napríklad tvar krivky vekového mediánu čínskej a brazílskej populácie, ktorých sklon už dnes kopíruje sklon krivky v prípade Japonska, ktoré podstúpilo doposiaľ najdramatickejší proces starnutia. Výsledkom tohto vývoja je, že ku koncu prognózovaného obdobia bude čínska populácia staršia než európska a pôvodne najmladšia brazílska populácia sa jej vyrovná.

Tu je potrebné poznamenať, že intenzita a spôsob, akým prebieha demografická revolúcia v spomínaných rozvíjajúcich sa regiónoch, neprináša výlučne negatívne dôsledky. Naopak, v priebehu demografického prechodu nastáva fáza, keď silné populačné ročníky vstúpia do produktívneho veku, nižšie miery plodnosti sa odzrkadľujú v klesajúcom podiele detskej zložky populácie

a poproduktívne vekové kategórie seniorov ešte stále nie sú natoľko početné, aby výraznejšie zvyšovali hodnoty indexu závislosti. Toto obdobie býva označované ako „*demografická dividenda*“, keď veková štruktúra populácie vytvára priaznivé podmienky pre hospodársky rozmach – početná produktívna populácia sa v tomto momente stretáva s najnižším podielom závislých osôb, čo môžeme vyjadriť poklesom *indexu celkovej závislosti* (*total dependency ratio*). S príchodom silných populačných ročníkov do dôchodkového veku a ich nahradením populáciou narodenou v čase poklesu pôrodnosti sa potenciál demografickej dividendy vyčerpá, ide teda o jedinečnú, neopakujúcu sa príležitosť.

Rozmach čínskej ekonomiky v posledných desaťročiach býva často označovaný za úspešný príklad využitia demografickej dividendy, nie je to však len Čína, ale i ostatné krajiny východnej Ázie, ktoré využili tento potenciál (tzv. ázijské tigry). Prínos demografickej dividendy nespočíva len v samotnej zmene v podiele zložiek populácie, ale najmä v ekonomických dôsledkoch, ktoré túto zmenu sprevádzajú, za predpokladu, že sú využité podmienky, ktoré pre ne zmena štruktúry populácie vytvorila (napr. vyššia miera ekonomickej aktivity vďaka poklesu počtu detí v rodine, vyššie miery akumulácie úspor a kapitálu z dôvodu zvýšenia početnosti produktívnej populácie i v súvislosti so zmenou rodinnej štruktúry, zvýšenie objemu dostupnej pracovnej sily a pod.). Podiel produktívnej populácie na celkovej populácii stúpol v Číne od roku 1975 zo 47 % na 64 %, index celkového zaťaženia klesol za toto obdobie v priemere v rozvíjajúcich sa krajinách východnej Ázie zo 114 na 56, čo bol najväčší pokles zo všetkých regiónov sveta (pozri Jackson – Howe – Nakashima, 2011). Využitie demografickej dividendy však nie je automatické, krajiny regiónu Latinskej Ameriky zaznamenali pokles celkového indexu zaťaženia

v rozsahu troch štvrtín poklesu uvedeného indexu vo východoázijských ekonomikách, tempá ich ekonomického rastu sa však k tým ázijským nepriblížili. Podmienkou využitia demografickej príležitosti je predovšetkým mobilizácia a efektívna alokácia zdrojov, ale i zdravé makroekonomické prostredie, inštitucionálny rámec orientovaný na podporu podnikania, investície do infraštruktúry, vzdelania, výskumu (pre detailnejšiu analýzu demografickej dividendy v rozvíjajúcich sa regiónoch pozri Jackson – Howe – Nakashima, 2011). Z pohľadu zamerania tejto práce je dôležitá najmä informácia, v akom štádiu demografického prechodu sa potenciálna cieľová ekonomika nachádza, čo môžeme priblížiť porovnaním vývoja indexu celkového zaťaženia v čase a medzi vybranými regiónmami (tab. 2.1).

T a b u ľ k a 2.1

Porovnanie indexu celkového zaťaženia vo vybraných regiónoch sveta (1975 – 2050)

	1975	1990	2000	2010	2020	2030	2040	2050
Východná Ázia	114	79	68	56	56	63	73	77
Str. a vých. Európa	76	72	66	57	61	65	70	83
Ruská sféra	73	68	65	52	57	64	63	75
Latinská Amerika	128	106	91	78	72	75	77	81
Južná Ázia	121	108	97	83	76	75	72	74
Západná Ázia a BV	131	117	104	85	77	73	71	75
Sub-saharská Afrika	138	143	138	130	123	112	98	89

Poznámka: Index celkového zaťaženia vypočítaný ako počet osôb vo veku 0 – 19 rokov a 65 a viac rokov pripadajúci na 100 osôb vo veku 20 – 64 rokov. Ruská sféra – Rusko, Bielorusko, Ukrajina, Arménsko, Gruzínsko, Moldavsko. Západná Ázia a BV – západná Ázia vrátane krajín Blízkeho východu; podľa kategorizácie OSN. Ostatné regióny podľa Jackson – Howe – Nakashima (2011), s. 38.

Prameň: a OSN (2012)b.

Na základe tohto porovnania môžeme konštatovať, že podobne, ako je to v prípade spomínaných ekonomík východnej Ázie, i ekonomiky východnej Európy a bývalého sovietskeho bloku sa nachádzajú uprostred alebo za bodom obratu, keď potenciál ich demografickej dividendy začne postupne vyprchať, kým krajiny Latinskej Ameriky a najmä južnej Ázie majú ešte čas využiť príležitosti poskytované priaznivou vekovou štruktúrou.

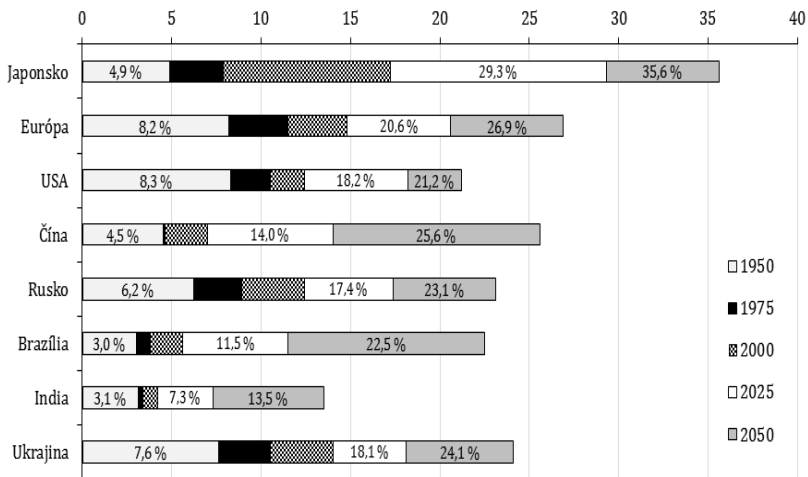
Za týmto „bodom obratu“, teda v období, keď sa veková štruktúra priaznivá pre hospodársky rozmach začne transformovať smerom k vyššiemu podielu seniorskej populácie, zameria sa pozornosť politík z otázky využitia demografickej dividendy na otázku hľadania a využitia príležitostí vznikajúcich v podmienkach rastúcej populácie seniorov. I medzi jednotlivými exportnými partnermi EÚ badať rozdiely v podiele populácie v poproduktívnom veku. Kým v Japonsku a USA dôjde k najväčšiemu nárastu tejto zložky populácie už pred rokom 2025 a medzi rokmi 2025 a 2050 bude podiel tejto kategórie rásť pomalšie, v Číne a Brazílii zvýšia seniori svoj podiel na populácii najvýraznejšie až v poslednej fáze prognózy (graf 2.15). Rusko bude mať už v roku 2025 takmer rovnaký podiel seniorov ako USA, v Indii ako v jedinej z porovnávaných krajín zotrvať podiel seniorov pod hranicou jednej pätiny populácie až do konca prognózovaného obdobia. (Pre jasnejšie porovnanie v grafe uvádzame počiatočné hodnoty z roku 1950 ako i hodnoty podielu osôb 65+ v roku 2025 a 2050.)

Potenciálny budúci dopyt v týchto ekonomikách nebude definovať len podiel či početnosť ich seniorskej populácie a súčasné štádium hospodárskeho rozvoja (vrátane ich zapojenia do medzinárodného obchodu), ale i spôsob a účinnosť, s akou sa ony samy vysporiadajú s následkami starnutia ich populácií. To platí obzvlášť v prípade rozvíjajúcich sa ekonomík, ktoré budú už

prechádzajú fázou rýchlej a nezvratnej demografickej transformácie, alebo ešte len stoja pred úlohou využiť čo najefektívnejšie prvú fázu demografického prechodu, ktorá im ponúka jedinečnú a v kontexte starnutia neopakovateľnú šancu hospodárskeho rozmachu. Ako odkazujú vládam, podnikateľom a investorom autori z amerického Centra pre strategické a medzinárodné štúdie, ktorí sa venujú problematike starnutia už dlhé roky, „snažiť sa ohodnotiť budúce riziká a príležitosti na rozvíjajúcich sa trhoch bez zváženía následkov demografických zmien je ako vydať sa na plavbu bez mapy alebo kompasu“ (Jackson – Howe – Nakashima, 2011).

G r a f 2.15

Porovnanie nárastu podielu osôb 65+ na celkovej populácii vybraných krajín (1950 – 2050; v %)

Poznámka: Označenie Európa zahŕňa všetky európske krajiny, nielen členské štáty EÚ.

Prameň: Spracované podľa dát databázy OSN World Population Prospects; stredný variant (OSN, 2012b).

Prípado Spojených štátov amerických a Japonska

Spojené štáty americké sú v súčasnosti hlavnou mimoeurópskou exportnou destináciou EÚ 27, špecifickú pozíciu zastávajú i z pohľadu problematiky populačného starnutia. USA čelia výzve starnutia v podstatne menšom rozsahu, než je to u ostatných vyspelých krajín, ale taktiež v menšom rozsahu, než tomu bude u mnohých hlavných rozvíjajúcich sa ekonomík. Za priaznivejšiu demografickú štruktúru vďaka predovšetkým *neporovnateľne vyšším mieram plodnosti* – USA sú jedinou vyspelou krajinou, ktorá si zachováva mieru plodnosti okolo reprodukčnej úrovne (tá sa v súčasnosti v prípade USA pohybuje na hranici 2,07 dieťaťa na 1 ženu), ani v najbližších desaťročiach sa nepredpokladá jej výraznejší prepád, naopak, v horizonte prognózy (do roku 2050 podľa UN World Population Prospects) sa ešte mierne zvýši, na 2,09. USA tak budú mať ku koncu prognózovaného obdobia pôrodnosť vyššiu nielen v porovnaní s európskymi krajinami či Japonskom, ale napríklad aj v porovnaní s Čínou, Indiou a Brazíliou. Už dnes je miera plodnosti vyššia zo všetkých nami analyzovaných krajín len v Indii. Druhým podstatným javom ovplyvňujúcim demografický vývoj v USA je tradične vysoká *čistá migrácia*, ešte i dnes dosahuje miera čistej migrácie najvyššie hodnoty z nami porovnávaných krajín a bolo to tak od začiatku nami sledovaného obdobia, teda od roku 1950 (s najvyššími hodnotami okolo roku 2000 – až na hranici 6 migrantov na 1000 osôb). Vďaka priaznivému vývoju pôrodnosti a relatívne vysokým pozitívnym migračným saldám dosahujú Spojené štáty v súčasnosti (spolu s Brazíliou) najvyššie tempo rastu celkovej populácie spomedzi porovnávaných krajín a v horizonte prognózy v nich ako jediných spolu s Indiou populačný rast pretrvá. V ostatných analyzovaných ekonomikách dôjde k úbytku populácie (najrýchlejšie

tempo úbytku ku koncu prognózy zaznamená Čína, Japonsko a Rusko).

Spojené štáty disponujú aj ďalšími komparatívnymi výhodami z hľadiska vyrovnávania sa s možnými následkami populačného starnutia: dlhšej histórii existencie súkromných penzijných fondov vďaka za relatívne menej nákladný verejný dôchodkový systém (a za vyššiu mieru úspor), skutočný vek odchodu do dôchodku sa pohybuje na vyššej vekovej hranici (hlavne v porovnaní s európskymi krajinami), čo spolu s flexibilnejším pracovným trhom a faktom, že systém sociálneho zabezpečenia neumožňuje predčasný dôchodok pred dovŕšením 62 rokov, prispieva k vyššej miere ekonomickej aktivity seniorov nad 65 rokov, ktorá je po Japonsku druhou najvyššou vo vyspelom svete. V prípade USA sa ako jeden z najzávažnejších problémov spojených so starnutím ich populácie ukazuje nákladnosť a neudržateľnosť systému zdravotnej starostlivosti – za posledných 30 rokov rástli výdavky na zdravotnú starostlivosť v USA takmer o 3 p. b. rýchlejšie než HDP, štát negarantuje zdravotnú starostlivosť a jej poskytovanie je čoraz nákladnejšie pre čoraz širšie vrstvy obyvateľstva, USA pritom patria k trom krajinám OECD s najnižšou mierou krytia zdravotným poistením. S nárastom podielu seniorskej zložky populácie sa môže stať, že čoraz viac amerických spotrebiteľov služieb zdravotnej starostlivosti bude hľadať ich poskytovateľov za hranicami domáceho trhu. Len v tejto konkrétnej oblasti sa vytvorí nezanedbateľný priestor pre export služieb striebornej ekonomiky poskytovaných americkým seniorom.

K celkom odlišnému priebehu procesu starnutia populácie došlo (resp. dochádza) v *Japonsku*. Prípád Japonska je špecifický z viacerých pohľadov. Pokles v mierach plodnosti sa v Japonsku objavil ako v prvej z nezápadných krajín. Čo je však dôležitejšie, rýchlosť tohto poklesu bola najvyššia zo všetkých industrializovaných

krajín. Japonsko tiež v súčasnosti dosahuje najvyššie hodnoty strednej dĺžky života. Stret týchto dvoch tendencií ma za následok najdynamickejší proces starnutia populácie vo vyspelom svete. Bezprostredne po krátkom období japonského *baby boomu* (1947 – 1949) došlo k výraznému poklesu pôrodnosti. Medzi rokmi 1947 a 1957 klesla v Japonsku úhrnná miera plodnosti o viac než 50 %, zo 4,5 na 2,0 detí na ženu. Takýto 50-percentný pokles plodnosti v krátkom 10-ročnom časovom intervale nebol zaznamenaný nikde na svete. Bezprecedentný pokles pôrodnosti viedol k posunom v alokácii ľudských zdrojov a spôsobil výraznú akumuláciu fyzického kapitálu v 50. rokoch 20. storočia, čím sa položil základ pre dosahovanie vysokých temp rastu v 60. rokoch (Ogawa, 2005). Tento rýchly ekonomický rast bol spomalený až v roku 1973, keď japonskú ekonomiku zasiahol prvý ropný šok. Paralelne so znižovaním ekonomického rastu dochádzalo i k ďalšiemu poklesu pôrodnosti a začiatkom 90. rokov 20. storočia dosiahla takú nízku úroveň, že už obdobie po roku 1973 označili japonskí demografi za druhý demografický prechod. Od roku 2000 sa úhrnná miera plodnosti v Japonsku pohybuje okolo úrovne 1,3 dieťaťa na ženu, čo je najmenej v povojnovej histórii Japonska. (Je to teda úroveň plodnosti, na ktorú sa začiatkom tohto tisícročia na istý čas prepadli aj niektoré štáty EÚ, vďaka efektu odložených pôrodov sa však pôrodnosť v týchto európskych krajinách čiastočne zotavila, podobné zotavenie pôrodnosti sa v najbližších desaťročiach očakáva i v prípade Japonska.) Za jednu z kľúčových príčin poklesu mier plodnosti v 90. rokoch minulého storočia sa považuje – popri výraznom poklese pravdepodobnosti prvého manželstva ako i poklesu pravdepodobnosti prvého a druhého pôrodu – práve recesia japonskej ekonomiky, spomalenie ekonomického rastu a jeho následky. V snahe o vymanenie sa z recesie z 90. rokov bolo prijatých niekoľko závažných

reštrukturalizačných opatrení nielen zo strany vlády, ale i súkromných firiem, čo ovplyvnilo mieru istoty zamestnania a následne táto ekonomická neistota ovplyvnila mieru príjmov japonských párov v reprodukčnom veku a ich rozhodnutie mať či nemať deti. Výrazný pokles pôrodnosti v Japonsku sprevádzal bezprecedentný rast strednej dĺžky života. V 60. rokoch minulého storočia bola očakávaná dĺžka života pri narodení v Japonsku na úrovni 65,3 rokov u mužov a 70,2 u žien, čo boli v tom čase najnižšie hodnoty spomedzi všetkých OECD krajín. Do polovice 70. rokov však stredná dĺžka života v Japonsku už patrila k najvyšším v OECD. V súčasnosti dosahuje u mužov úroveň 79,3 rokov, čo je druhá najvyššia hodnota na svete (po Islande) a u žien 86,1 rokov, čo je s citeľným odstupom pred Francúzskom najvyššia úroveň na svete. Tempo predlžovania života sa u oboch pohlaví značne zrýchlilo najmä po roku 1973, keď japonská vláda reštrukturalizovala program zdravotnej starostlivosti. Výsledkom je, že v porovnaní s tempom starnutia vo vyspelých európskych krajinách zostarło Japonsko trikrát rýchlejšie. Japonsko tak má napríklad nielen najvyššie hodnoty očakávanej dĺžky života vo veku 75 rokov (13,7 rokov) či v predošlých častiach práce spomínaného vekového mediánu (44,7), ale i najvyššiu hodnotu indexu závislosti starších (v celosvetovom meradle). V dôsledku tak výrazných demografických zmien prijalo Japonsko sériu niekoľkých reforiem týkajúcich sa dôchodkového zabezpečenia (postupné zvyšovanie hranice dôchodkového veku zaviedla reforma dokonca už z roku 1994, reforma z roku 2004 upravujúca mieru prerozdelenia a výšku dôchodkových dávok mala za následok zníženie miery náhrady až pod priemernú úroveň krajín OECD). Osobitosťou japonskej ekonomiky, ktorá môže čiastočne zmierniť ekonomické dopady procesu starnutia japonskej populácie, je vysoká miera ekonomickej aktivity starších (na úrovni 30 %

v prípade osôb starších 60 rokov), ktorá dosahuje najvyššie hodnoty spomedzi vyspelých krajín. Podobne je to s mierou zamestnanosti osôb v preddôchodkovom veku, pre ilustráciu, miera zamestnanosti „starších pracujúcich“, konkrétne osôb vo vekovej skupine 55 až 64 rokov (vykazuje Eurostat), stúpila za poslednú dekádu síce najviac v Európe – v členských krajinách dnešnej EÚ 27 z 36,9 % v roku 2000 na 47,4 % (2011), avšak v Japonsku sa už v roku 2000 pohybovala na úrovni 62,8 % a do roku 2011 vzrástla na 65,1 % (pre porovnanie v USA stúpila z 57,8 % na dnešných 60 %) (pozri Eurostat, 2012).

Prípad krajín BRIC a Ukrajiny

Japonsko nie je jedinou krajinou regiónu východnej, resp. juho-východnej Ázie, ktorá zažila taký dramatický pokles pôrodnosti. Podobný priebeh demografických zmien sme mohli pozorovať i v prípade novoinustrializovaných ekonomík v regióne. Singapur s mierou plodnosti na úrovni 1,3 dieťaťa na ženu, Južná Kórea s plodnosťou 1,2, Taiwan s plodnosťou 1,1 a Hongkong s mierou plodnosti len na úrovni jedného dieťaťa na ženu patria v súčasnosti spolu s Japonskom ku krajinám s najnižšou pôrodnosťou na svete vôbec. Pritom ešte koncom 60. rokov minulého storočia dosahovala miera plodnosti v regióne hodnotu 5,8 (čo bola v rámci sveta nadpriemerná hodnota); už v priebehu nasledujúcich 25 – 30 rokov však klesla pod záchovnú hodnotu a dnes patrí, ako spomíname, k najnižším na svete. K takému výraznému poklesu pôrodnosti v regióne východnej Ázie prispel i demografický vývoj v jeho najväčšej krajine, v Číne, kde miera plodnosti klesla pod záchovnú hodnotu (2,1) začiatkom 90. rokov z úrovne pohybujúcej sa ešte začiatkom 50. rokov minulého storočia nad hranicou 6 detí na ženu; dnes sa miera plodnosti v Číne pohybuje

len na hranici 1,6 (údaj OSN, podľa niektorých domácich zdrojov 1,4). Vekový medián čínskej populácie vzrástol za toho obdobie z 23,8 rokov na súčasných takmer 35 rokov (v prípade ostatných spomínaných novoundustrializovaných ekonomík sa pohybuje v súčasnosti okolo 40 rokov), čínska populácia sa z pohľadu vekového mediánu stane staršou než populácia USA už do roku 2025 a v horizonte prognózy (teda do roku 2050) bude staršou i v porovnaní s populáciou európskou. Kým v minulosti vytvoril takýto demografický vývoj spomínanú demografickú dividendu, ktorú Čína a ostatné ekonomiky regiónu dokázali využiť, v najbližších desaťročiach sa tieto ekonomiky budú musieť vyrovnáť s demografickými trendmi pôsobiacimi proti ekonomickému rastu. Pokles produktívnej populácie o 10 % či nárast indexu závislosti starších sa tak zaradia k faktorom zohrávajúcim svoju úlohu pri budúcom smerovaní čínskej ekonomiky, samozrejme spolu s faktormi, ako miera ekonomickej aktivity, zamestnanosť, produktivita, ale i vzdelanie pracovnej sily (ktoré umožní čínskym sektorom posúvať sa vyššie v produkčnom reťazci), akumulácia (aj domácich) úspor a ich alokácia do produktívnych investícií. Kým v roku 2010 pripadalo na jedného čínskeho seniora v poproduktívnom veku 7,8 osôb v produktívnom veku, v roku 2030 to bude 3,8 a do roku 2050 už len 2,4, čo znamená, že záťaž vyvolaná demografickými zmenami na pracujúcich sa viac ako strojnásobí (Jackson – Howe – Nakashima, 2011). Ak aj konštatujeme, že demografické faktory budú hrať proti hospodárskemu rastu, netreba zabúdať, že kým čínsku ekonomiku zasiahne hlavná vlna starnutia jej populácie (teda okolo roku 2025), Čína už bude pravdepodobne najväčšou ekonomikou sveta (v porovnaní HDP v PKS vystrieda Čína na prvom mieste ekonomiku USA). Vzhľadom na jej význam v svetovej ekonomike, rastúcu ekonomickú silu, mieru zapojenia do svetového obchodu, ale i vzhľadom na

fakt, že už dnes Čína disponuje najpočetnejšou populáciou seniorov na svete a jej početnosť narastie po roku 2025 bezprecedentným spôsobom (pozri graf 2.6 v úvode kapitoly 2.3), potenciál pre rozvoj striebornej ekonomiky je v tomto prípade nespochybniteľný.

Nesmierne zaujímavým je v tomto kontexte porovnanie vývoja v *Číne a Indii*. Ešte v druhej polovici 60. rokov 20. storočia boli demografické trendy v oboch krajinách veľmi podobné. Miery plodnosti dosahovali porovnateľné hodnoty (5,9 v Číne a 5,7 v Indii), populácie oboch krajín boli rovnako staré – vekový medián sa v oboch prípadoch pohyboval medzi 19 – 20 rokov, produktívna populácia (15 – 64 rokov) tvorila koncom 60. rokov v oboch krajinách 56 % celkovej populácie, podiel seniorov sa pohyboval v rozmedzí 3 – 4 % celkovej populácie, detská zložka predstavovala v oboch krajinách približne 40 %. Populácia Číny rástla o niečo rýchlejším tempom: 2,7 % tempo rastu v porovnaní s 2,2 % v prípade Indie (druhá polovica 60. rokov) i stredná dĺžka života bola v prípade Číny vyššia – 59 rokov v porovnaní so 47,5 v Indii (v priemere pre obe pohlavia). Teda Čína, ktorá už v tom čase mala populáciu o 50 % početnejšiu, čelila i o niečo progresívnejšiemu populačnému boomu, z obavy pred ktorým pristúpila čínska vláda v 70. rokoch k ráznemu opatreniu – politike jednodetnej rodiny. Taký výrazný zásah populačnej politiky zanechal nezvratnú stopu na demografickom vývoji Číny i na jej budúcom demografickom profile. Ako uvádzame i vyššie, miera plodnosti sa v Číne prepadla do začiatku 90. rokov pod zápornú hodnotu, rozdiel v pôrodnosti u oboch krajín bol čoraz markantnejší, už koncom 90. rokov sa miera plodnosti v Číne pohybovala na úrovni 1,8, zatiaľ čo v Indii sa stále udržiavala vysoko nad hranicou obnovy generácií, až na úrovni 3,4 dieťaťa na ženu. I napriek neskoršiemu uvoľneniu politiky jednodetnej rodiny táto zmena

stačila na vyvolanie dlhotrvajúcich následkov – tempo rastu populácie kleslo v Číne ešte v 90. rokoch pod 1 %, v Indii sa stále držalo tesne pod hranicou dvoch percent, do roku 2000 klesla detská zložka populácie v Číne na 30 %, kým v Indii stále predstavovala 40 %. Dnes je vekový medián čínskej populácie vyšší oproti Indii o 10 rokov, rast čínskej populácie sa do roku 2025 zastaví, v Indii bude v tom čase populácia rásť jednopercenným tempom. Detská zložka populácie (do 15 rokov) tvorí už dnes v Číne menej ako pätinu, v Indii je to stále takmer tretina. Seniori (65+) v Číne tvoria dnes 8 % celkovej populácie, ich podiel sa do roku 2030 zdvojnásobí na 16 % a do roku 2050 viac ako strojnásobí, keď narastie takmer na 26 % celkovej čínskej populácie. V Indii narastie podiel seniorov z dnešných 5 % postupne na 8 % v roku 2030 a 13 % do roku 2050. Seniori v Číne budú teda pred koncom prognózovaného obdobia tvoriť viac ako štvrtinu klesajúcej celkovej populácie, kým v Indii len 13 % stále rastúcej populácie (údaje podľa OSN World Population Prospects, 2012). Podiel produktívnej populácie (i jej početnosť) začne v Číne klesať už začiatkom budúcej dekády, v Indii bude v podstate do konca prognózovaného obdobia produktívna populácia rásť. Kontrastný príklad Číny a Indie tak názorne ilustruje, ako len samotný zásah do vývoja v mierach plodnosti spôsobí výslednú dlhotrvajúcu zmenu populačnej štruktúry krajiny. Výsledkom je, že i keď indická populácia tiež podlieha procesu starnutia, jeho dynamika nikdy nedosiahne úroveň pozorovaných v Číne, vlna starnutia sa prejaví neskôr a nebude taká výrazná, veková štruktúra indickej populácie bude vyvážená – veková pyramída v roku 2050 si zachová (menej príkry než v minulosti, stále však) klasický tvar pyramídy, veková štruktúra čínskej populácie bude mať už v roku 2050 inverzný tvar (užšia základňa). Kým okno príležitosti zvanej *demografická dividenda* sa v prípade Číny už

zatvára, India má stále priestor pre hľadanie jej efektívneho využitia – index celkového zaťaženia bude v Indii klesať približne do roku 2030. Vytvorená potenciálna demografická dividenda však zároveň z horeuvedených dôvodov nebude taká rozsiahla ako v prípade Číny, bude ale trvať počas dlhšieho časového horizontu. India doposiaľ nebola taká úspešná v jej využití (ešte v roku 1975 dosahovala India dvakrát vyššie HDP per capita než Čína, dnes je to naopak), Indiu znevýhodňujú aj niektoré ďalšie špecifiká (nepostačujúci vzdelávací systém, kastový systém, náboženské nezhody medzi prívržencami hinduizmu a islamu, napäté vonkajšie politické vzťahy, obrovské regionálne rozdiely) (Jackson – Howe – Nakashima, 2011). Ekonomický potenciál Indie je však obrovský, navyše, podľa odhadov OSN by mala v roku 2022 vystriedať na prvom mieste Čínu ako najpočetnejšiu populáciu sveta a do roku 2030 predbehne Čínu i v početnosti produktívnej populácie, do roku 2050 by mala byť jej produktívna populácia dokonca o 40 % väčšia než čínska, demografické faktory tak budú v prípade Indie i v najbližších dekádach hrať v prospech hospodárskeho rastu.

Latinská Amerika je ďalším z rozvíjajúcich sa regiónov, v ktorých dochádza k viditeľnému procesu starnutia populácie. Miera plodnosti v regióne sa v 50. rokoch 20. storočia pohybovala, podobne ako v Indii, na úrovni 5,6 – 5,7 dieťaťa na ženu. Dodnes však klesla na 2,3 v Argentíne, 2,3 v Mexiku, 1,9 v Čile a v prípade *Brazílie* to bol dokonca pokles zo 6,2 na 4 začiatkom 80. rokov a 1,9 v súčasnosti – tento pokles sa ešte ďalej prehĺbi až na niečo tesne nad 1,6 počas obdobia 2030 až 2050. Nielen v Brazílii, ale v podstate vo všetkých hlavných ekonomikách Latinskej Ameriky tak dôjde, v porovnaní so spomínanou Indiou, k dynamickejšiemu procesu starnutia. Do roku 2050 narastie podiel seniorov v brazílskej populácii na 22,5 % (podobne to bude napríklad aj

v Mexiku či Čile), čím sa stane rovnako starou, resp. o niečo staršou, než bude populácia USA. Index celkového zaťaženia v Brazílii momentálne stále klesá a bude klesať približne do roku 2020, k výraznejšiemu nárastu indexu závislosti starších dôjde až za horizontom prognózy, čo inými slovami znamená, že Brazília dnes zažíva dlhé obdobie potenciálnej demografickej dividendy – ako však uvádzame už v predošlej časti, krajiny Latinskej Ameriky využili výhodu danú týmto priaznivým demografickým vývojom v omnoho menšej miere než ekonomiky juhovýchodnej Ázie. Od roku 1975 vzrástla životná úroveň v rozvíjajúcich sa ekonomikách východnej Ázie o 875 % (kumulatívna percentuálna zmena reálneho HDP per capita vyjadreného v PKS v USD), v krajinách regiónu južnej Ázie o 219 %, avšak v krajinách Latinskej Ameriky to bol nárast len o 48 % (problematika demografickej dividendy detailnejšie rozpracovaná v práci Jackson – Howe – Nakashima, 2011). Bariérou využitia demografickej dividendy sú v krajinách regiónu Latinskej Ameriky niektoré ich hlboké štrukturálne problémy, ktoré aj napriek dosiahnutým úspechom pri budovaní zdravšieho makroekonomického prostredia naďalej pretrvávajú (vysoká miera korupcie, obmedzenia týkajúce sa podnikateľského prostredia, vrátane nevýhodného daňového systému, konkurenciu obmedzujúci chránený štátny sektor, nedostatočné alebo nesprávne alokované investície, šedá ekonomika, nízke miery úspor, vysoká miera príjmovej nerovnosti, chudoba, atď.). Azda najmarkantnejším rastovým potenciálom v regióne disponuje práve Brazília, ktorá (od konca minulého storočia spolu s ostatnými reformujúcimi sa ekonomikami regiónu, ako Čile a Mexiko) usiluje o väčšiu liberalizáciu (privatizácia štátnych podnikov), väčšiu mieru zapojenia sa do medzinárodného obchodu (zníženie taríf, proexportná politika), fiškálnu konsolidáciu a v neposlednom rade napomohli jej hospodárskemu rozmachu transformácia (na export orientovaných)

priemyselných odvetví (v 90. rokoch), investície do nových technológií či stabilné politické prostredie. Medzi rokmi 2002 a 2007 zaznamenala najvyššie tempá rastu ekonomiky od 70. rokov, Brazília bola tiež jednou z posledných ekonomík, ktoré upadli v dôsledku globálnej krízy v roku 2009 do miernej recesie, ale zároveň jednou z prvých, ktoré opätovne naštartovali hospodársky rast – za čo Brazília vďačí cielenej orientácii na rozvoj domáceho trhu a zvýšenie príjmov obyvateľstva. Hlavne v posledných rokoch možno badať zvýšenú snahu o riešenie sociálnych problémov a znižovanie miery chudoby (program *Bolsa Família*), prekonávanie výrazných sociálnych nerovností, rozvoj domáceho trhu a podporu domáceho dopytu (bližšie pozri Abdová, 2012). Reformné úsilie v sociálnej oblasti zahŕňajúce napríklad zvýšenie minimálnej mzdy, rodinných dávok, miezd štátnych zamestnancov, pokrytie zdravotnou starostlivosťou a penzijným zabezpečením však v kontexte starnutia brazílskej populácie (ktoré sa prejaví až po roku 2020) otvára problém fiškálnej udržateľnosti niektorých opatrení – ako upozorňuje americké Centrum strategických štúdií CSIS, celkové verejné výdavky na starších, ktoré v prípade Brazílie už v roku 2007 dosahovali 9 % HDP, by do roku 2040 mohli narásť až na 20 % HDP, čo je ďaleko vyššia záťaž v porovnaní s ktoroukoľvek inou z hlavných rozvíjajúcich sa ekonomík (pre porovnanie, v roku 2040 by mali dosahovať 14 % v prípade Južnej Kórey, 10 % v prípade Ruska, 8 % v prípade Číny a necelé 4 % v prípade Indie; Jackson – Howe – Nakashima, 2011). Jedným z hlavných problémov, pred ktorým sa teda pravdepodobne Brazília ocitne, je štedrosť jej dôchodkového systému, ktorý je nadštandardný nielen v porovnaní s rozvíjajúcimi sa krajinami, ale aj v porovnaní s vyspelými ekonomikami (podobnému problému bude čeliť i Ukrajina, pozri ďalej v texte).

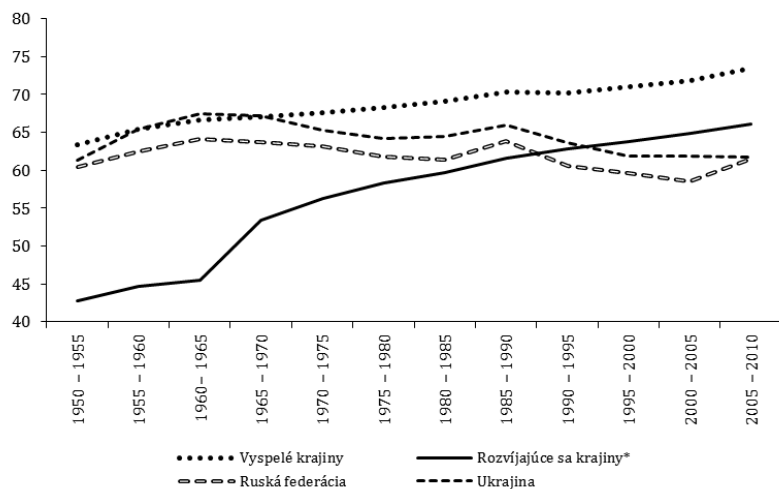
Demografické zmeny, ku ktorým došlo v posledných desaťročiach v prípade *Ruskej federácie*, zahŕňajú jedno špecifikum, vďaka ktorému je demografický výhľad Ruska možno najnepriaznivejší zo všetkých hlavných ekonomík, vyspelých i rozvíjajúcich sa. Okrem toho, že miera plodnosti v Rusku klesla na kritických 1,4 dieťaťa na ženu a že, ako uvádzame vyššie, ruská populácia bude čoskoro taká stará ako americká, jedine v prípade Ruska je tento vývoj doprevádzaný zhoršovaním zdravotného stavu a skracovaním strednej dĺžky života. Pokles hodnôt očakávanej dĺžky života je citeľný najmä u mužov, čo možno pripísať rizikovému životnému štýlu a vysokej miere konzumácie alkoholu, ale i nízkym štandardom služieb zdravotnej starostlivosti. Očakávaná dĺžka života klesla tesne po roku 2000 u mužov pod 59 rokov, čo je úroveň nižšia, než bola v Rusku v 50. rokoch minulého storočia (za posledné 4 desaťročia 20. storočia klesla stredná dĺžka života u mužov v Rusku o viac ako 5 rokov). Je to zároveň o 19 rokov menej, než sa dožívajú japonskí muži a o 17 rokov menej v porovnaní s Američanmi. Je dokonca podstatne nižšia než v Brazílii a Číne a o niečo nižšia než v Indii. Výsledkom takejto „demografickej zimy“ bude pokles ruskej populácie pri bezprecedentných tempách, k úbytku ruskej populácie dochádza už od druhej polovice 90. rokov. Dnes početnosť ruskej populácie klesá v priemere o 500 tis. osôb ročne, do roku 2030 klesne zo 140 na 125 miliónov a do roku 2050 by malo byť už len 105 miliónov Rusov, čím sa Rusko v rebríčku svetových populácií prepadne medzi rokmi 1950 a 2050 zo štvrtej na šestnástu priečku (Jackson – Howe – Nakashima, 2011). Demografické zmeny samozrejme ovplyvnia nielen početnosť celkovej populácie v Rusku, ale i jej vekovú štruktúru. Vďaka zmienenému výraznému poklesu pôrodnosti a i napriek poklesu strednej dĺžky života bude už do roku 2040 každý piaty obyvateľ Ruska vo veku 65 rokov a viac.

Populácia v produktívnom veku klesne o 10 % už počas dvoch najbližších desaťročí a až pod 95 % tohto poklesu sa podpíše úbytok populácie vo veku 15 – 39 rokov, len niečo menej ako piatimi percentami prispeje pokles produktívnej populácie vo veku 40 – 64 rokov. Inými slovami, i samotná produktívna časť ruskej populácie citel'ne zostarne. Podobne špecifický priebeh má i proces populačného starnutia u ďalšieho významného obchodného partnera SR v regióne – *Ukrajiny*. Rovnako ako v Rusku, i tu sa miera plodnosti pohybuje na hranici 1,4 (po roku 2000 klesla na určitý čas dokonca na 1,15 dieťaťa na ženu) a rovnaký problém má Ukrajina i s poklesom strednej dĺžky života u mužov (aj keď nie až pod hranicu 60 rokov, pozri graf 2.16).

G r a f 2.16

Porovnanie vývoja strednej dĺžky života u mužov

(pri narodení) v Rusku a Ukrajine so svetom (1950 – 2010; v rokoch)

* Bez rozvojových krajín.

Prameň: Spracované podľa údajov OSN (2012)b.

V prípade Ukrajiny dôjde v dôsledku demografických zmien k druhému najväčšiemu úbytku populácie (po Rusku) zo všetkých postkomunistických krajín. Vplyvom demografických zmien sa počet obyvateľov v Rusku zníži už do roku 2025 o 17,3 milióna, početnosť ukrajinskej populácie klesne o 11,8 milióna osôb.¹¹ Kým ale v Rusku bude tento úbytok predstavovať pokles populácie o 12 %, v prípade Ukrajiny to bude pokles populácie o 24 %, teda takmer o štvrtinu (Chawla – Betcherman – Banerji, 2007, graf 0.2, s. 7). Podiel populácie vo veku vyššom ako 65 rokov na celkovej populácii Ukrajiny stúpne z dnešných 15,5 % na 18,1 % v roku 2025 a až na 24,1 % v roku 2050. Podiel populácie nad 65 rokov bude v tom čase v Rusku predstavovať podobne 23,1 % (OSN, 2012b). Lenže kým náklady na verejný dôchodkový systém predstavujú v prípade Ruskej federácie 7 % jej HDP, v prípade Ukrajiny je to už dnes približne 16 % HDP (tamtiež). V prípade jednoduchého modelu postaveného na predpoklade, že penzijné náklady rastú úmerne s rastom poproduktívnej populácie (bez reformných politík, prepočty Svetovej banky), by tieto náklady mohli stúpnuť v Ukrajine až na 19 % HDP.

Existuje teda mnoho charakteristík súvisiacich so starnutím populácií, ktoré sú si v krajinách rozvíjajúcich sa regiónov podobné, v mnohých aspektoch, či už demografického prechodu alebo ekonomických dôsledkov, sa však jednotlivé vybrané krajiny líšia. Nelíšia sa však v niektorých fundamentálnych bodoch: vo všetkých z týchto krajín už dnes prebieha badateľný proces populačného starnutia, zvyšuje sa podiel generácie seniorov na celkovej populácii i absolútna početnosť starších vekových kohort.

---

¹¹ Pre porovnanie, v regióne strednej a východnej Európy a krajín postsovietskeho bloku by podľa projekcií Svetovej banky v rovnakom období mali v dôsledku demografických zmien stratiť viac ako milión obyvateľov i Rumunsko (2,3 mil.), Poľsko (1,6 mil.), Bulharsko a Bielorusko (v oboch prípadoch pokles populácie o 1,4 mil. osôb).

Nie je to však len rastúca početnosť generácie seniorov v krajinách BRIC (podstatná časť seniorov v celosvetovom meradle bude žiť v týchto krajinách), ale i ekonomický potenciál týchto krajín, ktorý ovplyvní veľkosť a silu strieborného trhu, ktorý sa v najbližších rokoch a desaťročiach v týchto ekonomikách rozvinie. Tu nesmieme zabúdať, že ide o ekonomiky, ktoré už dnes obsadzujú najvyššie priečky v rebríčku najväčších ekonomík sveta (v porovnaní HDP prepočítaného paritou kúpnej sily) a že ich budúci rastový potenciál, ako dokumentujeme v predošlej kapitole 2.3.2, sa ešte nevyčerpal – aj napriek rôznym nástrahám, s ktorými sa rozvíjajúce sa ekonomiky budú musieť v dôsledku starnutia ich populácií vysporiadať, ich podiel na svetovom outpute a globálnej spotrebe, bude naďalej rásť.¹³

Záver: „Šanca pre striebornú ekonomiku“

Starnutie populácie prinesie mnoho zmien takmer v každej dimenzii verejného i súkromného života, táto zmena vekovej štruktúry populácií prebiehajúca vo väčšine častí sveta sa pretaví do širokého spektra spoločenských, hospodárskych i politických aspektov. Hospodárstva dotknutých krajín budú musieť reagovať na pokles počtu mladých spotrebiteľov a celkovo na zmeny v štruktúre dopytu, trhy práce sa budú musieť vysporiadať so zmenami vo vekovej štruktúre pracovnej sily, v mnohých prípadoch i s jej úbytkom a prípadným nedostatkom, verejné rozpočty pocítia tlak na sociálne systémy a systémy dôchodkového zabezpečenia,

---

¹³ Tým myslíme napríklad to, že okrem iných rastových faktorov, ktoré zohrajú kľúčovú úlohu (investície do vzdelania, infraštruktúry, produktívnych odvetví, atď, v prípade ľudského faktora, resp. pracovnej sily, môže v rozvíjajúcich sa ekonomikách zohrávať vážnejšiu úlohu napríklad budúci vývoj produktivity, než veková štruktúra pracovnej sily alebo dokonca absolútny pokles produktívnej populácie).

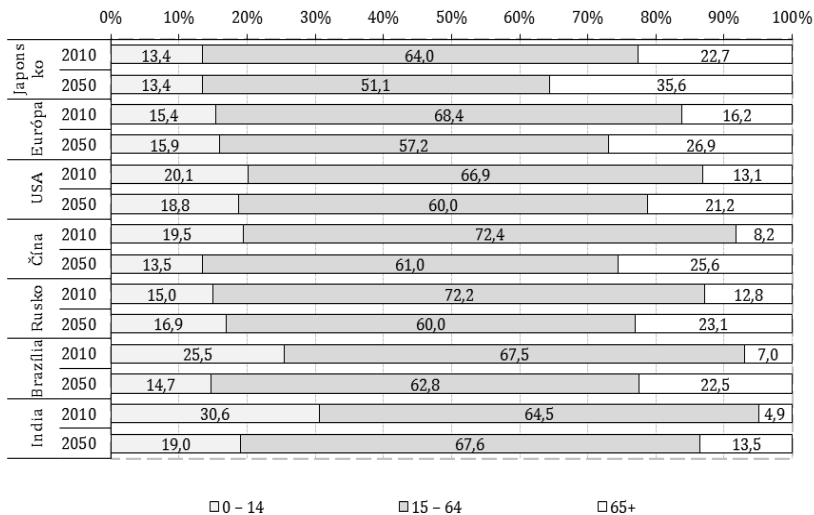
k veľkým zmenám dôjde na strane poskytovateľov zdravotníckych služieb a v zdravotníctve vo všeobecnosti, zmeny vekovej štruktúry sa dokonca môžu odraziť nielen na sklone k úsporám, ale i na investičnom správaní a risk manažmente. V tejto súvislosti sa demografická transformácia stáva dôležitým determinantom hospodárskych politík, od rodinnej politiky, migračnej politiky, politiky zamestnanosti a sociálnej politiky, až po citlivo vnímané súvisiace zmeny vo verejných financiách.

Omnoho menšia pozornosť sa však venuje celkom odlišnému aspektu spojenému s trendom populačného starnutia – príležitosti zvýšiť potenciál pre hospodársky rast v budúcich rokoch využitím vznikajúceho (a už existujúceho) strieborného trhu, teda podpore vývoja a predaja produktov a služieb určených pre potreby čoraz väčšej a silnejšej skupiny spotrebiteľov – seniorov. Výhoda demografických prognóz tkvie v ich relatívnej spoľahlivosti – zmenené trendy rodinného správania a úmrtnostných pomerov, ku ktorým dochádzalo v 20. storočí, umožňujú s pomerne vysokou mierou pravdepodobnosti identifikovať zmeny vo vekovom zložení populácií v najbližších desaťročiach. Ako sme ukázali v predošlých častiach tejto práce, k procesu starnutia dochádza vo všetkých hlavných ekonomických centrách, vo vyspelých ekonomikách tento proces už výrazne pokročil (najmä v krajinách kontinentálnej Európy a v Japonsku), v ekonomikách rozvíjajúcich sa regiónov nastupuje v rôznom čase, ale s o to väčšou intenzitou bude napredovať. I v krajinách, ktorých ekonomiky pocítia hlavnú vlnu populačného starnutia až po roku 2020 (čo môžeme priblížiť napríklad porovnaním indexov celkového zaťaženia, ktorému sa tiež venujeme v predošlých častiach), dochádza k procesu starnutia už dnes, dôkazom čoho je jednoduché porovnanie vekového mediánu v čase. Tento proces je nezvratný, jeho

výsledkom bude vyšší podiel seniorov na celkovej populácii a nárast početnosti seniorskej populácie – pre ilustráciu uvádzame zhrňujúce porovnanie zmien zastúpenia detskej (v tomto prípade s ohľadom na rozvíjajúce sa ekonomiky považujeme za detskú zložku populáciu ohraničenú vekom 0 – 14 rokov), produktívnej a seniorskej zložky populácie v nami analyzovaných krajinách medzi súčasnosťou a koncom prognózovaného obdobia (graf 2.17).

Graf 2.17

Zmena vekovej štruktúry populácií vybraných krajín medzi rokmi 2010 a 2050 (podiel hlavných vekových kategórií v %)

Poznámka: Označenie *Európa* zahŕňa všetky európske krajiny, nielen členské štáty EÚ.

Prameň: Spracované podľa dát databázy OSN World Population Prospects; stredný variant (OSN, 2012b).

T a b u ľ k a 2.2

**Porovnanie ekonomickej aktivity osôb nad 60 rokov
a dôchodkového veku vo vybraných krajinách**

	Miera ekonomickej aktivity v %		Zákonný dôchodkový vek	
	Muži	Ženy	Muži	Ženy
Európa	18	10	60-67	59-67*
S a V Európa	20	11	60-65	55-62
USA	35	25	66	66
Japonsko	42	23	65	65
Čína	43	16	60	60
India	55	18	58	58
Rusko	18	9	60	55
Ukrajina	27	22	60	55
Brazília	44	21	65/60	60/55

Poznámka: Európa – geografický región (nie EÚ), vymedzené podľa OSN, priemerné hodnoty, resp. rozpätie. S a V Európa – stredná a východná Európa, resp. región SVE v štatistikách OSN označovaný ako „Východná Európa“.

* okrem krajín strednej a východnej Európy, pre ktorú platí rozpätie 55 – 62.

Prameň: OSN (2012)b; Population Ageing and Development 2012 Wall Chart, dáta o ekonomickej aktivite prevzaté z online databázy ILO z októbra 2011.

Do roku 2050 bude 331 mil. čínskych seniorov (vo veku 65 rokov a viac), 228 mil. indických seniorov, 85 mil. seniorov žijúcich v USA a niečo viac ako 50 mil. seniorov v Brazílii predstavovať nielen najväčšie populácie osôb nad 65 rokov na svete, ale i najväčšie potenciálne trhy pre uplatnenie produkcie striebornej ekonomiky. Z pohľadu Slovenska a krajín Európskej únie nejde len o krajiny s budúcou najpočetnejšou seniorskou populáciou a o ekonomiky s vysokým alebo zvyšujúcim sa podielom na tvorbe globálneho outputu, ale i o už dnes významných, resp. najvýznamnejších obchodných partnerov (z pohľadu ich podielu na exporte či importe EÚ, resp. SR). Potenciálny dopyt po striebornej produkcii v rozvíjajúcich sa ekonomikách rastie s rastom ich

životnej úrovne, s prebiehajúcimi spoločenskými a hospodárskymi zmenami, ale závisí i od toho, ako sa vysporiadajú ony samy s procesom starnutia ich populácií. Uvedené porovnanie podielov hlavných vekových skupín na celkovej populácii doplnené o stručný pohľad na početnosť najväčších seniorských populácií v budúcnosti vypovedá o vekovom zložení a budúcom rozmere populácie seniorov, pre naše účely je však užitočné doplniť ho na tomto mieste o dve charakteristiky, ktoré dopomôžu ilustrovať ďalší aspekt dopytu po striebornej produkcii. Ide o mieru ekonomickej aktivity starších osôb nachádzajúcich sa vo veku približne na hranici legislatívou stanoveného veku odchodu do dôchodku a samotné porovnanie dôchodkového veku v nami analyzovaných krajinách.

Zmyslom tejto kapitoly bolo preukázať, že *existuje rastúci potenciál pre uplatnenie produkcie striebornej ekonomiky* nielen v rámci hraníc Únie, ale i u obchodných partnerov mimo európskeho teritória, a to tak z hľadiska demografického vývoja, ako i ekonomických fundamentov – hospodársky vývoj v týchto krajinách, ich (rastúci) podiel na svetovom obchode či outpute spolu s porovnaním ekonomickej aktivity staršej populácie a zákonného dôchodkového veku reflektujú príležitosť, ktorá vzniká dôsledkom prebiehajúcej demografickej transformácie, neposkytujú však úplný obraz o jej rozsahu. Detailnejšia analýza štruktúry príjmov a výdavkov podľa veku, ktorá hlavne determinuje potenciál dopytu po striebornej produkcii, bude predmetom ďalšieho výskumu v rámci projektu *APVV Strieborná ekonomika ako potenciál budúceho rastu v starnúcej Európe* a spolu s výsledkami ďalších etáp dotvorí obraz o tejto vznikajúcej jedinečnej príležitosti.

Ako príklad z praxe, ktorý odráža už dnešnú realitu, nám môžú poslúžiť skúsenosti z medzinárodného veľtrhu, prvého svojho druhu, konaného v máji 2012 v Šanghaji, pod názvom *China*

International Senior Services Expo (bližšie informácie pozri He Dan, 2012). Jedným z vystavovateľov bola britská spoločnosť obchodujúca s bezbariérovými produktmi a výrobkami určenými pre starších a osoby s obmedzenou pohyblivosťou. Výrobky, ktoré pôvodne firma v 90. rokoch vyrábala s pomocou nákladovo konkurencieschopnejšej (lacnejšej) pracovnej sily v Číne a ktoré boli určené na predaj do Európy, dnes premiestňuje na rastúci čínsky trh a plánuje rozšíriť sieť predajcov v Číne. Iná, japonská spoločnosť špecializujúca sa na poskytovanie služieb starším na japonskom trhu, otvorila pobočku v Šanghaji s cieľom využiť svoje profesionálne skúsenosti z japonského trhu pri navrhovaní a spravovaní domovov pre seniorov v Číne. Podľa slov Lu Ying z čínskeho ministerstva pre občianske záležitosti, čínska vláda samotná nikdy nebude môcť plne zabezpečiť pokrytie potrieb rapídne starnúcej čínskej populácie, v Číne sa vytvárajú v tejto súvislosti nové podnikateľské príležitosti – len trh so službami pre starších v Číne má potenciálny objem viac ako 450 mld. juanov. Minulá politika jednotetnej rodiny, vytrácajúca sa konfuciánska kultúra a slabo rozvinutá sieť zariadení inštitucionálnej starostlivosti o starších spôsobili, že objem hospitalizácií čínskych seniorov v nemocniciach rastie. Poskytovateľ takýchto služieb z Nového Zélandu porovnáva, že kým priemerná dĺžka hospitalizácie seniora z Nového Zélandu je 10 až 20 dní ročne, v Číne je to až 40 dní, čo stojí čínskeho seniora – spotrebiteľa v priemere 40 tisíc juanov. Čínska vláda hľadá spôsoby, ako umožniť svojim seniorom žiť v domácom prostredí s primeranou starostlivosťou – pekinská samospráva zaviedla kupónový systém pre obyvateľov nad 80 rokov, každý z nich dostáva kupóny v hodnote 100 juanov mesačne, ktoré môže využiť na každodenné služby alebo výpomoc. Podľa pekinskej samosprávy boli zatiaľ vydané kupóny v hodnote 940 miliónov juanov (tamtiež). Samozrejme, podnikateľské

príležitosti súvisiace s výdavkami odvíjajúcimi sa od životného cyklu, akými sú práve výdavky na zdravotnú a sociálnu starostlivosť pre starších, sú len jedným príkladom z mnohých. Čína je dobrým príkladom z viacerých dôvodov, ide jednak o úlohu, akú zohráva v globálnej ekonomike a svetovom obchode, veľkosť jej trhu, najpočetnejšiu populáciu seniorov na svete, je to však zároveň rýchlo sa rozvíjajúca ekonomika, v ktorej dnes prebieha najdynamickejší proces starnutia (porovnanie sklonu kriviek vývoja vekového mediánu v grafe 2.14). Čína za 20 rokov dospela k demografickej štruktúre, ku ktorej sa britská či francúzska populácia dopracúvali 60 až 70 rokov. Ekonomika ani spoločnosť nebola na takú dramatickú demografickú zmenu pripravená, len 2 % čínskych seniorov je umiestnených v domovoch pre starších ľudí kvôli ich nedostatočnej sieti a nepostačujúcim kapacitám, podľa čínskej vlády potrebuje krajina v súvislosti s poskytovaním služieb starším 10 mil. kvalifikovaných sestier/pracovníkov, momentálne má len 100 tisíc, ľudia v produktívnom veku – ktorí zabezpečovali v mestách dostatok lacnej pracovnej sily, od ktorej dostupnosti bol čínsky hospodársky rozmach v nemalej miere závislý – sa vracajú z veľkých miest späť na vidiek, aby sa starali o svojich rodičov, nedostatok mladej pracovnej sily pociťuje čoraz viac firiem sídliačich v mestách. Prispôsobenie sa novej situácii si tak vyžiada zmeny v mnohých aspektoch v pomerne krátkom časovom horizonte, skúsenosti z iných krajín, obzvlášť krajín z regiónov, v ktorých už došlo k výraznej zmene demografickej štruktúry, pretavené do podnikateľských stratégií, tak môžu nájsť široké pole uplatnenia, od výroby a ex-portu špecializovaných produktov až po poskytovanie finančných služieb na mieru pre seniorskú populáciu.

Dopyt po špeciálnych produktoch či službách sa pritom nebude obmedzovať len na samotných seniorov, teda populáciu vo

veku 65+, nesmieme zabúdať na fakt, že i samotná produktívna populácia (teda časť populácie s relatívne stabilnými príjmami) starne, čo môže tiež viesť k zmenám spotrebiteľských preferencií a vytváraniu ďalších príležitostí pre striebornú ekonomiku. Predmetom ďalšieho výskumu by mala byť nielen identifikácia odvetví s najväčším potenciálnym prínosom plynúcim zo špecializácie produkcie a následne časti jej exportu za hranice EÚ, ale napríklad i opatrenia hospodárskych politík podporujúce rozvoj niektorých aspektov striebornej ekonomiky, obzvlášť v krajinách s existujúcimi intenzívnymi obchodnými vzťahmi s EÚ, resp. SR a zároveň rýchlo starnúcou populáciou. Problematika striebornej ekonomiky je pomerne novou témou, v Európe je prebiehajúca debata na tému striebornej ekonomiky v politickej rovine častokrát previazaná s otázkami podpory zdravého a aktívneho starnutia a zachovania medzigeneračnej solidarity – výzva na zmenu spoločenského postoja k problematike starnutia zahŕňa definovanie tejto demografickej zmeny ako príležitosti pre hospodársky rast a sociálnu kohéziu, strieborná ekonomika je v tomto kontexte často prezentovaná ako podpora a využívanie inovatívnych produktov, služieb a procesov pre seniorov a zároveň vytváranie multigeneračného pracovného prostredia a stimulov pre dlhší pracovný život, výsledkom čoho bude nielen zdravšie a aktívne starnutie európskych seniorov, ale i zníženie budúceho bremena produktívnej populácie a zachovanie medzigeneračnej solidarity (viac pre túto tému pozri napr. Ahtonen, 2012). Rastúca populácia starších vytvára dopyt po nových službách a produktoch od služieb personalizovanej starostlivosti po technológie a riešenia „priateľské k veku“, ktoré umožnia starším osobám zachovať si zdravý a čo možno najviac nezávislý život.

Intenzívnejšia propagácia tohto prístupu prebieha najmä s ohľadom na to, že rok 2012 bol vyhlásený za *Európsky rok*

aktívneho starnutia a solidarity medzi generáciami, príprava konkrétnych dlhodobých opatrení a iniciatív (často vyžadujúcich spoluprácu vlád, regiónov, miest a podnikateľskej sféry) je zatiaľ prevažne v počiatočnom štádiu, niektoré projekty hlavne v rámci roku aktívneho starnutia boli na lokálnych úrovniach už spustené. Okrem už spomínanej siete *SEN@ER* (ktorá má dlhšiu históriu) môžeme ako príklad uviesť program *Silver Academy* (s pilotnými aktivitami v juhovýchodnom Anglicku a poľskom regióne Malopolsko), cieľom ktorého je rozvoj lokálnych malých a stredných podnikov zakladaných osobami nad 50 rokov, a tým podpora nielen profesionálnej sebarealizácie a aktívneho starnutia, ale i zvýšenie pracovných príležitostí pre starších ľudí. Projekt prebieha v rámci európskeho miniprogramu PEOPLE, ktorý má za úlohu podporu výmeny poznatkov a regionálnych skúseností s riešením dôsledkov starnutia populácie. Snahu o výmenu poznatkov i s partnermi za hranicami Únie dokumentuje napríklad spoločná konferencia Európskeho hospodárskeho a sociálneho výboru, Európsko-japonského centra pre priemyselnú spoluprácu a Európskeho inštitútu v Japonsku, Kansai, na tému starnutia a nových podnikateľských príležitostí v Európe a Japonsku (*Ageing Populations and New Opportunities for Businesses in Europe and Japan*) z marca 2012. Konferencia teda vytvorila fórum pre výmenu príkladov dobrej praxe v krajinách, kde proces starnutia populácií zatiaľ pokročil najviac, a to v troch hlavných témach, starnutie a konkurencieschopnosť, starnutie a zamestnanosť a starnutie a inovácie – v tretej z nich prezentovali spoločnosti svoje podnikateľské skúsenosti z oblastí IKT riešení pre starších (telemedicína), asistenčných technológií a IKT služieb seniorom (technológie monitorujúce zdravotný stav na diaľku – z domu) či z oblasti robotiky, ale i športu a pod.

3 STRIEBORNÁ EKONOMIKA V KONTEXTE POLITÍK EÚ – INÝ POHLAD NA PREDLŽOVANIE ŽIVOTA

Európska únia v posledných rokoch zažíva prudké starnutie populácie, ktoré je spôsobené hlavne zvyšujúcou sa očakávanou dĺžkou dožitia v kombinácii s nízkou mierou pôrodnosti. Toto je považované za jednu z hlavných európskych výziev v nadchádzajúcich rokoch, ovplyvní to našu konkurencieschopnosť v rámci svetových regiónov, ekonomický rast. Bude nevyhnutné pretransformovať sociálne systémy, ktoré v mnohých prípadoch nie sú nastavené na zaťaženie predlžujúcimi sa dôchodkami.

Väčšinou sa analyzujú negatívne dopady starnutia obyvateľstva na verejné financie vyspelých štátov, teda neustále zvyšovanie nákladov na zdravotníctvo, starobné dôchodky, dlhodobú starostlivosť. Menšia pozornosť sa venuje vplyvu starnutia na národné hospodárstvo z pohľadu zmien v objeme a štruktúre ponuky a dopytu po výrobkoch, službách, pracovnej sile a kapitále. Úzko to súvisí s pojmom strieborná ekonomika, ktorej názov vychádza zo striebornej farby šedivejúcich vlasov starnúcej populácie a voľne by sa dala definovať ako potenciál, ktorý predstavujú inovatívne produkty a služby vyvinuté pre zvyšovanie kvality života v narastajúcom veku. Stále viac ľudí si uvedomuje tento rastúci priestor, ktorý sa na trhu naskytl práve vďaka starnúcim spoluobčanom. Podľa dostupných informácií sa totiž ukazuje, že správnym prístupom k týmto spotrebiteľom by sa mnohým spoločnostiam otvoril priestor pre uspokojenie rýchlo sa zvyšujúceho dopytu.

Seniori disponujú veľkým bohatstvom, ako príklad môžeme uviesť Nemecko, kde sa v roku 2003 občania starší ako 45 rokov podieľali na celkových tržbách zo spotrebných produktov až

63,3 %. V posledných rokoch sa mení prístup k úsporám, kde zatiaľ čo v predošlých generáciách seniorov bolo zvykom uchovávať hodnoty s cieľom dedenia, v súčasnosti sa stále viac do popredia dostáva spotreba momentálnych statkov. Medzi rokmi 1992 – 2003 sa zdvojnásobil počet respondentov vo veku 50 – 79, ktorí skôr uprednostnili „prežiť dobrý život namiesto neustáleho sporenia“.¹ Keď zoberieme do úvahy len západné Nemecko, v rokoch 1993 – 2003 výrazne narástol príjem domácností ľudí starších ako 65 rokov oproti poklesu v príjmoch mladších domácností, teda s obyvateľmi pod 50 rokov. Ďalej môžeme vidieť zmenu v celkovom spotrebiteľskom uvažovaní v domácnostiach 55 – 65 ročných, kde nastal prechod od šetrenia k uprednostneniu spotreby, ako napríklad v roku 2007: priemerná mesačná spotreba bola u nich 2 137 eur, čo je viac ako 2 067 eur v celoštátnom priemere. V rovnakom období príjmy rástli v menšej miere, starší teda míňali viac, ako zarobili.² Pokiaľ by sme brali do úvahy priemer EÚ 27 v roku 2005, domácnosti s referenčnou osobou staršou ako 60 rokov minuli mesačne 14 282 PPS jednotiek (štandardizované jednotky pre jednotný výpočet kúpnej sily), čo je o 6,2 % menej, ako bola priemerná spotreba domácností (Nemecko, Poľsko a Švédsko mierne prekračovali priemer). Najvyššiu spotrebu zaznamenali v Luxembursku, kde domácnosti nad 60 rokov minuli 2,3 násobok priemernej sumy v celej EÚ.³

Veľkú časť dnešných strieborných spotrebiteľov tvoria tzv. baby boomeri, podľa vysokej miery povojnovej pôrodnosti medzi rokmi 1946 – 1964. Práve títo budúci (staršie ročníky už terajší) dôchodcovia, ktorí sa tešia lepšiemu zdraviu ako ich predchodcovia,

---

¹ Gassman, O., Keupp, M. M., 2009, s. 78.

² Eitner C., 2011, s. 312.

³ Active Ageing and Solidarity between Generations, a Statistical Portrait of the European Union 2012, 2011, s. 100 – 101.

podľa očakávaní zmenili a ďalej budú meniť zaužívané predstavy o neaktívnom, doma sediacom dôchodcovi. Práve naopak, tak ako boli revolučnými v časoch svojej mladosti, ukazuje sa, že aj vo vyššom veku si hľadajú aktívnejšie prácu, radi objavujú nové, často exotické miesta na cestovanie, novú módu, technické vymoženosti a od svojich predchodcov sa odlišujú aj medzil'udskými väzbami. Vo všetkých spomenutých oblastiach vznikajú nové trhové príležitosti a potenciálny zisk.⁴ Až 55 % zástupcov nemeckých firiem vidí veľkú príležitosť na striebornom trhu počas nadchádzajúcich 5 – 10 rokov a ďalších 38 % ho považuje za dôležitý.⁵ Medzi spotrebiteľmi tejto generácie sa zvyšuje chuť na spotrebu, ich penzie sa budú zvyšovať, len 8 % z nich si už dnes chce odložiť svoje prostriedky pre budúce generácie a už v súčasnosti vlastní ľudia starší ako 50 rokov väčšinu z burzových akcií, súkromných úspor, nehnuteľností, áut (s ešte väčším dôrazom na luxusné autá).⁶ Na druhej strane výskum Barclays⁷ v Británii ukázal, že väčšina (88 %) z vyššie postavených manažérov prichádza do kontaktu so seniormi, no napriek tomu až 62 % z nich nemá vyhotovený žiadny špecifický produkt na uspokojenie ich potrieb a až 82 % z nich ani neplánuje nejaké nové služby a produkty vytvárať. Iba 18 % z nich tvrdilo, že podobnú radu neposkytujú kvôli tomu, že ich produkty sú vhodné pre všetky generácie, teda poskytujú univerzálny dizajn. Pritom skoro jedna tretina (28 %) z príjmov opýtaných tvorí práve zisk z predaja ľuďom starším ako 65 rokov.

Aj vďaka tomuto presvedčeniu je prekvapujúce, že sa danej problematike doteraz nevenovala systematickejšia výskumná

---

⁴ Furlong, M., 2007, s. 9 – 19.

⁵ Kohlbacher, F., Gudorf, P., Herstatt, C., 2010, s. 18.

⁶ Leeuwen, P., 2006.

⁷ Hospitality and Leisure Businesses Neglecting UKs Ageing Population, 2012.

pozornosť a ucelená hospodárska politika, čo má za následok pomerne malé zastúpenie špeciálne vyvinutých produktov na spotrebiteľskom trhu, ako aj zmienky v legislatíve, ktoré, ako uvedieme nižšie, sa začali implementovať až v posledných rokoch.

Aké sú hlavné prekážky a výzvy, ktoré je potrebné vyriešiť pre úspešné zapojenie sa do chodu striebornej ekonomiky? Gassman a Keupp vidia potenciálny problém v meritnom charaktere daných statkov, teda v tovaroch, ktoré majú široký prínos pre spoločnosť ako celok, ale samotný spotrebiteľ nie je ochotný zaplatiť jeho cenu. Z toho vyplýva, že napriek štátnemu záujmu o rozšírenie tovaru firmy nie sú ochotné investovať do daného výskumu peniaze, pretože to neposkytuje maximalizáciu ich zisku. Riešenie poskytuje istá počiatočná podpora daného projektu štátom, prípadne zriadenou agentúrou, ktorá bude súkromným firmám poskytovať výhody pri vývoji žiadaných tovarov. Ako príklad vidíme Švajčiarsko, kde Komisia pre technológiu a inovácie priamo podporuje inovácie pre generáciu 50+ v rámci programu Inovácie pre úspešné starnutie. Ďalším problémom je neustále uprednostňovanie mladej generácie 14 – 49 ako najzaujímavejšej cieľovej skupiny na trhu napriek tomu, že tento segment spotrebiteľov v budúcnosti nebude najpočetnejšie zastúpený, a ako sa ukazuje, nedisponuje ani najväčším bohatstvom. Mnoho marketingových riaditeľov tiež nechce riskovať vstup do tejto novej oblasti výskumu a inovácií, pretože mladšie generácie sú v súčasnosti známe svojím záujmom o najnovšie trendy.⁸ Eitner⁹ okrem vyššie spomenutých faktorov uvádza aj skutočnosť, že starší ľudia dnešnej doby už nemôžu byť považovaní za homogénnu cieľovú skupinu na trhu, v rozvinutých ekonomikách

---

⁸ Gassman, O., Keupp, M. M., 2009, s. 79.

⁹ Eitner, C., 2011, s. 313.

majú väčšinou vyššie požiadavky na kvality tovarov a služieb, no zároveň sú ochotní za svoju spokojnosť zaplatiť viac. Navyše vzniká nová požiadavka na bohatý sociálny život spolu s čo najväčšou nezávislosťou až do neskorého veku, resp. dokedy je to možné zo zdravotného hľadiska. Z ekonomického pohľadu dáva do pozornosti narastajúci počet starších domácností, ktoré predstavujú zvyšujúci sa dopyt po tovaroch, pričom treba mať na pamäti, že súkromný dopyt po tovaroch určuje predovšetkým počet domácností, nie počet obyvateľov. Toto je spôsobené narastajúcim počtom domácností s jedným obyvateľom oproti klasickým rodinným zoskupeniam v obydľí. K tomu môžeme pridať momentálne pretrvávajúcu recesiu, ktorá spôsobuje, že mladí ľudia, ktorí by za normálnych okolností boli vhodným cieľom pre väčšinu spotrebných tovarov, majú menšiu kúpnu silu, na rozdiel od svojich rodičov, ktorí či už v neskoršom kariérnom, alebo dôchodkovom období majú menšie záväzky a zároveň sú ochotní míňať viac zo svojich úspor.

Tento doteraz nevyužitý potenciál je výzvou pre tých, ktorí budú ochotní vydať sa smerom za lepšie ovládateľnými, štandardne dostupnými a predovšetkým nielen na mladších orientovanými tovarmi a službami. Odhliadnuc od vyššie spomínaných iniciatív pre vývoj špecifických výrobkov pre starších, do popredia sa dostáva aj koncept „univerzálneho dizajnu“, ktorý má uspokojiť spotrebiteľa bez ohľadu na vek.¹⁰ To si vyžaduje nemalú námahu, vo svete okolo nás existuje veľa výrobkov, ktoré sú špecificky určené (a aj späť) s konkrétnou vekovou skupinou. Na druhej strane, málokomu sa páči byť zaškatul'kovaný ako „ten starší“, preto univerzálny dizajn môže priniesť rovnocennejšie jednanie, ako aj väčšiu atraktivitu pre spotrebiteľa. Ako inšpirácia

---

¹⁰ Gassman, O., Keupp, M. M., 2009, s. 80.

pre európsky región môže slúžiť Japonsko, ktoré je vo svete známe vysokým vekom dožitia a v posledných rokoch je najrýchlejšie starnúcim regiónom na svete. Spoločnosti na trhu v Japonsku sa stále viac orientujú na strieborný trh, vidíme vývoj domácich robotov, mobilných telefónov, ako aj prémiových balíčkov produktov a služieb pre dôchodcovský život. Vďaka tomu je Japonsko momentálne považované za lídra na striebornom trhu.¹¹

3.1 Európska únia a regióny

Rada Európskej únie ako aj poradné európske orgány majú na zreteli, že práve skupina ľudí starších ako 50 rokov je najdynamickejšie rastúcou v Únii a priamo či nepriamo používajú pojem striebornej ekonomiky a uvedomujú si jej potenciál.

Podľa uznesenia Rady Európskej únie je potrebné prispôbovať sa potrebám starších vytváraním špecifických tovarov a služieb, ktoré budú mať za následok zvýšenie zamestnanosti spolu s ekonomickým rastom. Uvedomuje si zároveň aj rastúcu diverzifikáciu v tejto spotrebiteľskej skupine, preto chce podporovať výskum v danej oblasti s cieľom vytvoriť v Európe príklad fungujúcej striebornej ekonomiky.¹²

Stratégia EÚ 2020 má hlavný cieľ dosiahnuť počas tohto desaťročia rast, charakterizovaný ako inteligentný, udržateľný a inkluzívny. Súčasťou toho je podpora znalostnej ekonomiky a inovácií (inteligentný rast), zabezpečenie udržateľného rastu a vysokej zamestnanosti.¹³ Pre splnenie daných kritérií je nevyhnutné

---

¹¹ Kohlbacher, F., Gudorf, P., Herstatt, C., 2011, s. 191.

¹² Council of the European Union, 2007, s. 21 – 23.

¹³ Podľa <http://ec.europa.eu/europe2020/priorities/inclusive-growth/index_sk.htm>.

prihliadať na demografický vývoj a ním spôsobené zmeny v pracovnej sile. Pomocou inteligentného rastu je potrebné pomáhať ľuďom pracovať dlhšie a podporovať prostredie pre vývoj prispôsobených tovarov a služieb. V rámci udržateľného rastu je potrebné upevňovať zdravšie a aktívnejšie starnutie, aby sa tak predišlo preťaženiu verejných služieb. Pod inkluzívnym rastom, teda trhom pracovných príležitostí rozumieme v tomto kontexte záruku kvality života pre stále narastajúci počet zástupcov starších ročníkov. Rok 2012 bol vyhlásený za Rok aktívneho starnutia a solidarity medzi generáciami, ktorý má upriamiť pozornosť na ideu aktívneho starnutia na všetkých úrovniach.

Hlavnými oblasťami tejto iniciatívy sú:

- Zamestnanosť.
- Participácia v spoločnosti.
- Zdravie a nezávislé bývanie.
- Solidarita medzi generáciami.¹⁴

V dokumente z konca roka 2011¹⁵ Rada EÚ nadväzuje na svoje predošlé ustanovenia, zároveň s ohľadom na prebiehajúci Rok aktívneho starnutia nalieha na členské štáty, aby posilnili vyššie uvedené metodiky pre plné využitie potenciálu striebornej ekonomiky nielen s ohľadom na súkromnú sféru, ale aj starostlivosť o seniorov a sektor zdravotníctva. Na základe analýzy Svetovej zdravotníckej organizácie je v štúdií Gassmanna a Reepmeyera¹⁶ definovaných päť všeobecných záujmových kategórií:

- Zdravie.

---

¹⁴ How to Promote Active Ageing in Europe, EU Support to Local and Regional Actors, 2011, s. 8.

¹⁵ Ageing as an Opportunity for the Labour Market and for the Development of Social Services and Community Activities, 2011, s. 3 – 6.

¹⁶ Gassmann, O., Reepmeyer, G., 2006, s. 38 ff.

- Bezpečnosť.
- Nezávislosť.
- Mobilita.
- Participácia.

V rámci zdravia môžeme potreby ľudí zhrnúť do troch aspektov: absencia choroby, spôsobilosť žiť bez obmedzení a primeraného systému sociálnej podpory. Predpokladá sa tiež, že dobre informovaný pacient bude k svojmu životu pristupovať zodpovednejšie a bude aktívnejší v zdravotnej oblasti. Z hľadiska bezpečnosti ide o vytvorenie neporušeného prostredia pre život. Seniori dnešnej doby odmietajú stať sa závislými, naopak preferujú autonómiu najdlhšie, ako sa dá, domovy dôchodcov sa stávajú s nástupom novej generácie penzistov menej populárnymi. Preto je potrebné vyvíjať nové technológie, vďaka ktorým budú môcť žiť samostatne dlhší čas. S tým sa spája požiadavka na vyššiu možnosť pohybu. Kruh uzatvára pocit participácie v každodennom živote, taktiež prvok zvyšujúci kvalitu života.

Dopady starnutia v Európe na zdravie a sociálne systémy sledoval aj Európsky hospodársky a sociálny výbor ako poradný orgán európskych inštitúcií.¹⁷ V oblasti zdravotníctva by sa mali členské štáty zamerať na skvalitnenie preventívnej a sociálnej starostlivosti, podporu starobných domov a vytváranie decentralizovanej infraštruktúry v sídlach, kde majú starší ľudia možnosť priameho kontaktu so zdravotníkmi alebo opatrovníkmi. Na európskej úrovni je potrebné uznesenie o Európskej charte o právach ľudí v núdzi a vyžadujúcich starostlivosť. Výbor sa špeciálne vyjadroval o týchto oblastiach:

---

¹⁷ Official Journal of the European Union, 2011.

- Prevencia: starým ľuďom treba poskytnúť prostredie, ktoré bude stimulovať ich aktívne pôsobenie. O toto sa treba postarať najmä po odchode z pracovného života.
- Zdravotné služby: tieto musia byť integrované a personalizované. Pacient má byť v centre pozornosti, má byť aktívne zapojený do liečby. Vyvíjanie pomôcok primeraných veku.
- Opatrovateľské služby: zabezpečenie rehabilitácie tak, aby sa pacient mohol vrátiť do plnohodnotného života. Tvorba vhodného prostredia pre starších.
- Výskum vo vyššie uvedených oblastiach.
- Vývoj nových technológií: starnutie predstavuje okrem iného aj ekonomický potenciál, ktorý sa dá využiť v prospech inovácií a zlepšení.
- Finančná udržateľnosť: starostlivosť je platená z prostriedkov sociálnych systémov. Sú tendencie prenášania časti výdavkov na súkromné spoločnosti. Toto si vyžaduje dômyselný systém a kontrolu.

Európsky hospodársky a sociálny výbor rovnako verí, že ďalším užitočným prvkom je vytváranie lokálnych sietí pre seniorov. Je to preto, že starší ľudia majú čo ponúknuť spoločnosti. Takto môžu vznikať multi generačné centrá, dobrovoľnícke akcie, rovnako ako poskytovanie 24-hodinovej starostlivosti v prípade potreby. Pod pojmom striebornej ekonomiky výbor vyzdvihol, že mnohí baby boomeri disponujú nezanedbateľnou kúpnu silou, a to napriek ich zvyšujúcemu sa veku. V role spotrebiteľov môžu generovať dopyt po adekvátnych produktoch a službách, čoho dôsledkom môže byť naštartovanie rastu a zamestnanosti. Ako

príklad uvádza farmaceutické výrobky, domácu starostlivosť a cestovanie.¹⁸

Význam starnutia si uvedomuje aj Výbor regiónov, ktorý je poradným orgánom európskych inštitúcií. Jeho členovia v roku 2009¹⁹ diskutovali o možnostiach, akými sa Únia môže vyrovnávať s dôsledkami starnutia obyvateľstva. Vo všetkých krajinách dôjde k rýchlemu starnutiu, pričom v niektorých regiónoch sa tento jav bude značne kompenzovať vysokou mierou imigrácie. Toto ale nebude platiť všade, čo bude mať za dôsledok, že niektoré menej obľúbené imigrantské regióny budú musieť čeliť progresívnejšiemu úbytku populácie. Výbor regiónov považuje preto za potrebné, aby sa na problematiku hľadelo zo širšej demografickej perspektívy, berúc do úvahy solidaritu medzi generáciami, porozumenie medzi rôznymi kohortami a medzi vidieckym a mestským obyvateľstvom. Diskusia by sa mala zamerať na tri hlavné aspekty:

- zdravé starnutie,
- participácia na pracovnom trhu a produktivita,
- prístup k službám a prostriedkom.

Výbor regiónov v oficiálnom vyhlásení²⁰ z roku 2012 pri podpore aktívneho starnutia považuje za nevyhnutnú spoluprácu na rôznych vládnych a regionálnych úrovniach. Podporuje výskum rôznych aspektov starnutia, ktorý by sa mal v nasledujúcich rokoch stať prioritou, rovnako ako vytváranie spolupracujúcich subjektov a prostredí, ktoré budú podporovať príležitosti starších. Za dôležité považuje celoživotné vzdelávanie a dobrovoľníctvo,

---

¹⁸ European Economic and Social Committee, 2012.

¹⁹ Committee of the Regions, 2009.

²⁰ Official Journal of the European Union, 2012.

ktoré napomáhajú predlžovaniu aktívneho života. Všetky vyššie spomenuté aktivity by sa mali rozvíjať v rámci celej Únie, a to napriek tomu, že medzi jednotlivými krajinami existujú značné rozdiely, čo sa týka miery starnutia.

Demografické zmeny sú obsiahnuté v mnohých regionálnych stratégiách pre nadchádzajúce roky, čo je dôsledkom starnutia ich obyvateľstva. Reflektuje to ale aj snahu o väčší prínos regiónov do národného rastu, ako aj zvyšujúcu sa kompetitívnosť medzi jednotlivými oblasťami. Regionálna snaha o lepší prístup a väčšiu solidaritu s vekovo vyspelejšími ľuďmi má dôležitú úlohu v každodennom živote mnohých seniorov, pretože práve lokálne iniciatívy zahŕňajú vzdelávanie (či už voľnočasové, alebo v prípade mladších „strieborných spotrebiteľov“ rekvalifikácia pre ďalšie pracovné skúsenosti), dopravné riešenia ako aj zdravotné zaistenie spolu s dlhodobou starostlivosťou.²¹

Na druhej strane spotrebiteľská sila dôchodcov môže podporiť rast regionálnych ekonomík, zvlášť tých, ktoré sú po prírodnej stránke atraktívne pre staršie ročníky a zároveň poskytujú adekvátne prispôsobené služby. Takto adaptované regióny sa zvyčajne špecializujú na služby, zdravotné zabezpečenie (farmaceutika, biotechnológie a medicínska starostlivosť), voľnočasové aktivity, kultúru a vzdelávanie, turizmus, finančné služby a starostlivosť o domácnosť. Medzi najvýznamnejšie takto špecializované lokality patria predovšetkým pobrežné oblasti južnej a západnej Európy, Alpy, Pyreneje, Massif Central a Korzika, ktoré sa vyznačujú vysokým zastúpením striebornej populácie.²²

---

²¹ How to Promote Active Ageing in Europe, EU Support to Local and Regional Actors, 2011, s. 22 – 26.

²² Dealing with demographic change regional policy responses.

3.2 Oblasť potenciálneho rozvoja

Na vytvorenie priateľskejšieho prostredia pre seniorov sa podujalo už niekoľko vyspelých oblastí vo svete. Ako príklad uvedieme Manchester v Británii, kde mesto vytvorilo program Valuing Older People, v ktorom ide o podporu všetkými verejným agentúram pri vytváraní komunít a príležitostí, ako zapojiť a umiestniť seniorov do centra pozornosti. Iným príkladom je Age-Friendly Cities Project, ktorý je podporovaný v kanadskej provincii Quebec, kde sa jednotlivé mestá zapájajú do aktivít podporujúcich priateľský prístup k seniorom v mestskom prostredí.²³

V rámci siete SEN@ER pre rok 2012 ako rok aktívneho starnutia²⁴ bolo predstavených niekoľko oblastí, z ktorých pre potenciál striebornej ekonomiky sú zaujímavé predovšetkým vývoj služieb a produktov, kultúra a voľnočasové aktivity, bývanie, sociálne služby a rozvoj inovácií v regiónoch pre seniorov.

Vo vybranej literatúre nájdeme ďalšie možnosti strieborného trhu. Podľa Eitnera²⁵ je sektor zahrnutý v týchto ekonomických segmentoch: informačné technológie používané pri starostlivosti o pacientov, inteligentné a nezávislé bývanie, zdravotná ekonomika v gerontologickom ponímaní, vzdelanie a kultúra, médiá, mobilita seniorov, rekreačné aktivity a wellness, móda a nakoniec poistenie a finančné služby zamerané na meniacu sa demografiu. V štúdií Gassmanna a Keuppa sa uvádzajú hlavne aktivity týkajúce sa medicíny, bývania a telemedicíny, podľa správy o japonskom

---

²³ Global Population Ageing, Peril or Promise, 2012, s. 94.

²⁴ Report on the SEN@ER Workshop „Regional Strategies on Active Ageing“, 2010, s. 13.

²⁵ Eitner, C., 2011, s. 314.

striebornom trhu²⁶ sa dá tento trh rozdeliť do troch oblastí: produkty s jednoduchým používaním (elektronika, upravené domácnosti), luxusné výrobky pre hornú vrstvu striebornej generácie a „gerontechnológiu“, v rámci ktorej sa objavujú pomocné technologické zariadenia.

Slovenská príležitosť

Slovenské hospodárstvo sa zatiaľ nevyznačuje starnutím obyvateľstva, ale o niekoľko desaťročí ho zasiahne veľmi intenzívne. Preto je na mieste otázka, či má slovenská ekonomika komparatívne výhody pre vývoz tovarov a služieb striebornej ekonomiky do zahraničných starnúcich regiónov a či následne bude v budúcnosti schopná dostatočne uspokojovať dopyt svojho starnúceho obyvateľstva.²⁷ Preto v nasledujúcej časti analyzujeme niektoré z vyššie spomenutých segmentov, v rámci ktorých predpokladáme pozitívny vplyv na slovenské hospodárstvo.²⁸

V kontexte skúmanej problematiky sa táto kapitola nezameriava primárne na slovenských seniorov, ktorí sú zatiaľ zastúpení pomerne nízkym percentom v obyvateľstve, rovnako ako nedisponujú výrazne vyššou kúpnu silou v porovnaní s mladšími kohortami. Naopak, potenciálne zaujímavú cieľovú skupinu pre export Slovenskej republiky predstavujú zahraniční seniori, najmä tí zo západnej Európy. Preto v nasledujúcom texte sa autori zamýšľajú najmä nad možnosťami nasýtenia dopytu týchto západoeurópskych seniorov. Podľa názoru autorov, pokiaľ bude slovenská ekonomika schopná sa prispôbiť momentálnej situácii

---

²⁶ Kohlbacher, F., Gudorf, P., Herstatt, C., 2010, s. 28 – 29.

²⁷ Páleník, V., 2009.

²⁸ Produkciu štruktúrujeme podľa klasifikácie ekonomických činností (SKNACE).

na striebornom trhu v zahraničí, bude v rokoch expanzie domáceho strieborného obyvateľstva nenáročné uspokojiť aj ich.

Strieborný export má potenciál urýchliť našu reálnu konvergenciu k hospodárskej výkonnosti vyspelých európskych štátov a tým dosiahnuť ekonomické bohatstvo, ktoré považujeme za nutnú podmienku ekonomického zvládnutia starnutia našej populácie, ktoré o málo desaťročí nevyhnutne nastane.

3.2.1 Pôdohospodárstvo a potravinársky priemysel

Cieľový segment strieborného trhu sú ľudia, ktorí už prežili svoje najmladšie a najzdravšie roky a preto kladú väčší pozor na životosprávu. S tým sú spojené vyššie nároky na stravovanie. Nielen u mladých narastá v posledných rokoch spotreba rôznych bio výrobkov, zdravotných doplnkov a iných dietálnych potravín, ktoré poskytujú pridanú hodnotu oproti bežným potravinám, a preto sú aj drahšie. K tomu sa u mnohých pridáva zlá fyzická kondícia spôsobená nadmernou váhou, začínajúcimi chorobami, ako napríklad osteoporóza, cukrovka, alebo iné „starobné“ zdravotné problémy. Každý zo spomenutých faktorov prispieva k vyššej potrebe zdravého stravovania a životného štýlu. Nie je preto prekvapením, že sa v posledných desaťročiach exponenciálne zvyšuje dopyt po zdravých, chemicky neupravovaných a prípadne omladzujúcich výrobkoch. Mnohé z týchto problémov sa takto dajú oddialiť. Vodné hospodárstvo a lesníctvo sú v našich podmienkach dôležité hlavne v nadväznosti na turizmus.

Úspešnými sú alternatívne obchody, ktoré ponúkajú produkty s pozitívnym účinkom na zdravie, organické potraviny a nápoje, spolu s nutričnými poradcami a dietológmi. V západných štátoch je bežné, že sa tento spôsob predaja zastrešuje pod jednu spoločnosť

alebo miesto, ktoré potom poskytuje kompletnú starostlivosť v oblasti výživy.²⁹

Rovnako sa v potravinárstve rozmáhajú aj tzv. funkčné potraviny. Sú to tradičné potraviny obohatené o ďalšiu ingredienciu, ktorou získavajú dodatočnú pridanú hodnotu pre zdravie ľudského organizmu.

Šancou pre slovenské poľnohospodárstvo a potravinárstvo je veľkovýrobná produkcia takýchto potravín, ktorá by znížila ich výrobnú cenu a umožnila ich masívny vývoz.

3.2.2 Stavebníctvo

Dnešní seniori vedú čoraz nezávislejší a dlhší život, v dôsledku čoho sa predlžuje doba, kedy sa ich potomkovia odsťahovali a zároveň nepotrebujú tretiu osobu, aby sa o nich starala. V závislosti od veku a pracovného vyťaženia máme najprv ľudí, ktorí ešte pracujú, teda pokiaľ idú na dovolenku, ide o niekoľkodňovú záležitosť, neskôr sú to už dôchodcovia s neobmedzenými časovými možnosťami a veľakrát so slušným zabezpečením. Vďaka týmto vznikli podľa Wallacea,³⁰ Grossberga³¹ a Casado-Diazovej³² po svete mestá, kde sa sústreďujú ľudia vyššieho veku, napríklad Sun City v USA, Seniorpolis vo Fínsku, takisto sa zvyšuje počet nepracujúcich ľudí z bohatších štátov EÚ, ktorí sa natrvalo presťahovali najmä do južnejších oblastí Európy (Dordogne, Toskánsko, Costa del Sol, Baleárske ostrovy), občania Spojených štátov menia trvalý pobyt na štáty strednej Ameriky

---

²⁹ Furlong, M., 2007, s. 25.

³⁰ Wallace, P., 2001, s. 72.

³¹ Grossberg, K. A., 2011, s. 401.

³² Casado-Diaz, M. A., 2006, str. 1322 ff.

(Panama, Costa Rica) a Japonci objavujú svoje dôchodkové možnosti v južnejších štátoch východnej Ázie (Thajsko, Malajzia, Filipíny). Na týchto miestach vznikajú komunity cudzincov, ktorí tu napriek jazykovej bariére žijú a tým pádom podporujú ekonomiku danej krajiny.

Na druhej strane pojem druhých domovov (z anglického *second homes*) sa spomína v mnohých štúdiách, vo väčšine prípadov ide o rezidencie domácich občanov, ktorí s nastupujúcim vekom majú možnosť tráviť viac času mimo práce, u najstarších môže ísť o trvalý prechod. Podľa švédskej vládnej komisie má budovanie druhých domovov tri pozitívne účinky na regionálnu ekonomiku: ich budovanie, údržba a touto cestou nepriamo podpora zamestnania v lokálnom zmysle.³³ Z pohľadu stavebníctva sa na európskej úrovni môžeme inšpirovať v sieti SEN@ER, v regióne Gelderland v Holandsku, kde sa nové bytové zástavby budujú s ohľadom na starších, teda istá časť týchto bytov je zariadená špeciálne pre uspokojenie náročnejších obyvateľov. Takto vznikajúce novostavby nie sú určené výhradne pre seniorov, pretože popri týchto špeciálnych bytoch sa tu usádzajú aj mladé rodiny s deťmi. Vytváranie intergeneračného prostredia má pozitívny efekt najmä na starších obyvateľov, ktorí sa takto necítia byť vytesnení mimo spoločnosť.³⁴

Pokiaľ vezmeme do úvahy klimatické zmeny, ktoré sa v posledných rokoch dostávajú medzi popredné problémy dnešnej civilizácie, malo by v budúcnosti dôjsť k otepľovaniu na všetkých vyššie spomenutých miestach, v súčasnosti tak veľmi obľúbených medzi seniormi. Priemerne by sa teploty mali zvýšiť o 0,1 až 0,4 °C počas desaťročia, pričom teplotné zmeny by nemali byť rovnaké

---

³³ Casado-Diaz, M. A., Kaiser, C., Warnes, A. M., 2004.

³⁴ Ageing Well Sen@er, Newsletter Special Interest Group, 2006, s. 3.

všade na území Európy, ale najviac postihnuté by mali byť práve regióny Španielska, Talianska a Grécka (so zmenami až do 0,6 °C), na severnej strane Fínska a západného Ruska. Naopak miernejšie zmeny by sa mali prejavíť v oceánskom pásme. S nárastom priemerných teplôt bude spojený ešte výraznejší rast ich volatility. V súlade s tým sa bude zvyšovať frekvencia horúceho leta, pričom každé leto bude horúce rovnako, ako v minulosti bývalo len jedno leto za desaťročie.³⁵ Podobne budú častejšie aj studené letá, analogicky extrémne suché a mokré ročné obdobia, veterné smršte a pod. Z toho vyplýva, že Slovensko svojou polohou mierneho pásma by sa v rámci Európy v budúcnosti mohlo stať vyhládávanejšou lokalitou tak pre turistiku, ako aj pre druhé domovy svojich západnejších susedov.

V malom množstve sa vyskytli takéto prípady, kedy napríklad Holanďania prišli na stredné a juhovýchodné Slovensko a kúpili tu nehnuteľnosti a pozemky. Dôvodom, prečo takýchto udalostí nie je doteraz viac, nemusí byť iba relatívne chladnejšia klíma, ale rovnako aj neochota domácich, krádeže, byrokracia a tiež predražené stavebné služby, ale hlavne krátke členstvo v EÚ.³⁶

Ďalej spomeňme situáciu z Japonska, kde si až dvojnásobok ľudí vo veku 65 – 69 v porovnaní so skupinou 55 – 59 nejakým spôsobom upravoval svoje momentálne bývanie. Seniori chcú bývať samostatne a na to potrebujú mať prispôbené podmienky, ide o bezbariérový prístup, stroje a spotrebiče, bezpečnosť a spoľahlivosť ako aj s tým spojené rekonštruovanie.³⁷ Ďalšie zmeny vidíme v trendoch bývania seniorov, kde zatiaľ čo počet ľudí bývajúcich u svojich potomkov sa zmenšil, na druhej strane

---

³⁵ Nicholls, S., 2006, s. 153.

³⁶ Rimaj, Š., 2012.

³⁷ Usui, CH., 2011, s. 328 – 329.

sa zvýšil počet samostatne žijúcich mužov/žien spolu s celkovým počtom dvojíc žijúcich spolu. Trvalo sa znižuje množstvo komplexných domácností, kde spolu žijú rôzni rodinní príslušníci (iní ako starnúci rodičia s ich dospelými deťmi). Vyplýva z toho, že dnešní seniori preferujú individuálny spôsob života, v porovnaní s predošlými generáciami si môžu dovoliť žiť sami a užívať vysoký životný štandard.³⁸

3.2.3 Doprava

V dôsledku pribúdajúcich rokov sa pre mnohých ľudí stáva problémom transport. Veľa z nich používa ako dopravný prostriedok automobil, no riadenie vozidla si vyžaduje pomerne veľkú fyzickú zdatnosť a pozornosť, preto sa ho vekom nezriedka vzdávajú. Mobilita je spätá s kvalitou života, preto sa žiada, aby aj seniori mali možnosť presúvať sa z miesta na miesto nezávisle od svojich blízkych, prípadne opatrovateľov. Podľa japonskej štúdie³⁹ pomôže technológia aktívnej bezpečnosti, ktorá už je v dnešnej dobe aplikovaná v niektorých modeloch áut, navyše, vďaka tomu, že zjednodušuje jazdu, je užitočná pre všetky generácie. Iný príklad vidíme priamo v Japonsku, kde sa firma ThyssenKrupp úspešne zaradila na trh ponukou bezbariérového výťahu na schody, ktorý sa hodí najmä do malých obydľí seniorov.⁴⁰

Spolu s prispôbenou verejnou dopravou je to pre takéto zariadenia príležitosť pre rozvoj na trhu, vďaka nim budú starší menej odrezaní od každodenného aktívneho života. V súvislosti

---

³⁸ Gassman, O., Keupp, M. M., 2009, s. 83 – 84.

³⁹ Kazutaka, M., 2011, s. 372 – 373.

⁴⁰ Kohlbacher, F., Gudorf, P., Herstatt, C., 2010, s. 20 – 21.

so Slovenskom a jeho rozsiahlym automobilovým priemyslom by preto bolo užitočné sústrediť sa aj na vývoj takýchto zariadení. Ukážkou, ako sa dá do výroby implementovať seniorský dizajn, sú firmy Nissan a Yamaha,⁴¹ kde sa vývojári nových modelov obliekajú do špeciálnych oblekov tak, aby sa fyzickou zdatnosťou priblížili tejto vekovej skupine. Takto vzniká priestor pre modifikované a možno v budúcnosti celkom nové modely áut, ktoré budú môcť vďaka svojej jednoduchosti využívať aj najstarší. Podľa K. Gretschmanna z Rady EÚ by sa predaj áut mohol zvýšiť o 5 až 8 %, ak by sa ich výrobcovia špecializovali na strieborný trh a vyrábali kompatibilné zariadenia.⁴²

3.2.4 Ubytovacie a stravovacie služby, zábava a rekreácia

Slovenská republika má turistom čo ponúkať, znakom toho je naplnenie tatranských rezortov, stredoslovenských kúpeľov a záujem o tunajšie hrady a zámky. Svoj potenciál však ani zďaleka plne nevyužíva. V súvislosti s demografickým vývojom by sa preto mohla vyvíjať stratégia ústretovosti voči starším cestovateľom, ktorí vo svojom voľnom čase radi spoznávajú nové veci, ale aj oddychujú. Podľa predikcie do roku 2020⁴³ bude jeden zo základných trendov v cestovaní práve starnutie vyspelých západných krajín. Zástupcovia novovznikajúcej záujmovej skupiny budú mať viac času na cestovanie ako ich predchodcovia a budú v lepšej fyzickej kondícii, čo povedie k dobrodružnejším dovolenkám. Potenciálni zákazníci sa segmentujú, nadväzujúc na tematiku

---

⁴¹ Kohlbacher, F., Gudorf, P., Herstatt, C., 2010, s. 23.

⁴² Gotzke, M., 2005.

⁴³ Travel Gold Rush 2020, Pioneering Growth and Profitability Trends in the Travel Sector, s. 27.

aktívneho starnutia sa čoraz viac na svojich dovolenkách venujú športom, zážitkovým aktivitám, takisto prejavujú záujem o lokálne kultúry a zvyklosti.

Tento názor je podporený Lohmannom a Danielssonom,⁴⁴ ktorí vo svojej štúdii poukazujú na celkové zvýšenie cestovateľských aktivít Nemcov za posledné tri dekády, spolu s ktorým sa kontinuálne zvyšovala frekvencia cestovania u starnúcich ľudí. Môžeme si to vysvetliť tým, že dnešní starnúci pracujúci za posledných 15 rokov nezmenili veľmi svoje správanie a počas nasledujúcich rokov budú naďalej cestovať v podobnom štýle ako doteraz. Takéto správanie neplatí pre starých a najstarších, podľa štúdie sa do päťdesiatky naša náchylnosť spoznávať nové miesta mierne zvyšuje, potom príde obdobie vyrovnanosti, ktoré v neskorom štádiu života opadá. Vďaka množstvu voľného času a finančnému zabezpečeniu môžeme predpokladať, že stredne starí dôchodcovia sa stanú v nasledujúcich rokoch kľúčovou skupinou pre organizáciu turizmu.

Keď porovnáme domácnosť dôchodcu, ktorá v roku 2007 minula na dovolenky 5 % zo svojej celkovej spotreby, je to dvakrát toľko, ako celkovo domácnosti v Nemecku v priemere (2,6 %). Čoraz viac sa zvyšuje dopyt po cestovaní v kombinácii so zdravotnými pobytmi. Do tejto skupiny sa radia všetky oblasti zahŕňajúce prevenciu a podporu zdravého životného štýlu, wellness, rehabilitácie, ozdravné kúry. Na uspokojenie potrieb strieborných zákazníkov je však potrebné zabezpečiť vhodný prístup, komunikáciu, zdravé podmienky a prístupnosť.⁴⁵

Možnosťou pre Slovenskú republiku by bolo aj spojenie služieb cestovného ruchu s rekreačnými a zážitkovými aktivitami.

---

⁴⁴ Lohmann, M., Danielsson, J., 2004, s. 6 – 9.

⁴⁵ Eitner, C., 2011, s. 316.

Niektoré sa už teraz zameriavajú na zahraničných turistov a pre takéto spoločnosti slúžia aj rôzne portály, vďaka ktorým sa služby ponúkajú centralizovane pre zahraničný trh. Slovensko ako jeden z najbohatších regiónov v oblasti minerálnych prameňov, turistických chodníkov, vyhliadok a kúpeľov by malo budovať podmienky tak, aby sa tieto miesta dali využiť v striebornej ekonomike. Na to je potrebné vytvoriť podmienky pre prístup seniorov na odľahlé miesta, teda zlepšiť štruktúru dopravnej siete, dopravné prostriedky prispôbiť potrebám staršej fyziológie, rovnako ako ponúkať služby vyhovujúce starším (rôzne zábaly, masáže, cvičenia, vychádzky).

3.2.5 Technológie pre strieborný trh

Vývoj rôznych technológií a prístrojov pre seniorov nie je žiadnou novinkou. Od čias, kedy Európa začala starnúť, si táto skupina ľudí vyžaduje špecifické inovácie, ktoré im pomôžu prekonávať každodenné prekážky, zjednodušia inak namáhavé úkony a spríjemnia trávenie času. Rapídnejším starnutím je na výskum kladený väčší dôraz, to čo bývalo predtým zamerané na minoritu občanov, sa dnes dostáva do popredia ako potenciálny zdroj bohatstva a dôležitých inovácií do budúcnosti. V kombinácii s aktívnym starnutím je pre tieto pokroky veľký, zatiaľ nevyužitý priestor. Mnoho z týchto technológií by sme mohli zaradiť do skupiny informácií a komunikácie, pretože väčšina z nich je určená práve na zlepšenie komunikácie a informovanosti seniorov s dôsledkom eliminácie izolovanosti a pasívneho správania. Informačné a komunikačné technológie (IKT) môžeme rozdeliť takto:

- IKT pre bývanie,

- IKT pre zdravie.⁴⁶

Medicínske technológie a spolu s nimi IKT pre zdravie rozoberieme neskôr.

IKT pre bývanie

Podľa vyššie uvedených trendov v bývaní striebornej generácie vidíme zvyšujúci sa individualizmus, ktorý v kombinácii so slabnúcou telesnou schránkou vedie k vyššiemu riziku žitia osamote. Napriek tomu si oproti minulým generáciám dnešní seniori môžu dovoliť investovať do nákladných technológií, napríklad rôzne domáce technológie používa väčší počet ľudí. V EÚ sa v domácnostiach využívajú pohotovostné systémy, ktoré majú v prípade problémov zrýchliť zabezpečenie pomoci. V súčasnosti naprieč Európou konštantne rastie ich spotreba, s lídrami Veľkou Britániou, Nemeckom, Holandskom a Švédskom, kde v populácii nad 65 rokov ich v poradí vlastní 37,9 %, 2,9 %, 9,2 % a 2,2 % obyvateľov (v Británii môže byť vysoký počet spôsobený faktom, že vláda poskytuje tieto zariadenia seniorom nad 60 rokov zadarmo). Ďalším bezpečnostným pomocníkom sú videosystémy, ktoré ale zatiaľ v našom regióne nie sú veľmi využívané. Napriek tomu táto oblasť výskumu a inovácií napreduje a okrem potenciálu pre terajšiu staršiu generáciu sa predpokladá celkový pokrok pre budúcich dôchodcov.⁴⁷ Ako sľubná oblasť výskumu sa ukazuje aj inteligentné bývanie, ktoré zabezpečuje prepojenie medzi jednotlivými domácimi spotrebičmi, v dohľadnom čase by sa mali zlepšiť štandardné domáce prístroje, hlavne zjednodušiť

---

⁴⁶ Cabrera, M., Malanowski, N., 2009.

⁴⁷ Paulus, W. & al., 2009, s. 208 – 210.

ich obsluha, keďže veľa seniorov musí každý deň prekonávať mnohé problémy spojené s používaním ich zložitých funkcií. Ma-
lo by ísť najmä o práčky, umývačky riadu, radiátory, sporáky,
mixéry a vysávače.⁴⁸ Pre pohodlné bývanie sa vyvíja aj tzv. robo-
tická vaňa, ktorá urobí všetku očistu namiesto človeka, alebo
asistenčná končatina pomáhajúca ľuďom, ktorí majú problémy
s mobilitou. Tieto a iné robotické zariadenia by mohli do roku
2025 v Japonsku dosiahnuť predaj až do výšky 40 miliárd dolá-
rov, do budúcnosti ponúkajú sľubné riešenia, ktoré budú v ko-
nečnom dôsledku aj šetrné a naštartovanie dopytu smerom
k týmto vymoženostiam bude podporovať okrem iného nezávislé
živobytie záujmovej skupiny.⁴⁹ Ďalším príkladom pomoci v do-
mácnosti je produkt Maatje, ktorý svojím vzhľadom pripomína
izbové osvetlenie, no funkciami ako zaznamenávanie hlasu, pri-
pomienky na užitie liekov, pohybový senzor a inými je určený na
zvýšenie pohodlia a bezpečnosti doma. Pre podporu nezávislého
bývania vznikla aj sieť vital 50 plus v Severnom Porýní-
Vestfálsku, ktorá spája sociálne, zdravotné a vzdelávacie aktivity.
Kombináciou týchto poradenských služieb by sa mala zvyšovať
nezávislosť starších, najmä v oblasti samostatného bývania.⁵⁰

IKT pre zdravie

V súvislosti s technickým pokrokom sa v zdravotníctve spo-
mína telemedicína, ktorá podľa Európskej komisie⁵¹ využíva
zdravotnícke znalosti na diaľku. Pozostáva z dvoch hlavných

---

⁴⁸ Gassman, O., Keupp, M. M., 2009, s. 84.

⁴⁹ Usui, CH., 2011, s. 332.

⁵⁰ Ageing Well Sen@er, Newsletter Special Interest Group, 2006, s. 3.

⁵¹ Beolchi, L., 2002.

oblastí: z domácej starostlivosti využívanej v domácnostiach koncovými užívateľmi pomocou rôznych prípojných zariadení a kooperatívnej práce ako siete zdravotných zariadení prepojených medzi sebou. Domáca zdravotná starostlivosť v Nemecku zahŕňa z technického pohľadu prístroje od merania tlaku, cez rehabilitačné postele až po výživové terapie. Tento trh je v rámci Európy najväčší, vo svete je tretím najväčším. Navyše sa očakáva medzi-ročný nárast o 10 %, čo bude spôsobené najmä prechodom od nemocničnej lôžkovej k domácej starostlivosti. Veľký trhový potenciál je predpovedaný tým produktom, ktoré by pacienti mohli používať samostatne bez pomoci iných osôb.⁵² Telemedicína má predpoklad trhového úspechu najmä u vekovej skupiny 60 – 70 rokov, ktorí v budúcnosti budú vedieť zaobchádzať s IKT. Týka sa to štyroch aplikácií: telekonzultácie, televýuka, telementoring, telesurgery.

Konzultácie by sa vykonávali na diaľku pomocou telekonferencií, edukačný systém by umožnil vzdelávanie na diaľku, mentori by mali možnosť usmerňovať spôsob liečby v reálnom čase a operácie by sa mohli vykonávať absenčne, teda len s použitím robotov a diaľkového ovládania. V Európe sú lídrami v tejto oblasti škandinávské štáty, vo Švédsku využívalo tieto technológie v roku 2000 50 z 80 nemocníc, vo Fínsku sa pripravovalo niekoľko projektov telemedicíny za účelom zefektívnenia primárneho zdravotného sektora.⁵³ Za zmienku stojí aj španielska iniciatíva, kde sa v regióne Andalúzia vedci pokúšajú pomôcť seniorom trpiacim dezorientáciou v dôsledku Alzheimerovej choroby a demencie. Systém funguje na princípe zaužívaných trás, ktoré senior bežne využíva doma alebo v inom často navštevovanom prostredí.

---

⁵² Narasimbachari, L. M., 2004.

⁵³ Gassman O., Keupp, M. M., 2009, s. 81 – 82.

Akonáhle je zachytený pohyb mimo týchto trás, prípadne opakované bezcieľne blúdenie človeka, systém vyšle informáciu zdravotným pracovníkom, ktorí pomôžu seniorovi dostať sa späť do bezpečnej oblasti.⁵⁴

3.2.6 Zdravotníctvo a sociálna pomoc

Odhlídnuc od verejného zdravotníctva, nová generácia seniorov bude pravdepodobne nahrávať inovatívnym a rozmanitým zameraným spoločnostiam aj v oblasti zdravotnej starostlivosti. Nastal posun od zdravotníctva zameraného len na medicínu k forme sebaudržiavania, kedy sú ľudia ochotní minúť za nadštandardné služby a doplnky viac ako predtým. Vidíme nárast sociálnych služieb ako spoločenských nástrojov pre odbúranie osamelosti, do popredia sa dostáva fitness ako spôsob udržiavania vitality a krásy, ako aj duchovná vyrovnanosť. Každý chce žiť naplno, zostať nezávislým čo najdlhšie a kľúčom k tomu sú práve tieto služby. Ako príklad firiem, ktoré sa tomuto trendu prispôbili, môžeme uviesť Intel a Philips, ktorí z pôvodného zameralenia výlučne na technológiu sa v ostatných rokoch začali sústrediť na technológiu spolu so zdravotnou starostlivosťou.⁵⁵

Nahliadnuc do Japonska, zdravotná starostlivosť je považovaná za jeden z troch najdôležitejších segmentov využitia potenciálu strieborného trhu (spolu s nehnuteľnosťami a cestovným ruchom). V prvom rade bude tento trh profitovať z preventívnej starostlivosti, spolu s doplnkovými tovarmi, ako sú vitamíny, ekologické a zdravotne neškodné potraviny, pričom tržby v tejto oblasti narástli medzi rokmi 1996 – 2006 o 50 %. Priestor na

---

⁵⁴ Ageing Well Sen@er, Newsletter Special Interest Group, 2006, s. 4.

⁵⁵ Furlong, M., 2007, s. 22.

trhu dostávajú aj potraviny výhradne pre tento segment, ktoré eliminujú nepriaznivé tuky v organizme alebo priaznivo pôsobia na trávenie.⁵⁶

V dnešnej dobe trpí veľká časť seniorov viacerými chronickými ochoreniami, ako napríklad hypertenzia, diabetes, poruchy srdca a kognitívne disfunkcie. Náklady na starostlivosť sú zväčša vysoko koncentrované na finálne obdobie života, preto by sa dali tieto výdavky značne znížiť monitorovaním a primeranou prevenciou. Priestor pre rozvoj dostáva geriatrická medicína, ktorá si vyžaduje nielen lekárske znalosti, ale aj sociálny prístup k pacientom. Vo svete sa rozmáhajú geriatrické centrá, ktoré umožňujú záujemcom zúčastňovať sa skrátených programov pre získanie vzdelania v geriatrickej oblasti. Títo sa následne starajú prevažne o ľudí nad 80 rokov a takých, ktorí trpia viacerými zdravotnými ťažkosťami. Aby sa geriatrická prax primerane rozšírila, treba podporiť programy pre takéto vzdelávanie, ako aj investovať do jeho zdokonaľovania. Rovnako by bolo prospešné eliminovať rozdiely medzi platmi štandardných zdravotníkov a geriatristov, aby boli uchádzači viac motivovaní na prácu s najstaršími.⁵⁷

Inou, porovnateľne dôležitou oblasťou v zdravotníctve je sociálna starostlivosť, s ktorou súvisí domáca starostlivosť v personálnom zmysle. Na Slovensku sú časté opatrovatel'ky, ktoré odchádzajú najmä do Rakúska, Nemecka či Talianska starať sa o ľudí vo vyššom veku. Podobný trend je badateľný v Poľsku. V týchto prípadoch ide o dlhodobú starostlivosť, v rozpätí rokov, pričom trend starnutia v iných vyspelých štátoch Európskej únie je týmto krajinám podobný. Dlhodobá starostlivosť je nevyhnutnou

---

⁵⁶ Hiroyuki, N., 2006.

⁵⁷ Global Population Ageing, Peril or Promise, 2012, s. 75.

súčasťou života mnohých seniorov, zahŕňajú pomoc s nákupmi, umývaním, upratovaním, pri veľmi starých osobách ide o komplexnú výpomoc s každodennými úkonmi. Väčšina takýchto prác je zabezpečovaná neoficiálnymi opatrovníkmi, s výnimkami domovov dôchodcov, dennými centrami alebo komunitnými službami. Z vekových dôvodov vzniká do budúcnosti v mnohých krajinách problém udržateľnosti tohto systému.

Podľa ankety⁵⁸ uskutočnenej v 90. rokoch v celej vtedajšej Únii si až dve tretiny seniorov myslia, že ich rodiny sa v súčasnosti menej venujú opatrovaniu svojich predkov. Toto môže byť spôsobené rovnako nevôľou, ako aj praktickými prekážkami, akými sú napríklad vzdialenosť bydliska od svojho rodného miesta, nedostatok financií či vyťaženosť v pracovnom živote mladších. V rovnakej štúdii sa uvádza aj potreba prepojenia zdravotných a opatrovateľských služieb so sociálnym vyžitím ľudí na to odkázaných. Preto by sa do budúcnosti poskytovatelia takejto starostlivosti mali snažiť mať v týchto oblastiach dostatočné kapacity. Potom by sa seniori, odkázaní na zdravotnú pomoc a dlhodobú starostlivosť, nevytesňovali na okraj spoločnosti.

Ako príklad dobre vyvinutej siete domácej starostlivosti môžeme uviesť Home Instead Senior Care, ktorá sa so svojím zázemím v Spojených štátoch stala medzinárodným poskytovateľom. Ponúka pomoc so všetkými základnými domácimi činnosťami, vyzdvihuje potrebu socializácie, ktorá by v domove dôchodcov bola na nižšej úrovni, ako keď sa seniorovi venuje konkrétny opatrovateľ.⁵⁹

Ako všeobecný trend v zdravotníctve pocítíme zvýšený dopyt po vzdelanej lekárskej a opatrovateľskej pracovnej sile. Rovnako sa budú zvyšovať nároky na lekárov, sestry a ďalší zdravotný

---

⁵⁸ Walker, 1999, s. 395.

⁵⁹ Global Population Ageing, Peril or Promise, 2012, s. 40.

personál tým, že si budú nútení viac a viac rozširovať obzory, vzdelávať sa v širšom spektre medicíny ako aj byť zároveň s novými technológiami. Mnohí z nich sa budú venovať geriatrickej ako silnejšej vetve zdravotníctva.⁶⁰

V oblasti sociálnej pomoci a starostlivosti treba prihliadať na častú osamelosť a nesamostatnosť seniorov, najmä najstarších. Starší ľudia vyžadujú špeciálnu pozornosť nielen v oblasti poskytovania špecializovaných služieb, ale rovnako aj v ľudskom kontakte. Keďže prevažná väčšina strieborných obyvateľov žije v dvojčlennej alebo jednočlennej domácnosti (v prípade dvojčlenných domácností ide zväčša o dvojicu seniorov), v každodennom kontakte s realitou, či už ide o nakúpenie potravín, cestovanie, alebo vychádzka sú často sťažené. Seniori majú v porovnaní s mladými ľuďmi užší okruh priateľov a známych, preto sociálna komunikácia je zvlášť cenená. Na báze tohto je založená aj tzv. časová banka. Tento pojem pochádza od Edgara Cahna, podľa ktorého by sa takouto cestou mal uberať celý sociálny systém štátu. Do praxe bola táto myšlienka prevedená v Japonsku, kde sa rozšíril pojem tzv. fureai kippu, čo v preklade znamená obchodovanie s časom. Sieť fureai kippu je v Japonsku pomerne dobre známou a rozšírenou. Je založená na princípe poskytovania sociálnej spoločnosti a starostlivosti seniorom. Urobiť tak môže hocikto, pričom za každú takto preukázanú službu je dobrovoľník odmenený tzv. časovým kreditom. Tieto kredity potom môže neskôr použiť v čase vlastnej choroby, staroby alebo odkázanosti na pomoc iných. Časové kredity v tomto prípade nahrádzajú reálne peniaze. Vo viacerých krajinách vidia práve v takýchto nefinančne odmeňovaných službách budúcnosť v oblasti poskytovania sociálnej starostlivosti.⁶¹

---

⁶⁰ Global Population Ageing, Peril or Promise, 2012, s. 76 – 77.

⁶¹ Hayashi, M. (2012).

3.2.7 Finančné a poisťovacie služby

Finančné služby sú dôležitým prvkom v živote moderného človeka, a dnešní strieborní spotrebitelia so svojím čoraz aktívnejším a nezávislejším životom predstavujú zaujímavú cieľovú skupinu, pretože vďaka finančnému zabezpečeniu sa zvyšuje kvalita ich života. V rámci združenia SEN@ER vznikla záujmová skupina finančných služieb, ktorá má identifikovať a analyzovať dostupné produkty finančných služieb na striebornom trhu s cieľom adaptovať ich a prispôbovať regionálnym potrebám členov. Okrem toho sa sústreďuje na ďalší vývoj a implementáciu nových služieb, ktoré majú potenciál uchytiť sa v danom segmente. Toto by sa malo uplatniť v troch krokoch: zjednodušenie prístupu k službám v súlade s dopytom starších generácií, financovanie nových produktov a služieb, ktoré by naplnili ich očakávania, vytváranie nového prostredia kooperácie, kde by bola umožnená interakcia medzi poskytovateľmi, užívateľmi a verejnými autoritami na regionálnej báze.⁶²

Podľa štúdie PricewaterhouseCoopers⁶³ môžeme očakávať nárast dopytu po službách špecifických pre seniorov, z toho veľkú časť bude zastupovať poistenie a s ním spojené produkty. Najväčšia trhová príležitosť sa ponúka v oblasti privátneho zdravotného a penzijného prosperovania, z čoho vychádza potreba ľudí investovať do rôznych finančných produktov tak, aby si v budúcnosti zabezpečili väčší blahobyt. Klienti tiež budú vyžadovať väčšiu podporu v konzultáciách a poradenstve, aby túto optimálnu štruktúru svojich aktív dosiahli.

Prihliadanie na potreby starších môže byť pre finančné inštitúcie veľmi výnosné, keďže v dnešnom svete až 53 %

---

⁶² SIGs Financial Services – Background and Objectives.

⁶³ Oosenburg, A., Zoon, A., s. 28 – 30.

všetkých aktív sú práve pod ich kontrolou. To predstavuje nepomer oproti minulým generáciám ľudí prichádzajúcich do dôchodkového veku a tento pomer sa počas nasledujúcich rokov má zvýšiť až do výšky dvoch tretín. V protiklade s týmto tvrdením sa zdá byť dnešná situácia na finančnom trhu, kde banky a iné inštitúcie síce ponúkajú základné dôchodkové balíky či bežné služby, no napriek tomu sa dá hovoriť o forme diskriminácie zo strany poskytovateľov. Najmä v poskytovaní pôžičiek a prémiových programov je táto skupina ľudí neprávom znevýhodnená, pritom hlavná výhoda finančných služieb ako celku je v poskytovaní väčšieho blahobytu zákazníkom v každej životnej etape. Rozdielom medzi životnými fázami je sklon k spotrebe a naopak k šetreniu, ktoré sa prejavujú v odlišnom čase. Zatiaľ čo mladí ľudia vo veku do 35 rokov sú náchylnejší požívať si, vo veku po 35 ľudia skôr akumulujú majetok. Podobne to platí aj v poisťovacom sektore.

Čo sa týka spotrebiteľského správania vo finančnej oblasti, seniori sú viac rizikovo averzní, vyžadujú vysokú spoľahlivosť v danú inštitúciu a rovnako špecifický prístup. Preto ak chce inštitúcia upútať túto vekovú skupinu, mala by sa sústreďovať na osobné poradenské služby (v Nemecku len 16 % seniorov vykonáva transakcie cez internet). Pre cieľový segment striebornej ekonomiky sú dôležité klasické služby, väčšina dopytu bude uspokojená konvenčnými, už existujúcimi produktmi. Tieto by sa mali merne prispôbiť, napríklad kratšími maturitami, flexibilnými modelmi platieb. Aby bol strieborný zákazník dobre informovaný, je dôležité vyškoliť zamestnancov k špeciálnemu prístupu k tejto skupine. Podobne ako v iných segmentoch sa aj pri striebornej ekonomike oplatí ponúkať servisné balíky, do ktorých sa zaobalí

súbor služieb, a tým sa klient pravdepodobne pripúta k jednej banke, vďaka čomu bude môcť čerpať väčšie benefity.⁶⁴

Strieborný trh poskytol priestor pre uvedenie reverznej hypotéky, ktorá je definovaná ako možnosť transformácie fixných aktív, akými sú nehnuteľnosti, na likvidné aktíva pre prilepšenie súkromných dôchodkov. Dnes poznáme dva základné typy tohto produktu, dlhový model a predajný model.⁶⁵ Pri tomto produkte ide doslova o „spätnú hypotéku“, keďže banka sa zaviazá vyplatiť seniorovi jednorazovú sumu peňazí alebo pravidelné anuity pod podmienkou, že po smrti daného zákazníka pôjde nehnuteľnosť buď do rúk banke, alebo pozostalí dostanú možnosť vyplatiť spätne dlh seniora banke aj s úrokom a nehnuteľnosť im ostane. Z historického hľadiska sa istá forma takejto hypotéky uskutočňovala už pred 20. storočím, počas posledných 20 rokov sa rozšírila najmä v Spojených štátoch a v západnej Európe, no narastajúci trend sa očakáva pod vplyvom starnutia obyvateľstva aj v ostatných regiónoch EÚ.

3.2.8 Vzdelávanie

Občania v strednom a vyššom veku budú mať potrebu pokračovať vo svojom vzdelávaní. S narastajúcim vekom dožitia bude potrebné zvýšiť dôchodkový vek, tým pádom budú ľudia dlhšie zotrvať v zamestnaní a rovnako po odchode do dôchodku budú dlhšie poberať rentu. Pokiaľ sa budeme držať rozdelenia strieborného trhu na tri základné skupiny spotrebiteľov, starnúcich, starých a najstarších,⁶⁶ v oblasti vzdelávania sa potom treba zamerať na tri oblasti rozvoja: rekvalifikačné kurzy a ďalšie

---

⁶⁴ Eitner, C., 2010, s. 320 – 322.

⁶⁵ Reifner, U., Clerc-Renaud, S., Perez-Carnillo, E., Tiffe, A., Knobloch, M., 2009, s. 1.

⁶⁶ Dovál'ová, G., 2011.

štúdium pre starnúcich, univerzita tretieho veku pre starých, socializačné aktivity so vzdelávacím kontextom pre najstarších.

Pri prvej skupine platí, že spotrebitelia sú v aktívnom veku, kedy spravidla ešte zotrávajú v zamestnaní, a ich potreba vzdelávania je skôr forma prispôsobovania sa trhu práce, kde si ich pred rokmi nadobudnuté vzdelanie vyžaduje doplnenie, prípadne preorientovanie sa na iný segment. Univerzity tretieho veku slúžia zväčša čerstvým dôchodcom, ktorí majú vo svojom voľnom čase záujem o ďalšie informácie, no už nie s profesijným účelom, ale skôr pre svoju vlastnú potrebu a udržiavanie sa v aktívnej forme. V poslednej skupine nájdeme programy pre najstarších, ktorí sú vo väčšej miere závislí od pomoci iných a touto cestou sa udržiavajú aktívnymi v každodennej komunikácii a základných činnostiach.

Tieto tri skupiny majú jednu vec spoločnú, mnoho dnešných mladších alebo starších seniorov obľubuje vzdelávacie aktivity, pri ktorých nejde len o jednoduchú rekreáciu, ani o celodenné sedenie za stolom, ktoré väčšina zažívala počas dlhých rokov profesionálneho života. Vďaka tomuto názoru sú úspešné programy, ktoré ponúkajú formu vzdelania alebo učenia sa novej veci s cestovaním a inými oddychovými činnosťami.⁶⁷ Takto prispôbované programy prispievajú k celoživotnému cyklu vzdelávania, ktorý ľuďom dodáva energiu aj vo vyššom veku.

Ako príklad môžeme uviesť Elderhostel, organizáciu zaoberajúcu sa striebornými spotrebiteľmi v oblasti cestovania, vzdelávania a rôznych iných programov. Hlavným cieľom je stimulovať akademickú atmosféru, príjemné sociálne prostredie a jednoduchosť programov.⁶⁸ V rámci celoživotného vzdelávania je potrebné zamerať sa na tri hlavné problémy. Prvým z nich je súčasné

---

⁶⁷ Murata, H., 2010, s. 289 – 290.

⁶⁸ Furlong, M., 2007, s. 74 – 76.

zanedbávanie vzdelávacích potrieb starších, pretože sú často považovaní za časť obyvateľstva s malou schopnosťou učiť sa, čo neplatí. Ďalej by sa mohol lepšie využiť akumulovaný sociálny kapitál pomocou kontinuálneho vzdelávacieho procesu. Ako posledné sa uvádza potreba intergeneračného prostredia, kde by boli potreby vzdelávania šité na mieru jednotlivým životným etapám. Tento proces by si vyžadoval formálny tréning rovnako ako aj etiku vo vzdelávacom prostredí.⁶⁹

* * * * *

Starnutie obyvateľstva je veľkou ekonomickou výzvou západnej a do budúcnosti aj celej Európy. Vynucuje si to zmeny v sociálnom a zdravotnom zabezpečení, ale postupne aj v štruktúrnej politike EÚ a jej regiónov smerom k striebornej ekonomike. V tejto kapitole sú zosumarizované vybrané dostupné príklady realizácie striebornej ekonomiky v kontexte politík EÚ a potenciálu na Slovensku exportovať ich.

---

⁶⁹ Global Population Ageing, Peril or Promise, 2012, s. 40.

4 SÚVISLOSTI STARNUTIA EURÓPSKEJ POPULÁCIE VO VÄZBE NA FORMOVANIE DOPYTU SENIOROV

Úvod

Skúmanie súvislostí starnutia európskej populácie vo väzbe na formovanie potenciálneho dopytu strieborných je súčasťou druhej etapy riešenia časti s názvom Potreby a správanie sa starších projektu APVV Strieborná ekonomika ako potenciál budúceho rastu v starnúcej Európe. Súhrnný metodologický aparát pre jednotlivé etapy skúmania predmetnej oblasti je uvedený v práci I. Pauhofovej, a M. Páleníka (2011).

V súčasnej etape krízy, ktorá začína nadobúdať prívlastok kríza produkčných kapacít, je s veľkou pravdepodobnosťou možné očakávať turbulencie na pracovnom trhu vo väčšine európskych krajín, najmä v tých, ktoré sú významnou mierou orientované na export a tiež v tých, ktoré sa ako subdodávatelia na tomto exporte podieľajú. Pri obmedzovaní produkčných kapacít nebude pravdepodobne dochádzať k masívnemu odlevu z trhu práce v dôsledku sily odborov v niektorých krajinách EÚ (najmä v Nemecku), ale vysoko reálnou je stagnácia mzdového vývoja. Predpoklad stagnácie miezd, v závislosti od dĺžky jej trvania, je istým ohrozením budúceho formovania starobných dôchodkov (príjmov seniorov). V dôsledku dlhovej krízy, ktorá sa premieta aj do obmedzenia zdrojov pre sociálny a dôchodkový systém, je súčasne možné očakávať v jednotlivých krajinách EÚ isté administratívne úpravy vo výpočte výšky starobných dôchodkov a veku odchodu do dôchodku. Súvislosti takého vývoja síce nebudú negovať možnosť realizácie koncepcie striebornej ekonomiky, ale isto ovplyvnia veľkosť dopytu seniorov formovaného ich

príjmami. Znamená to, že rozdiely vo veľkosti potenciálneho dopytu strieborných sa medzi krajinami prehĺbia. V tradične vyspelých veľkých krajinách EÚ, ako Nemecko, Francúzsko, Veľká Británia a Taliansko, je predpoklad, že seniori budú v zhoršených ekonomických podmienkach vo zvýšenej miere čerpať úspory, vytvorené v období konjunktúry. Zároveň je súčasťou ich disponibilného bohatstva aj vyššia úroveň hodnoty majetku v porovnaní s majetkovou vybavenosťou seniorov v krajinách, ktoré vstúpili do EÚ po roku 2000.¹ Tieto súvislosti sa priamo dotýkajú veľkosti a regionálneho rozloženia potenciálneho dopytu seniorov. Na druhej strane je zároveň možné uvažovať v rovine, že pokiaľ obmedzené finančné toky v dôsledku dlhovej krízy sa všeobecne neprejavujú zásadným pohybom peňazí z bankového sektora do podnikovej úrovne v podobe úverov, ale zostávajú vo významnej miere viazané v úzkom manévrovacom priestore bánk, je otázka inovácií v smere nových tovarov a služieb pre seniorov realizovateľná na nižšej úrovni.

V súčasnosti je kapitálová vybavenosť mnohých inovatívne orientovaných podnikov na úrovni porovnateľnej s ostatnými podnikmi, teda nízka, a podniky vo viacerých prípadoch potrebujú úvery už i na bežnú prevádzku. Na základe uvedeného sa vynárajú isté obavy o veľkosť reálneho priestoru pre realizáciu koncepcie striebornej ekonomiky v tej miere, ako sa z pohľadu efektov očakávalo, že ich prinesie v smere podpory rastu ekonomík v európskom priestore cez zvýraznenie exportnej orientácie tovarov a služieb pre seniorov.

Zámerom tejto kapitoly je zistiť súvislosti, veľkosť a priestorové rozloženie potenciálneho dopytu strieborných, formovanom ich

---

¹ Pauhofová, I.: Súvislosti polarizácie bohatstva a globálnej spotreby v krízovom období. In Pauhofová, I., editorka: Determinanty polarizácie bohatstva v globalizovanom svete. Súčasnosť a budúcnosť, s. 100.

príjmami v regiónoch a jednotlivých krajinách EÚ. Vo väzbe na demografickú štruktúru a príjmovú úroveň obyvateľstva je ambíciou formulovať predpoklady realizácie koncepcie striebornej ekonomiky. Realnosť obmedzení formovania dopytu strieborných na Slovensku v dlhšom časovom horizonte je skúmaná na základe vývoja príjmovej stratifikácie obyvateľstva na regionálnej báze (kraje, okresy). Realizácia uvedených zámerov je postavená na dokazovaní jednotlivých hypotéz, ktoré boli sformulované pre druhú etapu riešenia časti dotknutého projektu a sú uvedené v tejto publikácii v rámci metodologických aspektov skúmaných oblastí.

4.1 Metodologické aspekty predmetu skúmania

Zámer zistiť súvislosti, veľkosť a priestorové rozloženie potenciálneho dopytu strieborných, ktorý je formovaný ich príjmami, je realizovaný dokazovaním nasledujúcich hypotéz:

1. Rozdiely vo veľkosti peňažných príjmov seniorov (strieborných) sú v rámci porovnania medzi tradičnými krajinami EÚ a novými signifikantné.
2. Rozdiely v podiele príjmov seniorov (strieborných) na celkových príjmoch obyvateľstva v definovaných regiónoch a krajinách EÚ sú v rámci porovnania zásadne rozdielne.
3. Veľkosť dopytu generovaného peňažnými príjmami seniorov (strieborných) v tradičných ekonomikách EÚ je dostatočná na permanentné saturovanie potrieb seniorov a na stabilnú tvorbu ich úspor.
4. Príjmová stratifikácia obyvateľstva na Slovensku nezakladá v krátkodobom časovom horizonte bázu pre realizáciu koncepcie striebornej ekonomiky v zmysle zvýšenej saturácie špecifických

potrieb seniorov (nové inovatívne technológie produkujúce tovary a služby s vyššou cenovou úrovňou).

5. Príjmová stratifikácia obyvateľstva na Slovensku vytvára predpoklad formovania nižšej a znižujúcej sa úrovne starobných dôchodkov v porovnaní s dôchodkami v tradične vyspelých ekonomikách EÚ.

V rámci tejto etapy je pozornosť orientovaná na výskum peňažných príjmov na národnej úrovni za domácnosti podľa nižšie uvedených demografických charakteristík, podobne za definované regióny. Následne je analyzovaná veľkosť potenciálneho dopytu formovaného peňažnými príjmami domácností celkom a veľkosť dopytu na strane domácností seniorov na úrovni jednotlivých krajín EÚ. Identifikuje sa pomer priemerných príjmov ľudí v aktívnom veku a seniorov. Zisťujú sa diferencie medzi krajinami, ktoré budú indikovať regionálnu dimenziu potenciálneho dopytu na strane dotknutých vekových skupín obyvateľstva v EÚ. Zároveň sa za Slovensko realizuje analýza individuálnych administratívnych údajov za príjmy obyvateľov a je spracovaná stratifikácia príjmov s dôrazom na skupinu starších ľudí. Za ostatné krajiny a regióny nie je možné príjmovú stratifikáciu porovnateľnú so Slovenskom spracovať, takéto relevantné údaje nie sú dostupné.

Ťažisko orientácie výskumu je smerujúce na záujem o príjmy osôb nad 50 rokov. Títo vo svojej vnútornej vekovej štruktúre zahŕňajú potenciál budúcich seniorov, ako aj seniorov ako takých. Pre potreby detailnejšieho zamerania sa na potreby strieborných je dotknutá skupina obyvateľov nad 50 rokov rozdelená na nasledujúce podskupiny:

- *starnúci*, skupina 50 až 64-ročných (youngold), skupina s častými pracovnými príjmami,²
- *starší* (oldold), ktorí majú vek od 65 po 79 rokov a majú prevahu nepracovných príjmov,³
- *najstarší* (oldestold), skupina osôb nad 80 rokov veku.⁴

Pod *seniormi* sú chápané vekové skupiny 65 a viacročných osôb a pod *striebornými* sa rozumie obyvateľstvo staršie ako 50 rokov.

Pod *aktívnymi* rozumieme ľudí zapojených do trhu práce. Pod *predaktívnymi* chápeme obyvateľstvo, ktoré nespĺňa predpoklady svojej účasti na trhu práce kvôli veku.

Rozdiely príjmov podľa veku v jednotlivých krajinách Európy sú skúmané prostredníctvom výberového zisťovania EU SILC. Ide o zisťovanie zamerané na príjmy a životné podmienky.⁵ Pre spracovanie príjmovej stratifikácie obyvateľov na Slovensku sú využívané údaje zo Sociálnej poisťovne. Ide o údaje o príjmoch za jednotlivé sociálne skupiny obyvateľov a sú detailne štruktúrované.⁶ Pre potreby analýz sú tieto dáta očistené o infláciu, meranú indexom spotrebiteľských cien na stále ceny roku 2011.

---

² V SR v roku 2011 malo 67 % osôb v tomto veku pracovné príjmy, vo vekovej skupine od 50 do 59 rokov je to až 81 %. 53 % malo nepracovné príjmy. Toto ukazuje postupný prechod tejto vekovej skupiny do dôchodku.

³ V SR malo v roku 2011 99 % nepracovné príjmy a 13 % má aj pracovné príjmy.

⁴ V SR malo v roku 2011 99 % tejto vekovej skupiny nepracovné príjmy a 2 % má aj pracovné príjmy.

⁵ Na Slovensku sa realizuje od roku 2005 a zúčastňuje sa ho okolo 6 000 domácností. Vzhľadom na použitú metodiku ide o zisťovanie, ktoré je harmonizované medzi jednotlivými krajinami.

⁶ Príjmy evidované Sociálnou poisťovňou môžeme rozdeliť na dve skupiny. Pracovné príjmy predstavujú príjmy zo zamestnania, dohôd a živností, ktoré určujeme ako vymeriavací základ pre účely platenia odvodov. Nepracovné príjmy predstavujú najmä starobné a invalidné dôchodky, vdovské a vdovecké dôchodky, dávky v nezamestnanosti. V databáze nie sú uvedené príjmy, ktoré

Predbežná analýza geografických reálií, demografických a makroekonomických charakteristík (počet obyvateľov, ich veková štruktúra, priemerná mzda jednotlivých vekových kategórií, ich vzájomné pomery a podiel na dopyte, ktorý tieto vekové skupiny utvárajú v krajine a ich pomerné zastúpenie v EÚ) ukázala, že pre potreby detailnejšieho identifikovania veľkosti a priestorového rozloženia potenciálneho dopytu strieborných je zaujímavé tiež definovanie regiónov s podobnými charakteristikami v relevantných oblastiach. Regiónov je celkovo deväť: Pobaltie, Vyšehradská päťka, Benelux, Severské krajiny, NMS2, Stredozemie, Nemecko a Rakúsko spolu, Britské ostrovy a región Francúzsko.

Je zrejme, že súčasťou potenciálneho dopytu strieborných sú aj naakumulované úspory. Vzhľadom na postupujúcu krízu je reálny predpoklad, že dotknuté skúmané vekové kategórie obyvateľstva budú na spotrebiteľskom trhu okrem priebežných príjmov realizovať aj časť svojich úspor. Preto bude súčasťou ďalšieho výskumu aj regionálne rozloženie úspor obyvateľstva a ich veľkosť. Problémom je však dostupnosť relevantných údajov o veľkosti úspor za jednotlivé krajiny EÚ – národná úroveň, v členení na jednotlivé vekové skupiny obyvateľstva, ako aj údajov, ktoré sú reprezentatívne za tieto skupiny na úrovni EÚ. V súčasnosti sú dostupné len niektoré výberové šetrenia, ktoré nie je možné použiť ani pre expertný odhad.

---

nie sú pod gesciou Sociálnej poisťovne: napríklad výsluhové dôchodky, príjmy z majetku, príjmy zo zahraničia, dávky v hmotnej núdzi, tvorba a čerpanie úspor.

4.2 Potenciál striebornej ekonomiky v regiónoch a krajinách EÚ na báze štruktúry dopytu obyvateľstva formovanom príjmami a demografické charakteristiky

Základným aspektom orientácie v možnostiach realizácie koncepcie striebornej ekonomiky je charakterizovanie jeho potenciálu, ktorý predstavuje veľkosť potenciálneho dopytu formovaného početnosťou relevantných skupín obyvateľstva a ich príjmami v tej-ktorej krajine EÚ. Z dlhodobejšieho hľadiska je významnou aj stabilita týchto príjmov. Na základe predbežnej viacfaktorovej analýzy boli zistené vývojové charakteristiky krajín, ktoré umožnili podobné krajiny zoskupiť do regiónov.

4.2.1 Príjmy vo väzbe na demografické charakteristiky

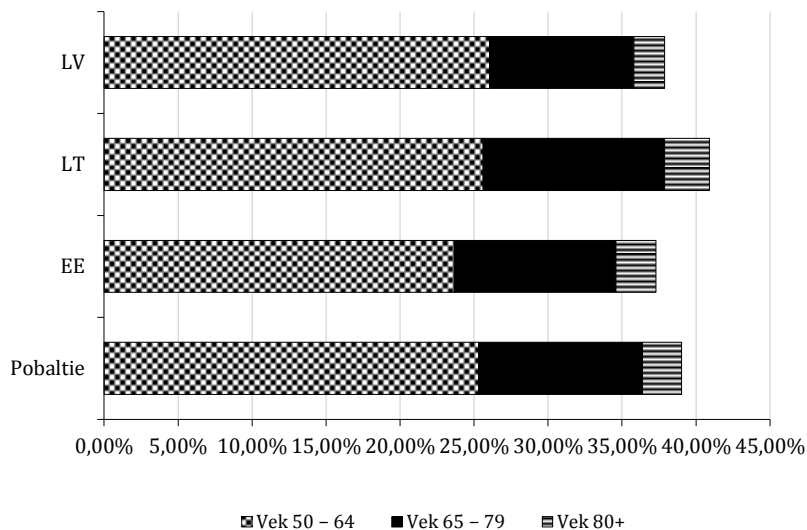
Región Pobaltie

Vyznačuje sa relatívne mladým obyvateľstvom, populácia staršia ako 50 rokov tvorí iba 43 % všetkých obyvateľov (o 5 percentuálnych bodov menej, ako je priemer EÚ). Pre krajiny, ktoré tvoria región Pobaltie – Litva, Lotyšsko a Estónsko, je charakteristické porovnateľné vekové zloženie s minimálnymi rozdielmi. V prípade priemernej mzdy sú však rozdiely výrazné. Najvyššia priemerná mzda je zaznamenaná v Estónsku, s pomerne veľkou diferenciou oproti Litve, najmä vo vekovej kategórii obyvateľov 25 až 50 rokov. V prípade Lotyšska sú príjmy 80 a viacročných k príjmom 25 až 50-ročných nižšie ako 68 %, v Estónsku o 60 % a v Litve 53,2 %. Podiel na domácom dopyte formovanom príjmami starších je v celom regióne veľmi podobný. Kúpyschopnosť mladších

skupín obyvateľstva je teda oproti starším výrazne vyššia. Staršie vekové kategórie, 50 až 65, 65 až 80 a viac, sú pod priemerom EÚ o 5 p. b. v prvej vekovej skupine, v druhej o 3 a v tretej o 1,4 p. b. U ľudí vo veku 65 rokov a viac je podiel na domácom dopyte najnižší v Lotyšsku a naopak, najvyšší v Litve. Z pohľadu veľkosti potenciálneho dopytu za celú EÚ, cez počet obyvateľov, ide v prípade pobaltských krajín o menej významnú váhu regiónu s nízkym počtom obyvateľov. Ich podiel na celkovom dopyte EÚ formovanom príjmami je veľmi nízky. Predstavuje iba 0,6 % na celkovom potenciálnom dopyte EÚ u ľudí starších ako 50 rokov a 0,5 % u 80 a viacročných.

G r a f 4.1

Štruktúra potenciálneho dopytu obyvateľstva nad 50 rokov na báze príjmov v regióne Pobaltie (% , 2009)

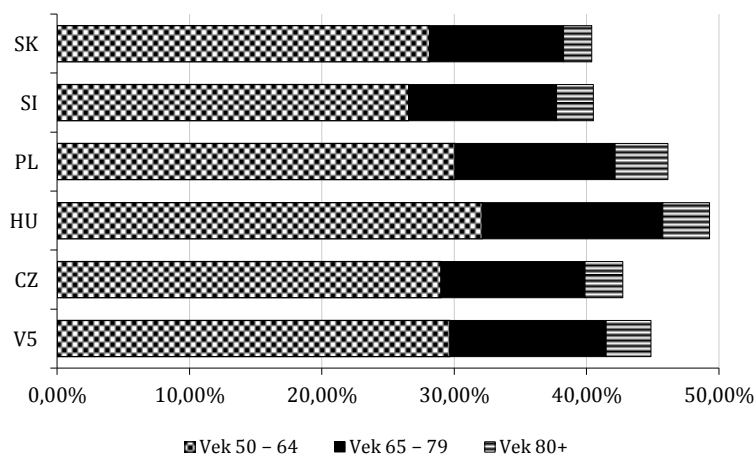
Prameň: Spracované z údajov EÚ SILC 2009.

Región Vyšehradskej päťky

Región, do ktorého patrí Slovensko, Česko, Maďarsko, Poľsko a Slovinsko, je rozlohou výrazne väčší ako Pobaltie. Podiel obyvateľstva staršieho ako 50 rokov predstavuje 17 % z celkového počtu obyvateľov EÚ, najmä vďaka početnému obyvateľstvu v Poľsku. Vekové rozloženie populácie staršej ako 50 rokov je v každej krajine pod priemerom EÚ. Relatívne najmladšie obyvateľstvo je na Slovensku a ostatné štáty sú takmer vyrovnané. V Slovinsku sú zaznamenané najvyššie priemerné mzdy v regióne v každej vekovej kategórii.

Graf 4.2

Štruktúra potenciálneho dopytu obyvateľstva nad 50 rokov na báze príjmov v regióne V5 (% , 2009)

Prameň: Spracované z údajov EÚ SILC 2009.

Región ako celok je po pobaltskom a NMS2 regióne v priemerných mzdách pod priemerom EÚ. Vo vyšších vekových skupinách

sú rozdiely ešte markantnejšie. Priemerná mzda u ľudí vo veku 50 až 65 rokov je o 11 p. b. nižšia ako u 25 až 50-ročných, pričom priemer EÚ je o 3 p. b. vyšší. Z uvedeného vyplýva za región nižší podiel na potenciálnom domácom dopyte, ako je európsky priemer. Za skupinu obyvateľstva vo veku nad 50 rokov je tento podiel 44,8 %. Vyšší podiel je iba v Maďarsku (o 0,7 p. b.). Na Slovensku je zaznamenaný najnižší podiel, nižší o viac ako 8 percentuálnych bodov. Podiel na potenciálnom dopyte v rámci EÚ je iba 6,3 % u osôb starších ako 50 rokov, z čoho najmenej je v Slovinsku (0,4 %) a najviac v Poľsku (2,9 %).

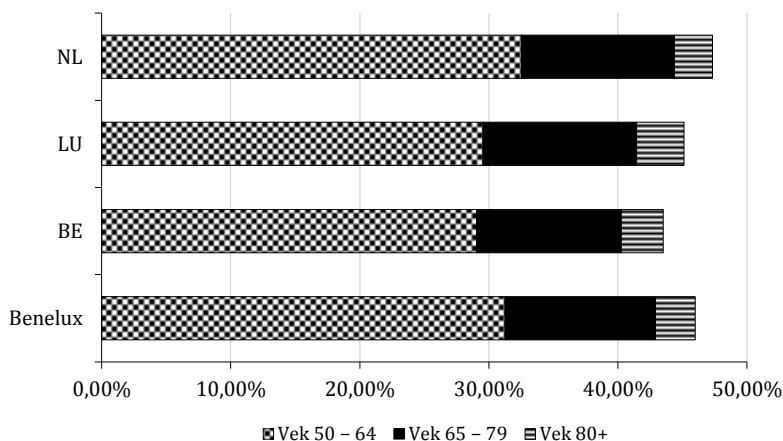
Región Benelux

Región zahŕňajúci Belgicko, Holandsko a Luxembursko sa vyznačuje veľmi vysokými priemernými mzdami, príjmami aj u starších obyvateľov vysoko nad priemerom EÚ, podobnou vekovou štruktúrou a podielom na potenciálnom dopyte. Belgicko a Holandsko majú pomerne veľké zastúpenie staršieho obyvateľstva nad 50 rokov (3,1 % Belgicko a 4,5 % Holandsko). Luxembursko je, práve naopak, po Islande druhý najmenší štát z hľadiska populácie v EÚ, s iba 0,13 % zastúpením 50 a viac-ročných osôb. Obyvateľstvo Beneluxu je v porovnaní s priemerom EÚ mladšie v každej vekovej skupine okrem 50 až 65-ročných. Pomer príjmu tejto skupiny k skupine 25 až 50 je vyšší v Luxembursku o 11,8 %, v Holandsku o 4,8 %, v Belgicku je naopak nižší o 11,9 %. Podiel na potenciálnom dopyte je najväčší v každej krajine u mladšej vekovej skupiny 25 až 50, ktorý je vyšší ako úniový priemer. U ľudí vo veku 50 rokov a viac je v každej dotknutej krajine tento podiel o 2,7 p. b. nižší. Zmena je iba vo vekovej skupine 50 až 65 rokov, ktorých 31,3 % podiel na

potenciálnom dopyte je vyšší o 1 p. b., ako je európsky priemer. Podiel na potenciálnom dopyte v rámci EÚ je najvyšší v Holandsku, s hodnotou 8,7 % za skupinu 50 až 65-ročných a 6 % za skupinu 80 rokov a viac. Pre Belgicko sú to hodnoty 4 % a 3,4 %. Luxembursko z dôvodu veľmi nízkej populácie, aj napriek vysokým priemerným mzdám, sa podieľa na potenciálnom dopyte EÚ iba 0,34 % v skupine 50 až 65-ročných a 0,32 % vo vekovej skupine 80 rokov a viac.

G r a f 4.3

Štruktúra potenciálneho dopytu obyvateľstva nad 50 rokov na báze príjmov v regióne Benelux (% , 2009)

Prameň: Spracované z údajov EÚ SILC 2009.

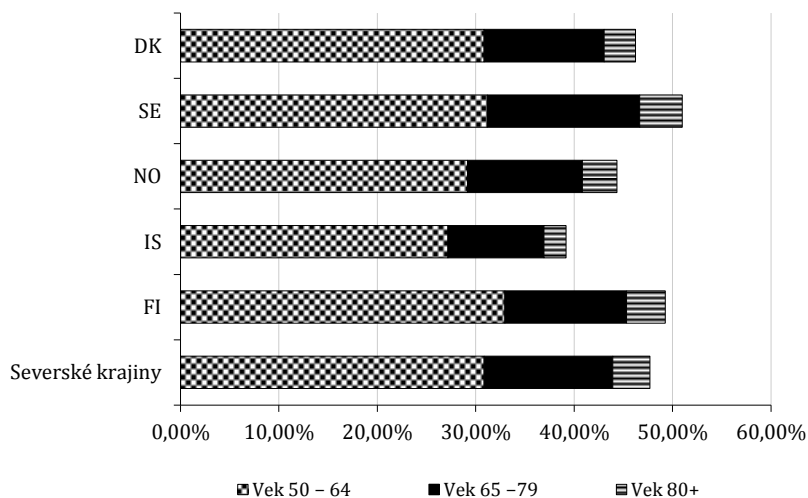
Región Severské krajiny

Do regiónu Severské krajiny sú zahrnuté Švédsko, Dánsko, Nórsko, Island a Fínsko. Krajiny so silným sociálnym zabezpečením a vysokými odvodmi, najmä Švédsko, sa vyznačujú skôr

mladšou populáciou (Island má v tomto regióne prvenstvo, keďže obyvateľstvo vo veku od 50 do 65 rokov je zastúpené iba 11,7 % a mladšia veková skupina vo veku 25 až 50 rokov má takmer 47 % zastúpenie). Vo veku 50 rokov a viac žije v severských krajinách 7,7 % zo všetkých obyvateľov EÚ, najviac Švédov (2,9 %) a najmenej obyvateľov Islandu (menej ako desatina percenta). Priemerný príjem je v každej krajine vysoko nad európskym priemerom v každej vekovej kategórii. Pomer príjmov 50 až 65-ročných ku 25 až 50-ročným je 1,054, teda starší zarábajú viac o 5,4 % ako mladší (vo Švédsku až o 13 % viac).

G r a f 4.4

Štruktúra potenciálneho dopytu obyvateľstva nad 50 rokov na báze príjmov v regióne Severské krajiny (% , 2009)

Prameň: Spracované z údajov EÚ SILC 2009.

Vzhľadom na výšku priemerných príjmov a počet obyvateľov predstavuje región Severské krajiny priemerné hodnoty EÚ v podiele na potenciálnom dopyte. Nad priemerom je Island, s 55 % podielom na potenciálnom dopyte obyvateľov od 25 do 50 rokov a 39 % celkových príjmov majú ľudia starší ako 50 rokov, z toho 9,8 % ide o osoby vo veku od 65 do 80 rokov. Vyššie hodnoty, ako je priemer EÚ, má aj Švédsko, kde 51 % podiel na domácom potenciálnom dopyte majú 50 a viacroční a 65 až 80-roční tvoria 15,5 %. V rámci EÚ má z regiónu Severské krajiny taktiež najväčšie zastúpenie Švédsko s takmer 5 % podielom na potenciálnom dopyte a celý región predstavuje 14,1 % osôb vo veku nad 50 rokov.

Región Bulharska a Rumunska

Krajiny, ktoré sa stali členmi EÚ ako posledné, predstavujú región NMS2 (New MemberStates 2) – Bulharsko a Rumunsko.

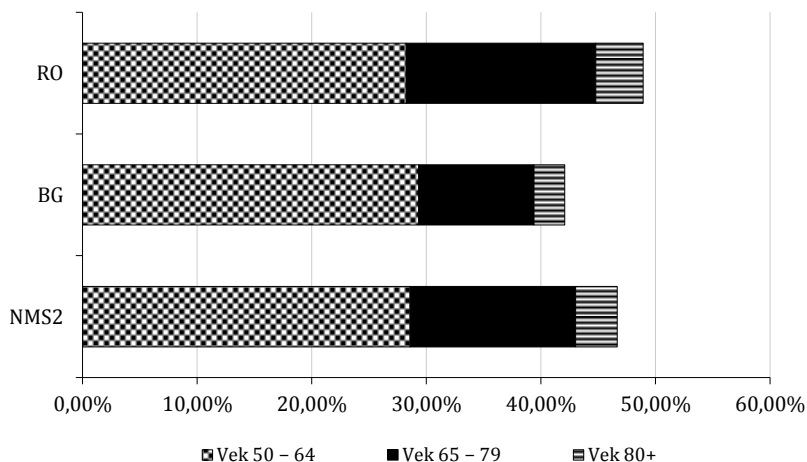
Vekovým rozložením sú veľmi blízko priemeru EÚ a počtom starších obyvateľov nad 50 rokov sú takmer na rovnakej úrovni ako región Severské krajiny. Ich priemerné mzdy sú však na najnižšej úrovni spomedzi všetkých krajín EÚ. Príjem ľudí vo veku 80 rokov a viac je v Bulharsku o 60 % nižší ako príjem skupiny 25 až 50-ročných. V Rumunsku je nižší o 31 %.

Podiel na potenciálnom domácom dopyte týchto dvoch krajín je u osôb starších ako 50 rokov iba mierne pod priemerom EÚ. Ak však berieme do úvahy celú EÚ, podiel Bulharska a Rumunska spolu predstavuje iba 1,2 %, čo sa dá považovať za relatívne bezvýznamnú hodnotu pre strednodobý potenciál striebornej ekonomiky. Nižší podiel majú už iba veľmi malé pobaltské krajiny.

Graf 4.5

Štruktúra potenciálneho dopytu obyvateľstva nad 50 rokov na báze príjmov v regióne Bulharsko, Rumunsko (% , 2009)

Prameň: Spracované z údajov EÚ SILC 2009.

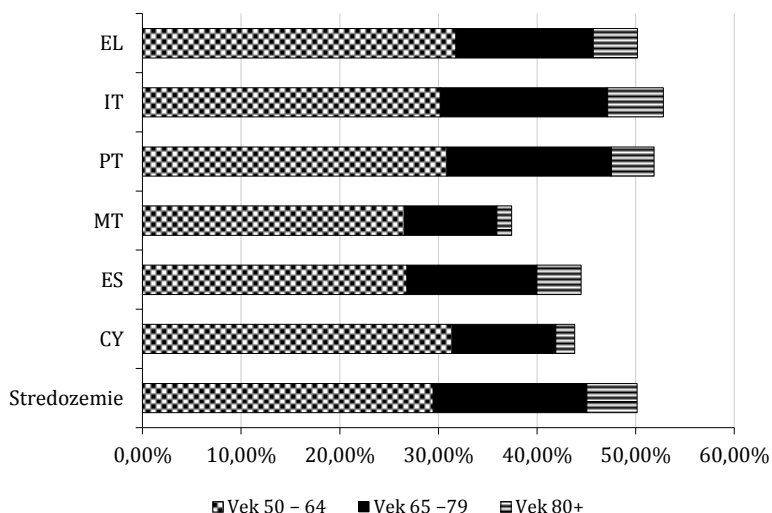
Región Stredozemie

Pre región Stredozemie je charakteristická populácia s veľkým počtom starších osôb. Región zahŕňa Grécko, Taliansko, Portugalsko, Maltu, Španielsko a Cyprus. Najmä pre Grécko, Taliansko a Portugalsko je typické vysoké zastúpenie ľudí nad 65 rokov v krajine a ich relatívne vysoké príjmy. V tomto regióne žije takmer 30 % populácie EÚ staršej ako 50 rokov, 31 % ľudí vo veku od 65 do 80 rokov a až 37 % obyvateľov nad 80 rokov v rámci EÚ. Priemerná mzda starších ľudí je tesne pod úniovým priemerom (to však neplatí pre Taliansko, ktoré má priemerné mzdy omnoho vyššie). Priemerné mzdy ľudí vo veku od 50 do 65 rokov oproti 25 až 50-ročným sú v Grécku o 22,7 % vyššie, na Cypre o 21,8 %,

v Taliansku o 18,4 %. Podiel starších ľudí na potenciálnom dopyte v regióne Stredozemie je mierne vyšší, ako je európsky priemer (okrem Talianska, kde 65 a viacroční majú ešte výraznejšiu váhu). Relatívne vyjadrenie podielu na potenciálnom dopyte v rámci EÚ ukazuje, že región Stredozemie tvorí 28,5 % u osôb nad 50 rokov a 35,3 % u ľudí nad 80 rokov. Najvýraznejšiu váhu na tom má Taliansko, ktoré predstavuje 17 %-ný podiel na dopyte EÚ u osôb nad 50 rokov a 22 % tvoria 80 a viacroční. Uvedené charakteristiky dokumentujú veľký význam regiónu pre realizáciu koncepcie striebornej ekonomiky.

G r a f 4.6

Štruktúra potenciálneho dopytu obyvateľstva nad 50 rokov na báze príjmov v regióne Stredozemie (% , 2009)

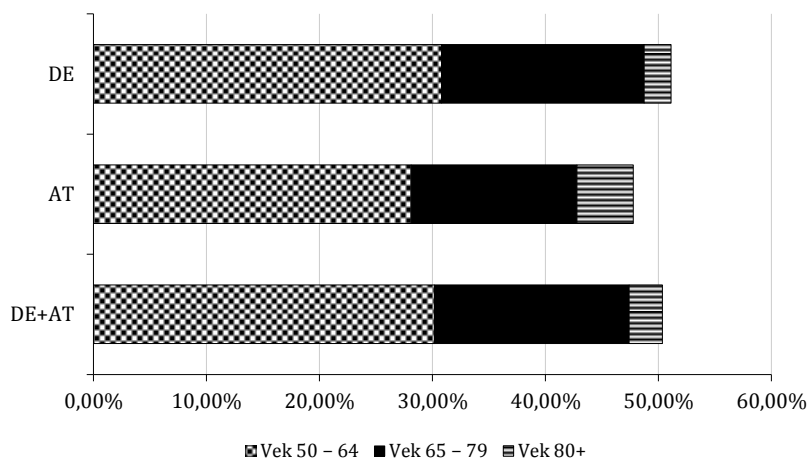
Prameň: Spracované z údajov EÚ SILC 2009.

Región Nemecka a Rakúška

Jeden z ekonomicky najvyspelejších regiónov EÚ predstavujú krajiny Nemecko a Rakúsko spolu. Až 53 % obyvateľov Nemecka je starších ako 50 rokov a takmer štvrtina je vo veku od 65 do 80 rokov (o 6,5 p. b. viac ako európsky priemer). S titulom najľudnatejší štát Európy predstavuje Nemecko 10,3 % osôb nad 50 rokov a 12,7 % ľudí od 65 do 80 rokov z celkovej populácie EÚ. So mzdami vysoko nad európskym priemerom v každej vekovej kategórii a vysokým počtom starších obyvateľov sa Nemecko radí medzi krajiny s najväčším podielom na potenciálnom dopyte starších v EÚ (v poradí druhé miesto hneď za Talianskom). Potenciálny dopyt je generovaný 13,7 % príjmov 50 a viacročných a 16,3 % príjmov ľudí vo veku od 65 do 80 rokov.

G r a f 4.7

Štruktúra potenciálneho dopytu obyvateľstva nad 50 rokov na báze príjmov v regióne Nemecko, Rakúsko (% , 2009)

Prameň: Spracované z údajov EÚ SILC 2009.

Rakúsko aj napriek nižšiemu počtu obyvateľov (iba 2,5 % osôb starších ako 50 rokov) má takmer 5 % podiel na dopyte osôb vo veku od 80 rokov a viac v EÚ. Región ako celok predstavuje 17,4 % podielu na potenciálnom dopyte EÚ u ľudí starších ako 50 rokov a 20,2 % podiel na dopyte u osôb vo veku od 65 do 80 rokov. Uvedený región predstavuje veľmi zaujímavý trhový priestor pre realizáciu koncepcie striebornej ekonomiky.

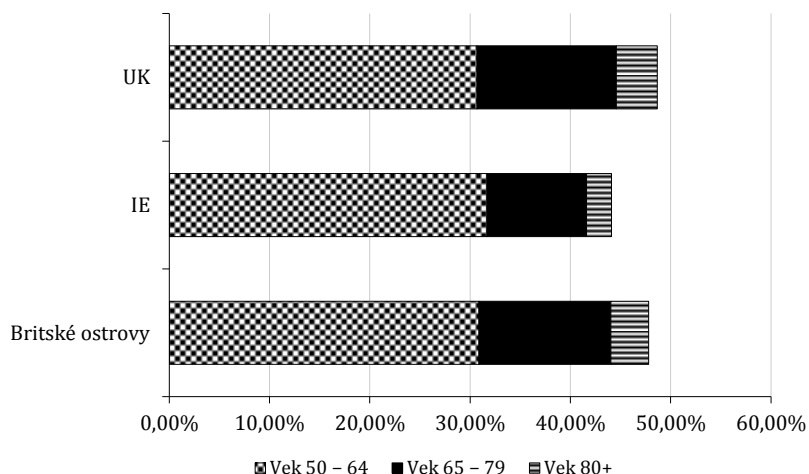
Región Britské ostrovy

Región Britské ostrovy, pozostávajúci zo Spojeného kráľovstva Veľkej Británie a Severného Írska a Írska, sa vyznačuje vyšším zastúpením starších obyvateľov (najmä vo Veľkej Británii), ako je priemer EÚ. Vo Veľkej Británii predstavujú osoby vo veku nad 50 rokov 50,8 % (o 3,4 p. b. viac ako európsky priemer) a 6,2 % populácie je staršia ako 80 rokov (o 0,9 p. b. viac ako priemer EÚ). V Írsku je situácia iná, podiel obyvateľov nad 50 rokov je o 5 p. b. nižší, ako je priemer EÚ a podiel obyvateľov nad 80 rokov je nižší o 1,2 p. b. V regióne Britské ostrovy žije 7,7 % populácie EÚ nad 50 rokov a 8,2 % obyvateľov vo veku 80 rokov a viac (z toho v samotnej Veľkej Británii tvoria starší ľudia ako 50 rokov 6,7 % a starší ako 80 rokov 7,25 %). Celý región sa vyznačuje vysokými priemernými mzdami nad úniovým priemerom. V Írsku sú tieto dokonca priemerne o 20 % vyššie ako vo Veľkej Británii. Rozdiel medzi príjmami 25 až 50-ročných a 50 až 65-ročných osôb je iba 0,9 % v Írsku a 2,9 % vo Veľkej Británii, v prospech mladšej skupiny obyvateľov. Podiel na domácom potenciálnom dopyte je vo Veľkej Británii vyšší na strane ľudí starších ako 50 rokov o 1 p. b. V Írsku prevláda ekonomická sila mladšej skupiny o 6,7 p. b. Región ako celok má podiel na potenciálnom dopyte EÚ 9,1 % u osôb

starších ako 50 rokov. Z toho 7,5 % má podiel Veľká Británia, ktorá sa touto hodnotou radí na 5. miesto za Talianskom, Nemeckom, Francúzskom a Holandskom, zvyšných 1,6 % predstavuje Írsko. Celý región Britských ostrovov sa z pohľadu striebornej ekonomiky javí ako potenciálny trh veľmi pozitívne.

G r a f 4.8

Štruktúra potenciálneho dopytu obyvateľstva nad 50 rokov na báze príjmov v regióne Britské ostrovy (% , 2009)

Prameň: Spracované z údajov EÚ SILC 2009.

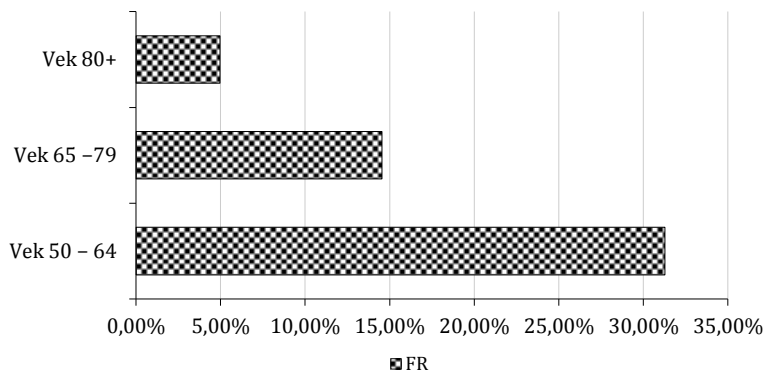
Región Francúzsko

Zloženie obyvateľstva je veľmi podobné európskemu priemeru. Rozdiel v počte ľudí medzi 25 až 50-ročnými a nad 50 rokov je takmer 7 p. b., 80 a viacročné obyvateľstvo je zastúpené 5,7 %, čo predstavuje 8,5 % tejto vekovej skupiny v EÚ. Priemerné mzdy sú oproti európskemu priemeru vysoké, najmä u starších

ľudí (50 až 65, 65 až 80 a viac). V porovnaní s príjmami 25 až 50-ročných majú 50 až 65-roční vyššie príjmy v priemere o 5,5 % a veková kategória 80 a viac má príjmy iba o 25 % nižšie ako skupina 25 až 50-roční. Vyšší pomer príjmov v prospech najstaršieho obyvateľstva majú už iba Rakúsko a Luxembursko. Z hľadiska regiónov je Francúzsko na prvom mieste. Z dôvodu vysokých príjmov starších obyvateľov a početnosti tejto vekovej skupiny predstavujú väčšinový podiel na domácom dopyte (50 a viac-roční majú viac ako polovičný podiel). V každej kategórii starších vekových skupín (50 – 65, 65 – 80 a 80+) má Francúzsko vyšší podiel na domácom potenciálnom dopyte, ako je priemer EÚ. Podielom na potenciálnom dopyte za celú EÚ sa Francúzsko radí na 3. miesto za Talianskom a Nemeckom, s pomerným zastúpením takmer 11 % vo vekovej skupine 50 a viac a na 2. miesto za Talianskom s 13 % podielom na potenciálnom dopyte EÚ u osôb starších ako 80 rokov.

G r a f 4.9

Štruktúra potenciálneho dopytu obyvateľstva nad 50 rokov na báze príjmov v regióne Francúzsko (% , 2009)

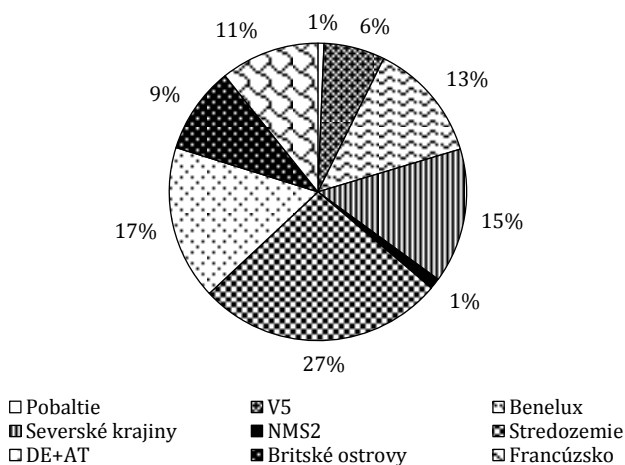

Prameň: Spracované z údajov EÚ SILC 2009.

Komplexnejší pohľad na veľkosť potenciálnych trhov na saturovanie špecifických potrieb strieborných v EÚ je možné získať analýzou štruktúry potenciálneho dopytu v skúmaných definovaných regiónoch. Pohľad na participáciu jednotlivých regiónov na potenciálnom dopyte všetkých starnúcich (veková skupina 50 až 64-roční) v EÚ, ktorý predstavujú ich príjmy, udáva graf 4.10.

G r a f 4.10

Štruktúra potenciálneho dopytu starnúcich v regiónoch EÚ
(50 – 64-roční, %, 2009)

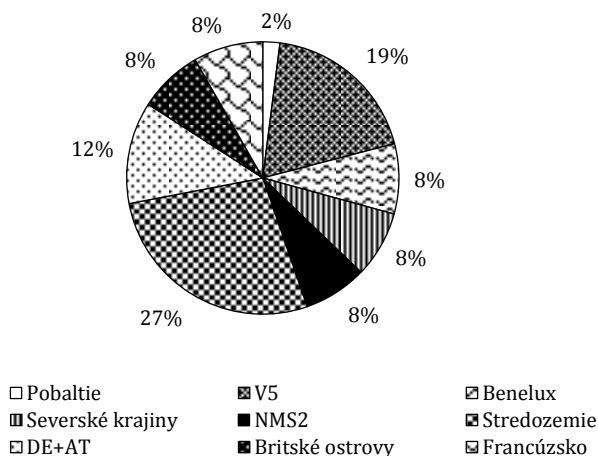
Prameň: Spracované z údajov EÚ SILC 2009, na báze priemerných príjmov.

Z grafu 4.10 vyplýva, že veľmi perspektívne trhy pre realizáciu koncepcie striebornej ekonomiky v strednodobom časovom horizonte predstavujú regióny Stredozemie, Nemecko a Rakúsko, Severské krajiny a región Beneluxu, v prípade, ak sa berie do úvahy potenciálny dopyt formovaný príjmami obyvateľstva vo veku 50 až 64 rokov. Do istej miery sú zaujímavé aj regióny Francúzsko

a Britské ostrovy. Z aspektu exportovania istých špecifických tovarov a služieb pre starnúcich sú však tieto regióny dopravne viac vzdialené. Regióny, ktorých krajiny vstúpili do EÚ neskôr, nepredstavujú nielen veľkosťou svojho potenciálneho dopytu, ale niektoré aj z pohľadu vekovej štruktúry obyvateľstva, významnejšie trhy zo strednodobého pohľadu.

G r a f 4.11

Podiel starnúcich v regiónoch EÚ (50 – 64-roční, %, 2009)

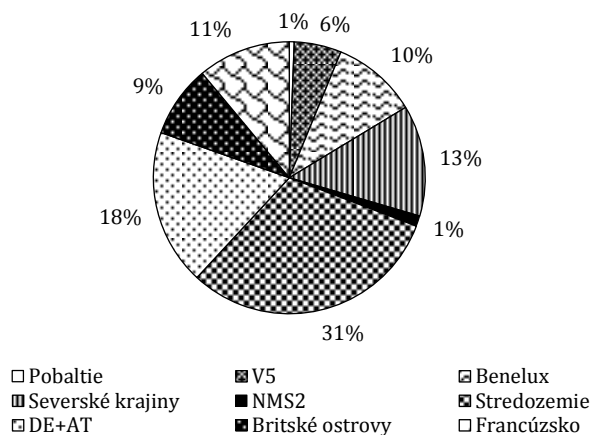
Prameň: Spracované z údajov EÚ SILC 2009.

Aj v prípade početnosti starnúcich predstavuje región Stredozemie najperspektívnejšie trhy pre saturovanie ich špecifických potrieb. Podobne je to v prípade regiónu, ktorý predstavuje Nemecko a Rakúsko. Aj keď z aspektu početnosti starnúcich je zaujímavá aj veľkosť trhov regiónu V5, je nutné brať do úvahy skutočnosť mimoriadne nízkej príjmovej úrovne u obyvateľstva.

Graf 4.12

Štruktúra potenciálneho dopytu seniorov v regiónoch EÚ
(65 a viacroční, %, 2009)

Prameň: Spracované z údajov EÚ SILC 2009, na báze priemerných príjmov.

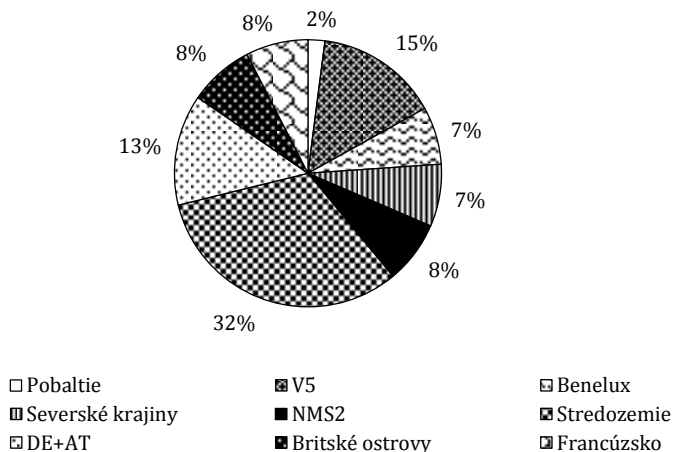
Možno očakávať, že ak táto nebude mať možnosť zvýšenia, budú sa generovať veľmi nízke starobné dôchodky a seniori v tomto regióne, napriek svojej mimoriadnej početnosti, budú predstavovať len malý podiel na potenciálnom dopyte EÚ formovanom príjmami. Vzhľadom na súčasné krízové podmienky, ktoré obmedzujú naštartovanie spotreby najmä v dôsledku zužovania priestoru pre rast miezd a neumožňujú významnejšie kryť prepád trhu práce zdrojovo väčším sociálnym systémom a tiež vzhľadom na negatívne očakávania ďalších etáp krízy, je možné predpokladať, že sa v tomto regióne príjmová úroveň obyvateľstva zásadne nezvýši v najbližších 5 – 7 rokoch. Znamená to, že predpoklad saturácie špecifických potrieb starnúcich a v ďalšom období seniorov, ktoré sú z pohľadu nových technológií vo vyšších cenových úrovniach, nebude naplnený. Už v súčasnosti je možné

napríklad na Slovensku postrehnúť, že veľká časť seniorov, v rámci rozširujúceho sa sortimentu tovarov a služieb zahraničnej proveniencie, vyhľadáva tie, ktoré sú najlacnejšie, neváhajú pritom prekonávať i väčšie dopravné vzdialenosti či prieskum cien vo viacerých obchodoch za jeden deň.

Z krátkodobého až strednodobého pohľadu sú pre realizáciu koncepcie striebornej ekonomiky veľmi zaujímavé nasledujúce regióny: Stredozemie, ktoré predstavuje až takmer tretinu potenciálneho dopytu, región Nemecko a Rakúsko spolu a Severské krajiny. Graf 4. 13 umožní pohľad, či to je tak aj z pohľadu počtosti seniorov, žijúcich v týchto regiónoch.

G r a f 4.13

Podiel počtu seniorov žijúcich v regiónoch EÚ
(65 a viacroční, 2009)

Prameň: Spracované z údajov EÚ SILC 2009.

Aj z pohľadu početnosti seniorov je región Stredozemie a región Nemecko a Rakúsko spolu mimoriadne zaujímavý. Podobne, ako v prípade komentárov za vekovú skupinu starnúci, u seniorov sa z aspektu početnosti javí ako zaujímavý región V5. Problémom významnejšej realizácie koncepcie striebornej ekonomiky je však mimoriadne nízka úroveň príjmov u seniorov v dotknutom regióne.

4.2.2 Potenciál striebornej ekonomiky na báze dopytu formovanom príjmami seniorov v regiónoch a krajinách EÚ

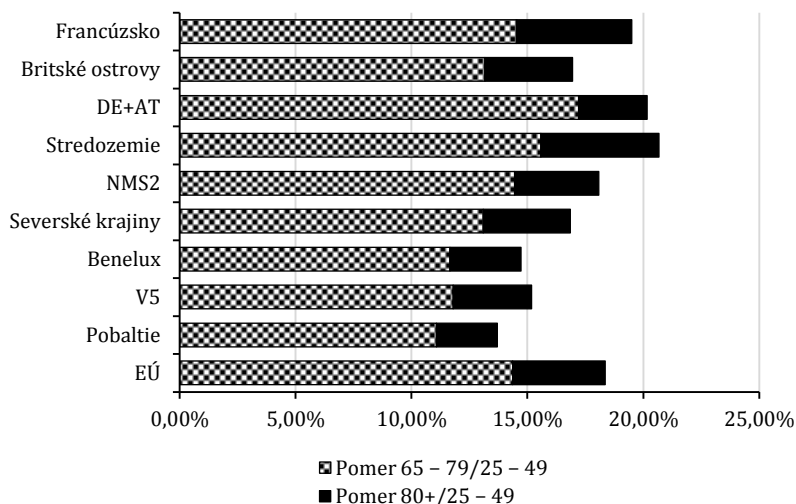
Napriek tomu, že príjmy seniorov, najmä starobné dôchodky, sú spravidla nižšie ako príjmy osôb v produktívnom veku, celkové príjmy tejto vekovej skupiny postupne rastú. Uvedené sa premieta na časti domáceho potenciálneho dopytu, ktorý generujú seniori. V jednotlivých krajinách Európy sú historicky dané rozdielne podmienky pre vývoj príjmov seniorov. Základnou diferenciaciou, ktorá predstavuje tieto historicky odlišné podmienky, je to, že v krajinách, ktoré neskôr pristúpili do EÚ, boli pred rokom 1989 unifikované príjmy, z ktorých sa postupne vypočítavali unifikované starobné dôchodky. Nasledujúci graf udáva podiel príjmov osôb za kategórie seniorov na celkových príjmoch obyvateľstva v dotknutých regiónoch.

Z analýzy za regióny a krajiny, ktoré ich reprezentujú, vyplýva, že z dotknutých regiónov Európy majú seniori najväčšiu kúpyschopnosť v krajinách okolia Stredozemného mora. V Taliansku a Portugalsku predstavujú príjmy seniorov približne 22 % z celkových príjmov obyvateľstva v krajine, pričom priemer EÚ je 18,3 %. V Grécku a Španielsku je tento podiel zhruba na úrovni priemeru EÚ. Na Cypre predstavuje podiel príjmov seniorov na celkových príjmoch obyvateľstva 12,4 % a na Malte 10,9 %. Ide o relatívne malé ekonomiky s istou geografickou izoláciou

z aspektu dopravy a existujúcich kultúrnych špecifík v oblasti služieb pre obyvateľstvo. Taliansko generuje až 22 % príjmov osôb nad 80 rokov v Európe. Celkovo región Stredozemie reprezentuje 35 % príjmov EÚ v prípade osôb nad 80 rokov, 30 % príjmov EÚ u osôb vo veku 65 – 80 rokov a 28 % všetkých príjmov seniorov. K významnému formovaniu potenciálu striebornej ekonomiky dochádza aj v Nemecku a v Rakúsku.

G r a f 4.14

Podiel príjmov seniorov na celkových príjmoch aktívneho obyvateľstva v regiónoch EÚ (% , 2009)

Prameň: Spracované z údajov EÚ SILC, celkové hrubé príjmy.

V Nemecku sa seniori podieľajú na celkových príjmoch 20,3 %, z toho osoby nad 80 rokov len 2,4 %. V Rakúsku je situácia v podiele príjmov seniorov na celkových príjmoch obyvateľstva podobná (20 %), ale osoby nad 80 rokov sa na celkových príjmoch podieľajú až 5 % (druhá najvyššia hodnota v EÚ po Taliansku).

Za Nemecko a Rakúsko spolu sa podieľajú príjmy osôb vo veku 65 – 80 rokov 20,2 % na EÚ a u osôb vo veku 80 a viac rokov 12,5 % na EÚ. Ďalšou krajinou s veľkým významom realizácie striebornej ekonomiky je Francúzsko, kde sa príjmy seniorov na celkových príjmoch obyvateľstva podieľajú 19,5 %, príjmy osôb nad 80 rokov predstavujú na celkových príjmoch takmer 5 %. Francúzsko predstavuje takmer 13 % príjmov vekovej kategórie 80+ EÚ a 10,5 % príjmov vekovej kategórie 65 – 80, ako i celkových príjmov seniorov.

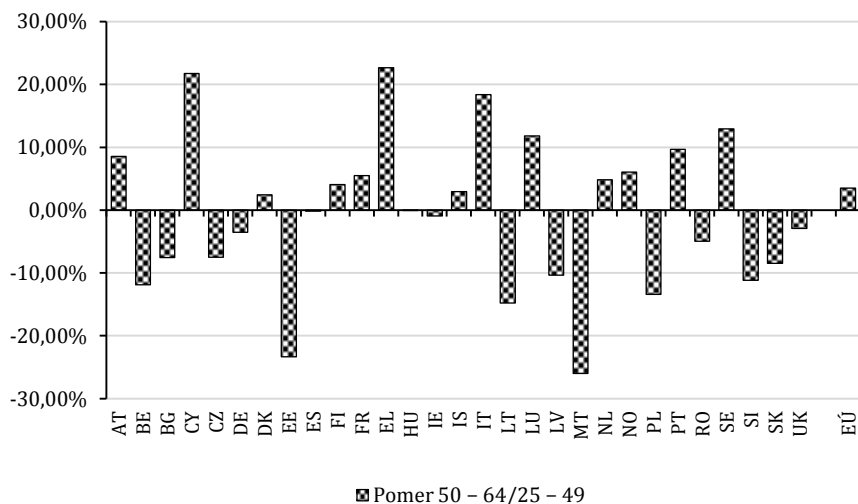
Ostatné dotknuté regióny predstavujú menší potenciál realizácie striebornej ekonomiky z pohľadu starnutia populácie i výšky celkového dopytu formovaného príjmami seniorov. Znamená to, že regióny, resp. jednotlivé krajiny predstavujú relatívne úzke trhové prostredie pre realizáciu tovarov a služieb pre seniorov. Vzhľadom na súčasnú vekovú štruktúru obyvateľstva je však možné v niektorých regiónoch a krajinách očakávať postupné výrazné starnutie populácie, napr. v Pobaltí, v krajinách V5 a pod. Je však otázne, ako sa v týchto krajinách bude vyvíjať celková dôchodková situácia obyvateľstva, ktorá už v súčasnosti generuje nízke starobné dôchodky z nízkych mzdových úrovní. Z pohľadu určitých tovarov a služieb, ktoré nie sú realizované v masovej miere, je tiež zaujímavá existencia vyššej príjmovej úrovne dôchodkov seniorov v regióne Benelux, v regióne Britské ostrovy a v regióne Severské krajiny.

Ďalší pohľad na potenciál striebornej ekonomiky ponúka vzťah, resp. pomer medzi príjmami ľudí v produktívnom (aktívnom) veku a príjmami poproduktívneho obyvateľstva. Už bolo uvedené, že seniori majú v porovnaní s aktívnou vekovou kategóriou malú príjmovú schopnosť najmä v pobaltských krajinách, v krajinách V5, v Bulharsku a v Rumunsku. Seniori vo veku nad 65 rokov majú v európskom priemere o 30 % menej a 80+ až o 36 %

nižšie príjmy ako osoby v aktívnom veku od 25 do 50 rokov. Nasledujúci graf udáva pomer príjmov definovaných vekových skupín obyvateľstva (50 až 65-roční) k príjmom 25 až 50-ročných za skúmané krajiny.

G r a f 4.15

Pomer príjmov 50 až 64-ročných k príjmom aktívneho obyvateľstva (% , 2009)

Prameň: Počítané na báze priemerných hrubých príjmov.

Relatívne najnižšie príjmy majú seniori v pobaltských krajinách. Tieto sú o 47 až 60 % nižšie ako príjmy za aktívne vekové skupiny. Príjmy na Britských ostrovoch sú o 42 až 48,5 % nižšie ako príjmy za vekovú skupinu 25 až 50-ročných (pričom v Írsku sú relatívne vyššie príjmy vo vekovej skupine 65 až 80-ročných). Krajiny V5 sú typické prakticky nulovým rozdielom príjmov 65 až 80-ročných a viac ako 80-ročných, pričom priemerný rozdiel príjmov týchto dvoch vekových skupín je v Európe 6,5 p. b.

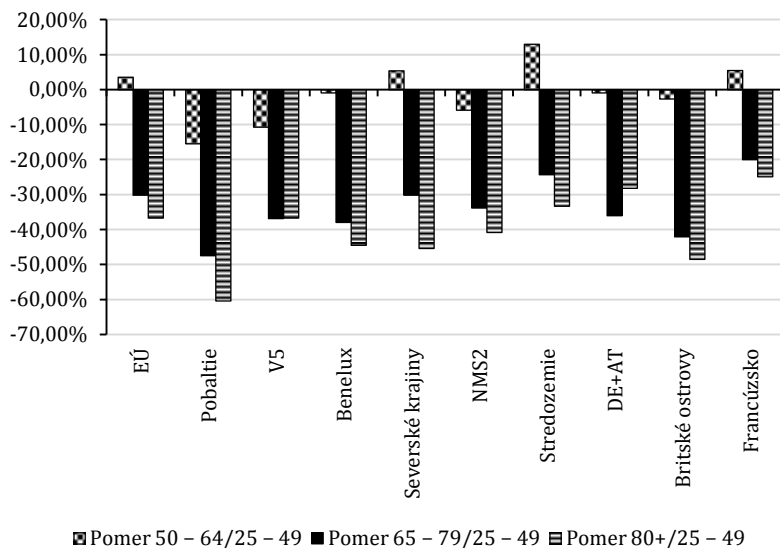
Prekvapivo veľké rozdiely sú v severských krajinách (15 p. b., pričom najväčšie rozdiely sú na Islande a vo Švédsku). Špecifické krajiny sú Nemecko a Rakúsko, ktoré majú vyššie príjmy vo vekovej kategórii 80+ ako vo vekovej kategórii 65 až 80 (rozdiel 8 p. b.). Podobná situácia je už iba v Luxembursku (rozdiel 20 p. b.) a v dvoch krajinách, kde je tento rozdiel minimálny (Malta 1,8 p. b. a Poľsko 2,4 p. b.).

Príjmy seniorov sú z podstatnej časti generované penzijným systémom. Budúce starobné dôchodky súčasných pracujúcich sú determinované predovšetkým súčasnou výškou pracovných príjmov jednotlivca, ktoré sú podkladom pre výpočet starobného dôchodku a celkovou disponibilitou príjmov sociálneho systému. Nedostatok verejných financií a isté administratívne opatrenia môžu viesť k plošnému zníženiu súhrnu starobných dôchodkov. Tento predpoklad má väčšiu mieru naplnenia v krajinách, ktoré sa stali členmi EÚ neskôr. Súvisí to s menšou mierou povedomia o možnostiach realizácie svojich potrieb na základe osobnej zodpovednosti za vlastnú existenciu v porovnaní so systémom, ktorý funguje v tradičných západných ekonomikách.

Pri platnosti toho, že pracovné príjmy v predchádzajúcom období formujú výšku starobných dôchodkov, je nevyhnutné z dlhodobého pohľadu skúmať i to, ako sa vyvíja pomer medzi príjmami 50 až 64-ročných a príjmami 25 až 50-ročných. Pre možnosti realizácie koncepcie striebornej ekonomiky v EÚ z pohľadu vývoja potenciálneho dopytu, ktorý predstavujú príjmy starnúcich, je dôležité, ako sa vyvíjajú ich príjmy v jednotlivých krajinách EÚ. Aj na základe nasledujúceho grafu je možné uviesť, že priemerný príjem 50 až 64-ročných v jednotlivých krajinách veľmi kolíše.

Graf 4.16

Podiel príjmov 50 až 64-ročných na príjmoch 25 až 50-ročných v krajinách EÚ (% , 2009)

Prameň: Spracované z EÚ SILC, počítané na báze priemerných hrubých príjmov.

V priemere EÚ má veková skupina 50 až 65-ročných mierne vyšší príjem ako skupina 25 až 50-ročných. Relatívne najvyššie príjmy majú v Stredozemí (najmä Cyprus, Grécko a Taliansko), relatívne najnižšie príjmy majú v Pobaltí a na Malte.

Pre potreby dlhodobu udržateľnej výšky príjmov seniorov je potrebné zabezpečiť relatívne vysoké mzdové príjmy. Tieto na jednej strane zabezpečia vyšší vymeriavací základ jednotlivca pre výpočet starobného dôchodku, ale taktiež zabezpečia vyššie odvody do sociálneho systému. Popri primerane vysokých mzdách má pozitívny efekt aj zapojenie čo najväčšieho počtu osôb na pracovnom trhu.

4.2.3 Vplyv starnutia populácie na formovanie potenciálneho dopytu slovenských seniorov a niektoré riziká vývoja ich budúcich príjmov

V porovnaní s ostatnými krajinami EÚ a s krajinami v rámci regiónu V5 je starnutie slovenskej populácie za analyzované obdobie relatívne menej vážnym problémom a výzvou. To dokumentujú analytické výstupy predchádzajúcich častí. Detailnejšie analýzy, využívajúce údajovú základňu Sociálnej poisťovne Slovenska, dokumentujú, že istým obmedzením v zásadnej realizácii koncepcie striebornej ekonomiky na Slovensku, v zmysle možnej saturácie špecifických potrieb seniorov zo strany producentov domácej či zahraničnej proveniencie, je aj súčasná úroveň celkových čistých príjmov všetkých vekových skupín obyvateľstva, ako aj ich čistých pracovných príjmov.

Oproti týmto príjmom predstavuje úroveň starobných dôchodkov tzv. základňu chudoby. Táto je významne regionálne diferencovaná či už pri porovnávaní príjmov obyvateľstva na úrovni krajov a okresov, alebo pri komparácii príjmov obyvateľstva medzi mestami a vidiekom na Slovensku (Pauhofová, I., Páleník, M., 2012). Znamená to, že príjmová situácia obyvateľstva za dotknuté vekové skupiny predstavuje úzky a zužujúci sa manévrovací priestor pre realizáciu spotreby v oblasti špecifických potrieb seniorov.⁷

Kým za sledované obdobie dochádzalo k pozvoľnému rastu cenovej hladiny týchto tovarov a služieb, postupne sa k nim pridáva tiež rast cenovej hladiny takých tovarov a služieb, ktoré predstavujú predmety dennej spotreby a tovary a služby súvisiace s bývaním. Ako ukážu nasledujúce analytické výstupy, príjmová stratifikácia obyvateľstva aj podľa vekových skupín je na spotrebiteľskom trhu

---

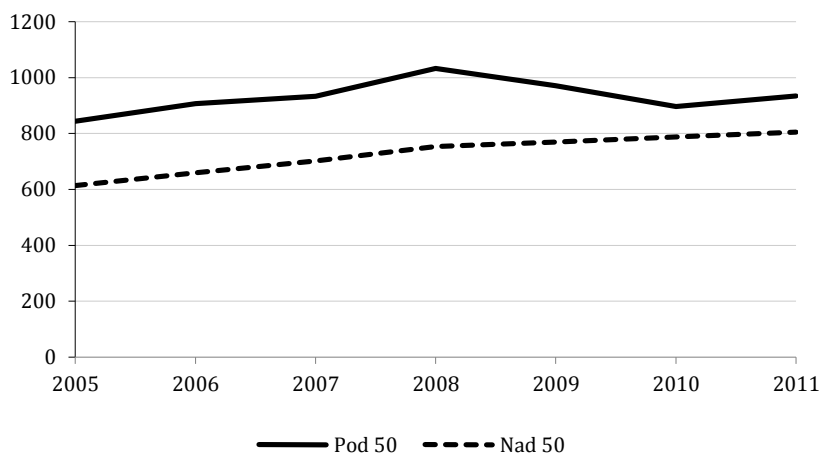
⁷ Predovšetkým v oblasti zabezpečovania zdravia.

významne príjmovo obmedzená, čo v ďalšej etape výskumu podporí aj analýza zmien v štruktúre dopytu.

Znamená to, že s veľkou pravdepodobnosťou potvrdí vytesňovanie niektorých spotrebných tovarov a využívanie služieb zvyšujúcou sa spotrebou iných tovarov a služieb, v dôsledku všeobecne nízkej príjmovej úrovne obyvateľstva tak na strane aktívnej skupiny, ale najmä u poproduktívneho obyvateľstva. V tejto súvislosti je nutné uviesť, že nejde o plošný charakter dotknutého problému, ale o významné regionálne diferencie, ktoré majú svoj pôvod v transformačnom procese krajiny po roku 1989 a dotýkajú sa tak zmien v odvetvovej štruktúre hospodárstva v jednotlivých regiónoch, ako aj zmien v penzijnom systéme krajiny a plošne realizovanej sociálnej politiky.

G r a f 4.17

Vývoj príjmov obyvateľstva vo vekových skupinách pod 50 a nad 50 rokov na Slovensku (euro, 2005 – 2011)

Prameň: Vypočítané z údajov Sociálnej poisťovne SR, celkové čisté príjmy.

Základný pohľad na vývoj čistých príjmov obyvateľstva vo veku pod a nad 50 rokov v období, ktoré zachytáva aj prejavy krízy, ktorá sa na Slovensku začala prejavovať o niečo neskôr ako v západnej Európe, poskytuje tabuľka 4.1.

Je evidentné, že vývoj čistých príjmov osôb pod 50 rokov nemá líniu podobnú línii vývoja čistých príjmov osôb nad 50 rokov. Dôvodom je najmä vplyv krízy, ktorá sa na Slovensku premietla v problémoch na pracovnom trhu v smere nárastu nezamestnanosti, a teda zásadného poklesu súhrnu za pracovné príjmy obyvateľstva pod 50 rokov.

Príjmy seniorov na Slovensku v posledných rokoch mierne rástli. Bol to dôsledok postupnej valorizácie dôchodkov, ale najmä nárastu počtu seniorov.

Naznačená súvislosť regionálnej diferenciácie vo vybavenosti príjmami obyvateľstva na úrovni krajov a okresov, resp. medzi mestami a vidiekom za sledované obdobie, je dokumentovaná v ďalších tabuľkách a grafoch. Historicky vyššie pracovné príjmy v Bratislave a na západnom Slovensku vytvorili vyššie priemerné starobné dôchodky v týchto regiónoch. Podobne, vyššie mzdové príjmy v mestách dali základ pre vyššie starobné dôchodky v nich.

Tradične, priemerné mesačné príjmy na vidieku sú 79 až 80 % priemerného príjmu v mestách. Dôvodom je primárne zastúpenie pôdohospodárstva v štruktúre hospodárskych aktivít na vidieku, kde sú dlhodobo formované priemerné pracovné príjmy na nižšej úrovni ako v ostatných odvetviach národného hospodárstva.

T a b u ľ k a 4.1

Vývoj čistých príjmov obyvateľstva v mestách a na vidieku v krajoch Slovenska

(euro, s. c. 2011, obdobie 2005, 2009 – 2011)

Kraje	2005		2009		2010		2011	
	mesto	vidiek	mesto	vidiek	mesto	vidiek	mesto	vidiek
Bratislavský	559	442	622	491	664	545	710	583
Trnavský	421	359	474	403	496	435	530	461
Trenčiansky	397	350	440	388	460	416	488	438
Nitriansky	398	324	441	360	466	390	495	407
Žilinský	403	332	448	370	470	401	493	417
Banskobystrický	386	334	426	365	449	391	475	414
Prešovský	365	307	403	341	427	375	443	385
Košický	422	339	459	371	480	402	502	413
<i>SR spolu</i>	<i>431</i>	<i>339</i>	<i>476</i>	<i>375</i>	<i>503</i>	<i>407</i>	<i>532</i>	<i>425</i>

Prameň: Spracované z údajov Sociálnej poisťovne SR.

Významné rozdiely sú v tabuľke postrehnuteľné najmä v prípade príjmov medzi mestami v Bratislavskom kraji a vidiekom v kraji Prešovskom. V sledovanom období sa aj napriek nárastu príjmovej úrovne tieto rozdiely zásadne prehĺbili. Sú dôsledkom odrazu krízy, ktorá v oveľa väčšej miere postihla vidiecke regióny v porovnaní s mestskými. Vidiecky priestor nenachádza, aj napriek zmenám vidieka a transformácie poľnohospodárstva po roku 1989, adekvátne miesto v rozvíjaní aktivít, stabilizujúcich dôchodkovú situáciu obyvateľstva v týchto regiónoch. Kríza a neprijímanie adekvátnych opatrení na úrovni kompetentných aktérov na úrovni štátu, samospráv a združení výrazne sťažuje možnosti vidieckeho obyvateľstva aspoň udržať svoju životnú úroveň.⁸

Pre všeobecne nízku úroveň príjmov obyvateľstva je charakteristické i postupné približovanie sa príjmov aktívnych osôb vo veku 25 až 50 rokov príjmom osôb vo veku 50 až 64 rokov. Ako nasledujúca tabuľka dokumentuje, rozdiel 60 eur z mesačných príjmov sa za sledované obdobie postupne znížil na 30 eur. Na jednej strane sa isto pozitívnym javí nárast príjmov striedobných, ale na strane druhej malý nárast príjmov aktívnych v sledovanom období zakladá obavu pred takým formovaním príjmov aktívnych, z ktorých bude možno počítať s generovaním nízkych základov pre starobné dôchodky v budúcnosti. Vzhľadom na nízky počet aktívnych v porovnaní s predchádzajúcimi generáciami je otázne, či dokážu so súčasnou príjmovou úrovňou predstavovať v budúcom období významnejšiu časť európskeho potenciálneho dopytu seniorov v porovnaní so súčasnými podmienkami.

---

⁸ Možnosti vývoja dôchodkovej situácie obyvateľstva na vidieku sú v ďalšom období determinované zvoleným prístupom hospodárskej politiky, ktorá by mala na túto situáciu reagovať. Pripravovaná Koncepcia rozvoja poľnohospodárstva a vidieka však opäť nezohľadňuje signifikantné problémy vidieckeho priestoru, ktoré sú v oblasti nedostatočnej ekonomickej výkonnosti vo vidieckych regiónoch, ktoré generujú nízku úroveň dôchodkov domácností.

T a b u ľ k a 4.2

Vývoj čistých príjmov obyvateľstva na Slovensku podľa vekových kategórií (euro, s. c. 2011, 2005 – 2011)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
<i>Spolu</i>	392	411	433	460	461	470	484
Predaktívni	239	251	260	278	269	253	254
Aktívni	464	486	516	544	530	538	554
Starnúci	409	432	454	482	489	507	526
Starší	292	310	323	342	366	383	399
Najstarší	279	295	306	319	339	349	354

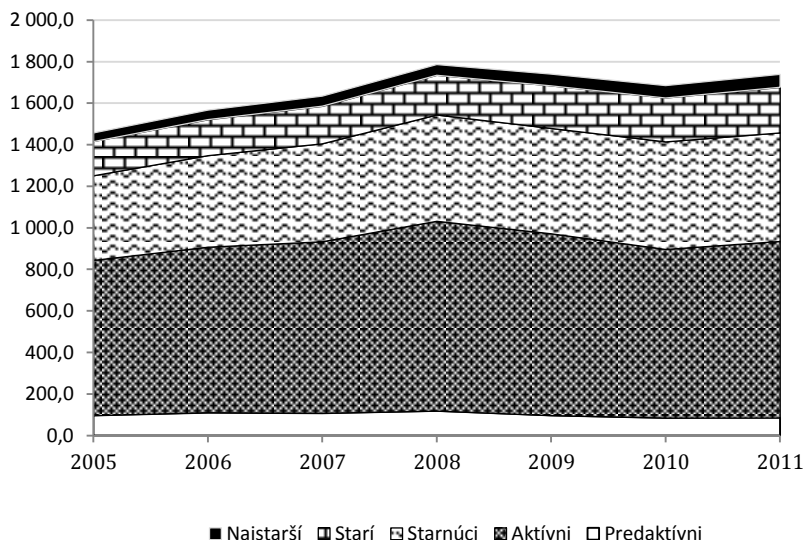
Prameň: Spracované z údajov Sociálnej poisťovne SR.

Graf 4.18 plasticky znázorňuje vývoj čistých príjmov jednotlivých vekových skupín obyvateľstva na báze celkových priemerných mesačných príjmov. Dokresľuje niektoré proporcie vývoja v dotknutej oblasti ohľadom celkového približovania súhrnu príjmov obyvateľstva pod a nad 50 rokov. Za osoby nad 50 rokov bol príjem iba o 13,9 % nižší. V roku 2005 bol tento rozdiel väčší, predstavoval 27,3 % v prospech predaktívnych a aktívnych spolu. U osôb nad 50 rokov dochádza k plynulému nárastu príjmov na základe ich určovania predvídateľným dôchodkovým systémom. Je možné opäť uviesť, že vývoj príjmov na strane aktívnych je silne poznačený krízovými podmienkami s výrazným dopadom na zužovanie trhu práce a v súčasnosti i dopadom znižovania produkčných kapacít v západnej Európe.

Vzhľadom na naznačené významné regionálne rozdiely v príjmovej úrovni tabuľka 4.5, dokumentuje vývoj priemerných príjmov podľa vekových kategórií v najproblémovejšom regióne Slovenska – v Prešovskom kraji, na základe ich porovnania so slovenským priemerom.

Graf 4.18

Vývoj celkových priemerných príjmov obyvateľstva na Slovensku podľa vekových kategórií (euro, s. c. 2011, 2005 – 2011)

Prameň: Spracované z údajov Sociálnej poisťovne SR.

Je zrejmé, že nastavený penzijný systém je dôvodom veľmi nízkych rozdielov medzi príjmami za PO kraj a priemerom za SR pri najstarších a starších. Ide o starobné dôchodky, ktorých základom boli unifikované príjmy v spoločnosti pred rokom 1989. Malé rozdiely sú i v prípade predaktívneho obyvateľstva, ktorý stojí na plošnej realizácii sociálnej politiky. Tu je potrebné uviesť, že isté špecifiká demografickej štruktúry v Prešovskom kraji umožňujú vyplácanie vysokých dávok vo väzbe na počet detí, tieto príjmy sa v konečnom dôsledku správajú, akoby nahrádzali nedostatok pracovných príjmov.

T a b u l' k a 4.3

Priemerné čisté príjmy podľa vekových kategórií v Prešovskom kraji a na Slovensku

(euro, s. c. 2011, roky 2005, 2007, 2009, 2011)

	2005		2007		2009		2011	
	SR	PO kraj	SR	PO kraj	SR	PO kraj	SR	PO kraj
Spolu	392	339	433	375	461	401	484	414
Predaktívni	239	213	260	233	269	251	254	218
Aktívni	464	386	516	427	530	443	554	454
Starnúci	409	357	454	395	489	429	526	457
Starší	292	282	323	309	366	347	399	375
Najstarší	279	272	306	298	339	331	354	347

Prameň: Spracované z údajov Sociálnej poisťovne SR.

Pri pohľade na medián dosahujú príjmy seniorov v Prešovskom kraji príjem 97 – 98 % priemeru za SR, príjmy starnúcich (osôb 50 – 65 rokov) 95 % v roku 2005, ale iba 90 % v roku 2011, avšak príjmy aktívnych dosahujú iba 84 %. Znamená to, že signifikantné diferencie sa objavujú v prípade porovnania aktívnych za PO kraj s priemerom za Slovensko. Preukazne je situácia zhoršujúca sa v čase krízy, kedy rozdiel v porovnávaných údajoch zásadne rastie, pritom veľké rozdiely boli zjavné už aj pred krízou.

T a b u l' k a 4.4

Podiel mužov a žien s čistým príjmom do 300 eur na vidieku v okresoch Prešovského kraja (% , 2005, 2011)

	2005		2011	
	muži	ženy	muži	ženy
Bardejov	64,5	67,1	32,6	39,1
Humenné	54,5	62,1	28,7	36,8
Kežmarok	59,5	65,2	30,7	39,7
Levoča	48,2	62,8	23,7	36,6
Medzilaborce	54,5	65,6	22,5	35,0
Poprad	42,4	54,5	24,5	32,4
Prešov	49	60,3	23,1	33,2
Sabinov	58,1	67,4	27,6	43,5
Snina	51,3	66,4	27,1	43,4
Stará Ľubovňa	63,4	67	24,6	42,1
Stropkov	64,3	67,8	30,9	38,2
Svidník	63,7	65,6	33,8	39,8
Vranov nad Topľou	53,5	63,8	26,9	39,1
Prešovský kraj	54,8	63,2	26,9	37,4

Prameň: Spracované z údajov Sociálnej poisťovne SR.

Je zrejmé, že nastavený penzijný systém je dôvodom veľmi nízkych rozdielov medzi príjmami za PO kraj a priemerom za SR pri najstarších a starších. Ide o starobné dôchodky, ktorých

základom boli unifikované príjmy v spoločnosti pred rokom 1989. Malé rozdiely sú i v prípade predaktívneho obyvateľstva, ktorý stojí na plošnej realizácii sociálnej politiky. Tu je potrebné uviesť, že isté špecifiká demografickej štruktúry v Prešovskom kraji umožňujú vyplácanie vysokých dávok vo väzbe na počet detí, tieto príjmy sa v konečnom dôsledku správajú, akoby nahrádzali nedostatok pracovných príjmov.

Ako údaje z tabuľky dokumentujú, za porovnávané obdobie došlo k významnému poklesu podielu obyvateľov vo vidieckych regiónoch okresov Prešovského kraja v ukazovateli čisté pracovné príjmy do 300 eur. Vzhľadom na zaznamenanú mieru nezamestnanosti za uvedené regióny v roku 2011 je nutné zmeny v podieloch interpretovať v súvislosti s výpadkom veľkého množstva pracovných síl z trhu práce, čo znamená na jednej strane pokles podielu obyvateľov s disponibilitou pracovných príjmov do 300 eur, na strane druhej významný nárast počtu poberateľov podpory v nezamestnanosti a nárast počtu poberateľov dávok v hmotnej núdzi. Je dôležité zároveň poznamenať, že väčšiu časť potenciálneho dopytu seniorov predstavujú ženy, ktoré sa dožívajú dlhšieho veku ako muži. Vzhľadom na ich dokumentovanú nízku príjmovú úroveň nemožno uvažovať o významnom manévrovacom priestore pre ich spotrebu nielen v prípade tovarov a služieb dennej potreby, ale najmä v oblasti špecifických služieb v oblasti zdravotnej starostlivosti, ktoré by mohli osobne uhrádzať zo svojich príjmov.

Zhrnutie

Výsledky komparatívnej analýzy priemerných príjmov starších a seniorov dokumentujú, že rozdiely medzi tradičnými krajinami a novými krajinami EÚ sú signifikantné tak na úrovni

definovaných regiónov, ako i jednotlivých krajín. Tým je potvrdená prvá hypotéza. Znamená to, že príjmy predstavujúce potenciálny dopyt na strane starnúcich a seniorov za skúmané regióny a krajiny sú primárne zaujímavé z aspektu realizácie koncepcie striebornej ekonomiky z krátkodobého i strednodobého horizontu v regiónoch Stredozemie (predovšetkým Taliansko), Nemecko a Rakúsko spolu (predovšetkým Nemecko) a Francúzsko. Dobrý potenciál realizácie koncepcie striebornej ekonomiky je aj za región Severské krajiny a región Benelux. Nové členské krajiny EÚ, napriek veľkej početnosti strieborných (predovšetkým Poľsko), z dôvodu nízkej príjmovej úrovne u dotknutých vekových skupín obyvateľstva, nepredstavuje významný potenciál dopytu striebornej ekonomiky v rámci EÚ. Nízka príjmová úroveň starnúcich v týchto krajinách je predpokladom generovania aj nízkej úrovne starobných dôchodkov u budúcich seniorov.

Skúmanie rozdielov v podieloch príjmov seniorov a strieborných na príjmoch aktívneho obyvateľstva v dotknutých regiónoch a krajinách poukázalo na zásadné rozdiely aj medzi tradičnými krajinami EÚ, tiež i medzi novými členskými krajinami. Aj druhú hypotézu možno považovať za potvrdenú. Rozdiely v pomere príjmov za skupinu 50 až 64-ročných k príjmom 25 až 50-ročných sú výsledkom pôsobenia viacerých faktorov, od výkonnosti ekonomiky, jej produktivity, ekonomiky, ktorá je veľká alebo malá, v minulosti vždy otvorená alebo uzavretá, aplikujúca rôzne zdrojovo náročný sociálny model a pod.

Vzhľadom na výsledky analýzy za príjmovú situáciu starnúcich i seniorov v tradičných krajinách EÚ možno i tretiu hypotézu, že veľkosť potenciálneho dopytu formovanom príjmami týchto vekových skupín obyvateľstva je dostatočná na permanentné saturovanie ich potrieb a tvorbu ich úspor, považovať za potvrdenú.

Na základe výsledkov analýz, ktoré sa dotýkali skúmania príjmovej úrovne obyvateľstva v jednotlivých vekových kategóriách a stratifikácie obyvateľstva v oblasti príjmov za Slovensko aj na regionálnej báze, možno i štvrtú potvrdiť. Znamená to, že tak ako príjmová úroveň, ani príjmová stratifikácia obyvateľstva Slovenska nezakladá v krátkodobom časovom horizonte bázu pre významnú realizáciu koncepcie striebornej ekonomiky v zmysle zvýšenej saturácie špecifických potrieb seniorov (nové inovatívne technológie produkujúce tovary a služby s vyššou cenovou úrovňou). Zároveň je potvrdená aj piata hypotéza, že príjmová úroveň a príjmová stratifikácia obyvateľstva na Slovensku vytvára predpoklad formovania nižšej a znižujúcej sa úrovne starobných dôchodkov v porovnaní s dôchodkami v tradične vyspelých ekonomikách EÚ. Obmedzenia manévrovacieho priestoru pre spotrebu všeobecne, ako aj v špecifických tovaroch a službách pre seniorov, sú regionálne výrazne diferencované a ako najvážnejšie sú identifikované vo vidieckych regiónoch, osobitne vo vidieckych regiónoch Prešovského kraja. Zásadným fenoménom, zužujúcim manévrovací priestor pre súčasnú spotrebu i úvahy o spotrebe zo strednodobého pohľadu, je feminizácia chudoby vo väčšine vidieckych regiónov Slovenska.

5 METODOLÓGIA MODELOVANIA EFEKTOV STRIEBORNEJ EKONOMIKY

Predošlé kapitoly mali za cieľ kriticky analyzovať fenomén striebornej ekonomiky z hľadiska dosiahnutého stupňa poznania, demografického vývoja v hlavných regiónoch sveta, Európskej únie a jej častí, vrátane Slovenska. Cieľom tejto kapitoly je mapovanie aktuálnej dostupnosti dát a výber modelového aparátu vhodného na modelovanie striebornej ekonomiky.

5.1 Metodológia skúmania potrieb a správania seniorov (domácností dôchodcov)¹ v krajinách EÚ

Úvodné poznámky

Demografický vývoj ukazuje, že starnutie populácie v Európe má pre nasledujúce desiatky rokov nezvratnú tendenciu. Zo sociálno-medicínskeho a kultúrneho aspektu ide o prejav pozitívneho vývoja civilizácie. Dôchodcovia sa dožívajú, v porovnaní s predvojnovým obdobím, vyššieho veku. V dôsledku napredovania medicíny a vyspelých technológií sú mnohí z nich schopní, aj napriek civilizačným chorobám, pracovať a saturovať svoje potreby na želateľnej úrovni. Veľkosť saturovania týchto potrieb je v jednotlivých krajinách EÚ diferencovaná. Vyššia úroveň uspokojovania potrieb seniorov je najmä v západných ekonomikách.

---

¹ Vek odchodu do dôchodku je v jednotlivých krajinách diferencovaný. Keďže niektoré štatistiky nerozlišujú vek ale status dôchodcu, z metodologických dôvodov je uvedený pojem senior (t. j. 65+) spolu s údajom v zátvorke, že ide o domácnosť dôchodcu. Rozumieme tým, že osoba na čele domácnosti je poberateľom dôchodku (aj keď v niektorých prípadoch nedosiahla vek 65 rokov).

Súvisí s výkonnosťou týchto ekonomík, s modelom spoločnosti, so schopnosťou dlhodobo vytvárať úspory na úrovni domácností. V ekonomikách, ktoré zaujali svoje miesto v Európskej únii neskôr, sa v rámci transformačných procesov nastavovali parametre pre konvergenciu k vyspelejším tradičným ekonomikám EÚ. Napriek tomuto procesu je možné registrovať niekoľkoúrovňový vývoj vnútri Únie. Znamená to aj, že reformy v rámci transformačných procesov zmenili a menia postavenie starších ľudí v jednotlivých krajinách a tiež vo vzťahu k starším obyvateľom v tradičných krajinách EÚ.

Starnutie populácie v Európe má však významné konzekvenencie v oblasti verejných zdrojov. Predlžovanie života obyvateľov vytvára výrazný tlak na potrebu obrovských finančných zdrojov z verejných rozpočtov, predovšetkým v oblasti dôchodkového zabezpečenia a zdravotníctva. Postupne sa predlžoval vek odchodu do dôchodku. Túto líniu sledujú aj bývalé socialistické krajiny, ktoré sa stali členmi EÚ.

Napätosť rozpočtov krajín EÚ v súčasnom období rastie v súvislosti s postupujúcou finančnou a hospodárskou krízou. Naplno sa prejavuje v dlhovej oblasti – v zadlženosti štátov, podnikov i domácností. Naznačené problémy sa kumulujú a vytvárajú prostredie, v ktorom sa hľadajú východiská pre zvládnutie nasledujúceho obdobia, prípadne bude možné založiť vývoj, ktorý nebude znamenať zhoršovanie podmienok pre podniky a domácnosti. V tejto súvislosti sa otvára otázka, ako využiť priestor, ktorý reprezentuje zväčšujúci sa podiel seniorov (dôchodcov). Predstavujú totiž významnú časť celkového dopytu na trhu spotrebiteľských tovarov a služieb a zároveň schopní a ochotní pracovať sú uplatniteľní na trhu práce v oblasti odovzdávania svojich nadobudnutých vedomostí a skúseností.

Schopnosť, ochota a nutnosť starších ľudí pracovať, a tak okrem starobného dôchodku získať zdroje pre saturáciu svojich potrieb, je typická najmä pre krajiny, ktoré prešli transformačným procesom. Veľká časť úspor, akumulovaná za tzv. obdobie socializmu bola zredukovaná, až zlikvidovaná počas úvodných reforiem (v pozitívnom i negatívnom slova zmysle). Vo vyspelejších západných ekonomikách EÚ je možné registrovať menší podiel pracujúcich dôchodcov, nielen z dôvodu existujúcej legislatívy vo väzbe na trh práce, ale aj z dôvodu dosiahnutej životnej úrovne, ktorej prejavom je aj aktívna realizácia seniorského statusu mimo pracovného trhu.

Cieľom je vytvorenie metodologického aparátu na skúmanie potrieb a správania seniorov(dôchodcov). Umožní sa tak identifikácia faktorov ovplyvňujúcich vývoj týchto potrieb, ako aj jednotlivé vývojové fázy a súvislosti na úrovni príjmov, spotreby a úspor. Výskum je orientovaný na národnú úroveň, ako aj na úroveň EÚ. Práca je rozdelená na časť, ktorá sa zaoberá východiskami a vymedzením predmetu skúmania, časť, ktorá charakterizuje zdroje, s ktorými sa bude pracovať, na časť prezentujúcu metodický aparát a časť, ktorá formuluje pracovné hypotézy.

5.1.1 Metodologické aspekty predmetu skúmania

Rámcem pre skúmanie potrieb a správania sa seniorov vytvárajú závery doposiaľ štyroch európskych konferencií² na tému strieborná ekonomika. Pod týmto pojmom sa rozumie adaptabilita ekonomiky na budúce potreby rastúceho počtu starších

---

² Od roku 2005 realizované na základe iniciatív regionálnej vlády Severné Porýnie-Vestfálsko, iniciatív Holandska, Španielska, Francúzska.

ľudí. Starnutie našej spoločnosti sa pritom nepovažuje za hrozbu, ale naopak, za výzvu a príležitosť pre regionálny hospodársky rast a zvyšovanie konkurencieschopnosti v Európe.³

5.1.2 Východiská a vymedzenie predmetu skúmania

Základné východiská predstavujú práce orientované na problematiku dôchodkovej situácie a formovania spotrebiteľských zvyklostí obyvateľstva (Edmond, E. V., Mammen, K., Miller, D. L. 2005, Pauhofová, I., 2001, 2005, 2007, Pauhofová, I., Páleník, M., 2005, 2010) a otázky aktuálnej situácie a potenciálu striebornej ekonomiky z pohľadu možného exportného zamerania slovenskej ekonomiky (Páleník, V., 2010). Ďalšie relevantné východiská predstavujú práce zamerané na demografický vývoj a zdravie starších ľudí.

Významný nárast počtu populácie v poproduktívnom veku (Hvozdková, V., 2008) zakladá v kontexte striebornej ekonomiky potrebu skúmania možností generovania dopytu, ktorý reprezentuje skupina seniorov (domácností dôchodcov). V závislosti od jeho podielu na celkovom dopyte obyvateľstva (domácnosti spolu) je možné, spolu s demografickým vývojom v krajine, identifikovať budúci potenciál segmentu trhu spotrebiteľských tovarov a služieb, ktorý reprezentujú domácnosti dôchodcov na národnej

---

³ Výsledkom jednotlivých iniciatív je napríklad vytvorenie celoeurópskej siete regiónov na podporu vývoja a marketingu inovatívnych tovarov a služieb zameraných na trhový segment, ktorý predstavujú strieborní ľudia, čo by malo prispieť k regionálnemu rozvoju a k vytváraniu nových pracovných príležitostí. Cieľom nie je len zlepšiť kvalitu života starnúcej populácie, ale aj stimulovať aktivity týkajúce sa výrobkov a služieb pre starších ľudí – podnietiť podniky a inštitúcie spolupracovať na vytváraní a implementovaní nových výrobkov a služieb pre seniorov.

úrovni a za krajiny EÚ celkom. Predpokladom zistenia uvedeného je skúmanie formovania dôchodkov (na individuálnej báze, báze domácností a spotreby za jednotlivé sociálne skupiny domácností).

Dôležitou súčasťou skúmania formovania dôchodkov je príjmová stratifikácia obyvateľstva. Tak, ako sú pre obyvateľstvo dôležité stabilné a rastúce dôchodky, tak je pre ekonomiku krajiny dôležitý vývoj dôchodkov obyvateľstva bez extrémnej príjmovej polarizácie na regionálnej úrovni. Príjmová stratifikácia obyvateľstva predstavuje a odhaľuje model správania účastníkov trhu. Pre spotrebiteľský marketing je zdrojom identifikácie formovania cieľových skupín, kde fundované mapovanie správania týchto skupín domácností predstavuje cieľavedomý posun v kvalite a sortimente tovarov a služieb. Zámerom je skúmanie príjmovej stratifikácie na základe dostupných údajov za jednotlivé krajiny.

Veľkosť dôchodkov⁴ je determinovaná faktormi vo väzbe na trh práce, sociálnu a zdravotnú starostlivosť, ako aj možnosťami kapitalizácie dôchodkov, ktoré sú v jednotlivých krajinách EÚ diferencované. Veľkosť a štruktúra dôchodkov, spolu s administratívne stanovenými finančnými platbami a ostatnými peňažnými platbami, vytvárajú manévrovací priestor pre individuálnu spotrebu jednotlivca (domácností). V istej miere ide aj o príjmy, ktoré reprezentujú pôžičky, pre ktoré nie sú stanovené záručné podmienky. Tieto z krátkodobého pohľadu prispievajú k zväčšovaniu príjmu (alebo nahrádzajú príjem), za súčasných podmienok však skôr prispievajú k zadlženosti jednotlivca (domácností).

---

⁴ Dôchodkom všeobecne treba rozumieť nielen súčasný príjem jednotlivca, ako osobný dôchodok, napr. za deň, mesiac, rok, ale veľkosť a likviditu celého jeho bohatstva.

Celkové príjmy znížené o finančné platby predstavujú komplexnú disponibilitu v oblasti príjmov, s ktorými sa vstupuje na spotrebiteľský trh tovarov a služieb a rozhoduje sa, koľko z týchto prostriedkov bude použitých na spotrebu a koľko na úspory. Štruktúra spotrebiteľských výdavkov za tovary a služby reprezentuje jednotlivé segmenty tovarov a služieb, o ktoré majú jednotlivé sociálne skupiny obyvateľstva (domácnosti) záujem.

Podľa I. Pauhofovej (2001) je spotrebiteľské správanie obyvateľstva z krátkodobého pohľadu determinované vývojom dôchodkov na úrovni podnikov a domácností, zmenami v cenovom vývoji tovarov a služieb, ako aj rozsahom a štruktúrou ponuky na spotrebiteľskom trhu. Z dlhodobého aspektu toto správanie ovplyvňuje predovšetkým demografický vývoj, zabudované spotrebiteľské zvyklosti a určité kultúrne vzory. Zásadné zmeny systému však môžu spôsobiť, že niektoré zvyklosti v oblasti spotreby obyvateľstva sa menia rýchlejšie ako pri dlhodobom vývoji. Istým príkladom je súčasná veľkosť a štruktúra spotreby niektorých sociálnych skupín obyvateľstva v ekonomikách, ktoré vstúpili do EÚ po roku 2000.

V kontexte striedanej ekonomiky je dôležité skúmať, ako sa v podmienkach starnutia populácie menia zabudované spotrebiteľské zvyklosti, a to aj vo väzbe na zmenu kultúrnych vzorov (po vstupe krajín do EÚ, na jeho jednotný trh a pri používaní meny euro). Konvergencia spotrebiteľských štruktúr domácností krajín po procesoch transformácie, v porovnaní s tradičnými ekonomikami EÚ, je zreteľná. Podľa I. Pauhofovej a M. Páleníka (2005) sa parametre približovania najviac dotýkajú oblasti výdavkov za potraviny a nealkoholické nápoje, za bývanie, rekreáciu a kultúru a v oblasti výdavkov za reštaurácie a hotely. V oblasti výdavkov za zdravie je približovanie štruktúr pomalšie. Vzhľadom na

signifikantné diferencie vo vývoji príjmov dôchodcov v jednotlivých krajinách EÚ je možné predpokladať, že približovanie výdavkových štruktúr domácností dôchodcov nie je také výrazné ako za približovanie domácnosti celkom. Preto je kladený dôraz na zisťovanie veľkosti týchto diferencií, ako aj na samotné formovanie príjmov domácností dôchodcov a na ich schopnosť vytvárať úspory. Je zrejmé, že aj na úrovni krajín, v ich jednotlivých regiónoch, budú významné rozdiely vo veľkosti príjmov domácností dôchodcov, ako aj ich rozdielna spotrebiteľská štruktúra. Zámerom je zistiť veľkosť rozdielov v príjmoch domácností dôchodcov, diferencie vo veľkosti spotreby (peňažných výdavkoch) a spotrebiteľskej štruktúre. Výsledky predstavujú určitý „odrazový mostík“ pre formulovanie možností vývoja, výroby a distribúcie nových, chýbajúcich produktov a služieb v segmente dopytu, ktorý reprezentujú seniori.

Čiastkové ciele, uvedené vyššie sú predmetom štyroch etáp projektu. Prvá etapa bude zameraná na zber, spracovanie a očistenie súborov dát a na základe získaných a spracovaných údajov budú už stanovené hypotézy upravené. V rámci druhej etapy bude realizovaný výskum peňažných príjmov na národnej úrovni za domácnosti celkom a domácnosti podľa sociálnych skupín. Zároveň sa uskutoční analýza dostupných individuálnych údajov príjmov za obyvateľov na národnej úrovni a spracuje sa stratifikácia príjmov s dôrazom na skupinu starších ľudí. Vzhľadom na obmedzený prístup k administratívnym dátam za ostatné krajiny EÚ bude s veľkou pravdepodobnosťou realizovaná stratifikácia príjmov len na úrovni Slovenska. Na úrovni ostatných krajín sa môže expertne odhadovať na základe demografickej štruktúry obyvateľstva. Následne sa uskutoční analýza veľkosti dopytu generovaného peňažnými príjmami domácností celkom a veľkosť dopytu na strane domácností dôchodcov na úrovni jednotlivých

krajín. Zistia sa diferencie medzi krajinami, ktoré budú indikovať regionálnu dimenziu potenciálneho dopytu na strane starších ľudí v EÚ. Keďže veľkosť dôchodkov obyvateľstva (peňažných príjmov) z dlhodobého hľadiska vplyva na vytváranie istých stereotypov jeho správania aj v oblasti sporenia, bude súčasťou tejto etapy aj monitoring a analýza vývoja úspor domácností celkom a domácností dôchodcov (podľa dostupných údajov). Následne bude analyzovaný vzťah vývoja dôchodkov (peňažných príjmov) a úspor domácností dôchodcov, vzťah úrovne dôchodkov a prírastkov dôchodkov za určité obdobie. Pre prechod do etapy skúmania výdavkov na spotrebu a identifikáciu zmien vo vývoji štruktúry výdavkov a jednotlivých diferencií je dôležité, ako v spoločnosti dochádza k formovaniu dôchodkov z hľadiska stability príjmov. Ide o zisťovanie, ako sa vyvíja pomer medzi stabilnými a variabilnými príjmami obyvateľstva. Vzhľadom na výraznú nestabilitu trhu práce v rámci EÚ pôjde pravdepodobne iba o pokus vyjadrenia tohto pomeru, aj keď výsledky by mali veľký význam pre širšie charakterizovanie rozhodovacích procesov obyvateľstva o spotrebe a úsporách.⁵ Tretia etapa bude zameraná na analýzu peňažných výdavkov obyvateľstva na národnej úrovni, ktoré v zásade reprezentujú bežné dane z dôchodkov a majetku, odvody a rôzne výdavkové transfery. ⁶ Predstavuje rámec pre možnosť bližšej charakteristiky disponibilných dôchodkov,

---

⁵ Rozhodovanie o spotrebe a úsporách je predmetom teórie permanentného dôchodku. Milton Friedman pod ním rozumie dlhodobý, resp. priemerný príjem jednotlivca, ktorý očakáva, že ho bude dostávať pravidelne. V prvom prípade je do permanentného dôchodku zahrnutá veľká časť prírastku príjmov a spotreba je odvodzovaná od aktuálneho príjmu. V druhom prípade je do permanentného dôchodku zahrnutá len menšia časť prírastku príjmov a spotreba je odvodzovaná od priemerných príjmov v minulosti.

⁶ Terminológia a klasifikácia peňažných výdavkov ako bežných výdavkov na báze národných účtov.

ktoré vytvárajú manévrovací priestor pre spotrebu a úspory na makroúrovni. Peňažné výdavky je možné sledovať aj na úrovni jednotlivých sociálnych skupín domácností, čo umožňuje pracovať s tzv. čistými príjmami, ktorými domácnosti disponujú. Vzhľadom na problematickú dostupnosť za ostatné krajiny EÚ by mohol byť výskum realizovaný len na úrovni Slovenska a jeho krajov. Záverečná, štvrtá etapa výskumu, bude orientovaná na skúmanie spotrebiteľských zvyklostí. V prvom slede pôjde o analýzu štruktúr spotreby za domácnosti dôchodcov na úrovni jednotlivých krajín EÚ, ako aj komparácie štruktúry výdavkov domácností dôchodcov so štruktúrou za domácnosti spolu v jednotlivých krajinách. V tejto súvislosti sa bude skúmať cenový vývoj v jednotlivých krajinách a jeho vplyv na zmeny v štruktúre spotreby. Uvedené má význam aj z dôvodu zistenia histórie manévrovacieho priestoru pre spotrebu v jednotlivých krajinách, nakoľko vývoj cien v mnohých postsocialistických krajinách determinoval posuny v štruktúre spotreby, ktorá sa v istom období správala ako konvergujúca k štruktúram spotreby typickým pre vyspelejšie západné európske ekonomiky. Pre tieto potreby budú skúmané aj indexy životných nákladov domácností. Vzhľadom na očakávaný vývoj cien energie a vody bude potrebné prezentovať možné konzekvencie, ktoré zo zvyšovania cien v dotknutých oblastiach vyplynú vo väzbe na posuny v štruktúre spotrebných výdavkov v jednotlivých krajinách, zvlášť pre nízkopríjmové domácnosti, v niektorých krajinách aj pre dôchodcov. Analýza štruktúry spotrebných výdavkov bude zahŕňať nielen národnú úroveň agregovaných skupín spotrebných výdavkov podľa COICOP, ale výsledky za jednotlivé krajiny budú navzájom porovnávané za určité obdobie, predovšetkým na úrovni domácností dôchodcov. Signifikantné zmeny budú predmetom ďalšej analýzy, ktorá sa nasmeruje do tých agregovaných skupín spotrebných výdavkov,

ktoré predstavujú rastúci záujem, prípadne problém v uspokojovaní potrieb domácností dôchodcov. Skúmanie podielu čistých výdavkov na čistých príjmoch v domácnostiach dôchodcov, resp. hrubých výdavkov na hrubých príjmoch (podľa dostupných údajov), umožní dokresliť, pri komparácii medzi krajinami EÚ, obraz o spotrebiteľskom správaní dotknutých domácností. Tento podiel zvlášť za postsocialistické krajiny môže napovedať o tom, či dôchodkové obmedzenie na strane obyvateľstva pretrváva a ako je to s vytváraním rezerv domácností.

Čiastkové a záverečné výstupy budú predstavovať prezentáciu špecifických aspektov príjmovej stratifikácie obyvateľstva EÚ a veľkosti spotrebiteľského dopytu. Vytvorí rámec s kvalitatívnymi charakteristikami, v ktorom bude možné diskutovať o vplyve štruktúry tohto dopytu na jednotlivé segmenty slovenského exportu.

5.1.3 Charakteristika zdrojov

Zabezpečenie výskumného procesu v jeho jednotlivých etapách je závislé od zdrojov – dát – údajov, ktoré poskytujú národné štatistiky a štatistiky EÚ. Ide o oficiálne publikované údaje, dostupné nie vždy v štruktúre, ktorá vyhovuje výskumným zámerom. Dostupnosť ďalších dát, potrebných v jednotlivých pracovných etapách, bude zabezpečovaná na základe už schválenej žiadosti o prístup a použitie údajov z Eurostatu (EU-SILC microdata), ktoré budú získané na základe spolupráce s Ekonomickou fakultou TU v Košiciach.

Prvým dostupným zdrojom sú **rodinné účty** (household budget survey, HSB). Základným cieľom rodinných účtov je poskytovať informácie pre analýzy a monitorovanie sociálnej situácie

domácností, predovšetkým štruktúru ich výdavkov a príjmov. Vedľajším cieľom zisťovania je získať informácie o výdavkoch a spotrebe domácností. Výsledky zisťovania sa využívajú v ďalších štatistických úsekoch v rámci úradu, ale i v rôznych národných a medzinárodných inštitúciách.

Rodinné účty sú zamerané predovšetkým na zisťovanie peňažných a nepeňažných výdavkov domácností. Popritom sa zisťujú údaje o peňažných a naturálnych príjmoch, charakteristiky domácnosti a jej členov, vybavenosť bytu a domácnosti. Peňažné údaje sa sledujú iba za celú domácnosť, bez podrobného členenia na jednotlivých členov. Základné údaje sa zisťujú v peňažnom (resp. množstevnom) vyjadrení a sú doplnené niektorými informáciami o príjmoch v naturálnej forme (naturálna osobná spotreba, naturálne dary). Vzhľadom na požiadavky užívateľov údajov a odporúčania Eurostatu sa v rodinných účtoch sledujú základné ukazovatele (spotrebné výdavky – peňažné a nepeňažné; ostatné peňažné výdavky – povinné zrážky z príjmov, ostatné dane a iné platby, splátky pôžičiek a úverov, výdavky na súkromné podnikanie domácnosti, kúpu majetku a investície domácnosti; príjmy (peňažné a nepeňažné)), doplnkové triediace ukazovatele (charakteristiky domácnosti a jej členov podľa odporúčaní Eurostatu pre harmonizáciu rodinných účtov), druhotné ukazovatele (údaje o druhu, technickej vybavenosti a veľkosti bytu, údaje o vybavení domácnosti).

Pri zisťovaní spotrebných výdavkov je aplikovaná medzinárodná klasifikácia individuálnej spotreby podľa účelu použitia, odporúčaná pre štatistiku rodinných účtov Eurostatom – (COI-COP-HBS). Táto klasifikácia je uvedená v publikácii *Household Budget Surveys in the EU. Methodology and recommendations for harmonisation, 2003*. Spotrebné výdavky sú členené na Potraviny

a nealkoholické nápoje, Alkoholické nápoje a tabak, Odievanie a obuv, Bývanie, voda, elektrina, plyn a iné palivá, Vybavenie domácnosti, tovary a služby pre domácnosť, Zdravotníctvo, Doprava, Pošta a telekomunikácie, Rekreácia a kultúra, Vzdelávanie, Hotely, kaviarne a reštaurácie, Rozličné tovary a služby a Ostatné výdavky. Kódovanie členov domácnosti je upravené podľa odporúčaní Eurostatu pre zisťovania rodinných účtov, uvedené v dokumente *European codes for all variables and units*.

Spravodajstva sa zúčastňujú iba súkromné domácnosti hospodáriace spolu, ktoré tvorí jedna alebo viac osôb, bývajúcich v tom istom byte a zároveň sa spolupodielajúcich na výdavkoch, predovšetkým za bývanie a stravovanie. Táto definícia sa súčasne využíva vo všetkých zisťovaniach v domácnosti a zodpovedá odporúčeniam Eurostatu.

Zdroj: <<http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=2653>>.

Na Slovensku je do zisťovania rodinných účtov zapojených približne 4 700 domácností. Mesačne odovzdávajú výkaz o príjmoch a výdavkoch svojej domácnosti (za domácnosť spolu). Individuálne dáta za Slovensko sú dostupné za obdobie rokov 2004 – 2009, v každom roku je okolo 4 700 riadkov. Vysvetľujúce premenné v datasete sú: obdobie, kraj, veľkosť obce, počet členov domácnosti, počet starobných dôchodcov, počet pracujúcich starobných dôchodcov. Údaje o prednostovi domácnosti sú pohlavie, rok narodenia, vzdelanie, ekonomická aktivita. Výdavky sú členené na 56 druhov, príjmy na 17 druhov.

Rodinné účty nie sú medzi krajinami Európskej únie úplne harmonizované. Preto je sledovanie štruktúry výdavkov veľmi zložitá. Je možné použiť nasledujúce výstupné tabuľky na úrovni krajín EÚ, ktoré sa týkajú výdavkov účastníkov striebornej ekonomiky:

Tabuľka hbs_str_t224 (Structure of consumption expenditure by type of household (COICOP level 2) (per thousands)) – štruktúra spotrebných výdavkov domácností, COICOP úroveň 2, tisíce. Dáta sú dostupné za roky 1988, 1994, 1999 a 2005. Dá sa očakávať, že za obdobie 2010 alebo 2011 budú dostupné dáta počas realizácie projektu APVV. Za Slovensko (a všetky nové členské krajiny EÚ) sú dostupné iba za rok 2005. Výdavky sú rozdelené do 59 druhov spotreby. Domácnosti sú rozdelené do 7 skupín (sám, sám s deťmi, dvaja, dvaja s deťmi, traja a viac, traja a viac s deťmi, nezistené).

Tabuľka hbs_str_t225 (Structure of consumption expenditure by age of the reference person (COICOP level 2) (per thousands)) – štruktúra spotrebných výdavkov podľa veku osoby na čele domácnosti, COICOP úroveň 2, tisíce. Dáta sú dostupné za roky 1988, 1994, 1999 a 2005. Dá sa očakávať, že za obdobie 2010 alebo 2011 budú dostupné dáta počas realizácie projektu APVV. Výdavky sú opäť rozdelené do 59 druhov výdavkov. Sú štyri vekové skupiny: menej ako 30 rokov, 30 až 44 rokov, 45 až 59 rokov, viac ako 60 rokov.

Ďalším dostupným zdrojom je *EU-SILC*. Ide o Európske zisťovanie o príjmoch a životných podmienkach domácností (EU statistics on income and living conditions), harmonizované zisťovanie v rámci EÚ. Začiatok zisťovania v rámci EU-SILC bol odštartovaný v roku 2003 na základe dohody šiestich krajín (Rakúsko, Belgicko, Dánsko, Grécko, Írsko a Luxembursko). V roku 2004 bolo oficiálne „spustené“ v pätnástich krajinách EÚ, od roku 2005 v celej vtedajšej EÚ 25 (spolu s Nórskom a Islandom). Bulharsko sa pridalo v roku 2006, Rumunsko, Švajčiarsko a Turecko v roku 2007. Údaje nie sú harmonizované na úrovni dotazníkov, ale na

úrovni výstupov. Eurostat teda definuje, ktoré výstupné premenné mu treba dodať.

Zdroj:<[http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Glossary:EU_statistics_on_income_and_living_conditions_\(EU-SILC\)](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Glossary:EU_statistics_on_income_and_living_conditions_(EU-SILC))>.

Individuálne dáta z EU-SILC za Slovensko sú k dispozícii za obdobie rokov 2005 – 2009. Obsahujú cca 13 000 riadkov v každom roku. Vysvetľujúce premenné sú obdobie a kraj. Člen domácnosti je popísaný pohlavím, rokom narodenia, statusom (pracujúci, dôchodca) a vzťahom medzi členmi domácnosti. Ďalšie dostupné ukazovatele sú: vybavenie domácnosti, disponibilný príjem domácnosti (plus štruktúra) a čo si môže domácnosť dovoliť. Zisťovanie neobsahuje, čo si domácnosť reálne kupuje. Existujú aj individuálne dáta za celú EÚ (plus krajiny Európskeho hospodárskeho priestoru (Nórsko, Island, Švajčiarsko a Turecko).

Výstupy z EU-SILC za Európsku úniu popisujú viac subjektívne cítenie a stav domácnosti. Sú to napríklad: osobne odhadnuté zdravie, osobne posúdené zdravotné obmedzenia bežného života, ľudia s dlhodobou chorobou, miera rizika chudoby (at risk of poverty rates podľa rôznych kritérií), rozdiely mediálneho príjmu podľa pohlaví, priemerný príjem, kvintily príjmov, veľkosť domácnosti, priemerný počet izieb, starostlivosť o deti, problémy s ubytovaním, a podobne. Všetky uvedené ukazovatele sú dostupné podľa veku osoby. Súhrnne je na Eurostate dostupných 209 výstupných tabuliek, ktorých zdrojom je SILC.

Ďalšie údaje sú zo zdrojov *Sociálnej poisťovne SR*. Ide o administratívne dáta o individuálnych príjmoch obyvateľov. Dáta sú dostupné za obdobie rokov 2005 až 2010. Ako vysvetľujúce premenné sú: obdobie (mesiac a rok), kraj (okres trvalého pobytu osoby), rok narodenia, pohlavie. Hlavnými premennými sú:

druh príjmu a jeho výška. Druh príjmu môže byť napríklad príjem zo zamestnaneckého pomeru, dohoda o vykonaní práce, zisk zo živnosti, predčasný starobný dôchodok, starobný dôchodok, invalidný dôchodok alebo vdovský dôchodok. Administratívne dáta obsahujú všetky príjmy všetkých osôb, ktoré sú v systéme. Nejde teda o výberové vzorky, čo zvyšuje reprezentatívnosť údajov.

Administratívne dáta majú nevýhodu v striktnom vymedzení a nekonzistencii časových radov. V prípade zmeny systému odvodov (napr. sa začnú platiť odvody z prenájmu alebo niektoré príjmy prestanú byť predmetom odvodov), podľa databázy stúpne príjem skupiny obyvateľov, ktorí prenajímajú. Zberateľ administratívnych dát nemá povinnosť ani dôvod upravovať časové rady do konzistentného stavu. Administratívne dáta majú aj relatívne veľkú chybovosť. Často sú kontrolované a opravované nárazovo (napr. pri daňových kontrolách alebo pri odchode človeka do dôchodku). Medzi týmito kontrolami sa často vyvíjajú nie v súlade s realitou. Dáta zo Sociálnej poisťovne neobsahujú niektoré druhy príjmov. Z hľadiska našich výskumných zámerov absentujú napríklad údaje o výbere úspor. Neobsahujú tiež „čierne príjmy“, príjmy, ktoré nie sú predmetom odvodov do Sociálnej poisťovne a príjmy, z ktorých sú robené odvody v zahraničí. Navyše obsahujú príjmy osôb z iných krajín, ktoré sú predmetom odvodov na Slovensku.

Údaje zo Sociálnej poisťovne obsahujú veľké množstvo dát. Za stranu platiteľov do systému je za roky 2005 až 2010 okolo 184 miliónov záznamov (7,2 GB dát v databáze), za stranu poberateľov 108 miliónov záznamov (5,1 GB). Samotný prevodník na prepojenie príjmov zo strany platiteľov aj zo strany poberateľa (napr. pracujúci dôchodcovia) má 4,8 milióna záznamov a 240 MB. Keďže dáta zo Sociálnej poisťovne sme využívali pilotne, stretli sme sa s viacerými problémami, ktoré vychádzali z povahy

administratívnych dát. Napríklad je 5 druhov dôchodkov, ktoré sú vlastne starobné dôchodky, 9 druhov invalidných dôchodkov alebo 10 druhov vdovských dôchodkov. Taktiež, veľká časť ľudí mala príjem z viacerých zdrojov (napr. starobný dôchodca, ktorý pracuje, zamestnanec, ktorý má dohodu o vykonaní práce, človek, ktorý má niekoľko desiatok dohôd o vykonaní práce, človek, ktorý má popri pracovnom pomere aj dohody o vykonaní práce). Tieto komplikácie vstupných dát bolo potrebné pri spracovaní odstrániť.

Ďalšiu zdrojovú základňu predstavuje *LIS* (Luxembourg income study – <<http://www.lisproject.org/>>). Ide o medzinárodný dataset o príjmoch a bohatstve v niektorých krajinách sveta. Hlavným cieľom je vytvoriť harmonizovaný dataset mikrodát. Samotné dáta sú z národných zisťovaní upravované pre potreby harmonizácie.

SHARE (Survey of health, ageing and retirement in Europe – <<http://www.share-project.org/>>) reprezentuje zdrojovú základňu, ktorá je zameraná na zisťovanie o zdraví, starnutí a dôchodkoch v Európe. Zisťovanie je realizované v 12 krajinách Európy, na Slovensku nie je robené. Tieto krajiny sú Rakúsko, Belgicko, Dánsko, Francúzsko, Nemecko, Grécko, Izrael, Taliansko, Holandsko, Španielsko, Švédsko a Švajčiarsko. Dotazník je veľmi obsiahly, má okolo 132 strán. Pre potreby projektu budú využívané predovšetkým údaje o úsporách.

Zisťovanie o úsporách osôb v dôchodkovom veku je veľmi obtiažne. Žiadne Eurostatom publikované dáta neobsahujú informácie o úsporách delené podľa veku sporiaceho. Eurostat publikuje iba údaje o úsporách na makroekonomickej úrovni, bez delenia na typy domácností. Pre potreby projektu je nutné skúmať dátové zdroje, ktoré sú špecificky vykazované za každú krajinu.

5.1.4 Hypotézy a metodický aparát

Výskumné ciele, zabezpečenie ich splnenia a interpretácia jednotlivých výsledkov sú sústredené na potvrdenie alebo vyvrátenie hypotéz, ktoré sú sformulované špecificky pre jednotlivé etapy riešenia projektu.

Druhá etapa je zameraná na potvrdenie alebo vyvrátenie nasledovných hypotéz:

1. Rozdiely vo veľkosti peňažných príjmov seniorov (domácností dôchodcov) sú v rámci porovnania medzi tradičnými krajinami EÚ a novými signifikantné a vývoj peňažných príjmov je zásadne rozdielny.
2. Rozdiely v podiele príjmov seniorov (domácností dôchodcov) na celkových príjmoch obyvateľstva (domácností celkom) sú v rámci porovnania medzi tradičnými krajinami EÚ a novými zásadne rozdielne.
3. Stratifikácia príjmov seniorov je v jednotlivých krajinách EÚ zásadne rozdielna.
4. Veľkosť dopytu generovaného peňažnými príjmami seniorov (domácností dôchodcov) v tradičných ekonomikách EÚ je dostatočná na permanentné saturovanie potrieb seniorov a na stabilnú tvorbu ich úspor.
5. Podiel úspor starších ľudí (domácností dôchodcov) na peňažných príjmoch starších ľudí (domácností dôchodcov) v jednotlivých krajinách EÚ rastie.
6. Pomer medzi stabilnými a variabilnými príjmami obyvateľstva je v jednotlivých krajinách EÚ zásadne rozdielny.

Tretia etapa riešenia projektu je orientovaná na potvrdenie alebo vyvrátenie nasledovných hypotéz:

1. Peňažné výdavky obyvateľstva (domácností celkom) sú v jednotlivých krajinách EÚ diferencované tak, že vytvárajú zásadne rozdielny manévrovací priestor pre spotrebu a úspory.
2. Peňažné výdavky seniorov (domácností dôchodcov) sú v jednotlivých krajinách Slovenska diferencované tak, že vytvárajú zásadne rozdielny manévrovací priestor pre spotrebu a úspory.

Štvrtá, záverečná etapa riešenia projektu je zameraná na potvrdenie alebo vyvrátenie nasledovných hypotéz:

1. Štruktúra spotreby obyvateľov v jednotlivých krajinách EÚ vykazuje konvergenčné charakteristiky.
2. Štruktúra spotreby seniorov (domácností dôchodcov) v jednotlivých krajinách EÚ nevykazuje konvergenčné charakteristiky, je zásadne diferencovaná.
3. Cenový vývoj na úrovni CPI, predovšetkým v oblasti cien energie a potravín, je v jednotlivých krajinách EÚ tak rozdielny, že zásadne ovplyvňuje štruktúru spotreby seniorov (domácností dôchodcov).
4. Výdavky na zdravie predstavujú v štruktúre spotreby seniorov (domácností dôchodcov) v tradičných krajinách EÚ výrazne vyšší podiel ako v nových krajinách EÚ.
5. Výdavky na zdravie budú v štruktúre spotreby seniorov (domácností dôchodcov) v tradičných krajinách EÚ rásť významnejšie ako v nových krajinách EÚ.
6. V štruktúre spotreby seniorov (domácností dôchodcov) budú výdavky na zdravie rásť vo všetkých krajinách EÚ.
7. V štruktúre spotreby seniorov (domácností dôchodcov) budú výdavky na rôzne služby spojené s potrebami seniorov rásť vo všetkých krajinách EÚ.
8. Dôchodkové obmedzenie, ako výrazne vysoký podiel čistých výdavkov (hrubých výdavkov) na čistých príjmoch (hrubých

príjmoch), je len v tzv. postsocialistických krajinách, ktoré sú členmi EÚ.

Ako už bolo uvedené, dátové zdroje sú veľmi obmedzené a príjmovej alebo výdavkovej stránky seniorov sa týkajú priamo často iba okrajovo. Taktiež, väčšina dát je vo forme mikrodát. Toto kladie dôraz na vyhľadanie relevantných dát z relatívne veľkých datasetov.

Ako úložisko dát bude používaná databáza MySQL (<www.mysql.com>). Táto štandardná relačná databáza umožňuje spracovanie potrebného množstva dát (napr. databáza Sociálnej poisťovne má 40 GB) a jeho prvotné spracovanie a prehľadanie. Na štatistické spracovanie dát používame program R (<www.r-project.org>). Vďaka množstvu modulov a otvorenému prístupu umožňuje vypracovanie množstva analýz potrebných pre interpretáciu. Testovanie jednotlivých hypotéz, uvedených v predchádzajúcom texte, bude ovplyvnené dostupnosťou dát použiteľných na overenie hypotéz. Ako bolo uvedené v časti Charakteristika zdrojov, získanie a otestovanie dát bude dôležitou súčasťou riešenia projektu. Samotné štatistické metódy budú závisieť od konkretizovanej hypotézy a dostupných dát.

Zhrnutie

Zámerom práce bolo vytvoriť metodologický aparát, ktorý má zabezpečiť skúmanie potrieb a správania seniorov (domácností dôchodcov) v krajinách EÚ, ako súčasť projektu APVV-0135-10 *Strieborná ekonomika ako potenciál budúceho rastu v starnúcej Európe*.

Jadro práce predstavuje formulovanie východísk pre skúmanie, ako aj vymedzenie predmetu skúmania, charakteristika

zdrojov, sformulované hypotézy a metodický aparát. Východiskami sú predovšetkým práce orientované do oblasti formovania dôchodkov a spotrebiteľského správania sa obyvateľov (domácností). Rámec pre skúmanie tvoria závery a výsledky z konferencií zameraných na otázky striedornej ekonomiky. Predmet skúmania je vymedzený v oblasti mikroekonómie a makroekonómie, čiastočne aj v oblasti verejných financií. Budú skúmané peňažné príjmy obyvateľstva (domácností), s dôrazom na formovanie veľkosti dopytu na strane seniorov (domácností dôchodcov), ako aj stratifikácia príjmov na národnej úrovni a úrovni EÚ, tiež s dôrazom na seniorov (domácnosti dôchodcov). Spotrebiteľský dopyt bude skúmaný v oblasti veľkosti a štruktúry spotreby obyvateľstva (domácností) s dôrazom na seniorov (domácnosti dôchodcov). Analyzované budú tiež vzťahy medzi generovanými dôchodkami obyvateľstva na strane peňažných príjmov a výdavkami na spotrebu na strane peňažných výdavkov, spolu s vývojom úspor. Predmetom záujmu je aj uspokojovanie potrieb seniorov (domácností dôchodcov) predovšetkým v oblasti zdravia a služieb spojených s potrebami seniorov a vplyv vývoja cien na štruktúru spotrebiteľského dopytu. Uvedené oblasti skúmania sú sústredené do štyroch etáp riešenia tejto časti projektu. Prvá etapa je zameraná na zber, spracovanie a úpravu dát – údajov. Pre výskum v druhej až štvrtej etape sú sformulované jednotlivé hypotézy, ktoré majú prispieť nielen k bližšiemu identifikovaniu základnej výskumnej orientácie, ale aj k interpretáciám o možnostiach smerovania spotrebiteľského dopytu v krajinách EÚ, s dôrazom na seniorov (domácnosti dôchodcov). Používať sa budú zdroje, ktoré predstavujú dáta na národnej úrovni, ale aj údaje z Eurostatu. Ide o štatistiky rodinných účtov, EU-SILC microdata, údaje zo Sociálnej poisťovne SR, zdrojové základne LIS a SHARE.

Na základe dostupnosti údajov, resp. výrazných problémov so zabezpečením potrebných údajov na výskumné účely, môžu byť jednotlivé hypotézy preformulované, vyradené, resp. doplnené. Základ metodického aparátu predstavuje databáza MySQL a program R.

5.2 Metodológia modelovania potenciálu uspokojenia dopytu starších

Cieľom tejto podkapitoly je výber modelového aparátu vhodného na zodpovedanie otázky, či štruktúra ponuky tovarov a služieb na Slovensku bude schopná pokryť potreby starších identifikované z analýzy zmien potrieb a správania starších na Slovensku a v krajinách EÚ.⁷ Tento modifikovaný domáci dopyt podmienený výraznými očakávanými demografickými zmenami v priebehu nadchádzajúcich dvoch dekád, kedy intenzita starnutia na Slovensku bude patriť k jednej z najvyšších v EÚ,⁸ bude hlavným determinantom štrukturálnych zmien v domácej ekonomike, prípadne zmeny importného správania. Túto zmenu možno očakávať, pokiaľ nedôjde k saturácii tohto dopytu z domácich zdrojov. V prípade adaptácie ekonomicky pre potreby seniorov bude možné identifikovať možnosti exportu týchto tovarov a služieb do EÚ a získať tak potenciál pre dosahovanie ekonomického rastu.

Zameranie ekonomiky na export tovarov a služieb, prípadne adaptácia štruktúry produkcie na Slovensku predstavuje komplikovaný a strednodobý až dlhodobý proces. Sústreďenie sa na tieto v budúcnosti jedny z najrýchlejšie rastúcich trhových segmentov

---

⁷ Bližšie vid' vyššie uvedenú 4. kapitolu.

⁸ Bližšie vid' 1. a 2. kapitolu tejto publikácie.

má však výrazný potenciál. V minulosti sme boli niekoľkokrát svedkami toho, že využitie nových trhových príležitostí prinieslo niektorým ekonomikám dlhodobú komparatívnu výhodu a tieto krajiny sú automaticky spájané s týmito tovarmi a službami (napr. Dánsko a zelené technológie). Zameranie ekonomiky na export tovarov a služieb pre seniorov, prípadne adaptácia štruktúry produkcie na Slovensku sa pravdepodobne ukáže ako náročná a zložitá úloha, avšak potenciál dodatočného hospodárskeho rastu je na úrovni 1 p. b. s výraznými diferenciami podľa typu produkcie, veku a regiónu (Páleník, 2010).

Uvedený potenciál bude kvantifikovaný modelom zahŕňajúcim tak dopytovú ako aj ponukovú stránku ekonomiky. Ako najvhodnejšie sa v súčasnosti javí využitie štruktúrneho modelu všeobecnej ekonomickej rovnováhy CGE tak, aby bolo možné identifikovať kľúčové sektory podmieňujúce schopnosť ekonomiky adaptovať sa na príslušný štruktúrny šok. Štruktúra modelu všeobecnej rovnováhy závisí hlavne od typu skúmaného problému, pričom väčšina aktuálnych modelov využíva relatívne podobný základný rámec, ktorý je sčasti flexibilný. Model vysvetľuje všetky vzájomné toky zaznamenané v SAM matici (v oboch smeroch – teda na strane príjmov aj výdavkov). Štruktúra modelu priamo nadväzuje na detailnosť členenia údajov o produkčných odvetviach, výrobných faktoroch, sektore konečnej spotreby a alokácii a prerozdeľovaní vytvoreného dôchodku. Matematická formulácia modelu predstavuje systém simultánnych rovníc popisujúcich správanie jednotlivých agentov na trhu. V prípade modelovania sektorových šokov (priamo vyplývajúcich z potrieb analýzy) očakávame identifikáciu minimálne 9 kľúčových sektorov. Otázkou bude možnosť vyčlenenia časti sociálnych a zdravotných

služieb a identifikovania vplyvu na sektor ubytovacích a stravovacích služieb.

Predpokladaná základná štruktúra navrhnutého modelu všeobecnej vypočítateľnej rovnováhy bude rozdelená do nasledovných blokov:

Cenový blok

Prvý blok bude popisovať bohatý cenový systém, ktorý národné hospodárstvo predstavuje, čo je zapríčinené predovšetkým predpokladom o rozdieloch v úrovni kvality medzi domácimi a zahraničnými výrobkami a službami. Taktiež je potrebné modelovo zobrazit' rozdiel vo vnímaní cien jednotlivými agentmi (cena, ktorú platí spotrebiteľ a objem peňazí ktorý skutočne utŕži výrobca). V cenovom bloku sú definované rovnice, ktoré prepájajú endogénne ceny s ostatnými cenami v hospodárstve (exogénnymi a endogénnymi) ako aj necenovými premennými.

Blok produkcie

Ponuková stránka hospodárstva bude zachytená v tomto bloku, ktorý popíše predovšetkým správanie jednotlivých produkčných sektorov ekonomiky a použitie výrobných vstupov. Výrobný proces jednotlivých odvetví bude modelovaný pomocou maximalizácie zisku týchto odvetví pri ohraničení technológiou produkcie a pri daných cenách (ceny výrobkov a služieb, medzispotreby a výrobných faktorov). Matematická riešiteľnosť úlohy maximalizácie zisku jednotlivých odvetví bude zabezpečená prostredníctvom jej transformácie na podmienku prvého rádu. Predpokladáme, že na detailné popísanie produkčnej technológie bude

aplikovaná tzv. vnorená produkčná funkcia, ktorej tvar bude špecifikovaný pre každé odvetvie jednotlivo.

Dopytový blok

Alokácia domácej produkcie na uspokojenie domáceho dopytu a exportu, agregácia ponuky na domácom trhu (z domácej produkcie a domácej produkcie realizovanej na domácom trhu) a definovanie dopytu po výrobných vstupoch na základe prerozdelenia procesu budú popísané v dopytovom bloku, ktorý bude reprezentovať dopytovú stránku hospodárstva. Domáci dopyt bude v tomto bloku reprezentovaný spotrebou domácností, verejnej správy, investíciami a medzispotrebou. Pričom prvé tri typy domáceho dopytu budú modelovo zachytené prostredníctvom maximalizácie funkcie užitočnosti v závislosti od úrovne spotreby jednotlivých typov produktov a služieb pri danom rozpočtovom ohraničení. Úroveň medzispotreby bude primárne závislá od objemu produkcie jednotlivých odvetví. Rozdelenie domácej produkcie medzi domáci dopyt a export bude definované prostredníctvom funkcie s konštantnou elasticitou transformácie (Lichner, I., 2010). Agregácia celkovej ponuky na domácom trhu tvorenou kombináciou doma vyprodukovanými tovarmi a službami a importovanou produkciou bude modelovo zachytená prostredníctvom tzv. Armingtonovej teórie.

Blok inštitucionálnych sektorov

V modeli budú inštitucionálne sektory rozdelené na domácnosti, podniky, vládu a zahraničie, pričom ich detailná dezagregácia bude definovaná v závislosti od potrieb analýzy a dostupnosti

zdrojových dát. V tomto bloku bude zachytený predovšetkým proces prerozdelenia vytvoreného dôchodku (prvotné a druhotné prerozdelenie). Príjmy domácností sa budú skladať z odmien za poskytovanie služieb výrobných faktorov, vlastníctva obchodných podielov, sociálnych transferov a ďalších transferov od inštitucionálnych sektorov. Domácnosti používajú svoje príjmy na platenie daní, úspory, spotrebu (definovaná v dopytovom bloku) a transfery smerom k iným inštitúciám. Sektor vlády v modeli rovnako ako v ekonomike bude zastávať relatívne pasívnu úlohu vyberania daní a prijímania transferov od ostatných sektorov, ktoré následne prerozdelí podľa zadaného kľúča. Ďalšou skupinou inštitúcií sú podniky, z ktorých niektoré budú prijímať odmeny výrobných faktorov a transfery od iných sektorov, pričom následne ich nepriamo odovzdajú domácnostiam a použijú na platenie priamych daní, úspory a transfery. Posledným inštitucionálnym sektorom bude zahraničie. Platby medzi zahraničím a domácimi inštitúciami a výrobnými faktormi budú modelované v rámci tohto bloku spolu s úrovňou zahraničných úspor.

Blok ohraničení systému

Po blokoch, ktoré budú založené z väčšej časti na mikroekonomickej teórii, bude v modeli definovaný blok ohraničení celého systému, ktorý sa bude opierať o makroekonomickú teóriu. Súčasťou tohto bloku budú rovnice zabezpečujúce vyčistenie trhov (výrobkov, práce a kapitálu) a makroekonomické identity.

Identifikácia možnosti adaptácie slovenskej ekonomiky na potreby striebornej ekonomiky a vplyv na očakávaný ekonomický rast a zmenu štruktúry hospodárstva budú tvorené viackrokov

prostredníctvom tvorby variabilných scenárov a následného hodnotenia kvantifikovaných dopadov. Základným rámcom analýz bude zavádzanie kombinácií domácich a vonkajších dopytových šokov do modelu. Tieto šoky budú štruktúrované v podobe dodatočného dopytu sektorov vytipovaných na základe výsledkov predchádzajúcich analýz zameraných na zmenu dopytového správania striedobných.

Ohraničenie CGE modelu v zmysle identifikácie prvotného šoku na trh práce a vývoj domáceho produktu bude analyzovaný prostredníctvom agregovaného ekonometrického modelu hospodárstva SR, založeného na metodike ECM (error correction model). Tento šok nebude brať do úvahy jeho štruktúru, ale len intenzitu. Následne prebehne identifikácia produkčných možností slovenskej ekonomiky saturovať dodatočný output identifikovaný týmto modelom. Kľúčovým bude vyčlenenie tovarov produkovaných exportom, ako aj exportom služieb poskytovaných na domacom trhu (chápané napr. aj v zmysle poskytovania služieb na Slovensku pre zahraničných klientov z cieľovej vekovej skupiny identifikovanej na základe spotrebného správania).

Možnosti poskytovania služieb dlhodobej starostlivosti a kúpeľníctva budú z pohľadu domácich potrieb predstavovať zvýšené náklady na zdravotnú starostlivosť, financovanú z vlastných zdrojov. Pri analýze tohto scenáru bude nutné identifikovať možnú potrebu dodatočného zdanenia populácie. Alternatívne možnosti predstavujú doplnková starostlivosť a služby hradené z úspor domácností. Táto možnosť v podobe vybudovaní dodatočných kapacít na pokrytie služieb dlhodobej starostlivosti, kúpeľníctva a nenáročnej agroturistiky (krajinotvorba) najviac vyhovuje práve starnúcemu obyvateľstvu. Model môže byť

rozčlenený o blok cenovej saturácie, kedy časť ponuky (kapacít v podobe jednak fyzickej infraštruktúry a ľudského kapitálu nevyhnutného hlavne v prípade poskytovania dodatočnej pridanej hodnoty, napríklad v zmysle poskytovania dlhodobej starostlivosti) bude saturovať domáci dopyt a časť môže byť využitá na export tovarov a služieb. Hlavným faktorom rastu by mala byť vyššia pridaná hodnota najmä pracovno-intenzívnych služieb, nakoľko intenzívny rast v podobe dodatočného zamestnávania pracovníkov bude limitovaný existujúcim obyvateľstvom v ekonomicky aktívnom veku, resp. práceschopným obyvateľstvom. Alternatívou je identifikácia tovarov a sektorov produkcie, ktoré by mohli byť pokryté čistým exportom.

Dôležitým faktorom ovplyvňujúcim možnosti dodatočného rastu pri obmedzenej zásobe ľudského kapitálu bude analýza možného vplyvu na produktivitu faktorov. Vplyv špecializácie na limitované množstvo poskytovaných služieb a tovarov vyplývajúcich z analýzy možností exportného zamerania by mal viesť k získaniu komparatívnej výhody pre slovenské hospodárstvo. Intenzita tejto výhody a kvantifikácia vplyvu na celkovú produkciu by mali byť dodatočným cieľom tejto analýzy.

Analýza scenárov a hodnotenie

Z metodologického hľadiska považujeme za vhodné preskúmanie nasledovných alternatívnych scenárov (dopytových šokov) z hľadiska možností analýz ich dopadov a vyhodnotenia limitácií použitého modelu:

	Domáci	Vonkajší	Zmiešaný
Spôsob financovania dopytového šoku	– z domácich zdrojov – úspor – z verejných zdrojov – zdanenie – financovaný z externých zdrojov	– financovaný z externých zdrojov	– zmiešané financovanie
Štruktúra šoku	– agregovaný – jednosektorový – multisektorový	– agregovaný – jednosektorový – multisektorový	– agregovaný – jednosektorový
Produktivita faktorov	– statická – zvýšená pre vytipované sektory	– statická – zvýšená pre vytipované sektory	– statická

Komplikovaným procesom bude hodnotenie scenárov. Vzhľadom na množstvo analyzovaných scenárov bude vyhodnotenie prebiehať pomocou optimalizačného modelu založeného na gradientnej metóde. V prípade možnosti financovania z úspor alebo dodatočného zdanenia z verejných financií bude potrebné identifikovať správny mix zdrojov financovania. V rámci analýzy štruktúrnych šokov sa pokúsime identifikovať optimálne zloženie dopytového šoku vzhľadom na primárne sektory dopytu starších určené na základe predchádzajúcej analýzy.

Hlavnou limitáciou navrhovaného prístupu je dostupnosť matice spoločenského účtovníctva (SAM), ktorá je v súčasnosti k dispozícii len za rok 2005 a predstavuje východiskový zdroj údajov pre navrhovaný modelový prístup. V prípade vytvorenia experimentálnej matice založenej na dostupných dátach môže byť v súčasnosti vytvorená SAM matica za rok 2008. Aktuálnosť údajovej základne je limitovaná hlavne dostupnosťou tabuliek dodávok a použitia.

Výsledkom predmetnej analýzy bude vyhodnotenie možného vplyvu striebornej ekonomiky na makroekonomický rast krajiny, štruktúru ekonomiky a zamestnanosť. Pri zameraní sa čisto na export tovarov a služieb uspokojujúcich dopyt striebornej generácie nepredpokladáme saturáciu ponukového potenciálu trhu vzhľadom na malú veľkosť krajiny v porovnaní s potenciálom zahraničných trhov (západná Európa v prípade služieb).

5.3 Metodológia modelovania možností exportu tovarov a služieb v kontexte striebornej ekonomiky

Demografický vývoj ako v SR, tak aj vo väčšine členských štátov EÚ naznačuje, že veková štruktúra populácie sa mení. Trendy uvedené v tejto publikácii jasne ukazujú, že sa postupne zvyšuje podiel starších na celkovej populácii. Do povedomia sa postupne dostáva pojem strieborná ekonomika. Pod striebornou ekonomikou rozumieme adaptáciu ekonomiky na budúce potreby rastúceho počtu ľudí starších ako 50 rokov. Ďalšia definícia hovorí, že strieborná ekonomika je produkcia, ktorá ovplyvňuje a uspokojuje dopyt staršej časti obyvateľstva. Sprievodným javom tohto trendu môže byť zmena spotrebiteľského správania, resp. zmena veľkosti trhu spotrebiteľov v určitých vekových kohortách. Vo všeobecnosti sa dá povedať, že by sa nemala zmeniť celková spotreba na národnej úrovni, ale zmeny sa budú prejavovať prostredníctvom meniacej sa štruktúry spotreby, ktorá bude determinovaná zmenou vekovej štruktúry populácie. Tento fenomén vytvára nové trhové príležitosti, ktoré vytvárajú ekonomickú šancu. Ako vzor by nám mohol poslúžiť príklad Dánska, ktoré sa v minulosti zameralo na tzv. zelené technológie a špecializovalo sa na ich vývoj a výrobu ako na domáci, tak aj zahraničný trh. Podobne,

aj starší ľudia majú špecifický dopyt ako v oblasti služieb, tak aj v oblasti tovarov.

Vek jednoznačne determinuje spotrebiteľské správanie, domácnosti starších (50+) mívajú relatívne viac na domácnosť a zdravotnú starostlivosť a menej na dopravu. Pričom samotné starnutie by neznamenal problém, ale starnutie celej populácie môže viesť k výrazným zmenám v štruktúre spotreby. Túto otázku je dôležité preskúmať ako z pohľadu domáceho, tak aj z pohľadu zahraničného dopytu. Vychádzajúc z faktu, že Slovensko je malá a veľmi otvorená ekonomika,⁹ ak by sme mali striebornú ekonomiku chápať ako ekonomickú šancu, bude nevyhnutné orientovať sa na export tovarov a služieb pre starších najmä do krajín EÚ.¹⁰ Starnutie populácie z pohľadu potenciálu exportu je ovplyvnené najmä faktom, že dopyt starších občanov EÚ rastie (starnutie, príjmy, úspory) a starší (nad 50 rokov) tvoria rastúcu, solventnú a špecifickú časť spotrebiteľov. Vo všeobecnosti sa dá povedať, že môžeme očakávať zmeny v odvetviach ako zábavný priemysel, automobilový priemysel, zdravotná starostlivosť, dlhodobá starostlivosť, wellness, turizmus, finančné a poisťovacie služby alebo vzdelávanie.

Vývoj starnutia populácie bude na Slovensku pravdepodobne podobný vývoju v západných krajinách EÚ. Môžeme očakávať, že sa bude žiť v menších domácnostiach, budú klesať úspory a rásť spotreba, štruktúra spotreby sa presunie od alkoholu, tabaku

---

⁹ Otvorenosť ekonomiky je definovaná ako pomer súčtu vývozu a dovozu výrobkov a služieb k HDP krajiny. Na Slovensku dosahovala v roku 2011 hodnotu takmer 170 % HDP.

¹⁰ Ako vzor by nám mohol poslúžiť príklad Dánska, ktoré sa v minulosti zameralo na tzv. zelené technológie a špecializovalo sa na ich vývoj a výrobu ako na domáci, tak aj zahraničný. Podobne, aj starší ľudia majú špecifický dopyt ako v oblasti služieb, tak aj v oblasti tovarov.

k liekom a zdravotným a opatrovateľským službám. Spotreba bežných potravín sa bude znižovať. Zvyšovať sa bude dopyt po zábave, cestovaní a wellness a pod.

Páleník V. a Radvanský M.,¹¹ charakterizujú dynamiku dopytu striebornej ekonomiky závislú od počtu starších obyvateľov a od dynamiky ich priemerných príjmov. Za kľúčové považujú smerovanie exportu na dopyt striebornej ekonomiky EÚ 15. Ich analýza ukazuje, že v súčasnosti slovenský export závisí od dopytu EÚ15. Dopyt generovaný starnúcim obyvateľstvom 50+ má spoľahlivo vyššiu dynamiku o 1 p. b., a preto ak by sa slovenský export špecializoval na tento rastúci dopyt, odpovedajúco by mal vyššiu dynamiku, a tým by bol primerane vyšší aj rast nášho HDP a urýchlila by sa reálna konvergencia.

Analýza Deutsche Bank Research *How will senior Germans spend their Money?*¹² skúma spotrebiteľské správanie nemeckých seniorov. Autorka Claire Schaffnit-Chatterjee analyzuje zmenu štruktúry spotreby v Nemecku s ohľadom na starnutie populácie a ako by sa mal trh správať, aby vedel uspokojiť špecifický dopyt. Odhaduje, že dopyt sa bude zvyšovať v zábavnom priemysle, zdravotnej starostlivosti alebo vzdelávaní a znižovať v spotrebe energií. Podniky pri navrhovaní produktov musia brať do úvahy špecifické potreby tejto rastúcej skupiny spotrebiteľov. Spoločnosti, ktoré v dostatočnom predstihu identifikujú potenciál dopytu striebornej ekonomiky, môžu z týchto zmien profitovať.

Na odhadovanie exportných možností bude potrebné realizovať ako kvalitatívnu, tak aj kvantitatívnu analýzu. Potrebné bude

---

¹¹ Dostupné na:

<<http://ecomod.net/conferences/ecomod2011?tab=downloads>>.

¹² Dostupné na: <http://www.dbresearch.com/PROD/DBR_INTERNET_DE-PROD/PROD000000000208097.pdf>.

preskúmať štruktúru dopytu v krajinách hlavných obchodných partnerov SR z dlhodobého hľadiska s ohľadom na predpokladaný demografický vývoj. Bude potrebné identifikovať pre odhad spotrebných možnosti populácie 50+ jej hlavné determinanty ako: počet domácností, vekovú štruktúru, preferencie spotrebiteľov, spoločenské zmeny, rast príjmov alebo cenovú hladinu.

Na modelovanie sa javí ako najvhodnejší prístup kombinácie ekonometrického odhadu parametrov špecifikovaných rovníc spolu so simulačným prístupom na odhad alternatívnych scenárov budúceho vývoja. Simulácia alternatívnych scenárov je potrebná a opodstatnená z dôvodu, že ide o analýzu na dlhé obdobie, kde je prítomná vysoká miera neistoty. Získané výsledky by mali byť vstupom pre analýzu ich vplyvu na ekonomiku SR v komplexnom štruktúrnom modeli napríklad typu CGE alebo štruktúrneho ekonometrického modelu.

V úvodnej fáze je potrebné využiť výsledky z kvalitatívnej analýzy, ktorá sa venuje identifikácii špecifik spotrebného správania populácie, pričom dôraz musí byť kladený na vplyv starnutia na štruktúru spotreby. Užitočným zdrojom informácií sú údaje publikované pod metodikou COICOP a dáta spracované z individuálnych údajov. Využitie individuálnych údajov je predpokladané najmä na analýzu domáceho trhu. Zahraničné trhy budú analyzované najmä na základe údajov COICOP z dôvodu nedostupnosti individuálnych dát.

V úvodnej fáze plánujeme pomocou simulácie a distribučnej analýzy preskúmať a charakterizovať spotrebné správanie obyvateľstva. Táto analýza a jej kalibrácia budú doplnené o výsledky z kvalitatívnej časti, čo považujeme za veľmi užitočné. Pre plastickejšiu analýzu budeme brať popri zmene spotrebného správania do úvahy aj ekonomickú situáciu a sociálne aspekty vplývajúce na

spoločnosť. Zaujímavá ostáva otázka statického a dynamického starnutia. Statický prístup k analýze starnutia znamená, že spotrebné správanie ostane v čase pre jednotlivé vekové skupiny nemenné, čo znamená, že zmena štruktúry spotreby bude determinovaná iba zmenou vekovej štruktúry populácie. Dynamické starnutie je založené na hypotéze, že spotrebné správanie sa mení v jednotlivých vekových kohortách. Táto zmena sa prejavuje postupným posúvaním spotrebného správania mladších smerom k starším vekovým skupinám. Inak povedané, spotrebné správanie tridsaťročnej osoby v súčasnosti bude v budúcnosti charakteristické pre 35-ročnú osobu. Otvorené ostávajú otázky dĺžky a rýchlosti tranzitívneho obdobia a taktiež aj jeho koniec. Jedna z možností je uvažovať cyklický vývoj, čo znamená, že súčasný trend starnutia sa po pár desaťročiach zmení na trend postupného omladzovania populácie.

Simulácia spotrebného správania bude brať do úvahy aj demografickú prognózu, vyššie spomínané ekonomické a sociálne vplyvy a generované výsledky budú využité ako vstupné údaje pri kreovaní štruktúrneho ekonometrického modelu a CGE modelu. Štruktúrny ekonometrický model bude založený na matematických a štatistických základoch a spolu s využitím ekonomickej teórie bude navrhnutý tak, aby bol schopný odhadovať budúci vývoj správania populácie. Presnosť výsledkov bude závislá od komplexnosti modelu, čo značne determinuje náročnosť realizácie analýzy. Model bude slúžiť ako doplnok a využívať vstupy z makroekonomického ekonometrického modelu SAV.

Úlohy, ktoré bude potrebné realizovať, sú nasledujúce:

1. zber údajov a ich spracovanie – dáta budú najmä z Eurostatu, Štatistického úradu SR, Ústredia práce sociálnych vecí a rodiny, OECD, World Bank atď.,

2. analýza štruktúry trhu práce – vekové skupiny, pohlavie, vzdelanie, príjem, ekonomické sektory atď.,
3. kvantitatívna analýza vplyvu starnutia na spotrebné správanie populácie,
4. simulačná analýza a odhad štruktúrneho modelu,
5. analýza variantných scenárov.

ZÁVERY A ZHRNUTIE

Táto publikácia predstavuje výstup kvalitatívnej časti vedeckého projektu zameraného na striebornú ekonomiku. Výsledky jednotlivých častí možno charakterizovať nasledovne. Prvá kapitola poskytla pohľad na *demografický, spoločenský ako aj ekonomický rozmer starnutia populácie v Európe*. V rámci ekonomického rozmeru možno vo svetovej literatúre pozorovať dva smery: jeden, ktorý starnutie populácie vníma ako záťaž pre spoločnosť, a druhý, ktorý práve naopak, v starnúcej populácii vidí nový potenciál ekonomického rastu a zamestnanosti. Starnutie populácie, pri ktorej môže dochádzať nielen k zmene preferencií spotrebiteľov, ale aj k zmene kúpyschopnosti v závislosti od jednotlivých vekových skupín, môže v budúcnosti ovplyvniť tak celkový agregátny dopyt, ako aj štruktúru spotrebiteľského koša, čo následne môže viesť k zmenám v odvetviach výroby ako aj zamestnanosti.

Podľa väčšiny študovaných autorov starnúca povojnová baby boom generácia v Európe signalizuje príchod novej generácie seniorov, ktorí sú zdravší, vzdelanejší a finančne nezávislejší. Ľudia tejto generácie majú rôznorodejšie záujmy, viacej peňazí mieniajú napríklad na komunikačné technológie, elektroniku a voľnočasové aktivity a tovary. Toto môže znamenať významné príležitosti pre inovatívne firmy. Tieto inovácie, ktoré by prispeli ku kvalitnejšiemu starnutiu, sa neobmedzujú len na oblasť zdravia, ale je možné rozšíriť ich na všetky oblasti Maslowovej pyramídy potrieb, či už je to teda spomínané zdravie, ktoré predstavuje základnú potrebu, alebo bezpečnosť, spoločenské potreby, potreby uznania, ale aj potrebu zanechania dedičstva. V mnohých krajinách však pretrváva predstava, že trh služieb seniorov je záležitosťou najmä vládnych programov a mnohé firmy nemajú

dostatočnú motiváciu vstúpiť na tento potenciálny trh. Avšak perspektívu v tomto odvetví vidia aj mnohé univerzity, ktoré vytvárajú partnerstvá so súkromným sektorom, aby ľahšie pretransformovali teoretické myšlienky na praktické riešenia pre seniorov.

V súčasnosti existuje len veľmi málo štúdií, ktoré analyzujú dopad starnutia populácie na agregátny dopyt na makroúrovni a ešte menej štúdií, ktoré by sa venovali otázke vplyvu starnutia populácie na export danej krajiny, regiónu alebo zoskupenia určitých krajín. Podľa predbežných prepočtov V. Páleníka (2009, s. 24) by „v záujme prejavovania priaznivých výsledkov bolo žiadúce zamerať nadprahové množstvo nášho exportu na dopyt starších v EÚ 15, pričom ako optimálna sa ukazovala 50 % špecializácia nášho exportu, čo by viedlo k dodatočnému rastu HDP o 1,5 p. b.“. Špecializovanie sa na potreby striebornej ekonomiky by nielenže malo pozitívny vplyv na ekonomický rast Slovenskej republiky, ale zmiernila by sa aj senzitivnosť Slovenska na konjunktúrny cyklus, z dôvodu nižšej citlivosti dopytu striebornej ekonomiky na jeho priebeh. Z tohto dôvodu chceme ďalším výskumom v uvedenej oblasti prispieť k hlbšej analýze striebornej ekonomiky, ktorá nie je v odbornej literatúre dostatočne rozpracovaná aj napriek veľkému potenciálu, ktorý tento segment ekonomiky predstavuje.

Cieľom druhej kapitoly bolo preukázať, že *existuje rastúci potenciál pre uplatnenie produkcie striebornej ekonomiky* nielen v rámci hraníc Únie, ale i u obchodných partnerov mimo európskeho teritória, a to tak z hľadiska demografického vývoja, ako i ekonomických fundamentov – hospodársky vývoj v týchto krajinách, ich (rastúci) podiel na svetovom obchode či outpute spolu s porovnaním ekonomickej aktivity staršej populácie a zákonného dôchodkového veku reflektujú príležitosť, ktorá vzniká v dôsledku

prebiehajúcej demografickej transformácie, neposkytujú však úplný obraz o jej rozsahu. Detailnejšia analýza štruktúry príjmov a výdavkov podľa veku, ktorá hlavne determinuje potenciál dopytu po striebornej produkcii, bude predmetom ďalšieho výskumu v rámci projektu *APVV Strieborná ekonomika ako potenciál budúceho rastu v starnúcej Európe* a spolu s výsledkami ďalších etáp dotvorí obraz o tejto vznikajúcej jedinečnej príležitosti.

Dopyt po špeciálnych produktoch či službách sa pritom nebude obmedzovať len na samotných seniorov, teda populáciu vo veku 65+, nesmieme zabúdať na fakt, že i samotná produktívna populácia (teda časť populácie s relatívne stabilnými príjmami) starne, čo môže tiež viesť k zmenám spotrebiteľských preferencií a vytváraniu ďalších príležitostí pre striebornú ekonomiku. Predmetom ďalšieho výskumu bude nielen identifikácia odvetví s najväčším potenciálnym prínosom plynúcim zo špecializácie produkcie a následne časti jej exportu za hranice EÚ, ale napríklad i opatrenia hospodárskych politík podporujúce rozvoj niektorých aspektov striebornej ekonomiky, obzvlášť v krajinách s existujúcimi intenzívnymi obchodnými vzťahmi s EÚ, resp. SR a zároveň rýchlo starnúcou populáciou. Problematika striebornej ekonomiky je pomerne novou témou, v Európe je prebiehajúca debata na tému striebornej ekonomiky v politickej rovine častokrát previazaná s otázkami podpory zdravého a aktívneho starnutia a zachovania medzigeneračnej solidarity – výzva na zmenu spoločenského postoja k problematike starnutia zahŕňa definovanie tejto demografickej zmeny ako príležitosti pre hospodársky rast a sociálnu kohéziu, strieborná ekonomika je v tomto kontexte často prezentovaná ako podpora a využívanie inovatívnych produktov, služieb a procesov pre seniorov a zároveň vytváranie multigeneračného pracovného prostredia a stimulov pre dlhší pracovný život, výsledkom čoho bude nielen zdravšie a aktívne starnutie

európskych seniorov, ale i zníženie budúceho bremena produktívnej populácie a zachovanie medzigeneračnej solidarity (viac pre túto tému pozri napr. Ahtonen, 2012). Rastúca populácia starších vytvára dopyt po nových službách a produktoch od služieb personalizovanej starostlivosti po technológie a riešenia „priateľské k veku“, ktoré umožnia starším osobám zachovať si zdravý a čo možno najviac nezávislý život.

Podľa 3. kapitoly je *starnutie obyvateľstva veľkou ekonomickou výzvou* západnej a do budúca aj celej Európy. Vynucuje si to zmeny v sociálnom a zdravotnom zabezpečení, ale postupne aj v štruktúrnej politike EÚ a jej regiónov smerom k striebornej ekonomike. V tejto kapitole sú zosumarizované vybrané dostupné príklady realizácie striebornej ekonomiky v kontexte politík EÚ a potenciálu na Slovensku exportovať ich.

V 4. kapitole uvedené výsledky *komparatívnej analýzy priemerných príjmov starnúcich a seniorov* vyúsťujú do odpovedí na päť pracovných hypotéz. Výsledky dokumentujú, že rozdiely medzi tradičnými krajinami a novými krajinami EÚ sú významné tak na úrovni definovaných regiónov, ako i jednotlivých krajín. Tým je potvrdená prvá hypotéza. Znamená to, že príjmy predstavujúce potenciálny dopyt na strane starnúcich a seniorov za skúmané regióny a krajiny sú primárne zaujímavé z aspektu realizácie koncepcie striebornej ekonomiky z krátkodobého i strednodobého horizontu v regiónoch Stredozemie (predovšetkým Taliansko), Nemecko a Rakúsko spolu (predovšetkým Nemecko) a Francúzsko. Dobrý potenciál realizácie koncepcie striebornej ekonomiky je aj za región Severské krajiny a región Benelux. Nové členské krajiny EÚ, napriek veľkej početnosti strieborných (predovšetkým Poľsko), z dôvodu nízkej príjmovej úrovne u dotknutých vekových skupín obyvateľstva nepredstavujú významný potenciál dopytu striebornej ekonomiky v rámci EÚ.

Nízka príjmová úroveň starnúcich v týchto krajinách je predpokladom generovania aj nízkej úrovne starobných dôchodkov u budúcich seniorov.

Skúmanie rozdielov v podieloch príjmov seniorov a strieborných na príjmoch aktívneho obyvateľstva v dotknutých regiónoch a krajinách poukázalo na zásadné rozdiely aj medzi tradičnými krajinami EÚ, tiež i medzi novými členskými krajinami. Aj druhú hypotézu možno považovať za potvrdenú. Rozdiely v pomere príjmov za skupinu 50 až 64-ročných k príjmom 25 až 50-ročných sú výsledkom pôsobenia viacerých faktorov, od výkonnosti ekonomiky, jej produktivity, ekonomiky, ktorá je veľká alebo malá, v minulosti vždy otvorená alebo uzavretá, aplikujúca rôzne zdrojovo náročný sociálny model a pod.

Vzhľadom na výsledky analýzy za príjmovú situáciu starnúcich i seniorov v tradičných krajinách EÚ možno i tretiu hypotézu, že veľkosť potenciálneho dopytu formovanom príjmami týchto vekových skupín obyvateľstva je dostatočná na permanentné saturovanie ich potrieb a tvorbu ich úspor, považovať za potvrdenú.

Na základe výsledkov analýz, ktoré sa dotýkali skúmania príjmovej úrovne obyvateľstva v jednotlivých vekových kategóriách a stratifikácie obyvateľstva v oblasti príjmov za Slovensko aj na regionálnej báze, možno i štvrtú hypotézu potvrdiť. Znamená to, že tak ako príjmová úroveň, ani príjmová stratifikácia obyvateľstva Slovenska nezakladá v krátkodobom časovom horizonte bázu pre významnú realizáciu koncepcie striebornej ekonomiky v zmysle zvýšenej saturácie špecifických potrieb seniorov (nové inovatívne technológie produkujúce tovary a služby s vyššou cenovou úrovňou). Zároveň je potvrdená aj piata hypotéza, že príjmová úroveň a príjmová stratifikácia obyvateľstva na Slovensku vytvára predpoklad formovania nižšej a znižujúcej sa úrovne starobných dôchodkov v porovnaní s dôchodkami v tradične

vyspelých ekonomikách EÚ. Obmedzenia manévrovacieho priestoru pre spotrebu všeobecne, ako aj v špecifických tovaroch a službách pre seniorov, sú regionálne výrazne diferencované a ako najväčšie sú identifikované vo vidieckych regiónoch, osobitne vo vidieckych regiónoch Prešovského kraja. Zásadným fenoménom, zužujúcim manévrovací priestor pre súčasnú spotrebu i úvahy o spotrebe zo strednodobého pohľadu, je feminizácia chudoby vo väčšine vidieckych regiónov Slovenska.

Kým predošlé kapitoly mali za cieľ kriticky analyzovať fenomén striebornej ekonomiky z hľadiska dosiahnutého stupňa poznania, demografického vývoja v hlavných regiónoch sveta, Európskej únie a jej častí vrátane Slovenska, cieľom piatej kapitoly je mapovanie aktuálneho stavu dostupnosti dát a výber modelového aparátu vhodného na modelovanie striebornej ekonomiky.

Jadro kapitoly predstavuje formulovanie východísk pre skúmanie, ako aj vymedzenie predmetu skúmania, charakteristika zdrojov, sformulované hypotézy a metodický aparát. Východiskami sú predovšetkým práce orientované do oblasti formovania dôchodkov a spotrebiteľského správania sa obyvateľov (domácností). Rámec pre skúmanie tvoria závery a výsledky z konferencií zameraných na otázky striebornej ekonomiky. Predmet skúmania je vymedzený v oblasti mikroekonómie a makroekonómie, čiastočne aj v oblasti verejných financií. Budú skúmané peňažné príjmy obyvateľstva (domácností), s dôrazom na formovanie veľkosti dopytu na strane strieborných obyvateľov (domácností dôchodcov), ako aj stratifikácia príjmov na národnej úrovni a úrovni EÚ, tiež s dôrazom na strieborných (domácnosti dôchodcov). Spotrebiteľský dopyt bude skúmaný v oblasti veľkosti a štruktúry spotreby obyvateľstva (domácností) s dôrazom na strieborných obyvateľov (domácnosti dôchodcov). Analyzované budú tiež vzťahy medzi generovanými dôchodkami obyvateľstva na strane peňažných

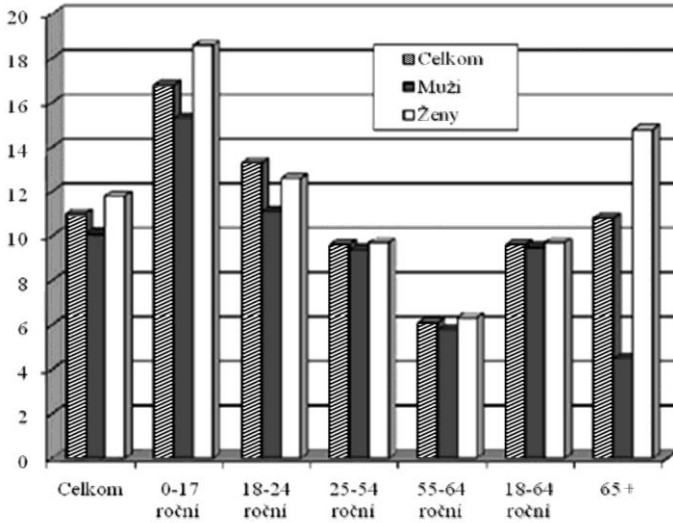
príjmov a výdavkami na spotrebu na strane peňažných výdavkov, spolu s vývojom úspor. Predmetom záujmu je aj uspokojovanie potrieb strieborných osôb (domácností dôchodcov) predovšetkým v oblasti zdravia a služieb spojených s potrebami seniorov a vplyv vývoja cien na štruktúru spotrebiteľského dopytu. Uvedené oblasti skúmania sú sústredené do štyroch etáp riešenia tejto časti projektu. Prvá etapa je zameraná na zber, spracovanie a úpravu dát – údajov. Pre výskum v druhej až štvrtej etape sú sformulované jednotlivé hypotézy, ktoré majú prispieť nielen k bližšiemu identifikovaniu základnej výskumnej orientácie, ale aj k interpretáciám o možnostiach smerovania spotrebiteľského dopytu v krajinách EÚ, s dôrazom na seniorov (domácnosti dôchodcov). Používať sa budú zdroje, ktoré predstavujú dáta na národnej úrovni, ale aj údaje z Eurostatu. Ide o štatistiky rodinných účtov, EU-SILC microdata, údaje zo Sociálnej poisťovne SR, zdrojové základne LIS a SHARE. Na základe dostupnosti údajov, resp. výrazných problémov so zabezpečením potrebných údajov na výskumné účely, môžu byť jednotlivé hypotézy preformulované, vyradené, resp. doplnené. Základ metodického aparátu predstavuje databáza MySQL a program R.

Potenciál striebornej ekonomiky bude kvantifikovaný modelom zahŕňajúcim tak dopytovú, ako aj ponukovú stránku ekonomiky. Ako najvhodnejšie sa v súčasnosti javí využitie štruktúrneho modelu všeobecnej ekonomickej rovnováhy CGE tak, aby bolo možné identifikovať kľúčové sektory podmieňujúce schopnosť ekonomiky adaptovať sa na príslušný štrukturálny šok. Výsledkom predmetnej analýzy bude vyhodnotenie možného vplyvu striebornej ekonomiky na makroekonomický rast krajiny, štruktúru ekonomiky a zamestnanosť. Pri zameraní sa čisto na export tovarov a služieb uspokojujúcich dopyt striebornej generácie nepredpokladáme saturáciu ponukového potenciálu trhu vzhľadom

na malú veľkosť krajiny v porovnaní s potenciálom zahraničných trhov (západná Európa v prípade služieb).

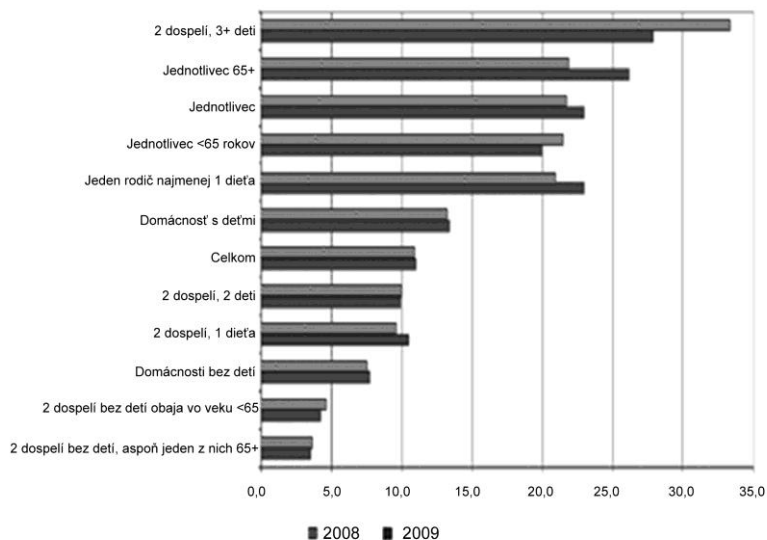
Na modelovanie dlhodobých efektov striebornej ekonomiky sa javí ako najvhodnejší prístup kombinácie ekonometrického odhadu parametrov špecifikovaných rovníc spolu so simulačným prístupom na odhad alternatívnych scenárov budúceho vývoja. Simulácia alternatívnych scenárov je potrebná a opodstatnená z dôvodu, že ide o analýzu na dlhé obdobie, kde je prítomná vysoká miera neistoty. Získané výsledky by mali byť vstupom pre analýzu ich vplyvu na ekonomiku SR v komplexnom štruktúrnom modeli napríklad typu CGE alebo štruktúrneho ekonometrického modelu.

Príloha 1.1

Miera rizika chudoby podľa vekovej štruktúry (2009)

Prameň: Správa o situácii obyvateľstva SR za rok 2010.

Príloha 1.2

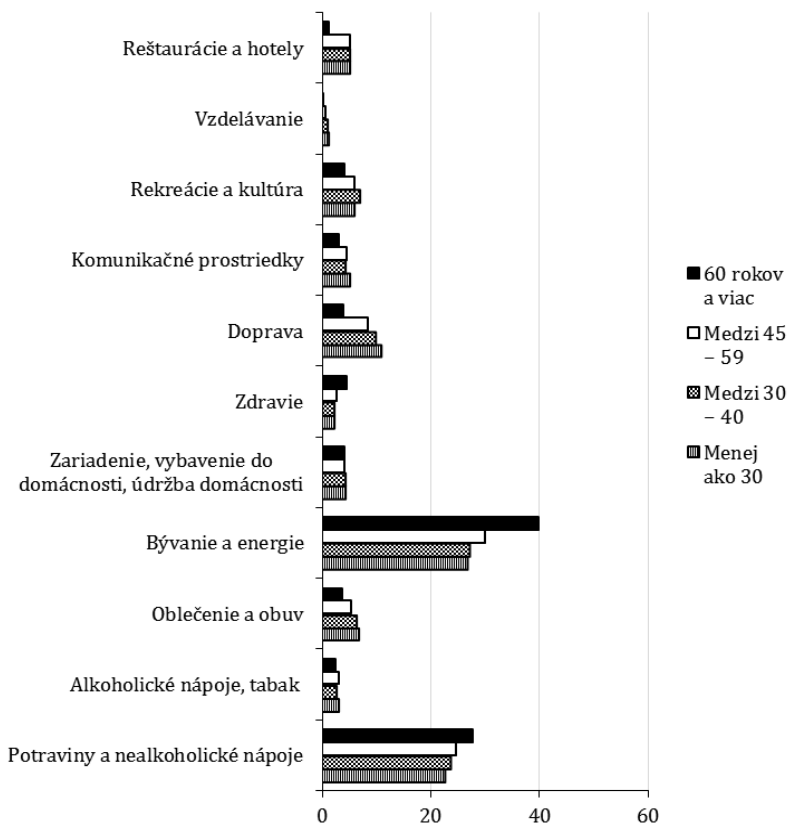
**Porovnanie miery rizika chudoby podľa typu domácností
(2008 a 2009)**

Prameň: Správa o situácii obyvateľstva SR za rok 2010.

Príloha 1.3

Štruktúra výdavkov podľa veku na Slovensku (COICOP niv2/per 1000, 2005), uvedené ako % z celkových priemerných výdavkov domácnosti

Prameň: Eurostat, vlastné spracovanie.

LITERATÚRA:

LITERATÚRA K 1. KAPITOLE:

ALA-MUTKA, K., et al. (2008). Active Ageing and the Potential of ITC for Learning. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. ISSN: 1018-5593.

BANISTER, J. – BLOOM, D. E. – ROSENBERG, L. (2010). Population Aging and Economic Growth. PGDA Working paper No 53. Harvard School of Public Health.

BANKS, J. – BLUNDELL, R. – TANNER, S. (1998). Is There a Retirement-Savings Puzzle? American Economic Review 88, pp. 769 – 788.

BÉRUBÉ, G. – CÔTÉ, D. (2000). Long-Term Determinants of the Personal Savings Rate: Literature Review and Some Empirical Results for Canada. Working Paper 2000-3. Bank of Canada. ISSN 1192-5434.

BIGGS, S. – PHILLIPSON, CH. – LEACH, R. – MONEY, A. (2006). Culture of Consumption. Baby Boomers and Adult Ageing in Public Policy: The Changing Relationship Between Production and Consumption. Working Paper No 27. Birbeck College, London.

BLOOM, D. E. and others (2006). Demographic Change, Social Security Systems and Savings. NBER Working Paper 12 621, National Bureau of Economic Research, Cambridge, MA.

BLOOM, D. E. – CANNING, D. (2008). Global Demographic Change: Dimension and Economic Significance. In Population and Development Review, Volume 34, pp. 17 – 51.

BLOOM, D. E. – CANNING, D. – ROSENBERG, L. (2011). Demographic Change and Economic Growth in South Asia. PGDA Working Paper No 67. Harvard School of Public Health.

BONSANG, E. – PERELMAN, S. – VAN DEN BOSCH, K. (2005). Income, Wealth and Consumption Inequality. In BÖRSCH-SUPAN, A. et al. Health, Aging and Retirement in Europe – First Results from the Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe. Mannheim: MEA. Dostupné na:
http://www.shareproject.org/t3/share/uploads/tx_sharepublications/CH_6.5.pdf, dňa 11. 8. 2011.

BRUMBERG, R. – MODIGLIANI, F. (1954). Utility Analysis and Consumption Function: An Attempt at Integration. In KURIHARA, K. Post-Keynesian Economics. New Brunswick: Rutgers University Press.

BRUNCKOVÁ, M. – MACHLICA, G. – VAŇO, M. (2010). Miera úspor na Slovensku. Ekonomická analýza 19. Inštitút finančnej politiky, Ministerstvo financií SR.

CABRINI, P. – AJIT, K. (2006). Over 50 and Ready to Shop: Serving the Aging Consumer. Journal of Business Strategy, Vol 27, No. 6, pp. 18 – 28. Emerald Group Publishing Limited. ISSN: 0275-6668.

CARROLL, C. – SUMMERS, L.H. (1991). Consumption Growth Parallels Income Growth: Some New Evidence. In National Saving and Economic Performance. Edited by BERNHEIM, B. D. – SHOVEN. J. B. University of Chicago Press.

CASTLES, F. G. (2000). Population Aging and the Public Purse: How Real is the Problem? Paper Presented at the Australasian Political Studies Association Conference, Canberra, October 3. – 6.
 Dostupné na:
<http://apsa2000.anu.edu.au/confpapers/castles1.rtf>, dňa 8. 8. 2011.

Committee of Regions (2009). Hoe to Promote Ageing Well in Europe: Instruments and Tools Available to Local and Regional Actors. Dostupné na:

<<http://www.cor.europa.eu/pages/DocumentTemplate.aspx?view=folder&id=890f4bac-d901-49c0-b7e3-7e118a83ee3d&sm=890f4bac-d901-49c0-b7e3-7e118a83ee3d>>, dňa 6. 10. 2011.

Communication from the Commission on European Values in the Globalised World: Contribution of the Commission to the October Meeting of Heads of State and Government, KOM(2005) 525 v konečnom znení.

COUGHLIN, J. F. – LAU, J. (2006a). Cathedral Builders Wanted: Constructing a New Vision of Technology for Old Age, Public Policy & Aging Report, Winter 2006, 48.

COUGHLIN, J., F.– LAU, J. (2006b). Global Aging & Technology Policy: Extending the Vision of Innovation in Aging Societies. Presented at the 9 th International Conference on Technology Policy and Innovation, Santorini, Greece, June 21, 2006.

COUGHLIN, J. F. (2008). Lecture on Aging, Innovation and Policy. Massachusetts Institute of Technology. Dostupné na: <<http://www.cscollege.gov.sg/cgl/events/Ageing,%20Innovation%20and%20Policy%20by%20Joseph%20Coughlin.pdf>>, dňa 1. 9. 2011.

Deloitte (2011). Consumer 2020, Reading the Signs. London.

DESVAUS, G. at al (2010). Meeting the 2030 French Consumer. How European-wide Trends Will Shape the Consumer Landscape. McKinsey&Company.

DUJAVA, D. (2010). Komparácia štruktúry ekonomiky SR a EÚ 15. Working Papers, č. 24. Ekonomický ústav SAV. ISSN 1337-5598.

Deutsche Welle (2005). Discovering the Silver Economy. Dostupné na: < www.dw.world.de>, dňa 20. 10. 2011.

European Commission (2006). The Demographic Future of Europe – From Challenge to Opportunity. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, KOM (2006) 571 v konečnom znení.

European Commission (2008). European Demography Report – Meeting Social Needs in an Ageing Society. SEC (2008) 2911 v konečnom znení.

European Comission (2010a). Europe 2020. A European Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth.

European Commission (2010b). European Demography Report. Europe's Demographic Future: Facts and Figures SEC (2007) 638 v konečnom znení.

European Economic and Social Committee. Contribution of the EESC on European Innovation policy. Dostupné na: http://www.eesc.europa.eu/resources/docs/641_innovation_en_web.pdf, dňa 6. 10. 2011.

Európska komisia (2007). Dôstojné starnutie v informačnej spoločnosti. Iniciatíva i2010. Akčný plán: informačné a komunikačné technológie pre starnúcu spoločnosť, KOM (2007) 332 v konečnom znení.

Európska komisia, Generálne riaditeľstvo pre komunikáciu (2009). Príležitosť a výzva. Migrácia v Európskej únii. Dostupné na: <http://ec.europa.eu/publications/booklets/move/81/sk.doc>, dňa 12. 8. 2011.

Európska komisia (2009). Oznámenie Komisie Európskemu parlamentu, Európskemu hospodárskemu a sociálnemu výboru a Výboru regiónov. Riešenie otázky vplyvu starnutia obyvateľstva v EÚ (Správa o starnutí obyvateľstva 2009). Brusel, KOM (2009) 180 v konečnom znení.

Európska komisia (2010). Návrh Rozhodnutia Európskeho parlamentu a Rady o Európskom roku aktívneho starnutia (2012), KOM (2010) 462 v konečnom znení.

Európsky hospodársky a sociálny výbor (2007). Vplyv starnutia obyvateľstva na ekonomiku a rozpočet. Dostupné na: <<http://www.eesc.europa.eu/?i=portal.en.eco-opinions.14174>>, dňa 5. 10. 2011.

Európsky hospodársky a sociálny výbor (2008). Zohľadňovanie potrieb starších osôb. Dostupné na: <<http://www.eesc.europa.eu/?i=portal.en.soc-opinions.14325>>, dňa 5. 10. 2011.

FRIED, L. P. – HALL, W. J. (2008). Leading on Behalf of an Aging Society. In Journal of the American Geriatric Society, Volume 56, pp. 1791 – 1795.

FUKUDA, R. (2011). Gerontotechnology for a Super-Aged Society. In KOHLBACHER, F. – HERSTATT, C. The Silver Market Phenomenon. Marketing and Innovation in the Ageing Society. Germany: Springer. ISBN: 978-3-642-14337-3.

GAREIS, K. (2008). Barriers to the Development of ICT & Ageing Markets in Europe: Some Preliminary Findings. E-Inclusion Ministerial Conference & Expo, 30th November-2nd December 2008. Vienna, Austria. Dostupné na: <http://ec.europa.eu/information_society/events/cf/einc08/item-display.cfm?id=831>, dňa 22. 8. 2011.

Green Paper on Confronting Demographic Change: a New Solidarity Between the Generations, KOM(2005) 94 v konečnom znení.

GUILLEMOT, S. – URIEN, B. (2010). Legacy Writing Among the Elderly: Conceptual Bases, Dimensioning and a Proposed Scale for

Measuring Motivations. In *Recherche et Applications en Marketing English Edition*, 25, pp. 25 – 43. Dostupné na: http://halarchives-ouvertes.fr/docs/00/58/70/11/PDF/RAM_2010_Guillemot_Urien_English.pdf, dňa 22. 8. 2011.

CHRISTELIS, D. – JAPPELLI, T. – PADULA, M. (2005). Wealth and Portfolio Composition. In BÖRSCH-SUPAN, A. et al. *Health, Ageing and Retirement in Europe – First Results from the Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe*, pp. 310 – 317. Mannheim: MEA.

CHRISTELIS, D. – JAPPELLI, T. – PADULA, M. (2008). Real and Financial Assets in SHARE Wave2. In *Socio-Economic Status. Health, Ageing and Retirement in Europe (2004 – 2007). Starting the Longitudinal Dimension*. Dostupné na: <http://www.share-project.org/t3/share/index.php?id=361&L=0>, dňa 30. 7. 2011.

CHRISTELIS, D. – JAPPELLI, T. – PACCAGNELLA, O. – WEBER, G. (2009). Income, Wealth and Financial Fragility in Europe. *Journal of European Social Policy* 19, č. 4, pp. 359 – 376.

JURČOVÁ, D. (2005). *Slovník demografických pojmů*. Bratislava: Infostat (VDC). ISBN 80-85659-40-9.

KOHLBACHER, F. – WEIHRAUCH, A. (2009). Japan's Silver Market Phenomenon. Golden Opportunity or Rusty Reality? In *Japan Close-up*. Dostupné na: http://www.dijtokyo.org/articles/JCU-0905_SilverMarket.pdf, dňa 30. 7. 2011.

KOHLBACHER, F. – HERSTATT, C. – SCHWEISFURTH, T. (2011). Product Development for the Silver Market. In KOHLBACHER, F.– HERSTATT, C. *The Silver Market Phenomenon. Marketing and Innovation in the Ageing Society*. Germany: Springer. ISBN: 978-3-642-14337-3.

KORAGIANNAKI, E. (2009). The Effect of Health on Consumption Decisions in Later Life: Evidence from UK. Centre for Analysis of Social Exclusion. London School of Economics. CASE/136.

LEACH, R. – BIGGS, S. – PHILLIPSON, CH. – MONEY, A. (2007). Boomers and Beyond: Intergenerational Consumption and the Mature Imagination. Dostupné na:

<<http://www.consume.bbk.ac.uk/research/biggs.html#outline>>,
dňa 18. 8. 2011.

LEFEBVRE, M. (2006). Population Aging and Consumption Demand In Belgium. CREPP- University of Liege.

LETABLIER, M.T. – PENNEC, S. (2003). Changing Family Structure in Europe: New Challenges for Public Policy. Great Britain: European Research Centre. Loughborough University. ISSN 0956-1013.

LÜHRMANN, M. (2005). Population Aging and the Demand for Goods & Services.

Dostupné na:

<http://www.mea.uni-mannheim.de/uploads/user_mea_discussionpapers/gtyzs5eximf4u8v9_95-2005.pdf>, dňa 18. 8. 2011.

LÜHRMANN, M. (2008). Effects of Population Aging on Aggregated UK Consumer Demand. IFS and CEMMAP, London.

MARTINS, J. O. – GONAND, F. – ANTOLÍN, P. – CH. DE LA MAISONNEUVE – YOO, K. (2005). The Impact of Aging on Demand, Factors Markets and Growth. OECD Economics Department, Working Paper No. 420, OECD, Paris.

MetLife Mature Market Institute (2010). Demographic Profile of Americans 65+. Metropolitan Life Insurance Company, New York.

Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR (2008). Národní program přípravy na stárnutí na období let 2008 – 2012: Kvalita života ve stáří. Dostupné na:

<http://www.mpsv.cz/files/clanky/5045/starnuti_cz_web.pdf>, dňa 20. 8. 2011.

Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR (2010). Správa o sociálnej situácii obyvateľstva Slovenskej republiky za rok 2010. Bratislava 2011.

MZV SR (2011). OECD v skratke. Informačný mesačník stálej misie SR pri OECD v Paríži, roč. 1, č. 5.

Nederlands Normalisatie-Instituut, Standard Norge et al. (2008). Smart House Services for Elderly and Disabled People, Final Report. Dostupné na:

<<http://www.cen.eu/cen/Services/Business/Value/Documents/Project11SmartHouseServices.pdf>>, dňa 22. 8. 2011.

Newsletter n. 6., SEN@ER – Silver Economy Network of European Regions, December 2007. Dostupné na:

<http://www.silvereconomy-europe.org/news/documents/SENER_newsletter_6_12-2007.pdf>, dňa 28. 7. 2011.

OECD (2011). Ageing, Health and Innovation: Policy Reforms to Facilitate Healthy and Active Ageing in OECD Countries. DELSA/HEA(2011)14.

OKÁLI I. a kol. (2010). Stratégia konvergenie k úrovni vyspelých ekonomík. In ŠIKULA, M. a kol. Stratégia rozvoja slovenskej spoločnosti. Bratislava: Ekonomický ústav SAV. 2010. s. 309. ISBN 978-80-7144-179-3.

PÁLENÍK, V. (2007). Starnutie, zdravotný stav a determinanty výdavkov na zdravie v podmienkach Slovenska. Bratislava: Ekonomický ústav SAV. ISBN 987-80-7144-160-1.

Dostupné na:

<<http://www.ekonom.sav.sk/uploads/journals/AHEAD.pdf>>, dňa 6. 10. 2011.

PÁLENÍK, V. (2009). Strieborná ekonomika ako možné exportné zameranie slovenskej ekonomiky: aktuálna situácia a potenciál Working Papers, č. 16, s. 1 – 40. ISSN 1337-5598. Dostupné na: <<http://www.ekonom.sav.sk/uploads/journals/WP16.pdf>>.

PAUHOFOVÁ, I. (2005). Dôchodková situácia a formovanie spotrebiteľských zvyklostí obyvateľstva Slovenska. Ekonomický časopis, r. 53, č. 10, s. 972 – 990.

PAUHOFOVÁ, I. (2010). Regionálna príjmová stratifikácia populácie na Slovensku. In Sociálny kapitál, ľudský kapitál a chudoba v regiónoch Slovenska. Zborník statí. Ekonomická fakulta, TU Košice. ISBN 978-80-553-0573-8.

PAUHOFOVÁ, I. (2001). Dôchodková situácia a formovanie spotrebiteľských zvyklostí obyvateľstva v transformujúcej sa ekonomike Slovenska. Ekonomický časopis, r. 49, č. 4, s. 769 – 795.

PUŠKÁR, B. (2008). Residential Smart Buildings. Bratislava: Verlag Dashöfer. ISSN 1335-8634.

Rada Európskej únie (2010). Aktívne starnutie – návrh záverov Rady. Dostupné na:

<<http://register.consilium.europa.eu/pdf/sk/10/st09/st09489.sk10.pdf>>, dňa 5. 10. 2011.

RADVANSKÝ, M. – PÁLENÍK, V. (2010). The Slovakian Long-term Care System (online): Contribution to WP1 of the ANCIEN Project the

7 th FP Health-2007-3.2.2 In ENEPRI Research Report (Brussels) (online), No. 86, pp. 1 – 23.

REIFNER, U. – CLERC-RENAUD, S. – PÉREZ-CARRILLO, E. F. – TIFFE, A. – KNOBLOCH, M. (2009). Study on Equity Release Schemes in the EU. Part I: General Report, January 2009.

RICHARDSON, J. – ROBERTSON, I. (1999). Aging and the Cost of Health Services. Working Paper 90, Centre for Health Program Evaluation, Melbourne, Australia. Dostupné na:
<<http://www.buseco.monash.edu.au/centres/che/pubs/wp90.pdf>>, dňa 8. 8. 2011.

SLESNICK, D. T. – ULKER, A. (2005). The Consumption of the Elderly: the Evidence from the Consumer Expenditure Survey. Dostupné na:
<http://editorialexpress.com/cgi-bin/conference/download.cgi?db_name=ACE2005&paper_id=16>, dňa 2. 8. 2011.

Slovenská informačná a marketingová spoločnosť (2010). Analýza teritoriálnej a tovarovej štruktúry slovenského exportu a importu. Dostupné na:
<[http://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_DFC8562D804EBE2FC12577BB0032EE79_SK/\\$File/101013_Informacia_o_priebezhnom_plneni_proexportnej_politiky_SR_na_roky_2007_2013_pr%C3%ADbha_september_2010.pdf](http://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_DFC8562D804EBE2FC12577BB0032EE79_SK/$File/101013_Informacia_o_priebezhnom_plneni_proexportnej_politiky_SR_na_roky_2007_2013_pr%C3%ADbha_september_2010.pdf)>, dňa 6.10.2011.

SMITH, J. (1999). Healthy Bodies Thick Wallets: The Dual Relationship Between Health and Economic Status. Journal of Economic Perspectives, Vol. 13, Issue 2, pp. 145 – 166.

STAUNER, G. (2008). The Future of Security Systems and Demographic Change. In European View, Volume 7, pp. 203 – 208.

ŠPROCHA, B. (2010). Vývoj vzdelanostnej štruktúry obyvateľstva Slovenska. In Slovenská štatistika a demografia 1/2010.

The Bonn Declaration for the Silver Economy. Silver Economy as an Opportunity for Quality of Life, Economic Growth and Competitiveness in Europe (2005). Dostupné na:

<http://www.silvereconomy-europe.org/events/2005/declaration_en.htm>, dňa 25. 7. 2011.

UNECE Policy Brief on Aging No. 3: Older Persons as Consumers, November 2009.

VISTESEN, C. (2009). Ageing and Export Dependency. Working Paper 02-09. Copenhagen Business School.

Výbor regiónov (2011). Stanovisko na tému Európska platforma proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu. Dostupné na:

<<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:166:0018:0022:SK:PDF>>, dňa 5. 10. 2011.

WEIL, D.N. (1994). The Saving of the Elderly in Mikro and Makro Data. Quarterly Journal of Economics 109, pp. 55 – 81.

WHO (2002). Active Ageing – A Policy Framework, WHO, Geneva. Dostupné na:

<http://whqlibdoc.who.int/hq/2002/WHO_NMH_NPH_02.8.pdf>, dňa 22. 8. 2011.

YAO, Y. – YU, M. (2009). Labor, Demography and the Export-oriented Growth Model in China. China Center for Economic Research. Peking University in China.

INTERNETOVÉ ZDROJE:

<<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=502&langId=en>>

<http://www.soprano-ip.org/ecportal.asp?id=227&nt=18&lang=1>>
<http://www.silvereconomy-europe.org/news/index.htm>>
http://www.dijtokyo.org/?page=project_detail.php&p_id=68>
http://www.ict-ageing.eu/?page_id=244>
<http://www.aer.eu/main-issues/health/active-and-healthy-ageing-innovation-partnership.html>>
<http://www.robotics-platform.eu/cms/index.php>>
<http://www.silvereconomy-europe.org>>
<http://www.soprano-ip.org/ecportal.asp?id=273&nt=19&lang=1>>
<http://agelab.mit.edu/>>

LITERATÚRA K 2. KAPITOLE:

ABDOVÁ, M. (2012). Vývoj ekonomiky Brazílie. In OBADI, S. M. et al. Svetová ekonomika medzi rastúcimi rizikami a náznakmi oživenia. Zborník z konferencie k prezentácii monografie Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky: medzi stagnáciou a oživením. Bratislava: Ekonomický ústav SAV, 2012, 162 s. ISBN 978-80-7144-202-8, s. 36 – 45.

AHTONEN, A. (2012). Healthy and Active Ageing: Turning the “Silver” Economy into Gold. Policy Brief 12. 3. 2012, Brusel: European Policy Centre (EPC).

Commission of the European Communities (1999). Towards a Europe for All Ages – Promoting Prosperity and Intergenerational Solidarity (COM(1999) 221 Final). Brussels: EU COM.

Commission of the European Communities (2002). Europe’s Response to World Ageing – Promoting Economic and Social Progress in an Ageing World. A Contribution of the European.

Commission of the European Communities (2005). Green Paper: Confronting Demographic Change: a New Solidarity Between the Generations (COM(2005) 94 Final). Brussels: EU COM.

Commission of the European Communities (2006). The Demographic Future of Europe – from Challenge to Opportunity (COM(2006) 571 Final). Brussels: EU COM.

Commission of the European Communities (2009). Dealing with the Impact of an Ageing Population in the EU (2009 Ageing Report) (COM(2009) 180 Final). Brussels: EU COM.

Commission to the 2nd World Assembly on Ageing (COM(2002) 143 Final). Brussels: EU COM.

Council of the European Union (2007). Opportunities and Challenges of Demographic Change in Europe: the Contribution of Older People to Economic and Social Development (6216/1/07 SOC 59). Brussels: Council of the EU.

DOVÁLOVÁ, G. (2011). Strieborná ekonomika v domácej a svetovej literatúre. Bratislava: Ekonomický ústav SAV, Working Papers, č. 34. ISSN 1337 5598.

European Commission & Eurostat (2011). Demography Report 2010 – Older, More Numerous and Diverse Europeans. Luxembourg: Publications Office of the European Union. ISSN 1831-9440.

Eurostat (2011). Active Ageing and Solidarity Between Generations. A Statistical Portrait of the European Union 2012. Luxembourg: Publications Office of the European Union. ISSN 1830-7906.

Eurostat (2012). Databáza. Dostupná na:
<<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>>.

HE DAN (2012). Aging Populace Gives Birth to Growing Market. In China Daily, dňa 19. 5. 2012 (usa.chinadaily.com.cn).

CHAWLA, M. – BETCHERMAN, G. – BANERJI, A. (2007). From Red to Gray. Washington D. C: The World Bank, 271 s. ISBN 978-0-8213-7129-9.

JACKSON, R. – HOWE, N. – NAKASHIMA, K. (2011). Global Aging and the Future of Emerging Markets. Washington: Center for Strategic and International Studies. Everest Capital, 2011.

LANZIERI, G. (2011). The Greying of the Baby Boomers. In *Statistics in focus* 23/2011, 1 – 11.

MMF (2012). *World Economic Outlook. Growth Resuming, Dangers Remain*. Washington: International Monetary Fund, April 2012. ISBN 978-1-61635-246-2.

OBADI, S. M. (2012). Globálne ekonomické aktivity vo vybraných regiónoch. In OBADI, S. M. et al. *Svetová ekonomika medzi rastúcimi rizikami a náznakmi oživenia. Zborník z konferencie k prezentácii monografie Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky: medzi stagnáciou a oživením*. Bratislava: Ekonomický ústav SAV, 2012, 162 s. ISBN 978-80-7144-202-8, s. 9.

OGAWA, N. (2005). Population Aging and Policy Options for a Sustainable Future: the Case of Japan. In *Trends and Problems of the World Population in the XXI Century*. Rome, December 2005. ISSN 0016-6987, s. 369 – 410.

OSN (2010). *World Population Ageing 2009*. Odbor pre hospodárske a sociálne záležitosti – UNDESA, Population Division, New York: UN. ISBN 978-92-1-151468-1, 73 s.

OSN (2012a). UN COMTRADE – United Nations Commodity Trade Statistics Database. Online databáza. Dostupné na: <comtrade.un.org>.

OSN (2012b). *World Population Prospects – online databáza*. Dostupné na: <<http://esa.un.org/unpd/wpp/Excel-Data/population.htm>>.

PÁLENÍK, V. (2009). *Strieborná ekonomika ako možné exportné zameranie slovenskej ekonomiky: aktuálna situácia a potenciál*. Working Papers, č. 16, s. 1 – 40. ISSN 1337-5598.

ŠÚ SR (2012). *Údaje o zahraničnom obchode SR*. Dostupné na: <www.statistics.sk>.

LITERATÚRA K 3. KAPITOLE:

BEOLCHI, L. (2002). European Glossary of Concepts, Standards, Technologies and Users 4th Edition. Information Society of the European Commision. Working Document.

CASADO-DIAZ, M. A. (2006). Retiring to Spain: an Analysis of Differences Among North European Nationals. In *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Volume 32, pp. 1321 – 1339, Routledge.

CASADO-DIAZ, M. A. – KAISER, C. – WARNES, A. M. (2004). Northern European Retired Residents in Nine Southern European Areas: Characteristics, Motivations and Adjustment. In *Ageing and Society*, Volume 24, pp. 353 – 381. Cambridge University Press, United Kingdom.

Committee of the Regions (2009). Dealing with the Impact of an Ageing Population in the EU (2009 Ageing Report). Dostupné na: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2009:0180:FIN:EN:PDF>>, dňa 15. 6. 2012.

Comitee of the Regions (2011). How to Promote Active Ageing in Europe. EU Support to Local and Regional Actors, Belgium.

Council of the European Union (2007). Employment, Social Policy, Health and Consumer Affairs. Dostupné na: <http://europa.eu/rapid/press-release_PRES-07-23_en.htm?locale=en>, dňa 15. 6. 2012.

Council of the European Union (2011). Ageing as an Opportunity for the Labour Market and for the Development of Social Services and Community Activities Dostupné na: <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/lsa/126514.pdf>, dňa 2. 3. 2012.

DOVÁĽOVÁ, G. (2011). Strieborná ekonomika v domácej a svetovej literatúre. Bratislava: Ekonomický ústav SAV, Working Papers, č. 34. ISSN 1337 5598.

EatOut Magazine (2012). Hospitality and Leisure Businesses Neglecting UKs Ageing Population. Dostupné na: http://www.eatoutmagazine.co.uk/online_article/hospitality-and-leisure-businesses-neglecting-uks-ageing-population/15105, dňa 4. 5. 2012.

EITNER, C. (2010). Discovery and Development of the Silver Market in Germany. In KOHLBACHER, F. – HERSTATT, C., pp. 309 – 324.

EPPE, C. (2009). Consultation on EU 2020. Dostupné na: http://ec.europa.eu/dgs/secretariat_general/eu2020/docs/silver_economy_en.pdf, dňa 20. 6. 2012.

European Economic and Social Committee (2012). Active Ageing and Solidarity between Generations. Dostupné na: <http://www.eesc.europa.eu/resources/docs/eesc-12-16-en.pdf>, dňa 20. 1. 2013.

FURLONG, M. (2007). Turning Silver into Gold, How to Profit in the New Boomer Marketplace, FT Press, New Jersey.

GASSMANN, O. – REEPMAYER, G. (2006). Wachstumsmarkt Alter – Innovationen für die Zielgruppe 50+, Hanser Verlag, München, Wien.

GASSMANN, O. (2009). Silver Market in Europe: Myth or Reality? In Cabrera, Małanowski Information and Communication Technologies for Active Ageing, Opportunities and Challenges for the European Union. Assistive Technology Research Series, Volume 23, pp. 77 – 90, IOS Press, Netherlands.

GOTZKE, M. (2005). Discovering the Silver Economy. In Deutsche Welle. Dostupné na: <http://www.dw.de/dw/article/0,,1505482,00.html>, dňa 20. 4. 2012.

HIROYUKI, N. (2006). Capitalizing on Retirement of Japan's First Baby-Boomers v Japan Economic Report, April – May 2006. Dostupné na:

<http://www.jetro.go.jp/en/reports/market/pdf/2006_18_u.pdf,
dňa 25. 3. 2012.

KOHLBACHER, F. – GUDORE, P. – HERSTATT, C. (2010). Silver Business in Japan, Implications of Demographic Change for Human Resource Management and Marketing, German Chamber of Commerce and Industry in Japan, Tokyo. Dostupné na:
<http://www.dijtokyo.org/publications/silver_business_in_japan_e.pdf>, dňa 10. 3. 2012.

KOHLBACHER, F. – HERSTATT, C. (2010). The Silver Market Phenomenon, Marketing and Innovation in the Aging Society. Germany: Springer.

KOHLBACHER, F. – GUDORE, P. – HERSTATT, C. (2011). Japan's Growing Silver Market – an Attractive Business Opportunity for Foreign Companies? In KUNISH, S. From Grey to Silver, Managing the Demographic Change Successfully, Germany: Springer.

LEEUEWEN, P. (2006). Ageing Societies – New Opportunities? In 2nd European Silver Economy Conference, Maastricht.

LOHMANN, M. – DANIELSSON, J. (2004). How to Get the Future of Tourism out of Today's Consumer Surveys – Prospects for Senior and Kids Travel in Germany, *Consumer Surveys*, 7th International Forum on Tourism Statistics, Stockholm, Sweden. Dostupné na:
<http://www.tourismforum.scb.se/Consumer_Surveys.asp>, dňa 10. 3. 2012.

MURATA, H. (2010). The Business is Aging: Ten Successful Strategies for a Diverse Market. In KOHLBACHER, F. – HERSTATT, C. (2010), pp. 279 – 294.

NARASIMBACHARI, L. M. (2004). Germany's Economics of the Aging – Challenges and Opportunities. Dostupné na:
<<http://www.frost.com/prod/servlet/cif-econ-insight.pag?docid=9990566>>, dňa 25. 3. 2012.

Newsletter Special Interest Group (2006). Ageing Well Sen@er. Dostupné na:

<http://www.silvereconomy-europe.org/network/sigs/ageingwell/documents/SIG_Ageing-Well_newsletter_1.pdf>, dňa 20.6.2012.

NICHOLLS, S. (2006). Climate Change: Tourism and Outdoor Recreation in Europe. In *Managing Leisure* Vol. 11, pp. 151 – 163, Taylor & Francis, Routledge.

Official Journal of the European Union (2011). Opinion of the European Economic and Social Committee on The impact of Population Ageing on Health and Welfare Systems (Exploratory Opinion). Dostupné na:

<<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:044:0010:0016:EN:PDF>>, dňa 20. 1. 2013.

Official Journal of the European Union (2012). Opinion of the Committee of the Regions on Active Ageing: Innovation – Smart Health – Better Lives. Dostupné na:

<<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2012:225:0046:0051:EN:PDF>>, dňa 20. 1. 2013.

OLOSENBURG, A. – ZOON, A. Ageing and Insurance: The Opportunities of an Older Europe, Dostupné na:

<http://www.pwc.com/en_GX/gx/insurance/pdf/ageing_and_insurance.pdf>, dňa 20. 5. 2012.

Oxford Economics in Partnership with Amadeus (2010). The Travel Gold Rush 2020, Pioneering Growth and Profitability Trends in the Travel Sector, England.

PÁLENÍK, V. (2009). Strieborná ekonomika ako možné exportné zameranie slovenskej ekonomiky: aktuálna situácia a potenciál. Working Papers, č. 16, s. 1 – 40. ISSN 133-5598. Dostupné na: <<http://www.ekonom.sav.sk/uploads/journals/WP16.pdf>>.

Publications Office of the European Union, Luxembourg (2011). Active Ageing and Solidarity between Generations, a Statistical Portrait of the European Union 2012.

REIFNER, U. – CLERC-RENAUD, S. – PEREZ-CARNILLO, E. – TIFFE, A. – KNOBLOCH, M. (2009). Study on Equity Release Schemes in the EU, Part 1: General Report, Institut für Finanzdienstleistungen, Hamburg, Germany.

RÍMAJ, Š. (2012). Holand'anov od nás vyháňa byrokracia a drahota. Denník Pravda. Dostupné na:
<http://spravy.pravda.sk/holandanov-od-nas-vyhana-byrokracia-a-drahota-fnx-/sk_regiony.asp?c=A120417_165900_sk_regiony_p29>, dňa 18. 4. 2012.

SEN@ER, Silver Economy Network of European Regions (2010). Report on the SEN@ER Workshop Regional Strategies on Active Ageing. Dostupné na:
<http://www.age-platform.eu/images/stories/EN/CoverAGE/EN/SENER_Regional_Strategies_workshop-report_minutes_2010101.pdf>, dňa 3. 3. 2012.

SIGs Financial Services – Background and Objectives. Dostupné na:
<http://www.silvereconomy-europe.org/network/sigs/finances/background_en.htm>, dňa 11. 4. 2012.

Silver Economy Network of European Regions, Network Regions. Dostupné na:
<http://www.silvereconomy-europe.org/network/regionsMap_en.htm>, dňa 20. 6. 2012.

WALKER, A. (1999). Ageing in Europe – Challenges and Consequences. In Gerontol Geriat Volume 32, pp. 390 – 397, Steinkopf Verlag, Germany.

World Economic Forum (2012). Global Population Ageing, Peril or Promise Global Agenda. Council on Population Ageing.

LITERATÚRA K 4. KAPITOLE:

DOVÁĽOVÁ, G. (2011). Strieborná ekonomika v domácej a svetovej literatúre. Working Papers, č. 34. Bratislava: Ekonomický ústav SAV, 49 s. ISSN 1337-5598.

PÁLENÍK, V. (2009). Strieborná ekonomika ako možné exportné zameranie slovenskej ekonomiky. Working Papers, č. 16. Bratislava: Ekonomický ústav SAV, 40 s. ISSN 1337-5598.

PAUHOFOVÁ, I. – HUDEC, O. – ŽELINSKÝ, T. (eds) (2010). Sociálny kapitál, ľudský kapitál a chudoba v regiónoch Slovenska. Zborník statí. Košice: Ekonomická fakulta TU Košice, 103 s. ISBN 978-80-553-0573-8.

PAUHOFOVÁ, I. – PÁLENÍK, M. (2011). Metodológia skúmania potrieb a správania sa starších (domácností dôchodcov) v krajinách EÚ. Working Papers, č. 32. Bratislava: Ekonomický ústav SAV, 20 s. ISSN 1337-5598.

PAUHOFOVÁ, I. – PÁLENÍK, M. (2012). Národohospodárske súvislosti príjmovej stratifikácie obyvateľstva vo vidieckych regiónoch Slovenska v čase krízy. Working Papers, č. 36. Bratislava: Ekonomický ústav SAV, 21 s. ISSN 1337-5598.

PAUHOFOVÁ, I. (ed) (2012). Determinanty polarizácie bohatstva v globalizovanom svete. Súčasnosť a budúcnosť. Zborník statí. Bratislava: Ekonomický ústav SAV, 160 s. ISBN 978-80-7144-200-4.

R DEVELOPMENT CORE TEAM (2009). R: A Language and Environment for Statistical Computing. Viedeň: R Foundation for Statistical Computing. ISBN 3-900051-07-0. Dostupné na: <<http://www.R-project.org>>.

ŽELINSKÝ, T. (2012). Charakteristika domácností a osôb s najvyššími príjmami v Európskej únii. In PAUHOFOVÁ, I. (ed.) Determinanty polarizácie bohatstva v globalizovanom svete. Súčasnosť a budúcnosť. Zborník statí. Bratislava: Ekonomický ústav SAV, 160 s. ISBN 978-80-7144-200-4.

LITERATÚRA K 5. KAPITOLE:

AMINGTON, P. A. (1969). A Theory of Demand for Products Distinguished by Place of Production, IMF Staff Papers 16 (1): 159.178.

DOVÁLOVÁ, G. (2011). Strieborná ekonomika v domácej a svetovej literatúre. Working Papers, č. 34. Bratislava: Ekonomický ústav SAV, 49 s. ISSN 1337-5598.

EDMONT, E.V. – MAMMEN, K. – MILLER, D.L. (2005). Rearranging the Family? Income Support and Elderly Living Arrangements in a Low-Income Country. The Journal of Human Resources. University of Wisconsin Press, 40, No. 1.

HVOZDÍKOVÁ, V. (2008). Ekonomické a sociálne aspekty aktuálnych demografických trendov, Slovensko v kontexte európskeho vývoja. In Vízia a stratégia rozvoja slovenskej spoločnosti. Zborník štúdií k analýze stavu a vývojových trendov relevantných pre vypracovanie stratégie. Bratislava: Ekonomický ústav SAV.

LIČNER, I. (2010). Možnosti analýz pomocou CGE modelu. In Forum statisticum Slovaca. Vedecký časopis Slovenskej štatistickej a demografickej spoločnosti. Bratislava: Slovenská štatistická a demografická spoločnosť, roč. 6, č. 3, s. 46 – 53. ISSN 1336-7420
Dostupné na:
<<http://profini.sk/ProfiniUserFiles/File/fss0310.pdf>>.

PAUHOFOVÁ, I. – BAUEROVÁ, E. (1997). Dôchodková situácia obyvateľstva a formovanie spotrebiteľských zvyklostí. Ekonomický časopis, ročník 45, č. 8 – 9, s. 621 – 640.

PAUHOFOVÁ, I. – BAUEROVÁ, E. (1998). Income Situation and Consumer Habits Formation in Transforming Slovakia. Ekonomický časopis, roč. 46, č. 6, s. 894 – 913.

PAUHOFOVÁ, I. (2001). Dôchodková situácia a formovanie spotrebiteľských zvyklostí obyvateľstva v transformujúcej sa ekonomike Slovenska. *Ekonomický časopis*, roč. 49, č. 4, s. 769 – 795.

PAUHOFOVÁ, I. – QINETI, A. (2002). Základné determinanty cenového vývoja v poľnohospodárstve a potravinárstve Slovenska. *Ekonomický časopis*, roč. 50, č. 2, s. 165 – 181.

PAUHOFOVÁ, I. – PÁLENÍK, M. (2005). Dôchodková situácia a formovanie spotrebiteľských zvyklostí obyvateľstva Slovenska. *Ekonomický časopis*, roč. 53, č. 10, s. 972 – 990.

PAUHOFOVÁ, I. (2007). Príjmové nerovnosti vo svete (vybrané súvislosti s konvergenciou a divergenciou krajín). Pracovný materiál, č. 2. Bratislava: Prognostický ústav SAV, 36 s. ISSN 0862-9137.

PAUHOFOVÁ, I. (2007.) Bohatstvo a chudoba vo svete a na Slovensku. Diskusný materiál, č. 2. Bratislava: Prognostický ústav SAV, 22 s. ISSN 0862-9145.

PAUHOFOVA, I. (2010). Regionálna príjmová stratifikácia populácie Slovenska. In *Sociálny kapitál, ľudský kapitál a chudoba v regiónoch Slovenska: zborník statí*. PAUHOFOVÁ, I. – HUDEC, O. – ŽELINSKÝ, T. (eds). Košice: Ekonomická fakulta TU, 2010, s. 22 – 30. ISBN 978-80-553-0573-8.

PAUHOFOVÁ, I. – PÁLENÍK, M. (2010). Regional Income Stratification of the Population in Slovakia:(Methodological Aspects). In *Regional Disparities in Central and Eastern Europe: Theoretical Models and Empirical Analyses: Peer – Reviewed International Conference Proceedings*. WORKIE, M. T. – RADVANSKÝ, M. (eds). Bratislava: Ekonomický ústav SAV, pp. 361 – 366. ISBN 978-80-7144-180-9.

PAUHOFOVÁ, I. – PÁLENÍK, M. (2011). Metodológia skúmania potrieb a správania sa starších (domácností dôchodcov) v krajinách EÚ. Bratislava: Ekonomický ústav SAV, Working Papers, č. 32, 20 s. ISSN 1337-5598.

INTERNETOVÉ ZDROJE:

<<http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=2653>>.

<[http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Glossary:EU_statistics_on_income_and_living_conditions_\(EU-SILC\)](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Glossary:EU_statistics_on_income_and_living_conditions_(EU-SILC))>.

<<http://www.lisproject.org/>>.

<<http://www.share-project.org/>>.

<www.mysql.com>.

<www.r-project.org>.

Výber publikácií Ekonomického ústavu SAV

List of Publications of the Institute of Economic Research of SAS

PAUHOFOVÁ, I. – ŽELINSKÝ, Tomáš (eds): Paradigmy budúcich zmien v 21. storočí. Infraštruktúra spoločnosti, infraštruktúra človeka, kontrolovaná spoločnosť: zborník statí. [Paradigms of the Future Changes in the 21st Century. Infrastructure of Society – Infrastructure of Man – Controlled Society. Scientific Conference Proceedings.] Bratislava: Ekonomický ústav SAV, 2012. 268 s. ISBN 978-80-7144-198-4.

PAUHOFOVÁ, I. (ed.): Determinanty polarizácie bohatstva v globalizovanom svete (súčasnosť a budúcnosť): zborník statí. [Determinants of Wealth Polarization in the Globalized World (Present and Future). Scientific Conference Proceedings.] Bratislava: Ekonomický ústav SAV, 2012. 156 s. ISBN 978-80-7144-200-4.

WORKIE TIRUNEH, M. a kol.: Predvídanie potrieb trhu práce v SR. Teoretické východiská a empirické výsledky. [Forecasting Labour Market Needs in the Slovak Republic: Theoretical Foundations and Empirical Results.] 2012. 181 s. ISBN 978-80-7144-204-2.

OBADI, S. M. a kol.: Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky. Medzi stagnáciou a oživením. [The Development and Perspectives of the World Economy. Between Stagnation and Recovery.] 2012. 354 s. ISBN 978-80-7144-197-7.

MORVAY, K. a kol.: Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2011 a výhľad do roku 2013. [Economic Development of Slovakia in 2011 and Outlook up to 2013.] 2012. 145 s. ISBN 987-80-7144-196-0.

PÁLENÍK, V. a kol.: Možnosti modelovania zmien ekonomiky Slovenskej republiky so zreteľom na fungovanie v Európskej menovej únii. [Modeling Possibilities of Economic Changes in Slovak Republic with Respect to European Monetary Union Membership.] Bratislava: Ekonomický ústav SAV. 2011. 277 s. ISBN 978-80-7144-192-2.

KOŠTA, J. a kol.: Aktuálne problémy trhu práce v Slovenskej republike po vstupe do Európskej menovej únie. [Current Problems of the Labor Market in the Slovak Republic after Joining the European Monetary Union.] Bratislava: Ekonomický ústav SAV. 2011. 282 s. ISBN 978-80-7144-190-8.

PAUHOFOVÁ I. a kol.: Paradigmy zmien v 21. storočí. Hľadanie kontúr v mozaike. [Paradigms of Changes in the 21st Century – Quest for Configurations in Mosaic.] Bratislava: Ekonomický ústav SAV. 2012. 314 s. ISBN 978-80-7144-195-3.

BRZCIA, D. a kol.: Spolupráca aktérov v technologickom a inovačnom rozvoji. [Cooperation of Actors in Technological and Innovation Development.] Bratislava: Ekonomický ústav SAV; VEDA, 2011. 227 s. ISBN 978-80-7144-189-2. ISBN 978-80-224-1221-6.

WORKIE TIRUNEH, M. a kol.: Determinanty ekonomického rastu a konkurencieschopnosti: výzvy a príležitosti. [Determinants of Economic Growth and Competitiveness: Challenges and Opportunities.] Bratislava: Ekonomický ústav SAV. 2011. 258 s. ISBN 978-80-7144-187-8.

ŠIKULA, M. (ed.): Navodila globálna kríza zmeny v chápaní úlohy štátu v ekonomike a spoločnosti? [Did Global Crisis Induced Changes in Perception of the Role of State in Economy and Society?] 2011. 128 s. ISBN 978-80-7144-186-1.

OBADI, S. M. a kol.: Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky. Spomalenie rastu a vysoká nezamestnanosť. [The Development and

Perspectives of the World Economy. Slowing Growth and High Unemployment.] 2011. 261 s. ISBN 978-80-7144-185-4.

MORVAY, K. a kol.: Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2010 a výhľad do roku 2012. [Economic Development of Slovakia in 2010 and Outlook up to 2012.] 2011. 136 s. ISBN 987-80-7144-184-7.

WORKIE TIRUNEH, M. a kol.: Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky. Ozdravenie svetovej ekonomiky: realita alebo mýtus? [The Development and Perspectives of the World Economy. The Recovery of the World Economy: Reality or Myth?] 2010. 312 s. ISBN 978-80-7144-178-6.

ŠIKULA, M. a kol.: Stratégia rozvoja slovenskej spoločnosti [Development Strategy of the Slovak Society.] 2010. 695 s. ISBN 978-80-7144-179-3.

RADVANSKÝ, M. – WORKIE TIRUNEH, M. – FRANK, K. – JECK, T. – KORÓNY, S. KOŽIAK, R. – SUDZINA, F. – VOJTKOVÁ, M. Analýza determinantov regionálnych rozdielov v Slovenskej republike: vybrané aplikácie [Analysis of the Determinants of Regional Disparity in the Slovak Republic: Selected Issues.] 2010. 304 s. ISBN 978-80-7144-183-0.

ŠIKULA, M. (ed.): Krízové a pokrízové adaptačné procesy a nové nároky na konkurencieschopnosť [Crisis and Anticrisis Adjustment Processes and New Demands for Competitiveness.] Zborník príspevkov z medzinárodného workshopu. 2010. 208 s. ISBN 978-80-7144-181-6.

WORKIE TIRUNEH, M. – RADVANSKÝ, M. (eds): Regional Disparities in Central and Eastern Europe: Theoretical Models and Empirical Analyses: Peer-reviewed International Conference Proceedings. 2010. 400 s. ISBN 978-80-7144-180-9.

MORVAY, K. a kol.: Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2009 [Economic Development of Slovakia in 2009.] 2010. 97 s. ISBN 978-80-7144-177-9.

RADVANSKÝ, M. – WORKIE, TIRUNEH, M. (eds): Trendy regionálnych disparít Slovenska. Teoretické modely a empirické analýzy

[Trends in Regional Disparity in Slovakia. Theoretical Models and Empirical Analyses.] 2009. 179 s. ISBN 978-80-7144-176-2.

WORKIE, TIRUNEH, M. a kol.: Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky. Globálna finančná a hospodárska kríza. Príčiny – náklady – východiská [The Development and Perspectives of the World Economy. The Global Financial and Economic Crisis. Causes – Costs – Remedies.] 2009. 284 s. ISBN 978-80-7144-175-5.

OKÁLI, I. et al.: Economic Development of Slovakia in 2008. 2009. 94 s.

OKÁLI, I. a kol.: Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2008 [Economic Development of Slovakia in 2008.] 2009. 74 s. ISBN 987-80-7144-173-1.

BUNČÁK, J. – DŽAMBAZOVIČ, R. – HRABOVSKÝ, M. – SOPÓCI, J.: Názory občanov na budúcnosť Slovenska [Citizens Opinions of the Future of Slovakia.] 2009. 93 s. ISBN 978-80-7144-172-4.

DLHODOBÁ VÍZIA rozvoja slovenskej spoločnosti [A Long-term Vision of the Slovak Society Development]. Druhé, nezmenené vydanie. 2009. 274 s. ISBN 978-80-7144-168-7.

HVOZDÍKOVÁ, V. a kol.: Riziká aktuálnych vývojových trendov vo svetovej ekonomike. Finančná, demografická, potravinová a environmentálna kríza [Risks Connected with Actual Development Trends of the World Economy. Financial, Demographic, Foodstuffs and Environmental Crisis.] 2008. 147 s. ISBN 978-80-70144-170-0.

OBADI SALEH MOTHANA a kol.: Globálna ekonomika. Nové trendy a analýzy vybraných problémov [Global Economy. New Trends and Analysis of Selected Problems.] 2008. 187 s. ISBN 978-80-7144-169-4.

DLHODOBÁ VÍZIA rozvoja slovenskej spoločnosti. Zhrnutie [A Long-term Vision of the Slovak Society Development. Summary.] 2008. 36 s. ISBN 978-80-7144-165-6.

A LONG-TERM VISION of the Slovak Society Development. Summary. 2008. 40 s. ISBN 978-80-7144-167-0.

DLHODOBÁ VÍZIA rozvoja slovenskej spoločnosti [A Long-term Vision of the Slovak Society Development.] 2008. 274 s. EÚ SAV: ISBN 978-80-7144-168-7; VEDA, vydavateľstvo SAV: ISBN 978-80-224-1050-2.

WORKIE TIRUNEH, M. a kol.: Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky. Turbulencie na finančných trhoch a dilemma hospodárskej politiky [Development and Perspectives of the World Economy. Turbulences on the Financial Markets and the Dilemma of Economic Policy.] 2008. 301 s. ISBN 978-80-7144-166-3.

OKÁLI, I. et al.: Economic Development of Slovakia in 2007. 2008. 78 s. ISBN 978-80-7144-164-9/X.

OKÁLI, I. a kol.: Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2007 [Economic Development of Slovakia in 2007.] 2008. 74 s. ISBN 978-80-7144-163-2.

KVETAN, V. – PÁLENÍK, V. – MLÝNEK, M. – RADVANSKÝ, M.: Starnutie, zdravotný stav a determinanty výdavkov na zdravie v podmienkach Slovenska [Aging, Health Status and Determinants of Health Expenditure under Slovak Conditions.] 2007. 57 s. ISBN 978-80-7144-160-1.

HOŠOFF, B.: Križovatky hospodárskej politiky USA (1980 – 2005) [Crossroads of Economic Policy of the USA (1980 – 2005).] 2007. 186 s. ISBN 978-80-7144-161-8.

WORKIE TIRUNEH, M. a kol.: Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky – Prínos informačných technológií a hrozba klimatických

zmien [Development and Perspectives of the World Economy – The Benefits of Information Technology and the Costs of Climate Change.] 2007. 332 s. ISBN 978-80-7144-159-5.

OKÁLI, I. a kol.: Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2006 [Economic Development of Slovakia in 2006.] 2007. 63 s. ISBN 978-80-7144-144-8.

OKÁLI, I. et al.: Economic Development of Slovakia in 2006. 2007. 64 s. ISBN 978-80-7144-157-1.

KLAS, A.: Vývoj inštitúcií vyššieho vzdelávania na Slovensku (860 – 2005) [Development of Higher Education Institutions in Slovakia (860 – 2005).] 2006. 195 s. ISBN 80-7144-156-2.

ŠIKULOVÁ, I.: Konvergencia v procese európskej integrácie [Convergence in the Process of European Integration.] 2006. 150 s. ISBN 80-7144-155-4.

JURÍČKOVÁ, V. a kol.: Podnikateľské prostredie a firemné stratégie [Entrepreneurial Environment and Strategies of Firms.] 2006. 172 s. ISBN 80-7144-154-6.

WORKIE TIRUNEH, M. a kol.: Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky. Globálna konkurencieschopnosť a energetická a demografická kríza [Development and Perspectives of World Economy. Global Competitiveness and Energy and Demographic Crises.] 2006. 302 s. ISBN 80-7144-152-X.

ŠIKULA, M. – HVOZDÍKOVÁ, V. (eds): Performance and Perspective of the European Union as Seen by the New Member States [Post-Accession Monitoring Conference.] 2006. 185 s. ISBN 80-7144-151-1.

OUTRATA, R. a kol.: Globalizácia a slovenská ekonomika [Globalization and Slovak Economy.] 2006. 379 s. ISBN 80-7144-150-3.

ŠIKULA, M. (ed.): Konkurencieschopnosť slovenskej a českej ekonomiky – stav a perspektívy [Competitiveness of the Slovak and Czech Economy – State and Prospects.] 2006. 264 s. ISBN 80-7144-148-1.

KLAS, A. a kol.: Technologický a inovačný rozvoj v Slovenskej republike [Technological and Innovation Development in the Slovak Republic.] 2005. 389 s. ISBN 80-7144-147-3.

MORVAY, K. a kol.: Transformácia ekonomiky: skúsenosti Slovenska [Transition of Economy: Experience of Slovakia.] 2005. 330 s. ISBN 80-7144-143-0.

OBADI SALEH MOTHANA: Integračné zoskupenie juhovýchodnej Ázie a zahraničnoobchodné vzťahy so Slovenskom a s Európskou úniou [The Integration Block of Southeast Asia and Foreign Trade Relations with Slovakia and the EU.] 2004. 84 s. ISBN 80-7144-142-2.

WORKIE TIRUNEH, M. a kol.: Vplyv informačných technológií na ekonomický rast a zamestnanosť: teoretické a empirické pohľady [The Impact of the Information Technology on Growth and Employment: Theoretical and Empirical Views.] 2004. 92 s. ISBN 80-7144-141-4.

OKÁLI, I. a kol. Hospodárska politika Európskej únie a Slovenska v EÚ [Macroeconomic Policy of the European Union and Slovakia in the EU.] 2004. 352 s. ISBN 80-7144-140-6.

OKÁLI, I. et al.: Concept Outline of Slovakia's Economic Policy at the Stage of Integration into the European Union. Summary. 2004. 30 s. ISBN 80-7144-139-2.

ŠIKULA, M. a kol.: Ekonomické a sociálne súvislosti integrácie Slovenska do Európskej únie [Economic and Social Context of Slovakia's Integration into the EU]. 2003. 381 s. ISBN 80-7144-135-X.

ŠIKULA, M. (ed.): Economic and Social Context of Slovakia's Integration into the EU. Summary. 2003. 47 s. ISBN 80-7144-133-3.

ŠIKULA, M. a kol.: Determinanty formovania priemyselnej politiky v podmienkach globalizácie a integrácie [Determinants of the Industry Policy Forming in the Conditions of Globalization and Integration.] 2003. 166 s. ISBN 80-7144-134-1.

MORVAY, K. a kol.: Aktuálne otázky fungovania verejných financií SR [Current Issues of the Functioning of Slovakia's Public Finance.] 2002. 129 s. ISBN 80-7144-127-9.

OUTRATA, R. a kol.: Ekonomické a sociálne súvislosti vstupu SR do EÚ [Economic and Social Context of Slovakia's EU Accession.] 2002. 396 s. ISBN 80-7144-125-2.

Publikácie, ako aj jednotlivé čísla *Ekonomického časopisu*, ktorý vydáva EÚ SAV, možno objednať alebo kúpiť v kníhkupectvách ELITA, ACADEMIA a VEDA, vydavateľstvo SAV v Bratislave.

Publikácie *Hospodársky vývoj Slovenska* vychádzajú každoročne od roku 1993 v slovenskej aj anglickej verzii a v prípade záujmu sú dostupné v kníhkupectve ELITA.

Strieborná ekonomika v slovenskom, európskom a svetovom kontexte

Autori: Viliam Páleník a kolektív

1. vydanie

© Ekonomický ústav Slovenskej akadémie vied
Šancová 56, 811 05 Bratislava 1

Telefón: 421-2-52 49 70 53, 421-2-52 49 83 07,
Fax: 421-2- 52 49 51 06
E-mail: viliam.palenik@savba.sk
<<http://www.ekonom.sav.sk>>